ERICH FROMM

Rüyalar Masallar Mitler

3. Baskı

Sembol Dilinin Çözümlenmesi

say

Erich Fromm (23 Mart 1900 – 18 Mart 1980)

Musevi kökenli Almanya doğumlu Amerikalı antropolog, sosyal felsefeci, tarihçi ve psikanalist. 1922'de Heidelberg'de felsefe doktorasını verip Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde çalışmaya başlayan Fromm, otuzlu yılların başında Almanya'da Nazi hareketinin güçlenmesi üzerine önce Cenevre'ye, ardından aldığı bir davet üzerine ABD'ye göç etti. 1934-1962 yılları arasında Columbia, Yale, New York gibi üniversitelerde dersler verdi. Emekli olduktan sonra yerleştiği İsviçre'de yaşamını yitirdi.

Yazarın Say Yayınları'ndaki diğer kitapları:

- *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*
- *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*
- *İsa Dogması*
- *İtaatsizlik Üzerine*
- *Kendini Savunan İnsan*
- *Marx'ın İnsan Anlayışı*
- *Olma Sanatı*
- *Özgürlükten Kaçış*
- *Psikanaliz ve Din*
- *Psikanalizin Bunalımı*
- *Sahip Olmak ya da Olmak*
- *Sigmund Freud'un Misyonu*
- *Tanrılar Gibi Olacaksınız*
- *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*

RÜYALAR MASALLAR MİTLER

Sembol Dilinin Çözümlenmesi

Erich Fromm

Çevirenler:
Aydın Arıtan
Kaan H. Ökten

say

Say Yayınları
Erich Fromm Kitaplığı

Rüyalar, Masallar, Mitler / Erich Fromm
Özgün adı: *The Forgotten Language. An Introduction to the Understanding of Dreams Fairy Tales and Myths*

ISBN 978-605-02-0358-5
Sertifika no: 10962

Çevirenler: Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2014
3. baskı: Say Yayınları, 2017

Say Yayınları
Ankara Cad. 22 / 12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22 / 4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü

İnsan ancak beynindeki verilerle ve onlara "göre" düşünür. Gördüğü ya da duyup okuduğu şeyleri anlaması da yine beynindeki bu verilerle olur. İnsan beş duyu ve üç boyutlu madde ile kısıtlıdır. Oysa aklı, düşüncesi ve bilinci ile bunları çok aşan şeyleri tasarlar, hayal eder ve onlara inanır. Hatta tüm yaşantısını bu görüp bilmediği ama zihninde, aklını kullanarak tasarladığı bilgilere ve inançlara göre kurar, bunların uğrunda yaşar.

Semboller, olayları ve bilgileri beynimizin verilerine indirgeyip bizim, kendimizi aşan ve gözle görüp elle tutamadığımız şeyleri kavramamızı sağlayan araçlardır.

İnsan hayatını genel anlamda ikiye ayırabiliriz: Uyanıklık hali ve uyku hali. Bir insanın ömrünün yaklaşık üçte biri uykuda geçer. Uyanık halimiz konusunda hepimiz az çok bilgi sahibiyizdir. Ama uyku olayı, bizler için pek de önemsenmeyen ve zaman zaman da fantezi biçimde yaklaşımlarla ele alınan bir yönümüzdür. Akılcı ve bilinçli bir düzene göre kurulu dünyasal hayat için aklın ve bilincin zayıfladığı uyku ve uykuda görülenler, ciddiye alınmaması gereken özelliklerdir. Çünkü dünya bilime, onun kanıtladıklarına, elle tutulup gözle görülene inanır ve güvenir. Bunun böyle olması, geçmiş tarihler ve bu yüzyılın başlarına kadar doğruydu da. Bir kısım bilge kişiler dışındaki genel insanlık realitesi, soyut olguları kavrayacak düzeyde değildi. Oysa şimdi bilim öyle ilerlemiş-

tir ki, artık yalnızca görülüp kanıtlanan şeylere inanmak, ilkel bir bilinç düzeyinin göstergesi haline gelmiştir. Çünkü bizim üç boyutlu algı alanımızı aşan muhteşem bir evrenin sırlarını her gün biraz daha fazla oranda çözmekteyiz.

Bilinci bir bütün olarak kabul edersek, bunun yarısını uyanık halimizle kullanır, diğer yarısını ise uykuda işletiriz. Çünkü artık anlaşılmıştır ki, bilinç uyku halinde de faaliyetine, bilinenden farklı da olsa devam etmektedir.

Fromm burada daha da ileriye giderek bilincin, tüm dış baskılardan arındığı uykuda uyanık hale oranla daha gerçekçi ve özgür olduğunu söyler. Bizim bilinçli durumdayken bastırıp ittiğimiz ya da duyup görmek istemediğimiz birçok şey de rüyalar aracılığı ile dile gelip karşımıza dikilir. Fromm'a göre uyku, yalnızca bir dinlenme aracı değildir. Uyanık halimizdeki her türlü zihinsel ve ruhsal etkinlik, doğrudan doğruya rüyaya yansır. Bu nedenle rüyalara gereken önemi vermek ve onların şifrelerini çözmeye çalışmak, insana bilinçli durumdayken fark edemediği birçok gerçeği keşfetme fırsatını verir.

Fromm 1951 yılında kitap haline getirdiği *The Forgotten Language. An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales and Myhts* (*Unutulan Dil. Rüyaların, Masalların ve Mitlerin Anlaşılmasına Giriş*) adlı eserinde önce, Sembol Dilinin Özellikleri'ni çözümlemeye çalışır. Çünkü ona göre, insanlık tarihinin ilk günden bugüne geliştirdiği tek ortak dil, sembol dilidir. Kitapta daha sonra rüyalar ele alınır ve rüyaların özellikleri işlenir, ardından da rüya yorumlama tekniğine geçilir. Bu teknikleri "psikolojik olmayan" ve "psikolojik" olarak ikiye ayıran Fromm, bu konuda tarih boyunca söylenmiş tüm verileri inceler. Genelde, ağırlığı Sigmund Freud'un Rüya Yorum Yöntemi'ne vermesine rağmen, Carl Gustav Jung'dan eski Yunan filozoflarına, oradan da çağdaş düşünürlere kadar olan geniş bir perspektif içinde konuyu işler ve sonuçta da kendi görüşünü dile getirir:

Akılcılık ve hareketlilik, uyumayan bir insanın en büyük özellikleridir... İnsanlar, sürekli olarak hareket ederler ve çevrelerini gözlemlerler. Çevrelerindekilerin gerçekten de var olup olmadıklarını kesin olarak bilmemelerine rağmen, bu gözlemlerini sürdürmeye devam ederler... Biz insanlar, yeryüzünün en çalışkan canlılarından biriyiz. Fakat hayal gücü yönünden en fakirlerinden biri olduğumuz da kesindir... Uykumuzda farklı bir benliğe kavuşur, rüya görmeye başlarız. Rüya yardımıyla da, hiç olmamış hikâyeler yaratabiliriz... Rüya görürken çok büyük mutluluklar yaşayabiliyoruz ama bazen de rüyalarımızın birçoğunu dayanılmaz korkularımız oluşturuyor. Kesin olan tek şey, rüyamızda hangi rolü oynarsak oynayalım o rolün yaratıcısı biziz, o bizim rüyamız ve biz onların sahibiyiz... Gerçekten de, rüya görürken, zaman ve uzay kanunlarının (...) egemen olamadıkları bir dünyanın yaratıcıları olabiliyoruz.

Erich Fromm için rüya görmek, insanların gün boyu varlıklarından haberdar olmadıkları tecrübe ve hatıraların açıkça ortaya çıkması demektir. Sembol dilinin özelliklerini kavrayabilmiş olan bir insan, bu tecrübe ve hatıralar yardımıyla müthiş bir buluşu gerçekleştirebilir. Bu buluş şudur: İnsanlık tarihinin en eski eserlerinden olan mitlerle, günlük yaşantımızın ürünleri olan rüyalar, birbirleri ile şaşırtıcı bir benzerlik gösterirler. Günümüz insanları, mit ve masallara gereken değeri vermeyi, onları bir tecrübe ve hatıra hazinesi olarak görmeyi unutmuşlardır. Bu nedenle biz çağdaş insanlar artık onların dillerini anlayamıyoruz.

Masallar ve mitleri, insanlığın ilk dönemlerindeki gelişmemiş beyin yapılarının ürünleri olarak görenlere şiddetle karşı çıkan Fromm, şöyle der: "Mitler ve masallar, kendilerini sembol dili aracılığı ile ifade eden, geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir."

Bütün bu anlattıklarını örnekler üzerinde inceleyen Fromm, bize rüya ve sembolik dil konularında yeni ve değişik bir bakış açısı kazandırır.

Rüya, ilgi çeken ama üzerinde yeterince ve bilimsel kaygılarla durulmayan bir konudur. Genelde "hurafe işi" diye bakılan ve bilimsel-akılcı dünya mantığına ters gibi durduğu için pek de ilgilenilmeyen bu yönümüz, aslında insanın kendi diğer yarısını fark edip keşfetmesidir. Kişiliği ve bilinci bir bütünlüğe ulaştırabilecek ipuçlarını içinde barındıran rüyalar ve onların yorumlanmaları, Türk toplum geleneği içinde de yerini almıştır. Fromm, içinde bulunduğu Batı toplumunun ve çağının gereklerine uymak zorundaydı. Bu nedenle bazı şeyleri söylemek istese bile, bunları açıklamaktan geri durmuştur. Oysa bizim halk geleneğimiz içinde rüyalar, yalnızca kişinin en iyi ya da en kötü yanlarının dile geldiği bir özgürlük platformu olarak görülmez. Bunun yanı sıra gelecekle ilgili bazı ipuçlarını direkt olarak elde etmek umudu ile istiareye yatırılarak görülen "istiare rüyaları", yüce katlardan gelen yol göstermeler ve uyarıların sonucu olarak görülen ve "mana" rüyaları adı verilen bilgi rüyaları, toplumsal bilincimizde yer etmiştir. Kimilerine göre de ruh, uyku sırasında bedeni terk ederek astral planda bir geziye çıkar. Bu sırada birçok şeyle karşılaşır, değişik bilgiler edinir. Uyandığında ise çoğu kez bunları fark edip hatırlamaz. Oysa bu dönemde aldığı bilgiler bilinçaltına yerleşir. Daha sonra beynini kullanıp çalıştırdıkça bu bilgileri de bulup kendine mal edebilir.

Türk toplumunda rüyalara eskiden beri ilgi gösterilmiş, rüyalar çözümlenmeye ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Yorum tekniği olarak genelde İslami kaynaklara başvurulmuş, yer yer de spiritüel yönde çalışmalar yapılmıştır. Yorum öncesinde olayı olumlu ve aydınlık bir biçimde ele almak için "gündüz niyetine" denilir ya da rüyanın kişinin faydasına olması ve gelişmesine katkıda bulunması açısından "hayırdır inşallah" deyimi kullanılır.

Rüyalar, Fromm'un da ortaya koyduğu gibi, kendilerini sembolik bir dille ifade ederler. Bu semboller genellikle çağın ve içinde yaşanılan toplumun gereklerine, alışkanlıklarına ve yaşama biçimlerine göre biçim bulurlar. Bu nedenle rüyaları, hatta masal ve mitleri bile yorumlarken dikkat edilecek nokta, önce, hakkında yorum yapılacak kişinin ruhsal gelişmişlik düzeyidir. Ondan sonra, çağın ve içinde yaşanılan kültürel ortamın da belirleyici ve yönlendirici bir etki yaptığını göz önünde bulundurmak gerekir. Zekâ ve olgunluk olarak ortalama düzeyde bulunan bir insan için "karınca" sembolü çalışmayı hatırlatırken, daha değişik bir formasyona sahip olan birisi, çalışmayı hatırlamak için kendini bilgisayarın başında çalışıyor görebilir. Çok farklı iki örnek olmalarına rağmen her ikisi de rüyayı gören kişiye çalışması gerektiğini vurgular. O halde yorum tekniğinde, bu düzey farklılıklarını göz önünde bulundurmak gerekir.

Konusundaki en kapsamlı çalışma olan *Rüyalar, Masallar, Mitler* Erich Fromm'un önemli kitaplarından biridir. Bu kitabı Kaan H. Ökten ile birlikte çevirdik. Çeviride her zaman olduğu gibi, Türkçenin güzelliğine ve anlaşılır olmaya dikkat ettik.

Aydın Arıtan
İstanbul, Haziran 2014

Yazarın Önsözü

Bu kitabın özünü, William Alanson White Institute of Psychiatry'de verdiğim lisansüstü dersler oluşturmaktadır. Ayrıca Bennington College'taki lisans öğrencilerine verdiğim derslerden de yararlanmış bulunuyorum. Bu kitap, psikiyatri ve psikoloji öğrencileri ile konuya ilgi duyan diğer okuyuculara seslenecek biçimde yazılmıştır. Bu eser, sembol dilini anlayabilmek için yazılmış bir "giriştir". Bu nedenden dolayı, sembol dili alanındaki birçok karmaşık sorunu irdelemedim. Örneğin Freud'un psikolojik kuramını yalnızca "rüya yorumculuğu" açısından ele aldım ve kendisinin daha sonra ortaya attığı soruları göz ardı ettim. Ayrıca belirli bir ön bilgiye ihtiyaç gösteren sembol dili özelliklerinin hiçbirine değinmedim. Bu tür sorunlarla, gelecekte yazmayı düşündüğüm bir eserde ilgilenmeyi tasarlıyorum.

Şunu bir kez daha vurgulamak isterim. Bu kitap, unutulmuş bir dili yeniden anlamamıza yardımcı olabilmek için yazılmıştır. Kitabımda sembol dilini yorumlamayı düşünmüyorum. Burada amaç, unutulmuş olan bu dilin hatırlanmasına katkıda bulunmaktır. Eğer sembol dili, iddia edildiği gibi başlı başına bir dil ise ve gerçekten de insanlığın geliştirebildiği tek evrensel dil olma özelliğini taşıyorsa, amacımız onu yorumlamak değil, onu bütünüyle anlamak olmalıdır. Çünkü ortada yapay olarak üretilmiş gizli bir kod yoktur. Öyleyse yorum yapmaya da gerek kalmamaktadır. Sembol dilini anlayabil-

menin önemi, işi ruhsal bozuklukları ortadan kaldırmak olan psikoterapistler ile sınırlı değildir. Bu kişilerin dışında, merakı olan ve kendi başlarına bu engin alanı incelemek isteyenler için de çok önemlidir. Bence bu yüzden yüksekokul ve üniversitelerimizde "yabancı dil" derslerinin yanında "sembol dili" dersleri de verilmelidir. Elinizdeki kitap, bu hedefin gerçekleşmesine küçük bir katkıda bulunmayı amaç edinmiştir.

Yapıcı eleştirilerinden ve yardımlarından dolayı Sayın Dr. Edward S. Tauber'e teşekkürü bir borç bilirim, ayrıca müsveddeleri okuma zahmeti de gösterdiği için ona ayrıca şükran borçluyum.

Erich Fromm, 1951

I

GİRİŞ

"Yorumlanmamış bir rüya, okunmamış bir mektuba benzer."

Talmud, Berachot 55a

"Çevremizin bize zorla giydirdiği kıyafeti uykumuzda üstümüzden çekip atarız.

Böylece (ve ancak o zaman) bize belki de ürkütücü gibi gelebilecek bir özgürlüğün farkına varırız. Rüyasal gerçeklik içinde artık her arzumuz gerçek olabilir. Usta bir insan, kendisini anlayabilmek için rüyalarını anlamaya çalışır.

Ama bu, ayrıntılara takılmış bir çaba olmaktan çok, kişiliğin genel kalitesini anlamaya yöneliktir."

Emerson

Bütün bilgeliklerin başlangıcında hayret ve merak vardır. Eğer bu varsayım doğruysa, günümüz insanının bilgeliğine epeyce gölge düşmüş olur. Çünkü çok ileri bir edebiyat bilgisine ve genel eğitime sahip olduğumuzu söyleyebilmemize rağmen, bir olay karşısında hayrete ve meraka düşme yeteneğimizi kaybetmiş olduğumuz da bir gerçektir. Günümüzde artık her şeyin bilindiği kabul edilmektedir. Bir konuda bilgimiz mi eksik, o zaman mutlaka, işi, bizim bilmediklerimizi bilmek olan bir uzman bulunacaktır. Bir şeye hayret etmek artık utanç vericidir ve adeta düşük bir zekâ seviyesinin göstergesi anlamına gelmektedir. Hatta çocuklarımız bile genellikle çok az hayret ederler veya en azından bunu belli etmemeye çalışırlar. İlerleyen yaşımızla beraber, hayret etme yeteneğimiz de giderek azalır. Genelde önem verdiğimiz husus, her zaman en doğru cevabı vermektir. Ama doğru soruları sormayı bilmek, bize biraz daha önemliymiş gibi gelir.

İşte bu düşünce, hayatımızdaki en ilginç olaylardan biri olan rüyaların bu kadar az hayrete ve sorulara yol açmasının nedeni olabilir. Hepimiz rüya görürüz. Onları anlamayız, ama yine de uyurken sanki böyle bir şey olmuyormuş gibi davranırız. Ama eğer uyanık halimizin mantıklı ve hedefe yönelik düşünce tarzıyla karşılaştıracak olursak, rüyalarda bazı garip yönlerin bulunduğunu fark ederiz.

Uyumadığımız zaman ne yapıyoruz, onu bir düşünelim. Aktif, akılcı, istediği şeyi elde etmek için yılmadan uğraşan ve kendini saldırılara karşı koruyan varlıklar gibi davranıyoruz.

Uyanık ve gözlemci bir biçimde çevremizi algılıyoruz. Belki de, aslında göründüklerinden çok farklı olan bazı görüntüleri "gerçek" diye kabul ediyoruz. Ama yine de kabul etmek gerek ki, bu gözlemlerle faydalı ve kullanılabilir bilgiler kazanıyoruz. Aslında pek fazla bir tasavvur yeteneğine de sahip değiliz. Çocuklar ve şairlerin dışında, bu yeteneğin yalnızca günlük olayların hikâyesini oluşturma ve bunları tekrarlama biçimiyle kısıtlı kaldığı açıktır. Biz insanların çalışkan oldukları söylenebilir, ama ne yazık ki, hayal gücümüz eksiktir. Gün boyu gördüklerimize *"gerçek"* diyoruz ve sahip olduğumuz bu gerçekliği, "tek gerçek biçimi" olarak algılıyoruz.

Rüyalarımızın çoğu ortak bir özelliğe sahiptir; uyanık halimizin en büyük özelliği olan mantık kurallarına uymazlar. Orada uzay ve zaman kategorileri de artık geçersizdir. Bu durum için birkaç örnek verelim: Ölmüş dostlarımız yaşıyormuş gibi karşımıza çıkabilir ya da eskiden başımızdan geçen ve unutmuş olduğumuz olaylar birdenbire gözümüzün önünde canlanabilir. Veya gerçekte hiç mümkün olmayacak biçimde, iki ayrı olayı aynı anda oluyormuş gibi görebiliriz. Uykumuzda zamana olduğu kadar, uzayın kurallarına da uymayız. Uzak bir yere bir anda gitmek, iki farklı yerde aynı anda bulunmak, iki değişik insanı bir tek insan olarak görmek veya bir insanı ansızın başka bir insana dönüştürmek bizim için hiç de zor değildir. Kısaca, bedenimizin faaliyetine sınırlar koyan zaman ve uzayın kaybolduğu bir dünyayı rüyalarımızda yaratmak pek kolaydır.

Rüyalarımızdaki bir diğer gariplik de, çok uzun yıllar boyu hiç hatırlamadığımız, hatta unuttuğumuz kimi olayların ve insanların bir anda zihnimizde canlanmalarıdır. Bunlar sanki her gün görüştüğümüz bir dost veya yaşadığımız bir olaymış gibi, aniden karşımıza çıkıverirler. Rüya görürken, uyanık durumda hiç fark etmediğimiz bir kaynağı kullanırız. Bu kaynak, adına bilinçaltı (ya da bilinçdışı) dediğimiz, geçmiş hatıra ve tecrübelerden oluşan bir depodur.

Rüyaların tüm bu ilginç özelliklerine rağmen şunu belirtmemiz de gereklidir. Eğer rüya görüyorsak, bu rüya yüzde yüz *"gerçektir"* ve uyanık halimizin gerçekleri gibi tam olarak geçerlidir. Rüyada *"sanki, imiş"* gibi durumlar yoktur. Rüya, gerçek bir yaşayıştır. Bir adım daha ileriye giderek şunu da sorabiliriz: "Gerçek nedir?" Rüyada gördüklerimizin değil de, uyanıkken gördüklerimizin gerçek olduğunu nasıl iddia edebiliriz? Bu sorunu bir Çin şairi şöyle açıklamıştır: "Geçen gece rüyamda kelebek olduğumu gördüm. Ama şimdi, bir kelebek olduğunu düşünen bir insan mı ya da insan olduğunu düşünen bir kelebek mi olduğumu bilemiyorum."

İşte gecelerin o heyecanlı ve canlı tecrübeleri, uyandığımızda yalnızca yok olmakla kalmazlar, ayrıca onları hatırlamamız da oldukça zor olur. Bazılarını, sanki hiç rüya görmemiş gibi tamamen unuturuz. Bazı rüyaları da uyandığımız anda biraz hatırlar, ama az sonra bir daha geri gelmemek üzere kaybederiz. Kimi rüyalar ise gerçekten hatırda kalır ve "dün gece bir rüya gördüm" dediğimizde de, bunları kastederiz. Hani sanki birtakım iyi ve kötü huylu cinler geceleyin bizi ziyaret etmişler de, gündoğumunda birden yok olmuşlar gibi. Sabahleyin bu cinlerden hiçbir şey hatırlayamaz, hatta onlarla çok yoğun bir çalışma yaptığımızı bile unuturuz.

Şimdi gelelim en şaşırtıcı olan noktaya: Uyku anındaki yaratıcılığımız ile ortaya çıkan rüyalar, insanlığın en eski eserlerinden olan mitlere* çok benzerler. Çağdaş toplumların güncel yaşantıları içinde, mitler bizleri pek fazla meşgul etmezler. Bunlardan dinsel bir biçim alarak, kutsal kitaplara geçmiş olanlara yüzeysel bir ilgi gösteririz. Ama eğer bunlar dinimizin bir parçası haline gelememiş ve geleneksel bir otoriteye erişememişlerse, mitleri, "henüz aydınlığa ulaşamamış beyinlerin çocuksu ifadeleri" olarak görürüz. Ama göz

* Mit: Kahramanlar ve efsaneler devrinin hikâyesi. Sembolik bir dille yazılan mitler, genellikle doğa olaylarından ve tanrılardan söz ederler. (Çev. n.)

ardı edilemeyecek bir gerçek vardır: Rüyalarımızın birçoğu, içerik ve biçim bakımından mitlere benzemektedir. Bilimsel olarak aydınlanmış modern beyinler bile, uykularında mit benzeri eserleri yaratma yeteneğini henüz kaybetmemişlerdir. Görmezden gelsek, nefret etsek ya da saygı göstersek bile mitler bugünkü düşünce şemamız içinde yerlerini çoktan almışlardır.

Uzay ve zaman koordinatlarının egemen olduğu dünyada mümkün olamayacak dramatik olaylar, mitlerde pekâlâ gerçekleşebilir. Kahraman, dünyayı kurtarmak için evini, ocağını terk eder veya görevinden kaçar ve büyük bir balığın karnında yaşar ya da efsanevi kuş yanarak kül olur ve küllerinden daha güzel bir biçimde yeniden doğar.

Değişik insanların farklı rüyalar görmeleri ne kadar doğalsa, değişik ülkelerin farklı mitler yaratmış olmaları da o kadar doğaldır. Ancak tüm farklılıklara rağmen bütün mit ve rüyaların ortak bir yanı vardır. Hepsinin anlatımı aynıdır, sembolik bir dil ile yazılmışlardır.

Babil, Hint, Mısır, İbrani ve Grek mitleri gibi Ashanti* ve Irokes** mitleri de ortak bir dile sahiptir Bir New Yorklunun veya bir Parislinin bugün gördüğü bir rüya ile birkaç bin yıl önce Atina'da ya da Kudüs'te yaşamış olan bir insanın gördüğü rüya, birbirlerine çok benzer. Buna ek olarak, antik ve modern insanların rüyalarındaki anlatım tarzı ile insanlık tarihi başlarında yaratılmış olan mitlerin anlatım tarzı da aynıdır.

Sembol dilinin temelinde, kişisel tecrübe, his ve düşüncelerin sanki çevremizde oluşan olaylar ve bunların algılanmasıymış gibi olması yatar. Sembol dili, gün boyu kullandığımız konuşma dilinden çok farklı bir mantığa sahiptir. Bu dilin mantığında önemli olan zaman ve uzay değil, yoğunluk, anlam ve çağrışımdır. Sembol dili, insanlığın geliştirdiği tek ev-

---

* Ashanti: Afrika'nın Volta ırmağı boylarında yaşayan zenci halk. Bugünkü Gana ülkesi. (Çev. n.)

** Irokes: Kuzey Amerika Kızılderilileri. (Çev. n.)

rensel dildir ve tarihin akışı içinde oluşan tüm kültürler için aynıdır. Kendine has bir dilbilgisi ve cümle yapısı olan mitlerin, masalların ve rüyaların dilini anlayabilmek için, ilk önce bu sembol dilinin özelliklerini çözmemiz gerekecektir.

Çağımızın insanı, uyumadığı zamanlarda sembol dilini unutmuş gibi görünmektedir. Ayrıca, uyanık halimizdeyken bu dili anlamamız bize pek de gerekli değilmiş gibi gelir.

Geçmişte Doğu'nun ve Batı'nın büyük kültürlerinde yaşamış olan insanlar için mitler ve rüyalar, ruhun kendisini ortaya koyduğu en anlamlı ve en güzel anlatım biçimi idi. O çağda, mit ve rüyaları anlamamak, okuma-yazma bilmemek gibi olurdu herhalde. Son birkaç yüzyılda ise, Batı kültüründe bir değişim yaşandı ve artık mitlere ve rüyalara verilen önem giderek azalmaya başladı. Sözgelimi, mitlere, bilim öncesi aklın basit ürünleri olarak bakılır oldu. Bu düşünce yapısına göre mitler, insanın doğa ile ilgili büyük buluşlarını yapmadığı ve ona biraz da olsa hükmetmediği çağlarda doğmuşlar ve biliminin gelişmesiyle birlikte işlevlerini yitirmişlerdir.

Modern aydınlanma çağının rüyalar hakkındaki görüşü ise daha da olumsuzdu. O zamanlarda rüyaların saçma olduğuna ve yetişkin insanların bunlara önem vermemesi gerektiğine inanılıyordu. Bu insanlar kendilerine "realist" diyorlardı, çünkü onlar sahip olunacak ve kullanılacak eşyaların realitesinden başka hiçbir realiteyi bilmiyor veya bilmek istemiyorlardı. Bu insanlar öylesine realistlerdi ki, her otomobil için özgün bir isim bulmakta zorluk çekmezlerdi ama çok değişik duygulara neden olan "sevgi"yi ancak bir tek kelime ile açıklayabilirlerdi. Çünkü duygusal konulardaki yaratıcılıkları, yalnızca o tek kelimeyle sınırlıydı.

Rüyalarımız, tüm istek ve hayallerimizin gerçekleşmesini sağlasaydı, belki o zaman onlara biraz daha sıcak yaklaşabilirdik. Ama onlar, kimi zaman garip ve istenmeyen duygulara da neden olurlar. Bazen rüyalarda, kâbuslar görürüz ve uyandığımızda, bunun yalnızca bir rüya olduğuna seviniriz. Bazı

rüyalar da kâbus olmasalar bile, bizi yine de tedirgin ederler. Örneğin rüyamızda öyle bir kişiliğe bürünmüş gözükebiliriz ki, bu, gündüzleri sahip olduğumuzu sandığımız kişiliğimiz ile tam bir karşıtlık oluşturabilir. İnsanlardan nasıl nefret ettiğimizi görebiliriz ya da hiç ilgi göstermediğimiz bir kişiyi, rüyamızda sevebilir ve hatta ona âşık olabiliriz. Gündüzleri, hırsı olmayan bir insan olduğumuz için övünürüz. Rüyamızda ise, birdenbire kendimizi büyük bir hırs küpü olarak görürsek tabii ki bundan irkiliriz. Özgürlüğü ile onur duyan bir insan olduğumuzu düşünürken, bazı kişilerin emirlerine itaat ettiğimizi görür ve şaşırırız. Bu konudaki en olumsuz şey, bizim için, rüyalarımızın anlaşılmaz oluşlarıdır. İlgi ile yaklaştığında her şeyin anlaşılabileceğine inanan modern çağ insanı için, aklın kısıtlılığını gösteren bu olay rahatsız edicidir. Bu rahatsızlıktan kurtulabilmek için de, kestirme bir yoldan giderek, rüyaların "saçma" olduklarına hükmederiz.

Son yıllarda, mit ve rüyalar hakkındaki bu olumsuz görüşlerde derin değişiklikler oldu. Biraz sonra anlatacağımız bu değişimlerin büyük bir çoğunluğu Freud'un çalışmaları sayesinde olmuştur. Freud, başlangıçta yalnızca nevrotik hastalara yardım etmek ve hastalıklarının nedenini öğrenmek için uğraşıyordu. Fakat zamanla rüyaların, hem hasta hem de sağlıklı insanlarda rastlanılan evrensel bir olgu olduğunu anladı. Freud rüyaların, temelde mitlerden pek farklı olmadıklarını da kavramıştı. Bu nedenle, bir kez rüyaların dilini anladığımızda, artık mit ve masalların sırrını da çözebileceğimize inanmaya başladı. Bu arada bazı antropologların çalışmaları, dikkatleri yine mitlere yöneltmişti. Böylelikle mitler toplanmaya ve araştırılmaya başlandı. Söz konusu alanda önemli bir yere sahip olan bilimadamları (örneğin J. J. Bachofen) bu yeni araştırmalar sayesinde insanlığın tarihöncesine ışık tuttular. Her ne kadar bu gelişmeler umut verici olsa da, mit ve rüyaların araştırmaları daha emekleme devresindedir. Ayrıca çalışmaları engelleyen birçok neden vardır. Değişik psikoa-

nalitik ekoller arasında var olan dogmatizm ve sabit fikirlilik bunlardan ilkidir. Bu ekollerin hepsi de, sembol dilini bir tek kendilerinin doğru olarak yorumladıklarını iddia ederler. Böylece de sembol dilinin çok yönlülüğü kaybolur ve onu tek bir anlam kalıbına sığdırmaya çalışırız.

Diğer bir engel ise, rüya yorumunun, yalnızca nevrotik hastalara bir psikiyatrist tarafından uygulandığında geçerli olacağı savıdır. Oysa ben, bunun aksini düşünüyorum. Sembol dilinin, herkes tarafından öğrenilmesi gereken tek yabancı dil olduğu inancındayım. Eğer bu dili anlayabilirsek, mitleri da anlayabiliriz. Bence mitler, bilgeliğin en önemli kaynaklarından biridir. Ayrıca benliğimizin derinliğine inmemize ve gizli yönlerimizi anlamamıza yardımcı olduğu da bir gerçek.

Talmud (Berachot 55a)* şöyle der: "Yorumlanmamış bir rüya, okunmamış bir mektuba benzer." Gerçekten de mit ve rüyalar, kendi kendimize gönderdiğimiz mesajlar gibidir. Eğer bu dili anlayamazsak, insanlığın daha doğaya hükmedemediği çağlardan bize aktarılan önemli bilgileri kavrayamaz ve kendi öz benliğimize giden o gizemli yolu keşfedemeyiz.

* Talmud: İbranicede "çalışma" anlamına gelen bu sözcük, çeşitli dinsel konular ve sorunlar üzerine hahamların yaptıkları tartışmaları derleyen kitaba verilen addır. İki ayrı din merkezinde, Filistin ve Babil'de 2. yüzyılda derlenen iki ayrı Talmud vardır. (Çev. n.)

II

SEMBOL DİLİNİN ÖZELLİKLERİ

Birisine, beyaz ve kırmızı şarap arasındaki tat farkını açıklamamız gerektiğini varsayalım. Farkı çok iyi biliyoruz. O halde onu kolayca anlatabiliriz sanıyorsunuz, değil mi? Ama düşündüğümüzün aksine, bu tat farkını anlatmak çok zor olacaktır. Herhalde sonunda sorunu şöyle geçiştireceğiz: "Ne yazık ki, sana bu farkı açıklamıyorum. En iyisi mi, bir bardak kırmızı ve sonra da bir bardak beyaz şarap iç. O zaman farkı anlayacaksın." Tekniğin en son harikası olan karmaşık bir makineyi tarif etmek, çoğumuz için hiç de zor değildir. Ancak çok basit bir tat alma duygusunu anlatmak için, gerekli kelimeleri bulmakta epey güçlük çekeriz.

Genelde bütün duygular için aynı sorun geçerlidir. Örnek olarak diyelim ki, yalnızlık çevremizi sarmış, tek başına bırakılmışlığın ezikliğini yaşıyoruz. Dünyamız kapkaranlık ve bu hal bize acı veriyor. Bir arkadaşımıza bu ruh halimizi anlatmak istersek herhalde kelimelerimiz çabucak tükenecektir. Belki ona birtakım şeyler anlatacağız. Ama sonunda, söylediklerimizin, ruhumuzun o farklı renklerini tam olarak yansıtamadığını göreceğiz. Bir de aynı gece bir rüya görmüş olduğumuzu düşünelim. Bu, şöyle bir rüya olsun: Güneş daha yeni doğmaktadır, tanımadığımız bir şehrin dış mahallelerinde dolaşıyoruz. Sokaklar daha bomboş. Yalnızca bir sütçü görünüyor. Bütün evler karamsar bir görünüme sahip. Buradaki çevre, bize çok yabancı. Bizi, yabancısı olmadığımız ve ürkmediğimiz mahallelere götürecek tanıdık taşıma araçları da yok. Daha sonra uykudan kalktığımızda bu rüyayı

hatırlıyoruz. Ve birdenbire, yatağa yatmadan önce arkadaşımıza anlatmaya çalıştığımız ama bir türlü tam olarak anlatamadığımız ruh halimiz aklımıza geliyor. Oysa gördüğümüz bu rüya, ruh halimizi çok güzel bir biçimde tanımlamıştır. Rüyada yalnızca tek bir sahne vardır. Bu sahneyi görmek de en fazla bir ya da iki saniyemizi almıştır. Halbuki daha önce içinde bulunduğumuz durumu uzun uzun sözlerle ifade etmeye çalışmış ama bunda pek de başarılı olamamıştık. Oysa bu kısacık rüya yardımı ile sözlerle yaptığımızdan çok daha başarılı bir anlatımda bulunmuş olduk. Rüyamızda gördüğümüz bu sahne, bir duygumuzun sembolü idi. İşte rüyalarda çok yalın bir sembolle, çok karmaşık bir ruh halini, böylece anlatabilme imkânı buluyoruz.

Sembol dediğimiz şey nedir? Sembolün tanımı, çoğunlukla, "Başka bir şeyin yerinde duran, onun yerini alan, onu temsil eden" olarak yapılmaktadır. Bu haliyle bu tanımı, pek anlayamayız. Fakat beş duyumuzu da bazı sembollerle temsil edebileceğimizi düşünür ve bu sembolleri inceleyecek olursak, konu biraz daha ilginçleşecektir. Bunu yapmak için, sözü edilen bu sembollerin bir tecrübenin, bir duygunun ya da bir düşüncenin yerine geçtiğini varsaymamız gerekecektir. Böyle bir sembol, benliğimizin dışını yansıtmaktadır. Sembolize ettiği şey ise içimizde saklıdır. Sembol diliyle, içimizdeki duyguları, sanki somut birer algıymış gibi açıklayabilir ve birçok şeyi temsili olarak anlatabilme imkânına kavuşuruz.

Bir sembolü "başka bir şeyin yerine geçen, onun yerini alan, onu temsil eden" olarak tanımlarsak, önemli bir soruyu da hemen bunun peşinden sormamız doğru olur. "Acaba sembolün kendisi ile sembolize ettiği şey arasında ne gibi bir ilişki vardır?" Bu soruyu cevaplayabilmek için, sembollerin üç türe ayrıldığını bilmemiz gerekmektedir. Bunlar sırasıyla; geleneksel, rastlantısal ve evrensel sembollerdir. Son iki tür,

içdünyamızı ve hislerimizi sanki algılarımızmış gibi açıklayabilen sembollerdir. Yine bu iki sembol türü, sembol dilinin tipik özelliklerine sahiptir.

Semboller arasında kullandığımız en yaygın ve tanınmış olan tür geleneksel sembollerdir. Bunları günlük konuşmalarımızda kullanırız. "Masa" kelimesini duyduğumuzda veya okuduğumuzda, M-A-S-A harfleri, başka bir şeyin yerinde duran, onun yerini alan ve onu temsil eden birer semboldür. Sembolize edilen şey de her gün gördüğümüz, kullandığımız ve ellediğimiz masadır. Şimdi bu noktada şöyle bir soru sorabiliriz: "Masa kelimesiyle masa cismi arasında içsel bir bağ var mıdır?" Hemen anlaşılacağı gibi, masa cismi ile masa kelimesi (ve sesi) arasında bir ilgi ve bir ilişki yoktur. Masa sesinin ve dolayısıyla kelimesinin o cismi sembolize etmesinin tek nedeni, belirli bir cismi belirli bir sesle (ya da seslerle) bağdaştırmak üzere vardığımız toplumsal anlaşmadır. Böyle bir ses-cisim ilişkisini daha çocukluğumuzda kurarız. Bazı seslerin, birtakım cisimleri anmak için kullanıldığını görerek bir alışkanlık yaratılır, böylece de onların arasında köklü ve değişmez bir ilişki kurulur. Bu toplumsal olay birçok kere tekrarlandığında, artık kalıcı bir ilişki kurulmuş olur ve doğru kelimeyi bulmak için kendimizi zorlamayız.

Fakat bazı kelimelerde, böyle geleneksel bir çağrışımın var olmadığı görülmektedir. Örneğin "ayyy" dediğimizde hava, dudaklarımız arasından çabucak dışarıya çıkar. Burada dudaklarımız, duygularımıza katılmıştır. Havanın böyle hızla dışarıya doğru itilmesiyle, sanki bir olaydan uzaklaşmak isteğimizi destekliyormuş gibi davranırız. Bu ve buna benzer durumlarda, sembol ile duygu arasında ortak bir bağ vardır. Dillerin başlangıcında, birçok (belki de bütün) kelimenin buna benzeyen ortak bağlar sonucunda türetildiğini düşünebiliriz. Fakat buna rağmen, günümüzde kullanılan

kelimelerin artık doğal bir ses-cisim ilişkisine sahip olmadıkları kabul edilmektedir. Geleneksel sembollere verilebilecek en yaygın örnek kelimelerdir. Ama geleneksel sembolleri, yalnızca kelimelerle sınırlı tutamayız. Bazen resimler de geleneksel sembollere bir örnek olabilirler. Örneğin bayrakların renkleri ve sembolize ettikleri ülkeyle yakından ya da uzaktan hiçbir ilgileri yoktur. Fakat buna rağmen, onlar da birer semboldür ve bayraklar ülkelerin en güzel tanıtım aracı olarak kabul edilmişlerdir. Görüntüsü ve maddi varlığı, bayrak ile ülke arasında bir ilişki kurmamıza yardımcı olur. Bazı resim-semboller ise yalnızca geleneksel bir sembol olarak kabul edilemezler. Buna en iyi örnek haçtır. Eğer haçı tamamen geleneksel bir sembol olarak düşünürsek, yalnızca kiliseyi temsil ettiğini görecek, böylece de bir bayraktan farkı olmadığına hükmedeceğiz. Ama haçın özel bir anlamı daha vardır. Haç ile İsa'nın ölümü ve bununla beraber de, ruhsal ve maddesel dünyaların birbirlerini tamamlamaları anlatılmak istenmiştir. Buradaki ilişki başka bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle de artık tam bir geleneksel sembolden söz etmek mümkün değildir.

Rastlantısal sembollerle geleneksel semboller tek bir noktada benzerlik gösterirler: Burada, sembol ile temsil edilen şey arasında içsel bir bağlantıya rastlamak mümkün olmaz. Örneğin, bir kişinin herhangi bir şehirde, üzücü bir olayla karşılaştığını düşünelim. Bu kişi daha sonraları o şehrin adını duyduğunda buruk bir duyguya kapılacaktır. Eğer o şehirde güzel bir anısı olsaydı kişinin içi de neşeyle dolacaktı. Doğal olarak, şehirlerin kendi başlarına üzücü ya da sevindirici oldukları söylenemez. Ama kişisel bir ilişkilendirme sonucu, sözü geçen şehir bir sembol biçimini almıştır. Aynı duygusal tepki, belki de belirli bir ev, bir sokak, bir kıyafet veya belirli bir olay için ya da özel bir duyguyu gerektiren herhangi başka bir durumla karşılaşınca da gösterilebilirdi.

Rüyamızda herhangi bir şehirde olduğumuzu görebilir ve rüya sırasında belirli bir duygusal tepki göstermediğimizi de kabul edebiliriz. Diyelim ki o şehrin bir sokağını veya yalnızca ismini gördük. Hemen, rüyamızda niçin bu şehri gördüğümüzü merak ederiz. Biraz düşündükten sonra da, yatağa yatmadan önceki ruh halimizin, bu şehrin sembolize ettiği ruh halimizle benzeştiğini fark ederiz. Rüyada gördüğümüz resim, içinde bulunduğumuz ruhsal durumu, gördüğümüz şehir ise bir zamanlar aynı duyguları yaşamış olduğumuz yeri sembolize etmektedir. Burada, sembol ve sembolize edilen şey arasındaki ilişki bütünüyle rastlantısaldır.

Rastlantısal sembollerle geleneksel semboller arasında, yukarıdaki benzerlik dışında pek bir ortak nokta bulunmaz. Nitekim onları birbirinden ayıran önemli bir farklılık da, rastlantısal bir sembolün çevremizdeki insanlar tarafından anlaşılabilmesi için onu açıklamamızın gerekmesidir. Eğer bunu yapmazsak rastlantısal sembolün anlamını yanlızca kendimiz kavrayabiliriz. Oysa geleneksel sembollerin anlamları, herkes için aynı ve ortaktır. Rastlantısal semboller ise çoğunlukla rüyayı gören kişi ile sınırlıdır. Bu nedenden dolayı da, bu tür sembollere mitlerde, masallarda ya da sanat eserlerinde rastlamak hemen hemen imkânsızdır. Eğer bir romanda böyle semboller kullanılmış olsaydı, onu kullanan yazarın her sembolden sonra bir açıklamada bulunması gerekecekti. Çünkü demin de söylediğim gibi, rastlantısal semboller kişilerin kendilerine özgü sembollerdir. Bu yüzden onları rüyalarımızda bol bol görebiliriz. Rastlantısal sembolleri nasıl anlayabileceğimiz konusuna ise kitabın ileriki bölümlerinde yeniden döneceğiz.

Evrensel sembollerde ise sembol ve sembolize ettiği şey arasında belirli bir ilişki vardır. Daha önce örnek olarak, bir şehrin kenar semtlerinden birinde geçen bir rüyayı anlatmıştık. Terk edilmiş, yabancı ve fakir bir çevrenin yarattığı

duygu, bir insanın üzgün ve ürkek ruh haline gerçekten de çok benzemektedir. Fakat nasıl ki hiç masa görmemiş olan birisi için "masa" kelimesi bir anlam taşımıyorsa, hayatında bir şehrin kenar bir semtini görmemiş olan birisi için de böyle bir sembolün bir anlam taşıması düşünülemez. Evrensel semboller, insanların kişisel tecrübelerine dayanmaktadır. Ateşi, bir sembol olarak kullandığımızı düşünelim. Ocaktaki ateşin canlılığı hepimizi büyülemektedir. Ateş durmadan değişir, büyür küçülür, fakat yine de belirli bir sürekliliğe sahiptir. Ateş için şunu söylemek mümkündür. O hiçbir zaman aynı kalmadığı halde, hep aynı olandır. Güç, enerji, büyüklük ve hareketlilik ateşin en önemli özellikleridir. Sanki sonsuz bir güç kaynağını kullanarak dans eder gibidir. Eğer ateşi bir sembol olarak kullanacaksak, onun özelliklerine uyan duygularımızı dikkate almamız gerekecektir. Yani; güç, çabukluk, çeviklik, hareketlilik, büyüklük, neşe ve canlılık, ateş sembolü aracılığı ile anlatabileceğimiz duygularımızdır.

Buna benzer bir biçimde, deniz veya nehir suyunu da bir sembol olarak kullanabiliriz. Fakat böyle bir sembol, ateş sembolünden farklı olacaktır. Aslında su sembolünde de değişim ve süreklilik bir arada görülmektedir. Örneğin deniz suyunu bir sembol olarak kullandığınızda ardındaki canlılığı, sürekliliği ve enerjiyi hissedebilirsiniz. Fakat burada çok önemli bir fark vardır. Ateş; heyecan verici, maceracı ve değişimci olmasına rağmen, su; durgun, yavaş ve süreklidir. Ateşin doğasında belirsizlik, suyun doğasında ise düzen vardır. Suyu kullanarak da canlılığı sembolize edebilirsiniz fakat su daha "ağırdır" ve bir "güven" kaynağıdır. Su, insanı "rahatlatır". Bu yüzden, heyecan dolu duygularımız için kullanamayacağımız bir semboldür.

Somut bir şeyin, duygularımız gibi soyut bir şeyi açıklayabilmesi, yani, cisimlerin duygularımızın sembolleri olabil-

meleri aslında pek de şaşılacak bir durum değildir. Çünkü ruhumuzda oluşan duyguların, bedenimize aynen yansıdığını hepimiz biliyoruz. Örneğin sinirlendiğimizde beynimize kan fışkırdığını söyleriz ya da korktuğumuzda, "başımızdan aşağı kaynar sular döküldü" deriz veya kızdığımızda kalbimiz hızla atmaya başlar. Ayrıca üzgün olduğumuz zaman kendimizi, mutlu olduğumuz zamanlardan daha farklı hissederiz. Düşüncelerimiz, yüz ifademizi ve duygularımız da davranışlarımızı o kadar etkiler ki, insanlar bizi dinlemekten çok bu belirtileri gözleyerek ruhsal durumumuz hakkında önemli bilgiler elde ederler. Yani bedenimiz, ruhumuzun bir sembolüdür! Derinden ve gerçekten hissedilen bir olay ya da düşünce bütün organizmamıza yansıyacaktır. İşte evrensel sembollerde de böyle bir ruh ve beden ilişkisini görebiliriz. Çünkü bazı bedensel olaylar birtakım duygusal ve ruhsal gerçeklere işaret etmektedirler. Durum böyle olunca da duygularımızı, bedenimizin oluşturduğu bir dil ile açıklayabilme imkânına kavuşmuş oluruz.

Evrensel sembol, sembolize eden ile sembolize edilen arasındaki doğrudan, sürekli ve rastlantısal olmayan bir ilişkiyi kavrayabilen tek semboldür. Böyle bir sembolü kullanmamızın nedeni ise bellidir. Duygu ve düşüncelerimizin, bedensel algılamalarımıza etki ettiğini artık biliyoruz. Bunu açıklarken kullanılan semboller tüm insanlar tarafından ortak olarak kullanıldığı için de bunları evrensel olarak nitelendirebiliriz. Eğer söylediklerimizi kısaca toparlayacak olursak: Geleneksel semboller, kişiye ya da belirli toplumlara özgüdür. Rastlantısal semboller, çok dar bir çevreye seslenir ve onu yalnızca sembolün anlamını bilenler anlayabilir. Evrensel semboller ise bedenimizin, duygularımızın ve ruhumuzun özellikleriyle ilgilidir. Bu tür semboller tüm insanlar için geçerlidir, belirli bir kişiyle ya da kişiler topluluğu ile sınırlanamazlar. Gerçekten de evrensel sembol insanlığın geliştirdiği tek ortak dildir.

Ama ne yazık ki çağdaş insan, bu mirasın değerini anlayamamış ve insanlık tarihinin bize hediye ettiği tek evrensel konuşma dilini öğrenip geliştirememiştir. Böylece kültürümüzde önemli bir eksiklik doğmuştur.

Gördüğümüz gibi semboller tüm insanlar için geliştirilmiştir. Çünkü bütün insanlar düşüncelerini, duygularını ve hissettiklerini başkalarıyla paylaşma arzusunu taşımaktadırlar. Bir insanın sahip olduğu duygu, düşünce ve ruhsal haller, diğer insanlarda da benzer bir biçimde vardır. Sahip oldukları bu ortak özellikleri sayesinde sembol dilini kullanabilmekte ve bu yolla anlaşabilmektedirler. Hiç kimse bize ağlamayı öğretmez. Üzüldüğümüzde ağlarız ya da sinirlendiğimizde yüzümüz kendiliğinden kızarır. Bu duygusal tepkiler, hiçbir ırk veya toplum ile sınırlı değildir ve bütün insanlarda ortak olarak görülür. İşte bundan dolayı da sembol dili bütün insanlar tarafından paylaşılabilme özelliğine sahiptir. Belki bu dili oluşturan bazı kelimeler hafızamızdan silinmiş olabilir. Ama bu dilin temel yapısını unutmak asla mümkün değildir. O, biz ölünceye kadar beynimizde saklı kalacaktır. Tarih boyunca (ilkel bir uygarlıktan, gelişmiş Mısır ve Yunan uygarlıklarına dek) mitler ve rüyalar her zaman sembol dili ile anlatılmışlardır. Bunun da ötesinde, çok farklı uygarlıklarda bile bazı ortak sembollere rastlanılmaktadır. Çünkü bu sembollerin ardında gizlenmiş olan duygu ve düşünceler bütün insanlar için aynıdır ve insanlık var olduğundan beri de aynı kalmıştır. Günümüzde, söylediklerimizi doğrulayan birçok bilimsel deney yapılmıştır. Örnek olarak şu deneyi gösterebiliriz: Rüya yorumculuğu ile yakından ya da uzaktan hiçbir ilgisi olmayan denekler, hipnoz edildikten sonra gördükleri rüyaları kolayca yorumlayabilmişlerdir. Yapılan araştırmalara göre hipnoz altındaki denekler, rüyalarının ardındaki sembolik anlatımı hemen çözebilmektedirler. Hipnoz halinden çıkartıldıktan sonra aynı rüyayı bu sefer uyanıkken yorumla-

maları istendiğinde ise deneye katılanlar şaşkınlıkla, "Bu rüyaların hiçbir anlamı yok, bunlar tamamıyla birer saçmalık," diyebilmektedirler.

Yukarıdaki deney incelenmeye değerdir. Demek oluyor ki bilincimizin sınırlayıcı gücü olmadığı zaman (yani, biz hipnoz altındayken) sembolleri gayet güzel anlayabiliyoruz. Bu, çok önemlidir.

Ama yine de çok geniş bir genellemeye gitmek, bence, bazı sakıncalar doğuracaktır. Çünkü öyle semboller vardır ki farklı uygarlıklarda farklı anlamlar içerirler. Örneğin, kutup bölgesinde kullanılan güneş sembolünün işlevi ve anlamı, tropikal bölgelerdeki güneş sembolünden farklıdır. Çünkü kutup bölgelerinde su boldur, onun için büyüme ve gelişme tamamıyla güneş ışınımına bağlıdır. Böyle olunca da güneş; sıcak, hayat verici, koruyucu ve sevgi dolu bir gücü sembolize eder. Fakat Yakındoğu'da bu sembol başka anlamlar kazanacaktır. Çünkü orada güneş bol, hatta ölümcüldür. Ama su çok kıttır. Onun için su hayatın kaynağı ve büyümenin temel taşı olarak görülmektedir. Anlaşılacağı gibi coğrafi ve medeni farklılıklardan doğan bir "sembol dili lehçesinden" söz etmemiz mümkündür. Sembol dili lehçesi nedeniyle aynı sembol değişik bölgelerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu noktada dikkatimizi bir başka önemli konuya daha çevirmemiz gerekmektedir. Bu da, sembol dili lehçeleri ile karıştırılmaması gereken "sembollerin çok anlamlılığı" konusudur. Aynı olayın değişik insanlarda değişik duygulara yol açması gibi, aynı sembolün de yerine göre değişik anlamlara gelmesi kaçınılmazdır. Bunu daha iyi anlayabilmek için, yine ateş sembolüne geri dönelim. Ateşi bir ocakta izlediğimizde ısınırız, içimizi bir sıcaklık ve güven duygusu kaplar. Ama bir ev ya da orman yangınını düşünün. Bu acı tecrübede insanın doğa karşısındaki güçsüzlüğü alabildiğince ortaya çıkar. İşte bundan dolayı ateş hem canlılık ve neşeyi hem de korkuyu,

acizliği ve yıkıcılığı sembolize edebilir. Aynı anlam çokluğu, su sembolünde de vardır. Çünkü su, fırtına ve sellerde korkunç ve yıkıcı bir olgu haline gelir. Yani sembol olarak korku, felaket ve kaosu, ama aynı zamanda sakinliği, sürekliliği ve güveni de temsil edebilir.

Burada verebileceğimiz başka bir ilginç örnek de vadilerdir. Dağlarla çevrili olan bir vadi, içimizde güven, sıcaklık ve korunma duygularını uyandırabilir. Fakat aynı zamanda aradaki büyük dağlar bizi engelleyen duvarlar olarak da algılanabilir. Böylece vadileri hapsolmanın bir sembolü olarak görebiliriz. Bir sembolün özel anlamı ancak kullanıldığı olay ve kişinin genel tecrübesi ışığında anlaşılabilmektedir. Bu konuya rüya sembollerini açıklarken de değineceğiz.

Evrensel bir sembolü anlatan bir başka güzel örnek de Yunus Peygamber'in sembol dili ile yazılmış olan hayat hikâyesidir. Hikâyenin özeti şöyledir: Yunus Peygamber, Tanrı'nın sözlerini işitir ve insanları doğru yola döndürmek için Ninive'ye gider. Onlara artık doğru yola dönmezlerse, şehirlerinin başlarına yakılacağını anlatır. Yunus, Tanrı'nın sesini duymuş ve böylece bir peygamber olmuştur. Ama bu, kendi isteği ile olmadığı için, görevini bilmesine rağmen Tanrı'nın (ya da buna, vicdanının da diyebiliriz) emirlerinden kaçmaya çalışmaktadır. Çevresiyle pek fazla ilgilenmeyen bir insan olan Yunus, kanun ve düzene sıkı biçimde bağlılığı ile tanınır. Ama çevresine karşı gösterdiği sevgi de yetersizdir. (Bkz. E. Fromm, 1947a; TE II, s. 65 vd. Bu eserde Yunus Peygamber'in şiirlerini sevgi açısından inceledim.) Şimdi de bu olay sırasında Yunus'un kalbinden geçenlerin, hikâyede nasıl anlatıldığına bakalım:

Yunus'un önce Jafo'ya gittiğini, oradan da Tarşiş'e giden bir gemiye bindiğini öğreniyoruz. Gemi denizin ortasındayken ansızın büyük bir fırtına patlayıverir. Herkes korku ve heyecan içinde koşuşurken, Yunus geminin alt bölümüne iner

ve derin bir uykuya dalar. Denizciler bu fırtınayı Tanrı'nın bir cezası olarak düşünürler. Çünkü Yunus onlara Tanrı'dan kaçtığını söylemiştir. Bu nedenle onu uyandırırlar. Durumu fark eden Yunus denizcilere kendisini denize atmalarını söyler. Belki o zaman deniz durgunlaşacaktır. Denizciler önce bu arzuyu yerine getirmekten çekinirler ama sonunda Yunus'u kolundan tutup denize atarlar. Yunus suya düşer düşmez deniz durgunlaşır. Daha sonra büyük bir balık Yunus Peygamber'i yutar. Yunus, bu balığın karnında tam üç gün ve üç gece saklı kalır. Bu duruma dayanamayan Peygamber, Tanrı'ya kendisini affetmesi için yalvarır ve bu hapisten kurtulmak için dua eder. Bunun üzerine Tanrı balığa karnındaki Yunus'u karaya kusmasını emreder. Daha sonra Yunus Ninive'ye gider, Tanrı'nın buyruğunu yerine getirir ve Niniveliler felaketten kurtarır.

Hikâyede anlatılan olaylar, sanki gerçekten de yaşanıyormuş gibi anlatılmasına rağmen bu hikâye aslında baştan sona sembol diliyle yazılmıştır. Bundan dolayı da anlatılan bütün olaylar, Yunus Peygamber'in ruhsal durumu hakkında verilmiş bilgilerdir. Burada birçok sembol ardı ardına dizilmiştir. "Gemiye binme, geminin alt bölümüne inme, uykuya dalma, denizde seyretme ve balığın karnında hapsolma" bu sembollere verilebilecek örneklerdir. Sözü edilen sembollerin her biri ayrı bir ruh halini temsil etmektedir. Ama genelde kendi içine kapanmayı ve kendini toplumdan soyutlamayı sembolize ederler. Böyle bir durumu anne karnındaki cenin semboluyle de açıklayabiliriz. Geminin, derin uykunun, denizin ve balığın anne karnından çok farklı oldukları doğrudur. Ama hepsinde de güvenlik ve korunma duyguları egemendir. Bu yüzden anılan semboller içerik açısından aynıdır.

Yunus Peygamber hikâyesinde olaylar uzay ve zaman akışı içinde geçer. Peygamber, ilk önce gemiye biner, sonra uyur, daha sonra denize atılır, ardından da balık tarafından yutulur.

Yani olaylar birbirini takip eder. Hikâyenin bazı olayları gerçekdışıdır. Ama bir bütün olarak ele alındığında hikâye sağlam bir mantığa sahiptir. Bu hikâye, bize Yunus Peygamber'in içdünyası hakkında bilgi verir. Burada, Yunus'un vicdanı ve kaçma isteği arasında nasıl bocaladığını görmekteyiz. Peş peşe sıralanan olaylar işte bu durumu anlatır. Olayların gitgide şiddetlenmesi ve büyümesi, Yunus'un duygusal durumu ile bir paralellik gösterir. Yunus, hikâyenin başında insanlardan ve görevinden kaçar. Giderek onlara daha fazla yabancılaşır ve sonunda balığın karnındaki mutlak soyutlanma ile insanlardan tamamen uzaklaşmış olur. Ama kendi yarattığı bu hapis onu çok sıkmıştır ve kendini yalnız hissetmektedir. Buradan kurtulmak için sonunda Tanrı'dan yardım diler. (Aslında bu hikâyede, tipik bir nevrozun gelişimini izleyebiliriz. Böyle durumlarda hasta olan kişi, belirli bir tehlikeden korunmak için ortaya bir tavır koyar. Ama sonunda bu tavrın kendisi de onun için yeni bir tehlike yaratır. Ve hasta kişi, artık öncelikle kendi tavrından kurtulmak için büyük çabalar göstermeye başlar.) Sonunda Yunus da, güvenliğe kaçmayı ve kendini içine hapsetmeyi bir yana iter ve hayatına bıraktığı yerden devam etmeye karar verir.

Yazılı bir belge olarak önümüzde duran bu hikâyede, satırların aralarına dağılmış bazı önemli bilgiler vardır. Bunların başında, olaylar arasında mantıksal bir neden-sonuç ilişkisinin bulunması yer alır. Yunus, Tanrı'dan kaçmak istediği için denize açılıyor. Yorgun olduğu için uyumaya başlıyor. Fırtınaya neden olduğu için denize atılıyor. Ve denizde insan yutan balıklar olduğu için bir balık tarafından yutuluyor. Görülebileceği gibi belirli bir olay, ondan bir önceki olayın sonucudur. (Yunus Peygamber'in hikâyesi, son bölümü gerçekdışı olmasına rağmen mantıksal bir bütünlük içinde gerçekleşmiştir.) Oysa satırların arasına gizlenmiş olan bilgilerin sahip olduğu mantık buradakinden farklıdır. İçsel bir bağ ile

birbirine bağlanmış ve çağrışımlarla yönlendirilmiş olan ruhsal yapının dile gelişi demek olan bu "iç hikâye"de de neden-sonuçlu dizilişler vardır. Ama ardındaki mantık, kelimelerle anlatılan hikâyenin dünyasal mantığından daha farklı bir yapı taşımaktadır.

Sembol diline egemen olan çeşitli mantık kurallarını biraz sonra rüyaların özelliklerini incelerken daha iyi anlayacağız.

III

RÜYALARIN ÖZELLİKLERİ

Rüyaların özellikleri ile ilgili çok değişik görüşler vardır. Bu görüşler hem zaman içerisinde hem de uygarlıklar arasında oldukça büyük farklılıklar gösterir. Rüyaların özelliklerini açıklamaya çalışan bu görüşlerden bazıları şöyledir: "Rüyalar, uykudayken bedenimizi terk eden ruhumuzun gerçek yaşantısını yansıtırlar," veya "Rüyalar, Tanrı ya da kötü huylu cinler tarafından insana iletilen duygulardır," ya da "Akıldışı arzularımızın bir tatmin arayışıdır." Ama bunun tam tersini de iddia edebilir ve şöyle diyebiliriz: "Rüyalar, en derin ve en yüce güçlerimiz ile yeteneklerimizin yansımalarıdır." Görüldüğü gibi, bu konuda birçok farklı görüş ve iddia vardır. Ama hiç tartışmasız hepsinin ortak olan tek yanı, rüyaların tümünün bir anlama ve bir özelliğe sahip olmalarıdır. Rüyaların anlamlı olması demek, eğer anlayabilirsek, onların bize önemli mesajlar iletmeleri demektir. Rüyaların bir özelliğe sahip olmaları ise rüyada hiçbir zaman gereksiz şeylerin görülmemesinden kaynaklanır. Rüyalarımızda bize iletilen şeyler soyut birer görüntü şeklinde olabilirler. Ama anlatmak istedikleri şeyler kişiliğimizin somut gerçekleri ile ilgilidir.

Rüyaların anlamlı olduklarını ve ilginç özellikler taşıdıklarını savunan bu görüş, geçtiğimiz yüzyılda pek kabul görmemekteydi. Çünkü rüya yorumculuğu, bilim dışı bir uğraş olarak görülmekteydi. Bu konuyla ilgili olan veya olmayan herkes, bir görüş ortaya atmış ve sonunda rüyalar, *"ruhun anlamsız oluşumları"* olarak tanımlanmaya başlanmıştı. Bu konuya olumlu yaklaşanlar bile rüyaları, uykumuz sırasında yaşadığımız duygu ve düşüncelerimizin ruhsal birer yansıması

olarak görüyorlardı. Fakat buna rağmen yirminci yüzyılın başlarına doğru, Freud'un yaptığı çalışmalar sonucunda eski rüya görüşüne karşı yeniden bir ilgi doğdu. Freud, rüyaların bir anlamları olduğunu ve bir özelliğe sahip bulunduklarını düşünüyordu. Yaptığı çalışmalarla içdünyamızdan gelen her mesajın kendini önemli bir rüya olarak gösterdiğini kanıtladı. Artık uygun anahtarı bulabilirsek her rüyayı çözebilecek durumdaydık. Sigmund Freud, rüyayı ve rüya yorumculuğunu bir "via regia", yani bilinmeyeni anlamaya götürecek olan bir "kral yolu" olarak görüyor (S. Freud, 1900a, s. 613) ve bu düşüncenin doğal bir sonucu olarak da rüyaları patolojik (hastalıklı) ve normal davranışlarımızı motive eden en büyük güç olarak tanımlıyordu. Freud, *"Rüyaların Yorumu"** adlı eserinde ilk önce bazı genel açıklamalarda bulunduktan sonra, bilinen en eski rüya kuramlarından birini doğru olarak kabul etmiştir. Bu kurama göre rüyalar, uyanıkken bastırdığımız akıldışı (irrational) arzularımızın uykumuz sırasında tatmin edilmesi, yani gerçekleştirilmesini sağlarlar.

Şimdilik Freud'un rüya kuramı hakkında daha fazla bilgi vermek istemiyorum. İlerdeki bir bölümde hem Freud'un hem de diğer bilimadamlarının rüya kuramlarını daha kapsamlı bir biçimde anlatmayı düşünüyorum. Bu bölümde ise rüyaların özelliklerini Freud'un çalışmaları ışığında ele almayı, sonra da bunları benim rüya gören ve rüya yorumlayan bir kişi olarak elde ettiğim bilgiler ve tecrübeler doğrultusunda değerlendirmeyi düşünüyorum.

Ben, ruhumuzun her türlü faaliyetinin doğrudan doğruya rüyalarımıza yansıdığına inanıyorum. Bu olayı bozmadan ve aşırı biçimde sadeleştirmeden açıklayan tek tanım, bence şöyle olmalıdır: "Rüya görmek, uykudayken, ruhumuzun gösterdiği bütün faaliyetlerin anlamlı ve özellikli bir biçimde yansımasıdır."

* S. Freud, *Rüyaların Yorumu* (Tam Metin), Say Yayınları, 2014 (Ed. n.)

Yukarıdaki tanım doğal olarak çok genel bir biçimde tutulmuştur. Bundan dolayı asıl dikkatimizi "uyku haline" ve uyumanın ruhumuz üzerindeki etkilerine çevirmemiz gerekecektir. Uyumanın, ruhumuz üzerinde ne gibi bir etki yarattığını anlarsak rüyaların özelliklerini de kavrayabiliriz. Bu nedenle rüya hakkında bilgi elde etmek için ilk önce uyumanın ne anlama geldiğini araştırmamız yararlı olacaktır.

Fizyolojik açıdan uyku, bedenimizin dinlendiği ve kendini yenilediği bir süreçtir. Tüm faaliyetlerimizin ve neredeyse bütün duyumsal (beş duyu ile yapılan) algılamalarımızın durduğu bu işlem sırasında, bedenimizde yeni enerjiler depo edilmektedir. Fizyolojik olarak buna "uyku" denir. Fakat psikolojik açıdan uyku olayı biraz daha farklıdır. Bu açıdan yapılan bir değerlendirmede, uykunun çevremizle olan alışverişin ve etkileşimin bir süre için kesilmesi demek olduğu ortaya çıkacaktır. Uyumak ve uyumamak arasındaki bu önemli fark bize varoluşumuzun iki değişik gurupta toplanabileceğini göstermektedir.

Şimdi, uyumanın ruhumuzun üzerinde ne gibi bir etki yarattığını inceleyelim. Bunun için ilk önce genel anlamda şu soru ile ilgilenmemiz gerekir: "Acaba davranışlarımızla düşüncelerimiz arasında ne gibi bir ilişki vardır?" Neyi düşündüğümüz, çoğunlukla neyi yapmak istediğimize bağlıdır. Bu cümleyi "düşüncelerimizi, ilgilendiğimiz şeyler belirlemektedir" anlamında yorumlarsak yanlış olur. Söylemek istediğim şey, düşüncelerimizin ilgilendiğimiz şeylere göre değişebildiği konusudur.

Şu örneği ele alalım. "Acaba değişik insanlar bir orman gördüklerinde ne düşünürler?" Resim yapmak için ormana gitmiş olan bir ressam, gelir elde etme kaygısında olan bir ormancı, ormanın savunulmasıyla ilgilenen bir subay, ormanda dinlenmek isteyen bir gezgin. Bu insanların her biri için orman farklı bir anlam taşımaktadır. Çünkü ressamın ilgisi renkler ve şekillerde, ormancının ilgisi ağaçların büyüklüğü, yaşı ve

sayısında, subayın ilgisi görüş ve saklanma imkânlarında ve son olarak da gezginin ilgisi patikalarda ve manzaralarda yoğunlaşacaktır. Hepsi de bir ormanın kenarında durduklarını soyut olarak kabul edeceklerdir. Ama somut olarak "ormanı nasıl gördükleri" kendi ilgi alanlarının yönlendirmesiyle biçim bulacaktır.

Uyumakla uyanık olmak arasındaki bu biyolojik ve psikolojik fark, hayatımızdaki diğer davranışlar arasındaki farklılıklardan çok daha büyüktür. Uyanıkken düşünce ve duygularımızı çevremizde yaşayabilmek, çevremizi değiştirebilmek ve kendimizi koruyabilmek için kullanırız. Hayatını devam ettirmek uyumayan bir insanın en önemli görevidir. Böyle bir durumda insan, dünyasal gerçekliğe de egemen olan kanunların etkisi altındadır. Bunun anlamı, uyanıkken zaman ve uzay kurallarına sıkı sıkıya bağlı olmamız demektir.

Uyuduğumuz zaman ise artık çevremizle ilgilenmekten vazgeçer ve tamamen içimize kapanırız. Böylece, bütünüyle korunmasız bir duruma geçilmiş olunur. (Bundan dolayı da bazı insanlar uyku için "ölümün kardeşi" benzetmesini yapmaktadırlar.) Ama aynı zamanda da uyanıkken yaşamadığımız bir özgürlüğe kavuşuruz. Çünkü artık çalışma, saldırma ve savunma görevlerinden kurtulmuşuzdur. Çevremizde olup bitenleri gözlememize de gerek kalmamıştır. Uyurken gözlerimizi kendimize çeviririz ve yalnızca kendimizle ilgileniriz. Aslında uyuyan bir insanı, bir cenine ya da bir ölüye benzetebiliriz. Veya biraz daha fazla hayal gücü kullanarak dünyasal gerçeklerin kanunlarına (uzay-zaman üç boyutluluğuna) uymak zorunda olmayan meleklere benzediğini de ileri sürebiliriz. Uyurken, neden-sonuç imparatorluğunun yerini özgürlük imparatorluğu almıştır. Bu özgürlük imparatorluğunda dikkatimizin odaklaştığı tek konu, "*ben*" ve "*benim olan*"dır. Artık düşünce ve duygularımızın yöneldikleri tek hedef kendimizdir. Uyku halindeki ruhsal faaliyetimiz bile uyanık halimizden farklı bir mantığa göre çalışmaya baş-

lar. Çünkü artık "dış dünyada" önemli olan şeylerle ilgilenme zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Bir arkadaşımın korkak olduğunu düşündüğümü varsayalım. Zihnimde onu bir tavuk gibi korkak olarak tasarladığım için rüyamda bir tavuk dönüşümünü kolaylıkla sağlayabilir ve onu bir tavuk olarak görebilirim. Bu dönüşüm, gerçek dünyada imkân dışı ve anlamsız bile olsa rüyamın bir parçası olduğu için büyük bir öneme sahiptir. Görüleceği gibi, uykumuzda da bir mantık sistemi vardır. Ama bu mantık sistemi, gün boyu uyduğumuz mantık kurallarının oluşturduğu sistemden çok farklıdır. Burada aklımızdan çok duygularımızın egemen olduğu bir sistemden söz etmemiz daha doğru olur.

Uyumak ve uyanık olmak var olmanın iki kutup noktasıdır. Uyanıkken en önemli görevimiz "hareket etmektir". Fakat uyuduğumuz andan itibaren bu görevden kurtuluruz. Uykunun ise tek bir görevi vardır, o da kendimizi tanımaktır. Uyandığımız zaman ise "hareket etmemiz" gereken hayata geri döneriz. Dikkatimiz ve beynimiz yine gün boyu alıştığımız konulara yönelir. Olayları, yani uyurken unutulmuş gibi görünen dış dünyayı, yine uzay ve zaman kavramlarına bağlanmış bir biçimde hatırlamaya başlarız. Artık uyurken yaşadığımız dünya ortadan kaybolmuştur. Hatta bu dünyayı hatırlamamız bile neredeyse imkânsızdır. (Rüya ile hatırlama arasındaki ilişki için bkz: E. G. Schachtel, *On Memory and Childhood Amnesia*, 1947.) Gündüzleri rüyalarımızı hatırlamakta çektiğimiz zorluklar, birçok masalda semboller yardımıyla anlatılmıştır. Bunlara göre geceleri ortalığı hayaletler ve cinler doldurur. Fakat şafak söktüğünde hepsi bir anda kaybolur ve geriye sanki hiç doldurulmamış olan bir boşluk bırakırlar.

Bu bilgiler ışığında, rüya hakkında şu sonuçlara varabiliriz:

Rüya, Jung'un tanımladığı gibi bir "mitoloji imparatorluğu" değildir. (Jung'a göre bu, kalıtımla kazanılan tecrübelerin oluşturduğu bir imparatorluktur.) Ama aynı zamanda rüya,

Freud'un savunduğu akıldışı kökenli ve libido destekli arzuların tatmini de değildir. Rüyayı daha çok, demin anlattığımız "düşüncelerimiz ve duygularımız yaptıklarımız tarafından etkilenir" prensibi açısından ele almak gerekir.

Çevremizle ilgilendiğimiz ve onu dikkate aldığımız bir durumda bilinçli bir varoluştan söz etmek mümkündür. Eğer bunun tersi olursa, yani çevremize karşı her türlü ilgimizi ve dikkatimizi kesecek olursak bilinçdışı bir varoluş durumu ortaya çıkar. Bu durumun özelliği de hareketsizliktir. Buna karşılık, bilinçli varoluşumuzun temelinde ise hareketlilik ve hayatta kalabilme ya da yaşama mücadelesi yatar.

Varoluş biçimimiz "bilinçdışıdır" dediğimizde, bununla, uyanık halimizin hareketli düzenine uymayan durumları belirtmiş oluruz. Bu açıdan baktığımızda bilinçdışı olanı; ürkütücü, hayali, kavranması ve hatırlanması zor bir olay olarak görebiliriz. Uyuduğumuz zaman gün boyu yaşadığımız bilinçli hayatımız sona ermektedir. Uyanık olduğumuz zamanda ise geceleri büründüğümüz hayatımızı "bilinçdışı" olarak nitelendiririz. Ama bu durumun tersi de doğrudur. Yani uyuduğumuz zaman, bu kez de gün boyu büründüğümüz hayata "bilinçdışı" diyebiliriz. Bu aslında yanlış değildir. Ama alışkanlıklarımız yüzünden "bilinçdışı" kavramını yalnızca uykudaki hayatımız için kullanmaktayız. Ama böyle yaptığımızda, bilinçli ruh halimiz ile bilinçdışı ruh halimiz arasındaki önemli farklılıkları gözden kaçırmaktayız.

Şüphesiz ki, söylediklerimizi eleştirenler olacaktır. Uyanıkken de zaman ve uzay kurallarına uyduğumuzun iddia edilemeyeceğini söyleyecekler ve şöyle ekleyeceklerdir: "Uyumadığımız zaman, hayal gücümüzü kullanarak geçmişte yaşanmış olayları günümüze aktarabilir ya da birçok farklı olayı bir anda gerçekleştirebiliriz. Veya çok uzaklarda duran bazı eşyaları sanki yanımızda duruyorlarmış gibi görebiliriz. Ayrıca uyanık durumda uzay ve zaman sistemine bağımlı olmayan düşüncelerimizi olağan karşılamamız gerektiğini de

biliyoruz." Bu türlü yapıcı eleştiriler bana, kendi düşüncelerimi açıklığa kavuşturma imkânı yaratıyor.

İlk olarak düşünme sürecimizin *içeriği* ile düşünürken kullandığımız *mantık kategorileri* arasında bir ayrım yapmak gerekmektedir. Uyanık halimizde gerçekleştirilen düşüncelerin, uzay ve zaman kavramlarıyla sınırlanmadığı iddiası doğrudur (içerik). Fakat mantıklı düşüncelerimizin tümü, uzay ve zaman kavramlarıyla sınırlıdır (kategori). Varsayalım ki, belirli bir durum karşısında babamın ve benim fikirlerimin uyuştuğunu fark ediyorum. Bunu fark etmem mantıksal olarak doğrudur ve geçerlidir. Ama diğer yandan, "O zaman ben, kendimin babasıyım" demek, "mantıksız" bir açıklamadır. Çünkü böyle bir durumda fiziksel dünyanın kavramlarıyla ters düşülmüş olur. Fakat "Ben, kendimin babasıyım" cümlesi, duygusal açıdan mantıklı sayılabilir. Çünkü bu cümleyle babamla benim ortak duygulara sahip olduğumuzu belirtmiş olurum. Uykumuzda hiçbir harekette bulunmadığımız için kendimizle ilgili konular tek odak noktasını oluşturur. Ayrıca duygularımız da bir başka çehreye bürünür. Örneğin yirmi senedir görüşmediğim bir arkadaşımı, rüyamda sanki karşımda duruyormuş gibi görebilirim. Fakat dikkat edilecek olursa, "sanki karşımda duruyormuş" dediğimde, uyanıkken kullandığım kelimelerle bilinçdışılığımı vurgulamış olurum. Ama buna rağmen, rüyamızda "sanki, imiş" gibi durumlar yoktur, bütün şahıs ve olaylar gerçektir.

Yukarıdaki birkaç paragrafta, uykuda ortaya çıkan durumları incelemeye ve rüya görmenin nasıl bir olay olduğunu ortaya koymaya çalıştım. Şimdi, bir adım daha atmamız gerekecektir. Bu adım, uykumuzun önemli bir özelliği ile ilgilidir ve böylece rüyalarımızı daha kolay anlayabilme imkânına kavuşuruz. Uykudayken çevremizle hiçbir etkileşime girmeyiz, onu algılamaz ve etkilemeyiz. Ayrıca çevremiz de bizi etkileyemez. Ama böyle dediğimizde şu soru ortaya çıkar: "Çevremizdeki gerçeklik, uyanıkken bizim üzerimizde

ne gibi bir etki yaratır?" Belki şöyle bir iddiada bulunabiliriz: "Gün boyu yaşadığımız olaylar, rüyalarımıza olumlu ya da olumsuz, ama mutlaka bir etkide bulunurlar. Eğer çevremizde gelişen olayların kişiliğimiz üzerinde olumlu etkileri varsa, bu olumluluk kendisini rüyalarımızda da gösterecektir. Eğer olumsuz bir etki yapıyorlarsa, buna bağlı olarak olumsuz bir rüya halinde ortaya çıkacaklardır."

Acaba çevremizin (yani, dış gerçekliğin) üzerimizdeki etkisi genelde olumlu mu, yoksa olumsuz mudur? Eğer hayatımızdaki olumsuzlukların oranı çok yüksekse, rüyalarımızda karşımıza çıkan hayallerin bir kurtuluş yolu olduklarını söyleyebiliriz.

Kendi dışımızdaki gerçeklikten söz ederken, bununla yalnızca doğayı kastettiğimizi söylersek, eksik olur. Doğa kendi başına ne iyi ne de kötüdür. Bizim tutumumuza bağlı olarak bize karşı yararlı ya da tehlikeli olabilir. Yani onun tavrı bize "göre" bir biçim alır. Onunla uğraşmazsak onu egemenlik altına almak zahmetinden de kurtulmuş oluruz. Kısaca doğa, bizi ne daha akıllı ve daha iyi ne de daha aptal ya da daha kötü yapar. Oysa kendi dışımızda bulunan ikinci bir gerçeklik türü, yani toplum ve kültür açısından durum böyle değildir. Her ne kadar bizler kültürün üzerimizde olumlu etkiler yarattığına kendimizi inandırmış olsak bile, bunun aksi durumlar da sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Aslında uygarlığın olumlu yönlerini kanıtlayacak birçok delil gösterilebilir ve insanı hayvandan ayıran en önemli farkın da uygarlık kurma yeteneği olduğu söylenebilir. Uygarlığın en büyük özelliği ve ürünü "dil" dir. Eğer "dil" olmasaydı, insanlar arasındaki bu karmaşık işbölümünü gerçekleştirmek ve bir toplum durumuna yükselmek mümkün olmayacaktı. İnsanı semboller üretebilen bir canlı olarak nitelendirirsek, herhalde bir yanlış yapmamış oluruz. Çünkü bizi insan yapan şey, karşılıklı konuşma ve anlaşma yeteneğimizdir. Bunun yanı sıra insanlar çevreleriyle de ilişkiye girerler. Aslında

böyle bir ilişkiye girme insanın varoluş işlevlerinden biridir. Örneğin düşünmeyi, başka insanları gözleyerek ve başka insanlar tarafından eğitilerek öğreniyoruz. Sahip olduğumuz duygusal, entelektüel ve sanatsal özelliklerimiz de zaman içinde oluşuyor. Bu oluşumu, toplum tarafından daha önceden yaratılmış eserlerden ve tecrübelerden faydalanarak gerçekleştiriyoruz. Sevmeyi ve sevdiklerimize ilgi göstermeyi bile bize toplum öğretiyor. Ayrıca yine aynı yolla, başkalarını severek veya onlardan korkarak sahip olduğumuz bencilliğimizi ve düşmanca dürtülerimizi yenmeyi ya da sınırlandırmayı öğreniyoruz.

Öyleyse şunu sorabiliriz: "İnsanlar tarafından yaratılan dış gerçeklik (yani, toplum ve kültür) yukarıda anlatıldığı kadar olumlu mudur?" Ve eğer çevremizle olan bütün ilişkilerimizi kopartırsak, ilkel, hayvani ve akıldışı bir varlık haline mi geliriz? Platon'dan tutun da Freud'a kadar rüyalara ilgi göstermiş olan birçok düşünür, uykumuzda böyle bir geriye dönüşün yaşandığını savunmuşlardır. Onlara göre uyumak ve rüya görmek, ilkel ve vahşi duygularımızın bir sonucudur. Bu görüşe bağlı olarak rüyaları akıldışı ve ilkel arzularımızın canlandığı bir olay olarak düşünebiliriz. Onlara göre rüyaları hemen unutmamızın ardında ise toplumun kontrolü ve utanç duygularımızın varlığı yatmaktadır. Toplumun olumlu karşılamadığı bir şeyi yapmak ve kendimizi de toplumun dışına itmek istemediğimizden, rüyalar daha sonra hatırlanmazlar. Çünkü rüyalarımızda, toplumun kabul etmediği birtakım arzu ve düşüncelerle karşılaşır, bundan utandığımız için de, onları unuturuz. Böyle bir rüya kuramının tümden yanlış olduğunu söylemek hatalı olur. Çünkü bu kuramın doğru olarak saptadığı bazı noktalar vardır. Fakat sormamız ve düşünmemiz gereken asıl nokta, bu rüya kuramının ne ölçüde bir geçerliliğe sahip olduğudur. Çünkü ortada çelişik bir durum bulunmaktadır: Rüyalarımızda toplumun kurallarına daha az uyduğumuz, daha az bilinçli ve daha az itaatkâr davrandığı-

mız doğrudur. Ama yine rüyalarımızda, uyanık olduğumuz zamandan daha zeki, daha akıllı ve daha doğru karar alabilen bir yapıda olduğumuz da bir gerçektir. Acaba bu çelişkinin kökeninde toplumun bizim üzerimizde oluşturduğu baskılar mı yatmaktadır?

Gerçekten de insanların yarattığı kültürlerin yalnızca geliştirici ve olumlu etkilere sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü kültürler entelektüel ve ahlaki yapımız üzerinde olumsuz etkiler de yapmaktadırlar. Uygarlıklar insanları birbirlerine bağlı ve bağımlı yapmıştır. Ama insanlık tarihi içinde maddi üretim imkânları, bugüne dek insanların zorunlu ihtiyaçlarını tamamen karşılamaktan uzak kalmıştır. Yani yemek masasına oturmak isteyenlerin sayısı çok olmasına rağmen, masada yalnızca birkaç kişilik yer vardır. Masaya oturabilmiş güçlü kişiler de, kendi yerlerini korumakla meşguldürler. Bunun diğer bir anlamı da, başkalarının yerlerinin zapt edilmiş olmasıdır. Eğer bu masada yer kapmış olanlar Buda'nın, İsa'nın ya da diğer peygamberlerin öğretilerine uygun bir sevgi gösterecek olsalar, ekmeklerini diğer insanlarla da paylaşırlardı. Fakat aksi yönde davranmalarına da kızmamak gerekir. Yemek dolu masaya oturup hayatın tadını çıkarmalarına ve diğer insanlarla hiçbir şeylerini paylaşmamalarına nasıl kızabiliriz ki? Onların diğer insanları ezmelerini eleştirmemek gerekir. Çünkü sevgi denilen şey, insanlığın yarattığı en yüce fakat aynı zamanda ulaşılması da o denli zor olan bir eserdir. Oysa içinde yaşadıkları toplumlar onlara, kendileri için tehlike yaratanların ezilmesi gerektiğini söylemektedirler. Masada oturanların gücü, genellikle bir zorbanın ya da bir fatihin fiziksel yaptırım gücüdür. Çoğunluğu oluşturan diğer insanların bu güç altında ezilmeleri ve kaderlerine razı gelmeleri kaçınılmazdır. Bu fiziksel gücü her zaman el altında bulundurmak mümkün olmayabilir. Ya da bu güç, geniş toplulukları yönetmekte yetersiz kalabilir. İşte o zaman azınlıktakiler, çoğunluğu oluşturan insanların ruh-

ları üzerinde de bir egemenlik yaratmaları gerektiğine inanmaya başlar ve kendi imtiyazlarını korumak için düşünce ve duyguları baskı altına almaya çalışırlar. Ama bu egemenliği kurma süreci içerisinde hem çoğunluk hem de azınlık ruhsal yönden geriye gider. Öylesine ki, artık gardiyan da bekçiliğini yaptığı hapishanenin bir mahkûmu haline gelir. Böylelikle "seçkin" olmayanları idare eden "elit" sınıf da, kendi yarattığı dar kalıpların tutsağı olur. Sonuçta, idare edenler kadar idare edilenler de asıl insancıl görevlerinden saparlar. Oysa bu asli görevler insanca hissetmeyi ve düşünmeyi, herkeste bulunan akıl ve sevgi gücünü geliştirmeyi ve desteklemeyi amaçlamaktadırlar. Bu değerleri gelişmemiş olan bir insan, ancak yarım bir insan sayılabilir.

İnsanlık tarihi boyunca görülen böyle bir farklılaşma ve değişim süreci içinde insanların karakterleri de bozulmuştur. Gerçek insanın yapısına ters düşen hedef ve amaçlar ön plana çıkmaya başlayınca sevginin gücü de azalmıştır. Bunun sonucunda iç huzuru ve iç güvenliği kaybolan insanlar, eksiklik ve bozukluklarını dengeleyebilmek için "meşhur olmak", "dikkat çekmek" gibi garip yollara başvurmaya başlamışlardır. Böylece insanlardaki onur ve birlik duyguları zamanla yok olmaya yüz tutmuş, herkes birbiri üzerinde bir egemenlik kurmaya çalışır olmuştur. İnsanlar artık kendilerini bir ürün ya da bir eşya olarak görmektedirler. Onurlu olmak, kendini pazarlayabilmek ya da başarılı olmak ile ölçülmeye başlanmıştır. Tüm bunlar göstermektedir ki insanlar toplum içinde yaşarken neyin doğru olduğunu öğrenmekle kalmaz, aynı zamanda neyin yanlış olduğunu da görürler. Ayrıca her an kendilerine ve hayat biçimlerine yönelik birçok olumsuz fikrin de etkisi altında kalırlar.

Yukarıda söylediklerim, hem ilkel bir kabile hem de çağdaş bir toplum için geçerlidir. İlkel kabilelerde kesin ve güçlü kanunlar ile töreler, insan ruhu üzerinde korkunç bir egemenlik kurmuşlardır. Çağdaş toplumlarda da böyle bir egemen-

liğe başka biçimler altında rastlanır. Okuma-yazma oranının neredeyse yüzde yüze ulaşması ve kitle iletişim araçlarının inanılmaz bir biçimde yaygınlaşmasıyla beraber birçok kültürel klişe yaratılmıştır. Bu klişeler ilkel kabilelerdeki katı kuralları aratmayacak bir düzeydedir. Günümüz insanı her yönden gelen yoğun bir "gürültünün" esiri ve hatta kurbanıdır. Bu gürültünün ardında radyolar, televizyonlar, gazeteler, reklamlar ve filmler saklıdır. Uygarlığın meyveleri olan bu araçlar, sanıldığının aksine, bizi daha akıllı yapmazlar. Ne yazık ki tam tersine, bizleri giderek daha çok şaşkın ve aptal bir hale getirmektedirler. Sonuç olarak insanlık birçok olumsuz etkinin suçsuz kurbanı olmuştur. Gerçeği temsil ettiğini iddia eden yalancı bir akılcılık, normal düşünceyi temsil ettiğini iddia eden kocaman bir saçmalık, büyük bilginlerin ulaşılmaz gözüyle bakılan bilgelikleri ve bunları yarattığı entelektüel tembellik ile korkaklık, bize, *onur* ve *gerçekçilik* diye yutturulmaya çalışılmaktadır. Buna rağmen, çağdaş toplumların ilkel toplumlardaki batıl inançlardan arındığına ve onlardan üstün olduğuna inanılıyor. Halbuki yapılan, pek de farklı bir şey değildir. O zaman büyücülerin ileri sürdükleri türden gerçeği saptırıcı şeyler, şimdi de bilimin en son harikaları olarak takdim ediliyor. İşte bu yüzden tüm bu kültürel gelişimin yalnızca olumlu yönlere değil, olumsuz yönlere de sahip olması şaşılacak bir şey değildir. Uyuduğumuzda bütün bu olumsuz gürültülerden kurtulur ve kendimizle baş başa kalabiliriz. Böylece de rahatsız edilmeden kendimizi dinleyebilme imkânı buluruz. O zaman, en derin ve en değerli duygularımız ile düşüncelerimizi rüyalarımızda gerçekleştirmemizi normal karşılamak gerekir.

Uyumanın iki yönlü işlevi vardır. Uyuduğumuz zaman içinde bulunduğumuz kültürel ortam ile olan bütün ilişkilerimizi keseriz. Bundan dolayı, hem en kötü yönlerimiz hem de en iyi yönlerimiz kendilerini kolayca gerçekleştirme

imkânı bulur. Böyle olunca da rüyalarımızda toplumun kuralları aşılmış olur. Artık rahatlıkla bir ahlaksızlık işleyebilir ya da bütün namus kurallarını ezip geçebiliriz. Ama yine aynı nedenden dolayı da bilgeliğimiz ve zekâmız hiçbir engel veya kısıtlama görmeden kendini gösterebilir.

Tam bu noktada karşımıza bir sorun çıkar. Acaba bir rüyanın kişiliğimizin iyi yönünü mü, yoksa kötü yönünü mü gösterdiğini nasıl anlayabiliriz? Peki, bir rüyanın anlamını hemen çözebileceğimiz bir anahtar ya da bir prensip var mıdır?

Bu sorulara cevap verebilmek için şimdiye kadar yürüttüğümüz genel tartışmaları bir kenara itmeliyiz. Şimdi sıra, bazı rüyaları örnek olarak kullanarak soruna bir çözüm aramaya geldi.

Aşağıdaki rüyayı, rüyayı görmesinden bir gün önce "çok önemli bir şahsiyetle" tanışan bir adam görmüştür. Bu önemli şahsiyet, iyiliksever ve çok bilgili olmasıyla ün salmıştır. Rüyayı gören kişi bu yaşlı adam hakkında duyduklarından dolayı onu ziyaret etmeyi kararlaştırmıştır. Ziyaret yaklaşık bir saat sürmüştür. Önemli ve iyi kalpli bir insanla tanışmış olmanın verdiği haz ile adamın yanından ayrılmış ve gece yatınca da şu rüyayı görmüştür:

> Sayın X'i görüyorum. Ama dükkândakinden çok farklı bir yüzü var. Ürkütücü bir ağız ve sert bir yüz çıkıyor karşıma. Başka birisine, neşeyle, fakir bir dulun son birkaç kuruşunu da hileyle nasıl yürüttüğünü anlatıyor. Ondan iğreniyorum.

Adama, bu rüya hakkında ne düşündüğü sorulduğunda; Bay X'i ziyarete gittiğinde, onun yüzünü görür görmez birkaç saniye için hayal kırıklığına uğradığını ama sonra kendisiyle güzel ve zevkli bir sohbete girişince Sayın X hakkındaki o ilk anda hissettiği olumsuz düşüncesinin hemen ortadan kalktığını anlatmıştır.

Bu rüyayı nasıl yorumlayabiliriz? Rüya gören kişi, Sayın X'in başarısını kıskanıyor ve ondan nefret ediyor olabilir mi? Eğer böyle olduğunu kabul edersek, bu rüyada akıldışı bir nefretin bilinçdışı bir biçimde gerçekleşmesi söz konusu olmaktadır. Fakat bence yukarıdaki rüyanın daha başka bir anlamı vardır. Rüyayı gören kişi, rüyasında gördüklerinden sonra Sayın X'i daha yakından izlemeye başlar ve sonraki toplantılarda bu "önemli şahsiyetin" çevresindeki insanlara pek değer vermediğini fark eder. Sayın X'in böyle bir karaktere sahip olduğunu ilk kez rüyasında görmüştür. Ama daha sonraları yaptığı gözlemler, Sayın X hakkındaki olumlu görüşe şüpheyle bakan başka insanlar tarafından da onaylanır. Rüyada görülen X'in karakteriyle gerçek yaşamdaki Sayın X'in karakterinin birbirine benzedikleri ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü gibi rüya gören kişi, X'in karakterini gördüğü rüyada çok daha isabetli olarak belirleyebilmiştir. Uyanıkken kamuoyunun "gürültüsü" sebebiyle (yani "Sayın X çok iyi bir insandır" klişesi yüzünden) X'in karakteri hakkında tam ve doğru bir izlenim edinememiştir. Ancak bu konuda bir rüya gördükten sonra olaya şüpheci bir gözle bakmaya başlamış ve çevrenin "gürültüsünden" uzak olarak kendi duygu ve düşünceleriyle baş başa kaldığı rüyasında gerçekçi bir izlenime sahip olabilmiştir.

Şimdi, birkaç sayfa önce sorduğumuz soruya genel bir cevap verebiliriz. "Rüyalarda akıldışı arzuların mı, yoksa akılcı duyguların mı öne çıktığını, ancak rüyayı görenin kişiliğini ve yaşadığı tecrübeleri göz önünde tutarak söyleyebiliriz." Bir rüyayı anlayabilmek için, o rüyayı oluşturan ve ona neden olan (yol açan) olaylar hakkında yeterli derecede bilgimizin olması gerekmektedir. Nitekim örnek rüyayı yorumlayabilmek için ek bir bilgiye gerek duymuştuk. Rüyayı gören kişi X ile ilk kez tanıştığında, sempatik olmayan bir duygu yaşadığını ve X'in ona ilk anda itici geldiğini anlatmıştı. Daha sonra X hakkında yapılan araştırma ve gözlemler sonucu rüyada gö-

rülen X'in gerçek X'e benzediği, ama tanınan X'ten de farklı olduğu anlaşılmıştı. Aslında bu bilgiler olmasaydı örnek rüya yalnızca akıldışı bir nefretin yansıması olarak yorumlanacaktı. Fakat rüyayı gören kişinin önemli bir kıskanma huyunun bulunmaması ve ayrıca Sayın X'i ilk gördüğünde ondan pek hoşlanmadığını da söylemiş olması, olayda bir önyargının bulunmadığını gösteriyor. Bu rüyada, dış dünyada bilinenin aksine olan ama öte yandan gerçekle bağdaşan doğru bir karakter tespitinde bulunulmuştur.

Bir şeyi anlamak, onu daha önceden görmekle yakından ilgilidir. Buna bağlı olarak olayların gelecekteki gelişimini de önceden kestirebiliriz. Çünkü bildiğiniz bir olaya genel eğilimleri de katarsanız, onun ileriki bir tarihte nasıl olabileceğini kestirebilirsiniz. Fakat tutarlı bir tahminde bulunabilmek için olay hakkındaki yüzeysel bilgileri değil, derinlere etki eden unsurları kavramak ve onlardan da doğru sonuçları çıkarmak gerekir. Bu yüzden bazı gelişmeleri önceden kestirebilmemiz bizi şaşırtmamalıdır. Bir an için telepati olayını bir kenara bırakırsak, çoğu rüyanın, yukarıdaki rüya tanımına uygun bazı akılcı tahminler olduklarını göreceğiz. Demek ki rüyaların çoğu akla dayanan ve bundan dolayı da gerçekleşen bazı tahminlerdir. Gerçekleşen en eski rüyalardan biri de İncil'de sözü edilen Yusuf'un rüyasıdır (Tekvin 37:5-11):

> Yusuf bir gün bir rüya görmüştü. Bunu kardeşlerine anlattığında, onlar Yusuf'tan daha çok nefret etmeye başladılar. Çünkü Yusuf onlara şöyle demişti: "Benim rüyama kulak verin! Bir tarlanın ortasında ipler bağlamıştık. Benim bağladığım ip ayağa dikildi ve öyle kaldı. Sizinkiler, benim ipimi çepeçevre sardılar ve onun önünde eğildiler." Bunun üzerine kardeşleri ona şu cevabı verdi: "Ne yani, üzerimizde duran bir kral veya bir efendi mi olmak istiyorsun?" Yusuf'un böyle

bir rüya görmesinden ve böyle konuşmasından dolayı, kardeşleri ona cephe aldılar.

Yusuf'un bir başka rüyası daha vardı. Onu da kardeşlerine anlattı ve şöyle dedi: "Bir rüya daha gördüm. Bu rüyada, Güneş, Ay ve on bir yıldız benim önümde eğildiler." Bu rüyayı babasına ve kardeşlerine anlattığında, babası ona çok kızdı ve şöyle dedi: "Bu nasıl bir rüya böyle? Yani ben, annen ve kardeşlerin, yani hepimiz gelip senin önünde secde mi edelim?" Kardeşleri Yusuf'u kıskanmışlardı ama babası bu rüyayı hiç unutmadı.

Eski Ahit'ten alınmış bu hikâyede anlatılan rüya hemen yorumlanabilir türdendir. Böyle bir rüyayı yorumlamak için profesyonel rüya yorumcularına gerek yoktur. Yani Yusuf'un rüyaları kolay anlaşılabilen rüyalardandır. (Aynı kaynakta daha karmaşık olan rüyalara da yer verilmiştir. Bunlar Firavun'un gördüğü rüyalardır ve o kadar karmaşıktırlar ki, onları saray kâhinleri bile yorumlayamamıştır. Bunun üzerine Firavun, rüyalarını yorumlamak üzere Yusuf'u yanına çağırmıştır.) Nitekim Yusuf'un kardeşleri de anlatılan rüyayı hemen yorumlar ve ardındaki anlamı ortaya çıkarırlar. Çünkü Yusuf'un bir gün gelip de kendilerinden ve babalarından bile üstün olacağını ve onun önünde saygıyla eğilmeleri gerekeceğini kavramışlardır. Hiç şüphesiz Yusuf'un anlatılan rüyasında biraz hırs da göze çarpmaktadır. Ama eğer bu hırsı olmasaydı, ileride geleceği yüksek mevkilere de ulaşamazdı. Daha sonraları gerçek olan bu rüya yalnızca akıldışı bir hırsın tatmini değil, aynı zamanda gerçekleşmesi muhtemel birtakım olayların önceden tahmin edilmesi ve kehaneti olmuştur. Acaba Yusuf, nasıl olup da böyle bir kehanette bulunabilmişti? Onun *Kitab-ı Mukaddes*'te anlatılan hayat hikâyesi, kendisinin yalnızca hırslı bir insan olmayıp aynı zamanda şaşılacak derecede yetenekli birisi olduğunu da göstermektedir. Yusuf,

sahip olduğu bu olağanüstü yeteneklerini rüyasında daha iyi bir biçimde kullanabilmektedir. Çünkü uyanıkken kardeşlerinden daha küçük ve güçsüz olduğu kanısı altında sürekli ezilmektedir. Gördüğü rüya hırsının ve yeteneklerinin bir karışımıdır. İşte böylece, bu rüyanın neden gerçekleştiği mantıklı bir biçimde açıklanabilir.

Aşağıda anlatacağımız bir başka rüyada ise biraz daha değişik bir kehaneti göreceğiz. Rüyadan önce gelişen olaylar şöyledir: B ile önemli bir iş görüşmesi yapan A, onun hakkında olumlu bir izlenim elde eder. Bunun üzerine B ile bir iş ortaklığı kurmaya karar verir. A, görüşmeyi yaptığı günün gecesinde şu rüyayı görür:

> B'yi ortak büromuzda otururken görüyorum. Büyük para miktarlarını zimmetine geçirdiğini gizlemek amacıyla ticari defterlerimizi karıştırıyor ve bazı kayıtları değiştiriyor.

A, rüyalara önem veren birisidir. Bundan dolayı da uyandığında biraz üzülür. Fakat rüyaların akıldışı arzularımızın bir tatmini olduklarını düşündüğü için de rüyasını nefret ve kıskançlık duygularının su üstüne çıkması biçiminde yorumlar. A, rüyayı böyle yorumladıktan sonra onu unutmaya çalışır. Bu arada B ile olan iş ortaklığı da resmen yürürlüğe girmiştir. Zamanla işyerinde gelişen olaylar A'nın dikkatini çeker. Ama bir süre önce gördüğü rüyayı hatırlayarak yine akıldışı bir güvensizliğe ve düşmanca duygulara kapıldığını düşünür. Dikkatini çeken olaylara pek ilgi göstermemeye karar verir. Fakat yaklaşık bir sene sonra, B'nin bir hayli fazla miktarda parayı zimmetine geçirdiğini ve ticari defterlerdeki rakamlarla oynayarak bunu gizlediğini ortaya çıkarır. Ne yazık ki A'nın rüyası tam anlamıyla gerçekleşmiştir.

A'nın düşüncelerine ve çağrışımlara dayanan bir analiz sonunda, B'nin karakteri hakkında bazı önemli bilgiler sağ-

lanmıştır. A, bu bilgileri daha B'yi ilk gördüğü anda elde etmiş ama uyanıkken tam olarak kavrayamamıştır. İnsanlar yeni tanıştıkları kişiler hakkında ilk anda çoğunlukla doğru olan görüşler elde ederler ve o esnada oluşan karmaşık bireysel işleyişlerin de hiç farkına varmazlar. İşte A da daha ilk anda, tanıştığı kişinin dürüst birisi olmadığı izlenimini edinmiştir. Ama B'nin gerçekten de dürüst olmadığını gösteren hiçbir mantıklı kanıta sahip olmadığı için bu fikri aklından çıkarmış ve onu hiç dikkate almamaya karar vermiştir. Aslında rüyasında gördüğü şüphelere uysaydı birçok baş ağrıtıcı olayın da önüne geçmiş olurdu. Fakat rüyalar hakkındaki tek yanlı görüşü dolayısıyla bu rüyayı ve daha sonra yaptığı gözlemleri yanlış yorumlamış ve bunlardan sonuçlar çıkarmayı ihmal etmiştir.

Şimdi anlatacağımız rüyayı ise tanınmış bir yazar görmüştür. Rüyayı görmeden çok önce yazara iyi bir iş teklifi yapılmıştır. Eğer bu iş teklifini kabul ederse çok para kazanma imkânına kavuşacaktır. Ama aynı zamanda da transfer olacağı gazetede kendi fikirlerine uymayan yazıları yazması gerekecektir. Böyle bir olay ise yazarın kişisel ve ruhsal bütünlüğünü bozacak niteliktedir. Ama gelir ve şöhret sağlama bakımından bu güzel teklif reddedilecek gibi de değildir. Böylece yazar bir karmaşa ile karşı karşıya kalmıştır. Benzer bir durumda olan birçok insanın da yapacağı gibi seçenekleri ve sonuçlarını gözünün önünde canlandırmaya çalışır. Sonuçta, sorunu aslında çok büyüttüğünü ve belki de o kadar çok özveride bulunmasına gerek kalmayacağını düşünür ve gerçekten de kendi fikirlerine çok ters şeyleri yazmaya mecbur tutulursa birkaç sene sonra bu işi kolayca bırakabileceğine kendini inandırır. Geçen bu süre içerisinde de bir hayli para biriktirmiş olacağı için yine özgürce kendi yazılarını yazabileceğini tasarlar. Bu arada arkadaşlarını ve ailesini düşünmekte ve onlara bu parayla neler alabileceğini gözünün önünde canlandırarak bu teklifi kabul etmesinin aslında ahlaki bir zorunluluk

olduğunu düşünmektedir. Böyle bir şeyi reddederse yalnızca kendi çıkarlarıyla ilgilenen büyük bir egoist durumuna geleceğini sanmakta ve bir kararsızlık içinde bocalamaktadır. Bunun üzerine şöyle bir rüya görür:

> Bir arabanın içindeyim ve yüksek bir dağın eteğinde bulunuyorum. Dar ve dik bir yol, dağın zirvesine kadar çıkıyor. Bu yolu kullanmaktan çekiniyorum. Çünkü yol çok tehlikeli gibi görünüyor. Arabanın yanında duran bir adam ise bu yolu korkmadan kullanabileceğimi söylüyor. Onun sözünü dinliyor ve tepeye tırmanmaya karar veriyorum. Ama yol yukarıya çıktıkça tehlikeleşiyor. Arabamı durduramıyorum, çünkü dönmeye uygun hiçbir yer yok. Zirveye az bir yol kalmışken arabanın motoru duruyor, frenleri patlıyor ve araba büyük bir hızla dağdan aşağıya kaymaya başlıyor, boşluğa doğru uçuyorum. Bunun ardından da dehşet içinde uyanıyorum.

Bu rüyayı tam olarak anlayabilmek için, rüyayı görenle ilgili çağrışım yapan bir noktayı açıklamamız gerekmektedir. Yazar, dağa çıkmasını telkin eden adamın eskiden tanıdığı bir arkadaşı olduğunu hatırlıyor. Aslında bir ressam olan bu arkadaşı kendi işini bırakıp çalışmak için moda dünyasına geçmiştir. Belki böylece çok para kazanmıştır ama bu arada özgün yaratıcılığı da kaybolup gitmiştir. Yüksek dağ, yazarın başarısını, dağın eteğindeki yolu kullanmakta gösterdiği çekimserlik ise iş teklifini kabul edip etmeme tartışmasını sembolize etmektedir. Rüyasında yolun tehlikeli olduğunu sezinliyor ve eğer bu teklifi kabul ederse eski arkadaşının yapmış olduğu yanlışa düşeceğini anlıyor. Çünkü bu iş değişikliği yüzünden ressam arkadaşı ile ilişkisini kesmiş ve ondan nefret etmeye başlamıştır. Bu nedenle, alacağı benzer bir kararın kendisini ruhen çökerteceğini fark etmektedir. Rüyasında bu

durum, kendisinin arabasıyla birlikte somut olarak yok olmasıyla sembolize edilmiştir. Bu sembol yazarın entelektüel ve spiritüel yeteneklerinin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını temsil etmektedir.

Yazar, karşılaştığı ahlaki sorunu da rüyasında belirgin bir biçimde görmüştür. Dünyasal "başarı" ile kendisinin içsel mutluluğu ve ruhsal bütünlüğü arasında bir seçim yapması gerektiğini anlamış, vereceği yanlış bir kararın nelere yol açacağını fark etmiştir. Tüm bunları bilmesine rağmen bu seçenekleri ve sonuçları tam olarak kavrayamamıştır. Çünkü yazar, çevresinden gelen "gürültünün" (yani, etki ve baskıların) bir sonucu olarak teklifi, hayatının en büyük şansı olarak görüyordu. Ne de olsa artık çok para kazanacak, dolayısıyla şöhret ve güç de onun olacaktı. Aslında o anda "idealist" olmanın çocukça ve gerçekdışı bir davranış olduğunu söyleyenlerin etkisi altındaydı. Ama bu rüyayı görmesiyle birlikte bazı sonuçlar çıkarmaya başladı. Çünkü yazar rüyaların önemli mesajlar taşıdıklarına inanıyordu. Bu rüyayı gördükten sonra, seçenekleri saran bulutları dağıtıp önemli bir karara vardı. Eğer teklifi kabul ederse, kişisel onuru ve içsel bütünlüğü yok olacaktı. Bunun için de teklifi reddetmeye karar verdi ve artık daha mutlu olduğunu fark etti.

Rüyalarımızda yalnızca insanlarla olan ilişkilerimiz, değer yargılarımız ya da gelecekle ilgili tahminlerimiz değil, zihinsel ve entelektüel yeteneklerimiz de kendilerini daha güçlü ve parlak bir biçimde gösterirler. Buna şaşırmamak gerekir. Çünkü önemli bir konuyu düşünebilmek için yoğun bir konsantrasyona gerek duyarız. Günlük hayatın kargaşası içinde pek elde edemediğimiz böyle bir konsantrasyonu da, ancak uyku halinde bulabiliriz. Nitekim Kekulé'nin kimyadaki benzol halkasını bulmasıyla sonuçlanan ünlü rüyası buna güzel bir örnektir. Uzun bir süre benzolün kimyasal formülünü araştırmakta olan Kekulé, bir gece ansızın rüyasında benzolün doğru formülünü görmüştü. Uyandığında bu formülü

hâlâ hatırlıyor olması da çok büyük bir şanstı. Formülü yazdı ve yayınladı. Böylece kimya alanında yeni bir devir başlamış oldu. İnsanların bazıları, günlerce matematiksel, teknik, felsefi veya pratik bir sorunu çözmeye çalışırlar. Ve sonunda bir gece, hiç ummadıkları bir biçimde sorunun çözümünü rüyalarında bulurlar.

Bazı rüyalarda ise çok karmaşık entelektüel düşüncelere dalabiliriz. Aşağıdaki rüyayı bunlara bir örnek olarak göstermek mümkündür. Her rüyada olduğu gibi burada da birtakım kişisel öğeler vardır. Ama yine de türünün ilginç bir örneği olduğu için, zeki bir kadının görmüş olduğu bu rüyayı anlatalım:

> Bir kedi ve birçok fare gördüm. Ertesi sabah kocama, niye yüz farenin bir kediden daha güçsüz olduklarını ve onu yenemediklerini sormaya niyetlendim. Ama böyle bir şeyin politikada da yaşandığını söyleyeceğini biliyordum. Nitekim bir tek diktatör, milyonlarca insana hükmedebiliyor ve işin garibi, insanlar böyle bir diktatöre karşı hiçbir şey yapmıyor, ona karşı bile gelmiyorlar. Rüya görmeye devam ediyordum ve bu sorunun bir aldatmaca olduğunu, kocamın verdiği böyle bir cevabın da doğru olmadığını biliyordum.

Rüyayı gören kadın, gördüklerinin ilk bölümünü ertesi sabah kocasına anlatır ve şunu sorar: "Rüyamda yüz fare, bir kediyi yenemiyordu. Acaba sence bunun anlamı nedir?" Bunun üzerine kocası, kadının rüyasında görmüş olduğu aynı cevabı verir. Kadın iki gün sonra kendi yazdığı bir şiiri kocasına okur. Şiirde, karla kaplı bir tarladaki kediden söz edilmektedir. Kediyi, yüzlerce fare çepeçevre sarmıştır. Fareler, kedinin karda ne kadar da siyah göründüğünü söyleyip onunla alay etmektedirler. Bunun üzerine kedi, içinden renginin beyaz olmasını ister. Çünkü karda sürekli olarak fark edilmektedir:

Kadın bu şiiri okurken rüyasıyla olan ilişkiyi anlayamamıştır. Bu ilişkiyi fark eden kocası ise karısına şunları söylemiştir: "İşte yazdığın bu şiir dün geceki rüyanın bir cevabı. İlk önce de düşündüğüm gibi sen kendini kedinin yerine koymuşsun. Rüyada, yüz farenin bile sana bir şey yapamayacağını hissediyor ve bunun için gururlanıyorsun. Ama aynı anda, güçsüz farelerin seninle dalga geçmelerini de onur kırıcı buluyorsun. Çünkü onların seni rahatlıkla görebilmeleri seni rahatsız ediyor." (Rüya gören kadın, kedileri çok sevmekte, onları sempatik bulmakta ve kendine çok yakın hissetmektedir.)

IV

FREUD'UN ve JUNG'UN RÜYA YORUMCULUĞU

Eğer rüyayı, "uykumuz sırasında oluşan akıldışı ruhsal faaliyetler" olarak tanımlarsak, Freud'un rüya kuramını özetlemiş oluruz. Ama benim görüşlerim, bu tanım ve kuram ile çatışmaktadır. Bence rüyalar ruhumuzun hem en alt düzeydeki akıldışı özelliklerini hem de aynı anda, en yüce ve değerli yönlerini gösterebilirler. Freud ise rüyaların, kişiliğimizin yalnızca akıldışı bölümü ile ilgili olduklarını savunmaktadır. İlerleyen sayfalarla birlikte rüya konusundaki üç temel kuramın (yani: a) Rüyalar, yalnızca akıldışı arzu ve düşüncelerimizin ürünleridir, b) Rüyalar yalnızca akılcı yönlerinizin ürünleridir, c) Her ikisi de birlikte vardır) çok eski tarihlerden beri bilindiğini göstermeye çalışacağım. Sigmund Freud'un rüya yorumculuğu ile ilgili yaptığı araştırmalar ise bu alanda yapılmış ilk ve en önemli bilimsel çalışmalardır. Bundan dolayı üç temel rüya kuramının tartışmasına başlamadan önce Freud'un rüyalarla ilgili görüşlerini anlatmak ve açıklamak istiyorum.

Freud'un rüya kuramı ile psikolojik kuramı aynı prensibe dayanmaktadır. Buna göre, davranışlarımızın kökeninde genellikle bilincinde olmadığımız arzularımız, duygularımız ve düşüncelerimiz yatmaktadır. Freud bunları "bilinçdışı" olarak isimlendirmiştir. Freud bilinçdışı arzulardan söz ettiğinde, bu arzuların varlığından haberdar olmadığımızı ve içimizde yer alan bir "sansürcünün" belki de mümkün bir bilinçlenmeyi engellediğini anlatmak istemektedir. Birçok nedenden dolayı bu arzuları bastırmaktayız. Çünkü bunlar gerçekleştiği zaman müthiş bir suçluluk duygusuna kapıl-

mamız kaçınılmazdır. Ayrıca anne-baba ve arkadaşlarımızın hakkımızdaki olumlu görüşlerini kaybetmekten korkar ve bu arzulardan dolayı cezalandırılacağımızı sanırız. Fakat böylesi arzuların bastırılmış olması, onların yok olması anlamına gelmez. Bir arzuyu bastırarak yok edemeyiz. Bastırılmış arzular varlıklarını sürdürmeye devam ederler ve değişik biçimlerde yeniden su üstüne çıkarlar. Ama bunlar, çoğunlukla arka kapıdan, yani biz onların farkına varmadan kendilerini gösterirler. Bilinçli düzeye göre kurulmuş olan hayat sistemimiz, arzuları bastırmakla onlardan kurtulduğunu sanmaktadır. Bu sistem, bastırılıp bilinçdışına itilen arzularımızın halen içimizde bulunma ihtimaline karşı dehşete düşmektedir. İşte bu değişik korkular altında sürekli bastırılan arzular, kendilerini belli ettiklerinde o kadar değiştirilip biçimlendirilmiş olurlar ki bilinçli dediğimiz halimize göre kurulu olan düşünme yeteneğimiz, onların gerçekte ne olduklarını bile anlayamaz.

Freud, psikoloji araştırmalarında nevrotik bozuklukları bu yolla açıklamıştı. Güçlü arzularımızın bir "sansürcü" tarafından engellendiğini ve bastırıldığını, onların da bu nedenle kendilerini belirli rahatsızlıklar halinde dışavurup bilince sızdıklarını düşünmekteydi. Bu işlem gizli bir süreç olarak gerçekleşiyor, hasta olanlar da her şeyden habersiz yalnızca bu rahatsızlıktan duydukları acıları çekiyorlardı. Halbuki bu insanlar, böylelikle kendilerinin bastırılmış akıldışı arzularının tatmin edildiğini anlayamıyorlardı. Freud, nevrotik hastalıkların içimizdeki güçler tarafından beslenen bir olay olduğunu ve çözümü bulunduğunda, o kişi hakkında bazı önemli bilgilerin elde edilebildiğini keşfetmişti.

Şimdiye kadar anlattıklarımızı bir örnekle açıklayalım. Bir kadın herhangi bir eşyayı ellediğinde sürekli olarak elini yıkamak istediğinden şikâyet etmektedir. Bu istek, kadın için çok sıkıntılı bir araz haline dönüşmüştür. Çünkü artık yaptığı her şeyden bunaltı duymaya başlamış ama sürekli olarak

elini yıkama isteğinin niçin oluştuğunu da bir türlü kavrayamamıştır. Fark edebildiği tek şey, elini yıkamadığında içini büyük bir korkunun sarmasıdır. Nedenini bilmediği bir dürtünün esiri olmak, kadını daha da üzmekte ve ıstırabını artırmaktadır. Hayallerinin ve zihnindeki serbest çağrışımların incelikle analiz edilmesinden sonra, kadının kendi içindeki yoğun bir düşmanlık duygusu ile çatışma halinde olduğu anlaşılmıştır. El yıkama olayı ilk kez, kocasının bir başka kadınla ilgilenmeye başladığında ortaya çıkmıştır. Kocasına her zaman muhtaç olan bu kadın, onu eleştirmekten veya ona karşı gelmekten de sürekli kaçınmaktadır. Hatta kocası, kendisinden ayrılmak istediğini söylediğinde ona hiç karşı çıkmamış ve bir tek söz bile etmemiştir. Dışa dökemediği arzuları ve içsel kırgınlıkları kendini daha sonra "el yıkama nevrozu" biçiminde belirginleştirmiştir. Analizler derinleştirildiğinde, kadının aşırı derecede hırslı bir babaya sahip olduğu anlaşılmıştır. Kadın daha çocukken bile, babasına karşı gelmemeye, onu eleştirmemeye veya ona kızgınlığını göstermemeye özen gösteriyormuş. Fakat aynı analizler sonucu bu yumuşaklığın ve boyun eğmenin aslında kızgınlığını yok edemediği ortaya çıkmıştır. Tam tersine, kadının içsel tepkisi giderek çoğalmış ama bu tepki yalnızca hayallerle sınırlı kalmış ve rüyalarında babasını ölmüş ya da sakatlanmış olarak görmesine yol açmıştır. Ancak sürekli olarak korkusundan ve vicdanının baskısı ile içindeki o intikam ve nefret duygularını bastırmaya çalışmıştır. Sonunda neredeyse hepsini başarıyla bastırabilmiştir de. Fakat kocasının kendisinden ayrılmak istemesi, biriken bu eski tepkilerini yeniden canlandırmış ve hatta onların artmasına neden olmuştur. Ama bu durumda bile tepkisinin varlığını hissetmemiş, onu bir öfke biçiminde dışa yansıtamamıştır. Eğer tepkisini bilince çıkarabilseydi, kocasını öldürmek veya en azından yaralamak isteyecek ve böylece de nevrotik baskıların kurbanı olmayacaktı.

Ama bu tepkilerini bilinçdışı olarak bastırmaya devam edince, onların kendisini için için yemelerine fırsat tanımıştır.

Kadının bu rahatsızlığı beslediği düşmanca duygularının bir sonucudur. Eşyaları ellemek ise bilinçdışı olarak yok etmenin ve öldürmenin sembolüdür. Bu yıkıcı ve yok edici davranıştan kurtulmak için de durmadan elini yıkaması gerekmektedir. Böylece elindeki kanı temizliyormuş duygusuna kapılarak rahatlamaktadır. Yani elini yıkama dürtüsü düşmanca bir duygunun sonucunda ortaya çıkmıştır. İşlediği kötülüğü temizlemek isteyen kadın, yalnızca elini yıkama ihtiyacının bilincindedir. İlk bakışta nedensiz gibi görünen bu rahatsızlık, kadının kişiliğinin bilinmeyen derinliklerine inildiğinde açıklık kazanmıştır. Elini yıkaması hem tepkisini göstermesine hem de işlediği suçtan aklanmasına yaramaktadır. Artık her ikisi arasında bir uzlaşma sağlanmıştır ve kadın "görünürde" rahattır.

Bu tür olayların ve davranışların nasıl anlaşılmaları gerektiği konusunda önemli bilgiler elde eden Freud, normal davranışlarımızı aydınlatan birtakım bulguları da ortaya koymuştur. Bazen, çok iyi bildiğimiz bir ismi birdenbire hatırlayamayız. Bu unutkanlığın bir sürü nedenleri olabilir. Ama Freud'a göre bunun asıl nedeni, içimizde yer alan bir "şey"in korku, kızgınlık veya benzeri bir nedenden dolayı o ismi hatırlamamızı engellemesidir. Böylece bu isimle bağlantılı olan bazı olumsuzlukları da kendimizden uzaklaştırmış olduğumuzu sanırız. Friedrich Nietzsche'nin dediği gibi (1960, cilt 2, s. 625): "Hafızam, bunu ben yaptım diyor. Onurum, bunu ben yapmış olamam diyor ve diretiyor. Ve sonunda hafızam yenik düşüyor."

Bu tür bir unutkanlığın nedeni, her zaman korku değildir. Örneğin bir arkadaşımızı gördüğümüzde ona "merhaba" yerine yanlışlıkla "güle güle" dediğimizi bir düşünelim. İşte bu durumda gerçek duygularımızı doğrudan açıklamış oluruz. Yani aslında gördüğümüz arkadaşımızın hemen git-

mesini arzu etmekteyiz veya kendi kendimize onu hiç görmemiş olmayı istemiş olabiliriz. Konuşmalarımız sırasında her şeyi doğrudan ve açıkça söylememiz imkânsızdır. Ama yine de dolaylı yollardan duygularımızı açıklayabiliriz. Deminki durumda, onunla karşılaşmış olmaktan duyduğumuz mutluluğu nazik bir dille arkadaşımıza söylemeyi aklımıza koymuştuk. Ama içimizdeki gerçek duygular bizi başka türlü konuşmaya itmişlerdir.

Freud rüyaları, bilinçdışı arzuların yansımaları olarak görüyordu. Nevrotik rahatsızlıklar ve nedensiz unutkanlıklarda olduğu gibi rüyada da ortaya çıkmalarını istemediğimiz ve bu yüzden de bilincimizin dışına ittiğimiz arzularımız, kendilerini biçimlerini değiştirmiş olarak göstermektedirler. Fakat arzularımızı ancak düşüncelerimizi tam olarak kontrol altında tutabildiğimiz oranda bastırabiliriz. Oysa uykuya daldığımızda böyle bir kontrolün varlığından artık söz edilemez. Bundan dolayı da bastırılan duygu ve düşünceler uykumuzda canlanır ve rüya olarak isimlendirdiğimiz bir olay ile gözümüzün önüne gelir.

Rüya ile ilgili verdiğimiz genel bilgiler ışığında şu sonuçlara varabiliriz:

Rüyalarımızı oluşturan motifler, akıldışı arzularımız ve düşüncelerimizdir. Uykumuzda, gündüzleri varlıklarından haberdar olmadığımız veya olamadığımız dürtülerimiz canlanır. Bilincimiz tarafından bastırılan ve dışlanan akıldışı nefret, hırs, kıskançlık ve özellikle de çarpık cinsel arzular rüyalarımızda birdenbire ortaya çıkıverirler. Freud, bu akıldışı arzuları içimizde taşıdığımızı fakat toplumun etkisi nedeniyle onları bastırdığımızı, ama yine de onlardan tam anlamıyla kurtulamadığımızı iddia etmektedir. Uyku sırasında bilincimiz tarafından uygulanan kontrol azaldığından, bu arzular canlanır ve kendilerini rüyalarımız aracılığı ile belli eder.

Freud, bu noktada bir adım daha ileriye gider. Anlattığı rüya kuramını uykunun işlevi ile bağdaştırmaya koyulur.

Uyku fizyolojik bir ihtiyaçtır ve organizmamız bu ihtiyacı en iyi biçimde tatmin etmeye çalışır. Eğer uykumuz sırasında rüyalarımızda gördüğümüz akıldışı arzularımızı tam anlamıyla hissetseydik, bu fizyolojik ihtiyacın tatmini zorlaşacak ve rüya gördüğümüz anda hemen uyanacaktık. Böylece akıldışı arzularımız ile biyolojik uyku ihtiyacımız arasında bir çatışma oluşacaktı. Ama bütün insanlar uyumayı başardıklarına göre bu çatışmayı önleyecek bir formül bulduğumuz bir gerçektir. Bunu şöyle yapıyoruz: Rüyamızda, kendiliğinden ortaya çıkan bilinçdışı arzularımızın tatmin edildiğini görüyoruz. Böylece arzularımız rahatsız edici bir unsur olmaktan çıkıyor ve kendi kendimizle bir uzlaşmaya girerek uyuyoruz.

Böylece Freud, "rüyalar, akıldışı arzuların hayali olarak tatmin edilmesine yararlar" sonucuna varır. Freud'a göre rüyaların sahip olduğu tek işlev, uykumuza süreklilik kazandırmaktır. Bu varsayımı anlayabilmek için akıldışı olmayan ve bundan dolayı da değiştirilmemiş bir rüyayı örnek olarak kullanalım. (Aslında Freud'a göre normal ve olağan her rüya akıldışıdır ve bundan dolayı da bilincimiz tarafından değiştirilmektedir.) Diyelim ki, bir kişi yatmadan önce çok tuzlu bir yemek yedi ve bütün gece boyunca da çok susadı. Belki o zaman, bu kişi rüyasında bir su kaynağı arayacak ve büyük bir ihtimalle bunu bulup bol miktarda su içecektir. Böylece uyuyan kişinin uykusunu bölüp su içmeye kalkması da önlenmiş olacaktır. Adam, rüyasında su içerek hayali bir tatmin yaratacak, böylelikle de uykusunun sürekliliği kesintiye uğramayacaktır. Buna benzer birçok örnek verilebilir. Örneğin çalan bir saatin sesini çan sesine benzeterek, bu günün pazar olduğunu düşünebilir ve uyumaya devam edebiliriz. Bu örnekte de rüya uykunun sürekliliğini sağlamaktadır. Freud, bu tür akıldışı olmayan ve olağan karşılanabilecek arzu tatminlerinin yetişkinlere oranla çocuklarda daha fazla görülebildiğini iddia etmektedir. Ona göre, genelde rüyalarımız, gün boyu bastırdığımız akıldışı arzuların tatmin edilmesinden başka

bir şey değildir ve böylece de rahat bir uyku uyumamızı sağlarlar.

Ayrıca Freud, akıldışı arzularımızın köklerinin çocukluk yıllarımıza kadar indiğini düşünmektedir. Rüyalarımızda gördüğümüz şeyler çocukluk zamanımızdan kalma akıldışı arzuların tatmini olarak kendilerini belli ederler. Bu arzular, daha bir çocuk olduğumuz günlerde oluşmuş, yıllar boyu gizli bir hayat sürdürmüş ve sonunda da rüyalarımız aracılığı ile ortaya çıkmışlardır. Bu görüş, Freud'un kendi geliştirdiği "çocukların akıldışılığı" tezine uygun bir biçim taşır.

Buna göre çocuklar, birçok toplum dışı (asosyal) dürtülere sahiptir. Güçleri ve akılları henüz tam olarak gelişmediğinden, bu dürtülerini gerçek hayata aktaramazlar. Yani bir başka deyişle, çocuklardan korkmamıza gerek yoktur. Fakat eğer yalnızca bu arzuların niteliklerine bakar ve uygulanabilirliklerini göz ardı edersek, çocukların asosyal ve ahlakdışı olduklarını hemen görürüz. Aslında söylediklerimiz daha çok cinsel dürtüler için geçerlidir. Yetişkinlerde görüldüğü takdirde sapıklık olarak nitelendirilebilecek bütün cinsel arzular, her çocuğun normal cinsel gelişiminin bir parçası olarak görülmektedir. Yeni doğmuş bir bebeğin cinsel enerjisi (yani libidosu) ağız bölgesinde odaklanmıştır. Bu libido, çocuğun yaşı ilerleyince dışkılama işlemiyle ilişkili bir duruma gelir. En sonunda da cinsel organlar önem kazanır. Her çocuk, şiddetli sadist ve mazoşist arzulara sahiptir. O, küçük bir teşhirci ve röntgencidir. Çocuklar, başka bir insanı sevme yeteneğine sahip değillerdir, bencildirler ve yalnızca kendilerini sevmektedirler. Çok kıskançtırlar ve rakiplerine karşı hırçın davranmaktadırlar. Küçük erkek ve kızların cinsel hayatları, ensest duygu ve arzularıyla doludur. Çocuklar, karşı cinsteki aile bireylerine yoğun cinsel bağlılık gösterirler ve aynı cinsteki aile bireyini de kıskanıp ondan nefret ederler. Nefret ettiği rakibinin göstereceği tepkilerden sakındıkları için de ensest arzularını bastırmaya çalışırlar. Küçük erkek çocuk kendisini,

babasının yasakları ve emirleri ile eş tuttuğundan ona karşı duyduğu nefreti ancak zamanla ve büyüdükçe yenmeye başlar. Sonunda nefretin yerini babası gibi olma isteği alır. Erkeklerdeki ve kızlardaki vicdanın oluşumu, işte yukarıda anlatılan ve "Ödipus Kompleksi" olarak isimlendirilen bu mekanizma ile gerçekleşmektedir.

Freud'un ortaya attığı yukarıdaki çocuk modeli, Augustinus'un* çocuk modeline çok benzemektedir. Augustinus, insanların içinde yatan günahkârlıkların nedenlerini, çocukların kötülük dolu duygularında aramaktadır. Bundan da kötülüğün, insanlarda doğuştan itibaren var olduğu sonucunu çıkarmıştır. Ona göre çocuklar kötülükleri başka insanlardan, yani büyüklerinden öğrenmezler. Kötülük, çocukların içinde vardır. Ama ne Freud ne de Augustinus çocuklarda var olduğuna inandıkları bu kötülüğü hiç değilse dengeleyecek olan noktaları belirtmişlerdir. Bence bu dengeleyici noktaları şöyle sıralayabiliriz: Çocuklar içlerinden geldiği gibi hareket ederler, çok çabuk davranabilirler, başkaları hakkında isabetli görüşler açıklayabilirler ve bir kişinin söylediklerini dikkate almadan, onun hangi görüşe sahip olduğunu hissedebilirler. Ayrıca çocuklar, çevrelerini anlamak için de her türlü çabayı göstermektedirler. İşte çocukların hoşumuza giden ve gerçekten de değerli olan bu özellikleri, sözü edilen kötülükleri dengelemektedir. Fakat Freud değişik nedenlerden dolayı, çocukların yalnızca kötü tarafını vurgulamıştır. Bu nedenlerden bir tanesi, Viktoria Dönemi'nde** yaratılan "suçsuz" çocuk imajı ya da hayali idi. Geçen yüzyılın sonlarına doğru, çocuğun hiçbir cinsel arzusunun bulunmadığı ve

---

* Augustinus: Aziz Aureius adıyla da tanınan Latin Kilise Babaları'nın en tanınmışıdır. MS 340-430 yılları arasında yaşayan Augustinus, Hıristiyanlığı putperestlere karşı savunması ile ün kazanmıştır. (Çev. n.)

** Viktoria Dönemi: İngiliz tarihinin 1850-1880 yılları arasındaki en parlak dönemi. Özellikle tutucu ve soyluları kapsayan ahlak anlayışı ile tarihe geçmiştir. (Çev. n.)

hiçbir "kötü" dürtüsünün de olmadığı düşünülüyordu. Bu kolaycı görüşü kabul etmeyen Freud'un, böyle düşündüğü için çocukların saflığını lekelediği ve Viktorian ailenin en önemli değerlerinden bir tanesine saldırdığı iddia ediliyordu. Aslında Freud'un bu tartışmada diğer uca sarkması ve çocuğun kötülüğünü tek yanlı olarak vurgulaması anlaşılabilir bir davranıştır.

Freud'un çocuklar hakkındaki görüşlerinin böyle olmasına yol açan bir diğer etken de toplumun insanların ahlakdışı ve asosyal arzularını bastırdığına inanmasıydı. Çünkü toplumun yalnızca kendisi için değerli olan karakterleri yarattığını düşünüyordu. Kötünün iyiye dönüştürülmesi, Freud'un "tepki oluşumu" (*Reaktionsbildung*) ve "yüceltme" (*Sublimierung*) dediği mekanizmalarla gerçekleştiriliyordu. Buna göre, kötü bir dürtünün (örneğin, sadist bir duygunun) bastırılması, buna karşıt gelen bir dürtünün (örneğin, iyilik duygusunun) oluşumuna neden olmaktadır. Dinamik açıdan bakıldığında, bu yeni dürtünün oluşmasındaki neden, kötü dürtünün düşünce, davranış ya da duygu yoluyla kendisini göstermesini önlemektir. Yüceltme mekanizmasında ise kötü bir dürtünün, başlangıçtaki asosyal unsurlarının değiştirilerek daha yüce ve yararlı bir dürtüye dönüşmesi sağlanmaktadır. Yüceltme mekanizmasına şu örneği verebiliriz: İnsanları yaralama dürtüsüne sahip birinin kendini operatör hekimliğe adaması yüceltme mekanizmasının bir sonucudur. Freud'a göre iyilik, sevgi ve diğer yapıcı dürtüler *primer* (yani, birincil) değildirler. Bunlar, ilk önce kötü olan dürtülerin değiştirilmesi sonucunda oluşmaktadırlar (yani, ikincil dürtülerdir). Freud, uygarlığı da bu tür bir mekanizma ve gelişimin bir ürünü olarak görmektedir. Freud, Rousseau'nun aksini iddia ederek, insanların ilk başta kötü dürtülerin egemenliğinde bulunduklarını söylüyordu. Bununla beraber, toplumun yapısı geliştikçe, kişiler sahip oldukları dürtülerini bastırmaya itilir ve tepki oluşumu ile yüceltmeyi öğrenmeleri sağlanır.

Uygarlık ve kültür ne kadar ileri ise kötü dürtüleri bastırma güçleri de o kadar fazladır. Fakat insanların tepki oluşturma ve yüceltme yetenekleri kısıtlıdır. Bu nedenle belirli bir noktadan sonra yapılan ek bir baskının hiçbir sonuç getirmeyeceği bellidir. Hatta bu aşırı baskılar, başlangıçtaki kötü dürtülerin yeniden canlanmasına bile neden olabilir. Sonuç olarak, bunlar tatmin edilemedikleri için toplumlarda nevrotik davranışların ve hastalıkların sayısı giderek artabilir ve artmaktadır da. Böylece Freud'a göre, insanlık kaçınılmaz bir seçenek ile baş başa kalmaktadır. Kültürlerin gelişmesi, daha çok içe bastırma ve daha çok nevrozu birlikte getirmektedir. O halde, ya kültürel gelişmeyi ya da nevrozları seçmek durumunda kalmaktayız.

Bu görüş bizi, çocuğun, toplumun yapısına uyum göstermeye başladığı ana kadar ahlakdışı bir insan olduğu düşüncesine götürür. Ayrıca toplumsal denetim ve baskının hiçbir zaman kötü dürtüleri tam anlamı ile yok edemediği ve bu dürtülerin bilinçdışında gizli bir hayat sürdürdükleri gerçeği de yine bu anlayışın bir sonucudur.

Freud, bir başka nedenden dolayı daha çocuğun akıldışı davranışları üzerinde durmuştur. Kendi rüyalarını analiz ettiğinde, normal ve ruhsal açıdan sağlıklı bir yetişkinde bile nefret, kıskançlık ve hırs gibi akıldışı arzuların oluştuğunu fark etmişti. Ama o yıllarda, hasta bir insan ile sağlıklı bir insan arasında bazı kesin farklılıkların olduğuna inanıldığı için, normal ve saygın bir vatandaşın rüyalarında görülen "çılgın" hayallerin, onun gizli kalmış ve bilinçaltına itilmiş arzuları olabileceği hiçbir zaman düşünülemiyordu. Peki, sağlıklı ve "normal" yetişkin modelini zedelemeden rüyalardaki "çılgın" dürtüler nasıl açıklanacaktı? Freud bu sorunu, çocukluğumuzun, yetişkinlikte de içimizde yaşamaya devam ettiğini iddia ederek çözmeye çalışır. Freud'a göre, çocuklara ve çocukluk çağına özgü akıldışı arzular yetişkinlerin rüyalarında da ortaya çıkabilirler.

Geliştirdiği kuramda, bazı bastırılmış çocuksu dürtülerimizin bilincimizin dışında gizli bir varlık gösterdiklerini ve rüya gördüğümüzde bu dürtülerin yeniden ortaya çıktıklarını söyleyen Freud, yeniden ortaya çıkan bu dürtülerin bu kez yetişkin bir insanın ihtiyaçlarına cevap verecek bir kılıfa bürünmüş olarak karşımıza dikildiklerini ileri sürer. Böylece yetişkin kişi, rüyasında gördüklerinin, bastırılmış (ve çocukluğundan kalma) akıldışı arzularının tatmini olduğunu anlayamamaktadır. Freud'un rüya yorumculuğu ile ilgili bir kitabında yer alan, kendisinin gördüğü ve analiz ettiği bir rüyayı, onun bu konudaki görüşlerine bir örnek olarak buraya aynen almak istiyorum (S. Freud, 1900a, s. 143-147 ve 197-199):

> 1897 ilkbaharında, bizim üniversitenin iki profesörünün bana "Extraord. Prof."* unvanının verilmesi için bakanlığa başvurduklarını öğrendim. Bu haber bana büyük bir sürpriz olmuştu. Çünkü kişisel ilişkilerimiz içerisinde, kendilerinde hiç de böyle bir izlenim uyandırmayan bu iki büyük adamın bu davranışları çok sevindirmişti beni. Ama yine de, bu olaya büyük ümitler beslememem gerektiğini öğütledim kendime. Bakanlık son yıllarda bu tür başvuruların birçoğunu cevapsız bırakmıştı ve benden hem meslek hem de tecrübe bakımından daha ileri olan birçok meslektaşımın bu unvanı yıllardır boşuna beklediklerini biliyordum. Benim daha iyi bir sonuç alabilmem için hiçbir neden yoktu ve bir olumsuz cevap halinde kendimi fazla üzmemeye karar vermiştim. Büyük ihtirasları olan bir insan değilim, bildiğim kadarıyla. Hem böyle bir unvanı almaksızın da doktorluk mesleğimi başarı ve memnuniyetle yürütüyordum. Amacım,

* Avusturya'da böyle unvanların verilmesi Milli Eğitim Bakanlığı'nca gerçekleştirildi. Freud, Fliess'e yazdığı 8 Şubat 1879 tarihli mektubunda (Freud, 1950 a, 203 ve sonrası) bu öneriyi belirtir ve rüyasını da 15 Mart 1898'deki bir mektubunda anlatır (aynı yapıt, S. 263).

benim için çok yüksekte oldukları için erişemediğim üzümleri ekşi diye tanımlamak değildi.

Bir akşam R. adlı meslektaşım beni ziyarete geldi. Uzun süredir, kendisini toplumumuzdaki hastaların gözünde yarı tanrılığa yükseltecek olan profesörlük unvanının verilmesini bekleyen bu dostum, sık sık bakanlığı ziyaret ederek işinin çabuklaştırılması yolunda ilgi ve istek de gösteriyordu. Böyle ziyaretlerinin birinden sonra bana uğramıştı ve anlattığına göre yetkilileri artık köşeye sıkıştırmıştı. Onlara "işinin geciktirilmesinde bazı mezhepsel sorunların mı etkili olduğunu* sormuştu ve "ekselanslarının bazı çağdaş akımlar karşısında biraz çekingenleştiği" cevabını almıştı. Evet, benim durumum da buna benziyordu. Çünkü aynı mezhepsel sorunlar benim için de geçerliydi. Bu, benim olaydan aşırı umutlanmamı ve beklentiler içine girmemi önlüyordu.

Bu ziyaretin sabahına karşı, biçimsel açıdan oldukça ilgi çekici olan şöyle bir rüya gördüm: İki düşünce ve iki ayrı resimden oluşan bu rüyada, her düşünceye ayrı bir metin düşüyordu. Aşağıda rüyamın yalnızca birinci bölümünü ele alacağım. Çünkü ikinci bölümün, rüyanın mesajı ile direkt bir ilişkisi yok.

I: Dostum olan R. benim amcamdır ve ben ona karşı büyük bir yakınlık ve sevgi duymaktayım.

II: R.'nin yüzünü biraz değişmiş bir biçimiyle önümde görüyorum. Sanki aşağıya doğru çekilip de uzatılmış gibi. Bu uzun yüzü çevreleyen sarı sakal ise iyice belirgin.

Sonraki düşünce ve resmi burada atlıyorum.

Bu rüyanın yorumu şöyledir:

---

* Sözü edilen "mezhepsel sorunlar", Viyana'da o tarihlerde çok yaygın olan antisemitizm, yani karşı Yahudilik akımına ilişkindir.

Sabah aklıma gelince güldüm ve "bu saçma bir rüya" diye düşündüm. Ama bütün gün boyunca da aklımdan çıkmadı ve akşama doğru kendi kendime, "Hastalarından biri sana gelip de 'bu saçma bir rüyaydı' deseydi, sen onun bu rüyanın ardında bir şeyler gizlemek istediğine inanır ve bunu bulmaya çalışırdın. Kendine de aynı yöntemi uygulasana. Senin, 'bu bir saçmalık' deyişin, içindeki bazı şeylerin rüyaya karşı direndiğini gösterir. Kendini engellemeye ve aldatmaya kalkma," dedim ve rüyayı yorumlamaya çalıştım.

"R. benim amcamdır" ne demek acaba? Benim Josef adlı bir tane amcam olmuştu. (Burada, uyanık haldeyken hafızamın analiz amaçları açısından, nasıl da kısıtlandığını fark etmek garip doğrusu. Tam beş tane amcam olmasına rağmen ben bunlardan yalnızca birini sevip yüceltmiştim gözümde. Ama rüyaya karşı direnmeyi aştığım şu sırada, rüyada beliren amcam, benim tek amcamdı, diye düşünüyordum.) Onun başından da bir yığın tatsız olay geçmişti. Bundan otuz yıl kadar önce, para kazanma hırsı ile kanuna karşı gelip hüküm giymişti. Bu olayın sıkıntısından kısa sürede saçları beyazlaşan babam, acısını dindirebilmek amacıyla Josef'in hiçbir zaman kötü bir insan olmadığını ama kafasının biraz az işlediğini söyler dururdu. Dostum R. eğer amcam Josef'in yerindeyse, demek istiyor olmalıyım ki, R.'nin aklı az işler. İnanılır gibi değil, ayrıca da çok ayıp. Ama rüyadaki yüz, o uzun ve sarı sakallı çizgileriyle amcamın yüzü idi. Halbuki dostum R. ise oldukça esmerdi ve sakalı da esmerlerde yaşlanmaya gidişte beliren özellikleri taşıyordu. Önce kızıl, sonra açık kahverengi ve en sonunda da beyaz. İşte R.'nin sakalı da, kendiminkilerde üzülerek fark ettiğim gibi bu aşamada bulunuyordu. Rüyada gördüğüm yüz hem amcam Josef'in hem de R.'nin yüzüydü. Bu, Falton'un

ailesel benzerlikleri saptayabilmek için aynı plaka üzerine birçok resim almasında oluşan karışık bir resme benziyordu (1907, s. 6 ve 221 sonrası). Yani R.'in de amcam Josef gibi kafasının az işlediği motifi şüphe götürmez bir biçim alıyordu.

Pek de hoşuma gitmeyen bu ilişkiyi hangi amaçla kurduğumun daha farkında değildim. Çünkü amcam suçlu biriydi ama R. bir seferinde bir talebesini yere fırlatmasının dışında geçmişi tertemiz bir insandı. Acaba bu benzerliği mi konu ediyordum? Ama bu komik olur artık. O anda aklıma bir başka arkadaşım N. ile aynı konu üzerinde yaptığımız konuşma geliyor. Sokakta gördüğüm N. profesörlüğe aday gösterilen ama bu unvana ulaşamayanlardan biriydi. Benim de teklif edildiğimi duymuş ve beni kutluyordu. Buna karşı çıktım ve "bu olayın ikinci bölümünü şahsen yaşamış biri olarak, bu şakayı yapmanız gereksizdi" dedim ona. Ama N.: "Orası hiç belli olmaz. Benim özel bir durumum vardı. Bir zamanlar mahkeme önüne çıkmak zorunda kaldığımı biliyor musunuz? Aslında bu adice bir şantaj denemesiydi. Sonrasında beni şikâyet eden kadının ceza görmesine yine ben engel olmuştum. Belki de bakanlıkta, bana unvanı vermemek için bu olayı söz konusu etmişlerdir. Ama siz tam lekesizsiniz." İşte bir suçlu kişi vardı karşımda ve aynı anda rüyamın yorumu da kafamda belli olmuştu. Amcam Josef, bu iki meslektaşımı sembolize ediyordu. Biri az akıllı, diğeri ise suçlu olmaları nedeniyle profesörlük unvanına ulaşamamışlardı. Böyle bir kişiselleştirmenin ne işime yarayacağını da biliyordum şimdi. Eğer A. ve N. "mezhepsel sorunlar" yüzünden bu unvana layık görülmüyorlarsa, benim de hiç umutlanmamam gerekiyordu. Ama bunu diğer nedenlerle açıklamayı başarırsam, kendi unvanıma ulaşma ümidim zedelenmeden kalabilirdi. Rüyam bu

yönde gelişmişti: R.'yi az akıllı, N.'yi ise suçlu kılarak benim onlardan ayrılmamı sağlıyordu. Böylece R.'nin getirdiği moral bozucu habere de aldırmamam gerekecekti, çünkü rüyama göre "mezhepsel sorunlar" bir engel sayılmayacaktı.

Rüya üzerinde daha da düşünmeye devam ettim. İki değerli meslektaşımı böyle rahat örneklerle suçlayarak kendime profesörlük yolunu açmak beni rahatlatmamıştı. Bilinçli durumda, rüyamda beni üzen bu sembolleri reddedebilir oluşum, yani R.'nin aklı az işleyen biri olduğuna ve N.'nin o şantaj olayına karşı çıkabilmem bana az da olsa huzur veriyordu. Rüyanın vurgulamak istediği, benim olayı böyle görmek isteyişimden başka bir şey değildi. Yani rüyam benim isteklerim doğrultusunda, olayı görmek istediğim biçimde belirmişti. Ama yine de rüyaya bitmiş gözüyle bakamayız.

Rüyanın bir bölümüne yorumlamam sırasında pek fazla önem vermemiş olduğumu fark ettim birden. R.'nin amcam olduğunu gördükten sonra ona karşı büyük bir sevgi ve yakınlık hissetmiştim. Peki ama bu duygu nereden geliyordu? Çünkü amcam Josef'e karşı hiçbir zaman böyle duygularım olmamıştı. Dostum R.'yi ise yıllardır sever ve sayardım. Ama rüyadaki kadar aşırı bir sevgi ve ilgiyi ona gidip anlatsam, her halde çok şaşardı. Rüyada ona karşı beliren bu sevgi ve ilgi bence gerçekdışıydı, fazlaydı ve de abartılıydı. Ama aynı biçimde, rüyada amcamın kişiliği ile birleşerek beliren kişisel yetenekleri konusundaki düşüncelerim de ters yönde aşırıydı ve yine abartılmıştı. Böyle bakınca olay yeni boyutlar kazanıyordu. Rüyada ortaya çıkan o sevgi ve ilgi özelliği, gerçekte rüya ile direkt bağlantılı değildir. Daha çok, rüyanın yorumlanması bilgisine karşı onu örtüp gizleyici bir rol oynamaktadır.

Rüyayı yorumlamadan önce içimde buna karşı nasıl bir direnç duyduğumu ve onu yorumlamaktan kaçındığımı hatırlıyorum. Kendi psikanalitik deneyimlerimin sonucunda biliyorum ki böyle bir davranış, bilgi edinme açısından değil de yarattığı heyecan yönünden önemlidir. Küçük kızımın canı elma istemediği zaman ona elma verilirse, daha onu hiç ısırmadan elmanın ekşi olduğunu ileri sürebilir. İşte hastalarım da böyle küçük çocuklar gibi davranırlarsa, onların gizleyip bastırmak istedikleri bazı şeyleri olduğunu anlarım. Aynı olay şimdi benim rüyam için de geçerliydi. Yorumunda hoşuma gitmeyen ve beni rahatsız eden bazı şeyler olduğu için onu yorumlamaya girişmek gelmiyordu içimden. Yorumu tamamladıktan sonra bu karşılaşmak istemediğim gerçeğin ne olduğu da ortaya çıktı: Beni rahatsız eden, R.'nin aklı az işleyen birisi olduğu iddiasıydı. R.'ye karşı duyduğum o aşırı sevgi ve ilgi ise bu karşı koyuşumu dengelemek arzusundan doğmaktaydı. Rüyamın gerçek içeriği bu noktada tanınmaz hale gelip, karşıtı bir biçimde dönüşüyor. Yani rüyada beliren o aşırı ve abartılmış ilgim, aslında rüyadaki rahatsızlığı örten bir maskedir. Ya da başka bir deyişle, bu dönüşüm olayı bilerek yapılan bir tanınmazlaştırma işlemidir. Rüyadaki düşüncelerim R.'ye karşı bir hakaret anlamını taşıyordu. Benim bunu fark etmemem için de rüya tersine dönüşüyor ve ben ona aşırı bir ilgi duyuyormuşum biçimine bürünüyordu.

Burada rüyaya yeniden devam edelim. Bu rüyada R.'yi, amcam olarak görüyorum. Yorumlarımızda, profesörlüğe atanma duygularının su üstüne çıktığını, her iki arkadaşımı da temsili bir biçimde aşağıladığımı görmüştük. Doğaldır ki gördüğüm rüya benim rüyamdır. Fakat buraya kadar yapılan analizlerden tam bir sonuç alamadığımız görüşündeyim. (...) Eğer bende bir başka

akademik unvanla çağırılma isteği bu kadar güçlüyse bu, bende bulunmadığını sandığım hastalıklı bir hırsın dolaylı olarak ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Beni tanıyanların bu konuda ne düşündüklerini bilemiyorum. Belki de gerçekten hırslı biriyim. Fakat gerçekten böyleysem bile bu hırsın, artık "extraordinaryüs profesör" tanımından başka bazı yaratıcı alanlara yayıldığını söyleyebilirim.

Rüyamda gördüğüm bu hırs belirtisinin kaynağı nedir? Şimdi hatırlıyorum. Anlattıklarına göre, yaşlı bir çiftçi kadın ben doğarken anneme, "Bu çocuk büyük bir adam olacak," demiş. Bu tür kehanetler galiba sıkça oluyor. Dünyada yapacak işleri kalmamış olan yaşlı kadınlar, umutlarını ve hayallerini geleceğe aktarmakla yetiniyorlar. Acaba büyüklük hırsımın kaynağını bu olay mı oluşturuyor? Birden, ilerlemiş çocukluk yıllarıma ait bir başka anım aklıma geliyor. Bu anı belki de hırsımı daha da iyi açıklayabilecek. Anne ve babaların, on bir ya da on iki yaşlarındaki çocuklarını getirdikleri Prater'deki* bir lokali hatırlıyorum. Bir şarkıcı masadan masaya dolaşıp şiirler okurdu. Bizim de orada olduğumuz bir gün ben de onun yanına gittim ve masamıza çağırdım. İlk önce benimle ilgili birkaç dize okudu. Bu dizelerde benim bir gün "bakan" olabileceğimi anlatıyordu. Evet bu kehanetin o zamanlar üzerimde yarattığı etkiyi halen hatırlıyorum. O dönemde halkın arasından çıkan bakanlar vardı ve babam evimize doktor Herbst, Giskra, Unger, Berger ve benzerlerinin resimlerini getirmişti. Bakanlar arasında Museviler bile vardı. Yani her çalışkan Musevi çocuğu, ileride bakan bile olabilirdi. Herhalde bu hayallerden dolayı yüksek öğrenimime başlayana kadar hukuk okumakta kararlıydım. Fakat

* Prater: Viyana'nın bir semti ve eğlence merkezidir. (Çev. n.)

son anda bu fikirden vazgeçip tıp fakültesine girmiştim. Ama bilindiği gibi, hekimler için bakanlık yolu tamamen tıkanmıştı. Ve şimdi de bu rüya! Benim çocukluk arzularımı nasıl da gerçekleştirdi ve beni o zamana geri götürdü... Evet, rüyamdaki anlamı şimdi daha iyi kavrıyorum. Musevi olduklarından dolayı arkadaşlarımı akılsızlık ve suçluluk ile itham ediyorum ve sanki bir bakanmışım gibi davranıyorum. Ekselanslarından nasıl da intikamımı aldım! Beni "extraordinaryüs profesör" yapmadığı için ben de onun bakanlık koltuğuna oturuverdim.

Freud'un kendi rüyasını bu biçimde yorumlaması, akıldışı arzuların çocukluk yıllarındaki olaylardan kaynaklandığı düşüncesine bir örnektir. Burada, Freud'un duyguları pek güzel bir biçimde ortaya konmuştur. Ama dikkat edilirse Freud, hırslı olduğunu hemen inkâr etmektedir. Çünkü, "Eğer bir başka akademik unvanla çağırılma isteğim bu kadar güçlüyse bu, bende bulunmadığını sandığım hastalıklı bir hırsın dolaylı olarak ortaya çıkmasından başka bir şey değildir," diyor ve aslında çok önemli olan unvan sorununu basite indirgemeye çalışıyor. Ayrıca, bu hırsa sahip olmadığını sandığını da yazmaktadır. Ama eğer gerçek bir hırsı olduğuna inansa bile, bu hırsın köklerinin bugünkü kişiliğinde değil de çocukluğunda saklı olduğunu düşünmektedir. Gerçekten de bunlar çocukluk karakterimizle çok ilgilidir. Fakat hırsların ve benzeri duyguların bugünkü kişiliğimiz ile hiçbir bağlantısı olmadığı iddiası bence yanlıştır. Freud kendisinden "normal bir insan" diye söz ederek çocukluk ve yetişkinlik arasında kesin bir ayırıma gitmektedir. Ama günümüzde artık böyle bir çizginin var olmadığını biliyoruz. Normal bir insan bile bir sürü akıldışı arzuya sahip olabilir. Bazılarının ardında geçmiş senelerin tecrübeleri gizli olsa da bütün akıldışı arzular, bir insanın kendi arzuları ile duygularıdır ve onun kişiliğine özgüdür.

Şimdiye kadar Freud'un rüya kuramını yalnızca bir tek açıdan inceledik. Eğer tekrar edecek olursak; bu rüya kuramında rüyalar, akıldışı arzuların hayali biçimde tatminleri olarak ele alınıyordu. Bu arzular da özellikle, temelleri çocukluğumuza kadar inen ve yüceltme ya da tepki oluşumu yolu ile değiştirilemeyen cinsel arzularımızdır. Bilincimizin kontrolü azaldığında (yani, uyurken) bu tür arzularımız tatmin edilmiş gibi görünür. Ama bence rüyalarımız, böyle bir kuram ile tam olarak açıklanabilecek kadar basit olmayıp çok daha fazla karmaşık ve gizemlidir. Örneğin rüyalarımızda neredeyse hiç cinayet işlemeyiz veya aile içi cinsel ilişki yapmayız ya da başka bir suça yönelmeyiz. Herhangi bir rüyamızda böyle bir arzunun tatmin edildiğini gördüğümüzde ise bu bizi mutlu kılmaz, tam aksine rahatsız eder. Freud bu konuyu şöyle açıklar. Ona göre, içimizdeki *sansürcü*, geceleri tam olarak uyumaz (yani, deyim yerindeyse, bir gözü açık olarak uyur). Sansürcümüz, yasak olan düşüncelerin net ve anlaşılır bir biçimde görünmelerini engeller (uyanıkken olduğu kadar büyük ölçüde olmasa da). Eğer rüyanın işlevinin uykumuzun sürekliliğini sağlamak olduğu doğru ise sansürcümüz tarafından anlaşılması kesinlikle mümkün olmayan biçimde gizlenmiş rüyalar görmemiz gerekecektir. Bastırılan arzular ile sansürcü arasında sağlanan bu denge ve uzlaşma bizim rahatça uyumamızı sağlar. Çünkü böylece, sansürcünün rüyayı akıldışı bir arzunun tatmini olarak görmesi engellenmiş olur. Fakat tersi bir durumda uykumuzu yarıda kesmek zorunda kalır ve uyanırız.

Freud bu nedenle rüya dilinin ana özelliğinin akıldışı arzuların değiştirilmesi ve farklılaştırılması olduğunu düşünmektedir. Bu iki işlem yardımı ile de deliksiz olarak uyumaya devam ederiz. Bu düşünce, Freud'un semboller hakkındaki görüşlerini de derinden etkilemiştir. Sembollerin amacının ardında saklanmış olan arzuları değiştirmek ve farklılaştırmak olduğunu iddia eden Freud, sembol dilini bir çeşit gizli

şifre ve rüya yorumculuğunu da bu şifrenin anahtarı olarak görmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar (yani: a) Rüyanın içeriği akıldışı ve çocuksudur, b) Rüyanın görevi, akıldışı arzuları değiştirip farklılaştırmaktır), daha önce açıklamaya çalıştığım sembol dili ve rüya tanımlarından çok daha dar kapsamlıdır. Freud'a göre sembol dili, her türlü duyguyu ve düşünceyi açıklamaya yarayan bir araç değil, yalnızca ilkel ve güdüsel arzulara anlaşılabilirlik sağlayan bir yardımcıdır. Bu anlayışa göre,sembollerin birçoğu cinsel kökenlidir. Örneğin erkeğin cinsel organı; sopa, ağaç, şemsiye, bıçak, kalem, çekiç ya da benzeri başka eşyalarla sembolize edilmektedir. Burada sembollerin biçimleri ve işlevleri arasında bir benzerlik vardır. Kadının cinsel organları ise; mağara, şişe, kutu, kapı, mücevher kutusu, bahçe, çiçek ve buna benzer sembollerle tanımlanır. Ayrıca cinsel arzuyu da; dans etme, ata binme, dağa tırmanma ya da uçakta uçma gibi hareketler temsil eder. Bir insanın saçlarının veya dişlerinin dökülmesi onun kısırlaştırıldığını göstermektedir. Semboller, cinsel unsurların yanında çocuğun temel tecrübelerini de yansıtmaktadır. Örneğin anne ve baba, kral ve kraliçe ya da imparator ve imparatoriçe olarak sembolize edilirken, çocuklar küçük hayvancıklara, ölüm de uzun bir yolculuğa benzetilmektedir.

Freud'un rüya yorumculuğunda evrensel sembollerden çok rastlantısal sembolleri görmekteyiz. Çünkü ona göre, rüyadaki yarı mantıksal düzenin ortadan kaldırılması için rüyayı küçük parçalara ayırmamız gerekmektedir. Bunun peşinden, her küçük rüya parçası için ayrı bir çağrışımı gerçekleştirmek gelir. Daha sonra ise çağrışım sonucu elde ettiğimiz verileri rüyadaki yerlerine yerleştirmemiz gerekir. Serbest çağrışım yöntemiyle elde edilen verileri bu biçimde birleştirirsek, rüyanın gerçek anlamını ortaya çıkaran ve bir iç düzen ile mantığa sahip olan senaryoyu elde edebiliriz. Böylece de, Freud'un görüşlerine ve yöntemlerine uygun bir rüya yorumu yapılmış olur.

Freud, gizli arzularımızın dile gelmesiyle oluşan ve gözümüzün önüne serilen rüyalara "*latent*" (gizli) rüyalar adını verir. Rüyanın daha sonra hatırladığımız karmaşık ve gizemli olan biçimine de "*manifest*" (açık ve anlaşılabilir) rüya der. Ayrıca, değiştirme ve farklılaştırma sürecini de "rüya çalışması" olarak tanımlar. Rüya çalışmasının, gizli rüyaları anlaşılabilir rüya haline getirirken kullandığı araçlar; yoğunlaştırma, kaydırma ve ikincil işlemdir. Freud'a göre yoğunlaştırma işleminde önce latent rüyanın bazı unsurları atılmakta, daha sonra farklı unsurların parçaları birleştirilmekte ve böylece bunların manifest rüyanın yeni bir unsuru olmaları sağlanmaktadır. Örneğin, korktuğumuz bir erkek otoriteyi gözümüzün önünde canlandıralım: Manifest bir rüyada, bu adamın saçları babamızınki gibi, yüzü ürkütücü ilkokul öğretmenimizinki gibi ve kıyafeti de işverenimizinki gibi olacaktır. Ya da üzgün ve terk edilmiş olduğumuzu düşünelim: O zaman, rüyamızda bir ev görebiliriz. Bu evin çatısı bize, bir zamanlar içinde mutsuz bir olayı yaşadığımız bir evi veya pencereler, başka bir evi ve başka bir mutsuzluğu hatırlatabilir. Manifest rüyalarda, duygusal açıdan benzer içeriklere sahip farklı unsurlar bir tek resimde yoğunlaşmıştır. Eğer sembol dilinin özelliklerini göz önüne alırsak yoğunlaştırma işlemini kolayca anlayabiliriz. Gerçek hayatımızda iki insanın ya da cismin birbirinden farklı olmaları önemli olabilir. Ama içsel gerçeklik açısından bakınca önemli olan, bunların aynı içsel tecrübeye sahip olmaları ve bunu ifade edebilmeleridir.

Freud'a göre kaydırma işlemi, latent rüyanın önemli bir unsurunun manifest rüyada önemsizmiş gibi gözüken bir diğer unsur tarafından temsil edilmesi olayıdır. Bundan da anlaşılacağı gibi, manifest rüyada önemsiz gibi gözüken rüya unsurları, aslında latent rüyanın en önemli mesajlarından bazılarını içermektedirler.

Freud'a göre ikincil işlem, değiştirme sürecini tamamlayan bir rüya oluşumudur. Böylece manifest rüyadaki boşluklar

doldurulmakta ve var olan düzensizlikler ortadan kaldırılmaktadır. Sonuç olarak da manifest rüya kendi içinde düzenli ve mantıklı olan bir hikâyeye dönüşmektedir. Artık heyecan verici ve dramatik rüya oyununu hayalimizde canlandırabilecek hale gelmişiz demektir.

Freud, rüyanın anlaşılmasını güçleştiren ve rüya işleminin değiştirici işlevine eklenen iki özellikten daha söz etmektedir. Bunlardan ilki, rüyada gördüklerimizin çoğunlukla gerçek hayatımızdaki olayların tam tersini sembolize etmeleridir. Örneğin giyinik olmak, çıplaklığı; zenginlik, fakirliği ve sevgi, saldırganlık ile nefreti ifade edebilmektedir. Bu etkenlerden ikincisi ise, bazen manifest rüya unsurlarının birbirleriyle ilişkisiz gibi görünmeleridir. Burada, "fakat", "bundan dolayı", "çünkü" ya da "eğer" gibi kavramlar yoktur. Böyle bir mantıksallık zinciri yerine, resimler yalnızca art arda dizilmiş gibi göz önüne gelmektedir. Örneğin rüyamızda, bir adamın kendi kolunu kaldırdığını ve o anda birdenbire bir tavuğa dönüştüğünü görebiliriz. Uyandığımızda bu rüyayı herhalde şöyle yorumlarız: "Adam güçlüymüş gibi davranıyor, fakat gerçekte o güçsüz ve bir tavuk gibi korkaktır." Oysa manifest rüyada böyle bir mantık zinciri yoktur. Burada yalnızca üst üste gelmiş iki tane resim görebiliriz (adam ve tavuk).

Bu noktada Freud'un rüya kuramı hakkındaki açıklamalarımıza önemli bir ek daha yapmamız gerekmektedir. Freud, rüyanın *çocuksu* özelliğini birçok kere önemle vurgulamıştır. Ama bundan, Freud'un rüya ile güncel hayat arasında hiçbir ilişki kurmadığı sonucu çıkmaz. Freud her zaman bir rüyanın çoğunlukla bir önceki gün veya akşam yaşanmış olan bir olay tarafından başlatıldığını savunmuştur. Ancak burada karşımıza ilginç bir nokta çıkar. Eğer yaşadığımız olay çocukluk hatıralarımızı harekete geçirebilirse (ve ancak o zaman) rüyayı görmemize yol açan bir etken olarak kabul edilecektir. Yani rüyanın görülmesi için gerekli olan enerji, yoğun ço-

cukluk tecrübelerimiz tarafından sağlanmaktadır. Ama eğer güncel bir olay böyle bir tecrübeye (hatıraya) dokunup onu yeniden canlandıramazsa, o tecrübeyi hiçbir zaman rüya olarak göremeyiz. Basit bir örnekle bunu açıklayalım: Çocukken babasından korkan bir adam, yetişkin haliyle bile otoriter olan şefinden abartılı bir biçimde çekinebilir. Diyelim ki şef, bu adamı bir gün her nedense eleştirmiş olsun. İşte belki bu yüzden adam o gece rüyasında bir kâbus görecektir. Adamın babası ve şefi bu kâbusun başoyuncuları olacaklardır. Eğer çocukluğunda babasından bu kadar korkmuş olmasaydı, şefiyle giriştiği tartışma onu bu kadar etkilemeyecekti. Öte yandan adam, o gün şefiyle tartışmış olmasaydı, derinlerde gizli olan baba korkusu da canlanmayacak ve gece o korku dolu rüyayı görmeyecekti.

Freud'un rüya yorum yöntemini daha iyi anlayabilmek için kendi çalışmalarından bazı örnekler vermek istiyorum. Aynen buraya aldığım ve aşağıda okuyacağınız iki rüyanın ilkinde, evrensel bir sembol söz konusudur. Bu sembol çıplaklıktır. İkinci rüyada ise büyük bir oranla rastlantısal sembollerin varlığı göze çarpar.

Çıplaklık ve Utanma

Bazı rüyalarda çıplak ya da az giyinmiş bir biçimde yabancı insanların yanında durduğumuzu görürüz. Fakat buna rağmen bu davranışımızdan utanmayız. Ama burada inceleyeceğimiz rüya tipi, çıplaklık ile utanmanın birlikte görüldüğü rüyalardandır. Bu tür rüyalarda, insan kaçmak ve saklanmak ister ama tüm çabalarına rağmen yerinden kıpırdayamaz ve bu yüz kızartıcı durumunu bir türlü değiştiremez. Böyle rüyalarda, yalnızca bu genel resim görülmez. İşin içine birçok değişik durumlar ve kişisel duygular ile düşünceler de katılır. Ama yine de bu tür rüyaların özü hep aynı kalır.

Bunların temelinde çıplaklığı örtememe duygusunun yarattığı utanç yatmaktadır. Kanımca okuyucularımın birçoğu, böyle bir rüyayı herhalde en az bir kere görmüşlerdir.

Bu tür rüyaların diğer bir tipik özelliği de çıplaklığın derecesinin tam olarak anlaşılamamasıdır. Bazen "üzerimde geceliğim vardı" diyenler çıksa da, bu tür açık ve net resimlerin sayıları çok azdır. Çıplaklık, çoğunlukla o kadar belirsizdir ki, bazen de "üzerimde gömlek ve külot vardı" biçiminde ikili bir açıklamada bulunulmaktadır. Aslında kıyafetin eksikliği, utanca yol açacak kadar fazla değildir. Örneğin devlet emrindeki üniformalı memurlar için bir üniforma unsurunun eksik olması çıplaklığı ifade edebilmektedir. "Kılıcım yanımda olmaksızın caddede yürüyorum. Karşıdan da bazı subaylar bana doğru geliyorlar" veya "kravatsızım ve üstümde ekose sivil pantolonum var" biçimindeki açıklamalar, bu türe girer.

Çıplaklığımız nedeniyle karşılarında durmaktan utandığımız insanlar, çoğunlukla tepkisiz yüzlere sahip olan bazı yabancılardır. Böyle tipik rüyalarda, rüyayı gören kişi hiçbir zaman eleştirilmez veya çıplaklığına dikkati çekilmez. Yani çevredeki insanlar ona karşı tamamen tepkisiz davranırlar. Hatta kendi gördüğüm bir rüyada, bu insanların olgun ve ciddi bir ifadeye sahip olduklarını bile söyleyebilirim. Aslında bu düşündürücü bir durumdur.

Utanç duygusu ve çevredekilerin tepkisizliği, rüyalarımızda görülen yaygın bir çelişkidir. Böyle bir durumda, çevredeki insanların bizi kınayıp eleştirmeleri beklenebilirdi. Fakat böyle bir şey hiç olmaz. İşte çelişki de buradadır. Bu tür bir rüyaya verebileceğimiz en güzel örnek, hepimizin bildiği "Kralın Yeni Elbiseleri" adlı kısa masaldır. Andersen Masalları'nın bir tane-

si olan bu masal, son zamanlarda L. Fulda tarafından "Talisman" adlı eserde sanatsal yönden zenginleştirilmiş bir biçimde yeniden yayımlanmıştır. Bu masalda, ülkenin kralı için yeni bir elbise yapan iki kafadardan söz edilmektedir. Fakat bu yeni elbise aslında yoktur. Elbise, yalnızca iyi ve krala sadık insanlar tarafından görülebilecektir. Bunun üzerine kral, bu elbiseyi giyer (!) ve dışarıya çıkar. Halk, bunun bir sadakat deneyi olduğunu düşünür ve sanki kral çıplak değilmiş gibi davranmaya başlar.

Aslında bu durum, rüyamızdaki olaya çok benzemektedir. Rüyayı bu biçimde görmemiz, bize onun ardında mantıklı ve anlamlı bir şeyin saklı olduğunu göstermektedir. Fakat arkasında gizlenmiş olan anlam, değiştirilmiş ve bizim karşımıza bambaşka bir kimlikle çıkmıştır. Daha sonra da göreceğimiz gibi bu tür değiştirme ve farklılaştırmalar rüyalarda sıkça rastlanan olaylardır. Bu nedenle yorumlarımızı yaparken bu olguyu göz önünde bulundurmamız gerekecektir. Buna benzer değiştirmeler, hayaller ve fobilerde de görülmektedir. Eğer yukarıdaki masalı dikkate alacak olursak şunları söyleyebiliriz: Rüyamız, masaldaki iki kafadarın durumundadır. Biz ise kral rolündeyiz. Bu rüyanın sahip olduğu özellikten dolayı da burada bastırılmış ve yasaklanmış arzuların var olduğu anlaşılmaktadır. Benim tedavi etmeye çalıştığım nevrotik insanlarda, ta çocukluklarına kadar geri giden hatıralar ortaya çıkıyordu. Çünkü yalnızca çocukluğumuzda başka insanların yanında utanmadan çıplak halde dolaşabiliriz. (Aslında Andersen'in masalında çocuk motifi de vardır. Masalda, bir çocuk, ansızın: "Ama o, hiçbir şey giymemiş ki" diyecektir.) Birçok çocuk, kıyafetlerini çıkartmaktan büyük bir zevk duyar. Çıplak durumdaki bir çocuk güler, atlar ve bedenini sever.

Sonra annesi veya yakınındaki birisi, ona "Hayır, bu yapılmaz!" der. Çocukların ruhlarında teşhircilik eğilimleri vardır. Ben bazen çevremdeki köyleri gezerim. Bu köylerin birçoğunda, iki-üç yaşındaki çocuklar yolumu keserler ve külotlarını indirirler (beni herhalde onurlandırmak istiyorlar). Örneğin hastalarımdan bir tanesi sekiz yaşındayken yaşadığı bir olayı halen canlı bir biçimde hatırlayabilmektedir. Olay şöyle gelişmiştir: Daha küçük bir çocuk olan hastam yatağa yatmak üzere pijamalarını giymiş, yatmadan önce de yan odadaki küçük kız kardeşine gitmek istemiştir. Bunun üzerine hizmetçilerden biri onu engellemiştir. Gençliklerinde karşı cinsteki insanların önünde giyinip soyunmuş olmak olgusu nevrotik hastaların hayatlarında önemli bir yer tutar. Paranoyaklarda rastlanan giyinip soyunma sırasında görülmek korkusunun temelinde de bu tecrübeler (ve hatıralar) yatmaktadır. Fakat bazı durumlarda, soyunma isteği kalıcı bir hastalık olarak ortaya çıkar. Böyle durumlarda, çocuksu bir dürtü hastalık biçimine dönüşmüş olur ve sapıkça bir davranış sınıfına giren bu türlü tutuma "teşhircilik" adı verilir.

Geriye baktığımızda, çocukluğumuz bize utanç duygularından uzak bir cennet gibi gelmektedir. Aslında bu nedenden dolayı da cennetteki insanlar çıplak olarak hayal edilir. Cennettekiler çıplaklıklarının farkında bile değildirler. Onlarda utanç ve korku duyguları da yoktur. Cennetten atılma olayının gerçekleşmesinden sonra utanma ve korku doğmuş, ardından da cinsel hayat ile uygarlık kültürü başlamıştır. İşte her gece, rüyalarımızın aracılığı ile bu cennete geri dönebilmekteyiz. Genel olarak, çocukluğumuzun ilk üç yılında oluşan olayların ve arzuların, zihnimizde daha sonra yeniden

canlandıklarını düşünmekteyiz. Bunların yeniden canlanması ve kendilerini göstermeleri, bizi bir tatmine eriştirir. "Buradan çıkan sonuç, çıplaklık ile ilgili olan rüyaların ardında gizli kalmış teşhircilik duygularımızın bulunmasıdır," diyebiliriz.

Teşhircilik rüyasının odak noktasında kendimiz bulunuruz. Bu tür rüyalara neden olan dürtülerimiz çocukluğumuzdan kaynaklanmış olsalar bile, rüyamızda kendimizi şimdiki halimiz ile görürüz. Bunun yanı sıra kıyafetimizin eksik oluşu ikinci bir odak noktasını oluşturmaktadır. Bu ikinci nokta, unutma ve sansür nedeniyle biraz bulanık kalır. Buna ek olarak, varlıklarından utandığımız insanları da görebiliriz. Benim yaptığım gözlemlere göre, çocukluğumuzda kendilerine teşhircilik yaptığımız insanlar, daha sonra hiçbir teşhircilik rüyasında karşımıza çıkmazlar. Görüldüğü gibi rüyalar yalnızca basit birer hatırlama olayı değildir. Gariptir ama çocukluğumuzda cinsel ilgi gösterdiğimiz insanlara ne rüyalarda ne histerilerde ne de nevroz gibi olaylarda rastlarız. Yalnızca paranoyada, eski seyirciler yeniden gözler önünde canlanmaktadır. Bu tür paranoyaklar, kendilerinden çok emin olarak, bu insanların var olduklarına inanırlar. Artık onlar yalnız değillerdir ve o "yabancı, kalabalık ve tuhaf insanlar" sürekli biçimde onları gözlemler ve izlerler.

Teşhircilik rüyasında bastırma da söz konusu olmaktadır. Rüyada yaşadığımız olumsuz duygu, ruhsal sistemimizin bu rüyaya karşı oluşturduğu bir tepkiden kaynaklanmaktadır. Bu garip duygudan kurtulabilmek için de geçmişteki sahnenin yeniden tekrarlanmaması gerekmektedir. Yani ruhsal sistemimiz bir yandan da, bu rüyayı bastırmanın yollarını arar, durur." (S. Freud, 1900 a, s. 247-251):

Botanik Monografi Rüyası

Bir bitki üzerine bir monografi yazmışım. Kitap önümde duruyor ve üzerinde renkli bir tablo bulunan bir sayfayı çeviriyorum. Her kitapta, o bitkinin kurutulmuş bir örneği de bulunmakta.*

Yorum: Öğleden önce bir kitapçının vitrininde "Siklamen Cinsi" adlı yeni bir kitap görmüş ve "herhalde bu çiçek üzerine bir monografi bu" diye düşünmüştüm.

Siklamen karımın en sevdiği çiçektir. Çoğu kez ona istediği bu çiçekleri götürmediğim için kendime kızmışımdır. Çiçek götürme olayı aklıma bir hikâye getiriyor. Bunu arkadaş çevrelerinde anlatır ve unutmanın bilinçdışı bir amaca hizmet ettiği tezimi bu hikâye ile doğrulamaya çalışırdım. Unutulan şeyin gizli nedenini de bu yolla bulmak mümkündür. Her doğum gününde kocasından bir demet çiçek almaya alışmış bir kadın, yine böyle bir günde çiçeklerin unutulmuş olduğunu görünce ağlamaya başlar.** İşten gelen kocası durumu anlayamaz ve karısı bunu ona açıklayınca şaşkına döner, unuttuğunu söyler, özür diler. Ama kadın bir türlü sakinleşememektedir. Artık kocasının onu sevmediğini söyleyip ağlamaya devam eder. Bu kadın, iki gün önce karıma rastlamış ve ona beni sormuş. Çünkü daha önceki yıllarda hastam olmuştu.

Bir not daha: Ben 1884 yılında Coca bitkisi üzerine monografiye benzer bir yazı yazmıştım. Bu yazım, K. Koller'in dikkatini kokainin anestezi etkisi üzerine yö-

---

* Monografi: Tarih, bilim ve benzeri alanlarda, özel bir konu üzerinde yapılan araştırma. (Çev. n.)

** Freud bu teoriyi, yukarıda anlatılan rüyayı gördükten birkaç ay sonra yayınlamış (Freud, 1898 b'de) ve daha sonra da *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* (Freud, 1901 b) adlı kitabına almıştır.

neltmesini sağlamıştı. Alkaloit'in* bu yolda kullanılabileceğini belirtmiş, ama konuyu fazla da derinlemesine işlememiştim. Rüyayı gördüğüm günün öğleden öncesinde birden kokain üzerine düşündüğümü hatırladım. (Rüyanın yorumu da o akşam gelmişti aklıma.) Eğer Glaukom** hastalığına tutulacak olursam, Berlin'e gider ve orada arkadaşım Fliess'in tavsiye edeceği bir doktora ameliyat olurum, diye düşünmüştüm. Bu ameliyatı yapacak olan doktor, belki de kokain uygulanışından beri ameliyatların ne denli kolaylaştığını söyleyecekti. Ama bilmediği şey, bu buluşta benim de katkımın olduğuydu. Sonra bir doktor için, meslektaşlarının doktorluk emeklerine ihtiyaç duymanın, hiç de hoş bir şey olmadığı geldi aklıma. Olağan bir kişi gibi, beni tedavi eden doktora ücretini verme düşüncesi bana garip geliyordu.

Uyanık halde gözlerimin önüne gelen bu hayallerin ardında, eski bir anının gizlendiğini fark ettim birden. Koller'in buluşundan kısa bir süre sonra, babamın Glaukom hastalığına yakalandığını ve bir göz doktoru olan Dr. Königstein'ın onu ameliyat etmiş olduğunu hatırladım. Dr. Koller kokain anestezisini uygulamış ve olaya katkıda bulunan üç kişinin de (yani, kendisi, Dr. Königstein ve benim) ilk kez bir araya geldiğini vurgulamıştı.

Birkaç gün önce, Dr. Koller'in öğrencileri ve deney merkezi yönetim kurulundan, hocalarının jübilelerini kutladıklarını bildiren bir davetiye geçmişti elime. Orada, kokainin anestezi aracı olarak kullanılmasını bulanın Dr. Koller olduğu belirtiliyordu. Olaylar kafamda birbirine bağlanıyordu. Rüyayı görmemden bir akşam önce Dr. Königstein'la beraberdim. Onunla evine kadar

* Alkaloit: Bitkisel kökenli olan ve molekülünde tuz verebilecek en az bir azot atomu bulunan azotlu maddelere verilen ad. (Çev. n.)

** Glaukom: Bir göz hastalığı. (Çev. n.)

yürümüş ve beni çok etkileyen bir konu üzerinde konuşmuştuk. Evin girişinde dururken, yanında genç karısıyla beraber Prof. Gärtner gözükmüş ve ben de onların birbirlerine ne kadar çok yakıştıklarını söylemekten kendimi alamamıştım. Prof. Gärtner az önce sözünü ettiğim kutlama programı dergisinde yazısı olanlardan biriydi. Doğum gününün unutulmasına çok üzülen bayan L.'nin adı da, Dr. Königstein'la yaptığımız konuşmada, bir başka konu içinde geçmişti.

Rüyanın içeriğindeki diğer öğeler için, hangi anıları bulabileceğimi düşünmeyi sürdürdüm. Bitkinin kurutulmuş bir örneğinin kitapta ek olarak bulunması, bana Herbarium'u* hatırlatmıştı. Lisedeyken bir gün lise müdürü, son sınıf öğrencilerini çağırmış ve okulun Herbarium'unu inceleyip temizleme görevini onlara bırakmıştı. Ama nedense bana pek güvenemeyen müdür, incelemem için pek az yaprak vermişti. Botaniğe karşı zaten ilgim de yoktu. Bir keresinde sınavda, turpgiller türünden bir bitkiyi tanıtmam gerekiyordu ve ben bunu başaramamıştım. Daha sonra düşüncelerimde enginar çiçeğine geçmiştim. En sevdiğim çiçekti bu ve karım benden daha asil davranarak, eve hep bu çiçekten alırdı.

Yazdığım monografiyi önümde görmem: Dostum Fliess, Berlin'den bana geçenlerde "rüya kitabınla çok ilgileniyorum, sanki önümde açık duruyor ve yapraklarını çeviriyormuşsun gibime geliyor"** diye yazmıştı. Ah, bir de ben, onu bitmiş olarak görebilseydim çok sevinecektim.

Önümde katlanmış olarak duran renkli tablo: Tıp öğrencisiyken, monografi kitaplarına ve onlardan öğ-

* Herbarium: Kurutulmuş bitki koleksiyonunun saklandığı yer. (Çev. n.)

** Freud bu mektuba, 10 Mart 1898'de cevap vermiştir. (Freud, 1950 a, s. 262 ve sonrası). Yani rüyayı gördükten bir ya da iki gün sonra.

renmeye çok meraklıydım. Kısıtlı maddi imkânlarıma rağmen, renkli tablolarına bayıldığım bir sürü tıp kitabım ve monografim olmuştu. Bu köklü ve geniş öğrenme arzumla da gurur duyuyordum. Kendim kitap yayınlamaya başlayınca bu türlü tablolardan, çizdiğim grafikler ve tablolar için yararlanır oldum. Buna, zamanını hatırlayamadığım bir çocukluk anım da ekleniyor. Ben beş yaşındayken bir gün babam bana ve üç yaşındaki kız kardeşime bir şaka yapmak istemiş ve renkli tablolarla dolu (İran'a yapılan bir geziyi anlatan) bir kitabı parçalamamızı söylemişti. Eğitim açısından hiç de savunulamayacak olan bu tutum, bizi o kitabı bir enginar gibi yaprak yaprak soymaya yöneltmişti. İlginçtir, o dönem anılarından aklımda kalan yalnızca budur. Daha sonra öğrenci olunca, bende monografilerden öğrenme isteğinin bir benzeri olan ve rüyalarda da siklamen ya da enginar çiçeği biçiminde ortaya çıkan eğilimlerimle paralel olarak, kitap toplama ve onlara sahip olma tutkusu başladı. Bir kitap kurdu olmuştum sanki. Bu tutkumu, hep o çocukluk yıllarındaki anıma bağlamışımdır. Veya başka bir deyişle, o anı bende, sonradan ortaya çıkan ve kitap düşkünlüğünü yaratan bir "bastırılmış anı" idi. (Bu konuda "bastırılmış anı"larla ilgili çalışmalarımla karşılaştırınız, Freud 1899 a). Bu arada, tutkuların insanları nasıl kolayca sıkıntılara sürükleyebileceğini de öğrenmiştim. On yedi yaşındayken kitapçıya habire yükselen borçlarımı nasıl ödeyeceğimi bir türlü bilemiyordum. İşte Dr. Königstein'la rüyayı görmeden bir gün önce yaptığım konuşmada da benim tutkularımı ve sevdiğim şeylere fazlaca düşkün olmamı işlemiştik.

Burada belirtmek istemediğim bazı nedenlerden dolayı rüyayı yorumlamaya devam etmeyeceğim. Yalnızca çözümü gerçekleştirebilecek yolu belirtmekle ye-

tinmek en iyisi: Rüyamı yorumlarken Dr. Königstein'la yaptığım konuşma aklıma gelmişti. Onunla nelerden bahsettiğimize değinirsem sanırım rüyanın anlamı iyice açığa çıkacak. Tüm başlanmış düşünceleri; karımın ve benim sevdiğimiz şeyler, ameliyattan korkmam, kokain, monografi merakım, botaniğe ilgimin azlığı gibi açık kalan konuları böylece bir sonuca bağlamak niyetindeyim. Rüya bir kendimi savunma, hakkımı arama biçiminde oluşuyor. Kısaca ben, kokain üzerine değerli ve başarılı denemeyi yazmış olan adamım. Tıpkı öğrencilik yıllarımda kendimi çalışkan birisi olarak tanıtmak isteyişim gibi. Yani bununla demek istiyordum ki, ben kendime güvenebilirim ve bunda da haklıyım.

Rüyanın yorumunu sürdürmek anlamsız. Amacım, bu örnek üzerinde bir gün önceki olayların, rüyanın içeriğiyle olan ilişkilerini incelemek ve göstermekti. Rüyanın göründüğü biçimde yorumlanışında yalnızca tek bir olay ile arasında bağlantı kurmak mümkün olmuştu. Oysa incelemeyi genişlettikten sonra onunla ilgili bir diğer olay da aydınlık kazanıyor. Rüyanın ilk kaynağı, vitrinde gördüğüm, başlığını şöyle bir okuduğum ve içeriğinin pek de ilgimi çekmediği bir kitaptı. İkinci olay ise önemli bir psişik değer taşıyor. Bir göz doktoru olan arkadaşımla bizi ilgilendiren konular üzerinde konuşmuştuk. İçimdeki eski anılar uyanmış ve aklıma onlara bağlı birçok düşünce gelmişti. Ayrıca konuşmamız, tanıdık dostların gelmesi ile yarıda kesilmişti.

Rüyayı yorumlamış olmakla önemli bir noktayı, yani gün boyu yaşadığımız olayların uykumuza da yansıyacağını göstermiş olduk. Yaşanıldığında birbirleriyle hiçbir ilgisi yokmuş gibi görünen olaylar rüyalarımızda bir bütün haline gelir ve belirli bir düzen kazanır." (S. Freud, 1990a, s. 175-182):

Bu iki rüya bize, hem Freud'un hem de benim görüşlerimi daha iyi anlama imkânı vermiştir. Freud, çıplaklık rüyasını yorumlarken daha önce açıkladığımız yorum prensibine bağlı kalmıştır. Ona göre bu rüya çocuksu ve akıldışı arzuların tatminidir. Fakat burada olaylar değiştirilmiş ve farklılaştırılmış olarak görünmektedirler. Bu da içimizdeki sansürcünün bir marifetidir. Rüyamızda tatmin edilen arzu, çocukluğumuzdan kalan teşhircilik arzusudur. Ama yetişkin kişiliğimiz böylesi arzulardan korkmakta ve bunu tatmin ettiğimizde utanma duygularına kapılmaktadır.

Bu biçimde yapılan bir yorum genelde doğrudur. Ancak böyle bir yorumu her zaman uygulayamayız. Çünkü rüyanın içeriğini oluşturan konu çocukluğumuzdan kalma bir arzu olmayabilir. Freud'un gözünden kaçırdığı nokta çıplaklığın, cinsel teşhircilikten başka bazı şeylerin sembolü de olabilmesidir. Örneğin çıplaklık doğruculuğu ya da dürüstlüğü gösterebilir. Buna karşın giyinik olmak, benimsememiş olduğumuz fikirlerimizi ifade edebilir. Yani buna göre çıplak beden gerçek benliğimizi, kıyafetlerimiz de toplumsal benliğimizi, yani egemen olan kültürel kalıbı temsil edebilir. Eğer birisi rüyasında çıplak olduğunu görmüşse, artık gerçek benliğine dönmek ya da tüm önyargılarından kurtulmak isteğini dile getiriyor olabilir. Böyle bir rüyada hissettiği utanç da benliğine dönmek istemesinden dolayı başkalarının onu eleştirecekleri korkusundan kaynaklanabilir.

Freud'a göre masallar da rüyalar ve mitler gibi bastırılmış cinsel isteklerin ürünleridir. Freud bu görüşte olduğu için Andersen masalını ve buna bağlı olarak da çıplaklık rüyasını tek yönlü olarak yorumlamıştır. Bence kralın yeni elbiseleri, teşhirci arzuların değiştirilmiş biçimdeki bir yansıması değildir. Burada bambaşka bir olayla karşı karşıyayız. Amaç, otoriteler hakkında bir eleştiri ortaya koymaktır. Çünkü bu otoriteler sandığımız kadar güçlü ve ulaşılmaz değildirler. Masal, otoriteleri gerçekte olduğundan daha büyük görmemizi eleştir-

mektedir. Fakat henüz otoriteden korkmayı ve ona saygı göstermeyi öğrenmemiş olan bir çocuk işin tüm sihrini "bozar" ve kralın aslında çıplak olduğunu söyler. Yani "görünmez kıyafet" diye bir şey yoktur. Diğer insanlar, gözleriyle göremediklerini hayallerinde görmüşlerdir. Çünkü daha önceden, elbiseleri göremeyenlerin iyi ve sadık vatandaş sayılamayacakları emri yayınlanmıştır. Bu masalda anlatılan teşhircilik değil, otoritelerin akıldışı isteklerinin ortaya serilmesidir.

Botanik monografi rüyası da, Freud'un analiz yöntemine verilebilecek güzel bir örnektir. Görülebileceği gibi, kısacık rüya ile ilgili birçok çağrışım yapılmıştır. Rüyaları çağrışım yöntemiyle yorumlamaya çalışanlar için bu kadar çok ve derin çağrışımların işin içine girmesi sanırım ilginç ve şaşırtıcı olmuştur.

Anlatılan rüyada, bazı noktalara yeteri kadar önem verilmediği görülmektedir. Freud'un yalnızca bir tek konuyu ele alması ve geniş kapsamlı bir yorumdan kaçınması buna bir örnektir. Freud yukarıdaki yorumunda kendisini incelemekte ve yaptıklarına dikkat çekerek kendisine övgü payı çıkartmaktadır. Ancak rüyayı yalnızca akıldışı arzuların tatminine yarayan bir araç olarak görmek, bizi daha değişik yorumların yapılabilmesinden alıkoyar. Çünkü rüyalarda yalnızca akıldışı arzular tatmin edilmekle kalmaz, ayrıca ruhumuzun bilmediğimiz birçok yönü de kendisini gösterme imkânı bulur.

Freud'un rüyasının merkezinde kurutulmuş bir çiçek vardır. Bu, bir semboldür. Kurutulmuş ve özenle saklanmış bir çiçek aslında çelişik bir durumu vurgulamaktadır. Çünkü çiçek, canlılığı ve güzelliği sembolize eder. Kurutulmuş bir çiçek ise cansız bir nesne olarak bilimsel araştırmaların bir parçasıdır. Freud, kendi rüyası ile ilgili yaptığı çağrışımlarda bu çelişik duruma küçük bir atıfta bulunmuştur. Siklamen çiçeğinin monografisini kitabevinin satış bölümünde görmüştür. Freud siklamenin, karısının en çok sevdiği çiçek olduğunu hemen hatırlamaktadır. Sonra, karısına ne kadar

az çiçek hediye ettiğini düşünür. Burada kurulan karşılıklı ilişkilendirme ilginçtir. Çünkü siklamenin monografisi ona sevgiyi hatırlatmış ama aynı zamanda sevgi konusunda pek de başarılı olmadığını düşünmeye başlamıştır. Fakat bundan sonraki diğer bütün çağrışımlar, başka bir yönde, hırs konusunda yoğunlaşır. Çünkü gördüğü monografi Freud'a kokain ile ilgili bir çalışmasını hatırlatmıştır. Bu çalışmanın ve ardından gelen buluşun bu kadar az ilgi görmüş olması aslında onu kızdırmıştır. Daha sonra ise okul müdürünü ve Herbarium olayını yine aynı kızgınlıkla hatırlamaktadır.

Böylece, uyanıkken haberdar olmadığı bir iç çatışma su üstüne çıkmıştır. Freud duygusallığının, hırsına ve entelektüel bilimsel dünya görüşüne yenildiğini düşünmektedir. Aslında bu rüyada Freud'un genel kişiliği ile sürdürdüğü hayat arasındaki derin çelişki çok güzel bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Çünkü bilimsel araştırmalarının ana bölümünü sevgi ve cinsellik oluşturmuştur. Ama buna karşın Freud temelde tutucu bir kişiliğe sahipti. Onda her şeyden önce görebileceğimiz özellik, arzulara ve cinselliğe karşı gösterdiği ilgisizliktir. Bununla beraber, insancıl güçsüzlüklere de teslimiyetçi bir hoşgörü ile bakmaktadır. Freud, rüyasında bir çiçeği dolaylı bir biçimde kurutmuştur. Ama böylece de, cinselliği ve sevgiyi canlı bırakmak yerine, onları bilimsel araştırmaların bir aracı haline getirmiş olmaktadır. İşte bu rüya, Freud'un hayatında gördüğümüz ikilemi ortaya çıkarır. Freud, birçoklarının iddia ettiği gibi, "ahlakdışı ve serbest Viyana atmosferinin" bir temsilcisi değildir. Tam aksine Freud, ağırbaşlı ve geleneklere bağlı bir dünya görüşünü savunur. Cinselliği ve sevgiyi Herbarium'una hapsettiği için bu konular hakkında geniş ve açıklayıcı yazılar yazma özgürlüğüne kavuşmuştur. Ama öte yandan da, bu rüyayı yanlış yorumlayarak kendi içindeki bu çatışmayı örtbas etmeye çalışmıştır.

Freud mit ve masalları yorumlarken, rüyalarda uyguladığı prensiplere sadık kalmaktadır. Ona göre, mitlerde

görülen sembollerin temelinde insanlığın eski çağlarına ait duyguları yatmaktadır. Örneğin tarlayla uğraşmak veya ateş yakmak, o çağlarda cinsel libidonun etkilerini taşıyan davranışlar olarak biliniyordu. Günümüzde ise bastırılmış biçimde ortaya çıkan ve aslında eski çağlara ait olan libido tatminleri, artık hayallerde gerçekleşen "yapay tatminlerle" karşılanmaktadır.

Rüyalarda olduğu gibi mitlerde de ilkel dürtüler belirgin olarak ortaya çıkmaz, kendilerini daha çok gizlenmiş ve üzerleri örtülü bir biçimde gösterirler. Aslında bu semboller Freud'un çocuklarda bulunduğunu iddia ettiği ve her zaman vurguladığı eğilimler ile ilgilidir. Bu eğilimler ensest arzusu, cinsel merak ve kısırlaştırılma korkusu olarak sıralanabilir. Freud'un mitleri nasıl yorumladığını gösteren en güzel örneklerden bir tanesi de "sfenks bilmecesi"dir. Buna göre, Theba'yı tehdit eden vebadan kurtulmanın tek yolu, sfenksin sorduğu bilmeceyi doğru olarak çözmektir. Bilmece şöyledir: "İlk önce dört ayak, daha sonra iki ayak ve en sonunda üç ayak üzerinde yürüyen şey nedir?" Bilmecenin cevabı, herkesin bildiği gibi, insandır.

Freud'a göre bu bilmece, çocukların hayal gücünü bir hayli zorlayan başka bir sorunun, değiştirilmiş biçimidir. Freud, buradaki asıl sorunun şöyle olması gerektiğini söyler: "Çocuklar nereden gelmektedir?" Yani sfenksin bilmecesi, çocukların cinsel merakı ile ilgilidir. Bu merak daha sonra, anne ve babaların otoriteleri ile istekleri doğrultusunda bastırılacak ve bilinçdışına itilecektir. Freud, böylece sfenksin sorduğu bilmecenin ardında, insanların benliklerinde gizli olarak bulunan cinsel merakın yattığını savunmuştur. Fakat bu gizli merak, o kadar iyi şifrelenmiş ve değiştirilmiştir ki, ilk baktığımızda, karşımıza sanki karmaşık bir entelektüel sorunmuş gibi çıkmaktadır.

Freud'un en yetenekli öğrencilerinden olan Jung ve Silberer, hocalarının rüya yorum tekniğindeki yetersizlikleri çok

çabuk fark etmişler ve bunun ardından da, Freud'un yorum yönteminde bazı düzeltmeler yapmışlardır. Silberer, "anagogik" ve "analitik" rüya yorumu diye ikili bir ayırıma gitmiştir. Jung da, buna benzer bir biçimde "prospektif" ve "retrospektif" diye bir ayırım geliştirmiştir. Her ikisinin de savundukları görüş şöyledir: "Rüyalar, kaynakları geçmiş yıllara uzanan arzuları temsil eder ama rüyalar aynı zamanda geleceğe de yönelmişlerdir ve rüya gören kişinin hedef ve düşüncelerine ışık tutarlar."

Jung, bu konu hakkında şöyle demiştir:

> Bilincimiz bir geçiş yeridir. Bu nedenle iki yöne doğru da açıktır. Bir yandan bize geçmişteki olayları göstermekte, öte yandan da geleceğimiz hakkında oluşturduğumuz bilinci ve bilgimizi vurgulamaktadır. Bu sonuca varabilmek için bilincimizin, geleceği kendi başına yarattığına inanmamız gerekmektedir. (C. G. Jung, 1968, s. 205).

Jung ve Silberer'e göre, rüyaları hem anagojik hem de analitik açıdan inceleyebiliriz. Aslında bu görüşlerin, Freud tarafından da benimsenmesi beklenebilirdi. Ama o, kuramında hiçbir değişiklik yapmaya yanaşmıyordu. Ona göre, akıldışı arzuların tatmin edilmesi konusu, rüyaları açıklayabilecek tek doğru kuramdı. O dönemde Jungcular ve Freudcular arasında amansız bir rekabet başlayınca Jung, kendi kuramından, bütün Freudcu kavramları çıkardı ve yenileriyle değiştirdi. Bununla beraber, Jung'un rüya kuramında da değişmeler oldu. Freud, daha çok serbest çağrışım yöntemini kullanıyor ve rüyayı, çocuksu ve akıldışı arzuların bir tatmini olarak görüyordu. Jung ise bunun aksine, serbest çağrışım yönteminden giderek vazgeçmiş, bunun yerine yeni bir dogmatik görüş ortaya atmıştı. Ona göre rüyalar, bilinçdışımızdaki gizli kalmış bilgeliğin bir yansımasıdır.

Bu görüş, Jung'un bilinçdışımız hakkındaki genel düşüncelerinden türetilmiştir. Ona göre: "Bilinçdışı bazen, bilincimizi aşan bir zekâ ve hedefe yönelme yeteneği göstermektedir" (C. G. Jung, 1937, s. 41). Bence buraya kadar, bu görüşün hiçbir eleştirilecek yanı yoktur. Zaten bu düşünce sistemi, benim daha önce de açıklamaya çalıştığım rüya yorumu ile ilgili görüşlerime çok benzemektedir.

Fakat Jung, bir adım daha ileri giderek rüyaları, "hiç şüphesiz dinsel bir fenomen" olarak görmeye başlar. Ayrıca da, rüyalarımızda konuşan sesin kendi sesimiz olmadığını, onun başka bir kaynaktan geldiğini ve bizi yücelttiğini iddia eder. Bu iddiaya karşı ortaya atılan ve "fakat rüyamızdaki sesin açıkladığı görüşler ve düşünceler tamamen kendimize aittir" biçimindeki görüşe ise, şu cevabı verir:

> Bu doğru olabilir. Fakat bir düşüncenin, kendi düşüncem olabilmesi için onu benim düşünmüş olmam gerekmektedir. Bilinçli ve geçerli bir biçimde kazandığım paraya, doğal olarak "kendi param" diyebilirim. Fakat birisi tutup bu parayı bana hediye etse, ona "benim param için sana teşekkür ederim" diyemem herhalde. Ancak daha sonra gördüğüm üçüncü bir kişiye "bu para benim param" diyebilirim. Bunda hiçbir sakınca görmüyorum. İşte rüyadaki ses ile ilgili de bunu söyleyebilirim. Rüyamdaki ses, sanki bana fikirlerini açıklayan arkadaşımın sesi gibidir. Fakat buna rağmen arkadaşımın söylediklerinin, benim fikirlerim olduğunu iddia edersem, bu ne dürüst bir davranış olur ne de gerçekleri yansıtır (C. G. Jung, 1937, s. 41 vd.).

Jung aynı konu hakkında, bir başka yerde düşüncelerini daha açıkça belirtir. İnsanların kendi düşünceleri ile hiçbir yere varamadıklarını ve yalnızca onları aşan ulu bilgilerin, göksel açıklamaların yardımı ile bir sonuca ulaşabildiklerini iddia eder.

Jung'un yorum yöntemiyle, benim rüya yorum yöntemim arasındaki farkı şöyle özetleyebilirim: Uykumuzda, bazen çok daha zeki ve bilgili davrandığımızı kabul ediyorum. Bu konuda Jung ile hemfikiriz. Fakat Jung bu fenomenin, göksel ve ulu bir bilgelikten kaynaklandığını düşünmektedir. Oysa ben, rüyalarımızdaki düşüncelerin tamamen kendimize ait olduğuna inanıyorum. Uyanıkken karşı karşıya kaldığımız birçok etki, bizim zihinsel ve ahlaksal yeteneklerimizi köreltmekte ve kısıtlamaktadır. İşte rüyalarda ortaya çıkan, bu etkilerden bağımsızlaşmış olan gerçek ruhsal yapımızdır.

Jung'un rüya yorum tekniğini, kendisinin yaptığı bir yorum yardımı ile daha yakından tanıyabiliriz. Aşağıdaki rüya, dört yüzden fazla rüyayı yazıp toplayan ve Jung'un hastalarından olan bir kişi tarafından görülmüştür. Katolik bir eğitime sahip olan bu kişi, artık dininin gereklerini yerine getirmemekte ve hatta dini sorunlarla hiç ilgilenmemektedir. Gördüğü rüya şöyledir:

> Bütün evler sanki birer sahne ya da birer tiyatro. Sahnenin dekorasyonunu görüyorum. Arkalardan bir yerden Bernard Shaw'ın ismi okunuyor. Ama oyunun oynanması için daha çok zaman var. Kulise girişin üzerinde Almanca ve İngilizce olarak şu yazı okunuyor:
>
> "Burası Tanrı'nın evi olan Katolik Kilisesi'dir. Kendisini Tanrı'nın bir aracı olarak hisseden herkes, buyursun gelsin." Altında da küçük harflerle şunlar yazıyor: "Bu kilise, İsa ve Paulus tarafından kurulmuştur." Bu, biraz da şirketlerin kuruluş tarihlerini vurgulamalarına benziyor. Arkadaşıma şöyle diyorum: "Hadi gel de şuraya bir bakalım." Arkadaşım: "İnsanların, dini duygulara sahip olduklarında neden hep cemaat oluşturduklarını bir türlü anlayamıyorum," diye cevaplıyor beni. Ben de şöyle karşılık veriyorum: "Bir Protestan olarak, bunu hiçbir zaman anlayamazsın." Yanımda duran bir

kadın bu görüşüme katılıyor. Şimdi de kilisenin duvarındaki bir çağrı gözüme ilişiyor.

"İnsanlar! Eğer Tanrı'nın egemenliği altında olduğunuzu hissediyorsanız, ona doğrudan seslenmekten kaçınınız. Tanrı'ya kelimelerle ulaşılamaz. Size, kendi aranızda Tanrı'nın özelliklerini ve görüntüsünü tartışmamanızı bir kez daha salık veriyoruz. Değerli ve önemli olan şeyler kelimelerle anlatılamaz.

İmza: Papa... (okunamıyor)"

Şimdi kilisenin içine giriyorum. Burası bir camiye, özellikle de Ayasofya'ya benziyor ve hiçbir oturma yerine rastlanmıyor. Kilisenin içinde güzel bir derinlik görüntüsü yaratılmış. Çevrede resim de yok. Duvarlarda süs olarak yalnızca çerçevelenmiş sözler asılı duruyor (Ayasofya'daki Kur'an ayetleri gibi). Birinde şunlar yazıyor: "Size iyilik edene yaltaklanmayın." Birkaç sahne önce söylediklerimi içtenlikle onaylayan kadın, ağlamaya başlıyor ve şöyle konuşuyor: "Öyleyse geriye hiçbir şey kalmıyor ki." Onu, "Bence bunların tümü doğru," sözleriyle cevaplıyorum. Sonra kadın kayboluyor. Bunun üzerine biraz yürüyorum ve ilk olarak bir sütun dizisinin arkasına geçiyorum. Böylece sütunlar bütün görüşümü engellemiş oluyorlar. Sonra yerimi değiştiriyorum. Birden karşıma birçok insan çıkıyor. Onlara dahil olamadığımı ve yalnızlık çektiğimi hissediyorum. Fakat onlar belirgin bir biçimde karşımda duruyorlar, yüzlerini görebiliyorum. Hep bir ağızdan şöyle söylüyorlar: "Tanrı'nın egemenliği altında olduğumuzu itiraf ediyoruz. Cennet içimizdedir." Bunu üç kez tekrarlıyorlar. Bu arada duyulan bir org sesi, Bach'ın koro için yazdığı bir eseri seslendiriyor. Fakat koro hep aynı nakaratı tekrarlayıp duruyor: "Bunun dışındaki her şey boş bir kâğıt gibidir." (Bunun anlamı "benim üzerimde canlandırıcı bir etki yaratmıyor" demek.) Korodan

> sonra, sıra oturumun eğlenceli bölümüne geliyor. Birden çevremizi ilginç ve neşeli insanlar sarıyor. Bunlar, birbirleriyle konuşuyor, selamlaşıyor ve serinletici içkiler içiyorlar. Bu arada kilisenin gelişmesi için dua da ediliyor. Bir hoparlörden "Karl da bize katıldı" diye bir şarkı yayınlanıyor (sanki üye sayısının artmasından sevinç duyan bir dernekteyim). Bunun üzerine bir papaz bana açıklamada bulunuyor: "Bunların hepsi resmi eğlencelerdir. Artık bizim de Amerikan yöntemlerine uymamız gerekiyor. Bu kadar çok sayıda insanın burada olması, bu türlü bir yönetimi kaçınılmaz kılıyor. Fakat biz, daha ilerici olmamız açısından Amerikan kiliselerinden çok farklıyız." Bunun üzerine uyanıyor ve kendimde büyük bir rahatlama hissediyorum (C. G. Jung, 1937, s. 25-27).

Freud'a göre bu rüya, bilincimizin bastına etkisiyle gizli kalmış bir duyguyu ortaya çıkartmaktadır. Jung ise böyle bir yoruma karşı çıkar. O, açıkça Freud'un yorumunu beğenmediğini söyler ve şunları yazar:

> Nevrotik kişilerin, bazı olumsuz duygularını gizledikleri konusunda hiç şüphem yok. Ama bunu normal insanlar da yapıyorlar. Rüya gibi normal ve tüm dünyaya yayılmış olan bir fenomeni bu biçime indirgeyerek yorumlamanın doğru olmadığını düşünüyorum. Rüyaların, göründüklerinden daha farklı bir şey olduklarını söyleyenlere şüpheyle bakıyorum. Talmud'a göre rüya, zaten kendisinin yorumudur. Başka bir ifade ile rüyayı olduğu gibi kabul etmek gereklidir. Rüya o kadar karmaşık ve güç bir olaydır ki, bir de onun ardında bazı gizliliklerin ve değiştirmelerin saklı olduğunu iddia etmekten çekinmekteyim. Rüya, doğal bir olaydır. Onun, bizi yanıltmak için var olduğunu hiç sanmıyorum. Rü-

yanın oluştuğu zamanlar bellidir. Biz uyurken, bilincimizin ve isteklerimizin büyük bir bölümü durgunlaşır. Rüya, nevrotik olmayan insanlarda da görülen doğal bir olay olduğu için onu yorumlarken kendi doğasına uygun olmayan birtakım unsurları ekleyecek olursak, belki de büyük bir hata yapmış oluruz. Çünkü rüya sürecinin psikolojisi hakkında tam bir bilgimiz yoktur, elimizdekiler de çok yetersizdir.

Bu nedenlerden dolayı rüyanın bir din temeline dayandığını düşünüyorum. Rüyaların biçim ve içerik açısından bir uyum oluşturmaları, onların ardında belirli bir mantığın ve nedenselliğin yattığını düşündürmektedir. Yani rüyaların temelinde anlamlı bir neden yatmaktadır ve bu da kendisini rüya aracılığı ile göstermekte, dışavurmakta ve belirginleştirmektedir (C. G. Jung, 1937, s. 27 vd.).

Bu açıklamalarından sonra Jung'un, yukarıdaki rüyayı nasıl yorumladığını inceleyelim. Jung, rüyada bazı dindışı görüşlerin ağırlıkta olduğunu kabul eder. Hıristiyanlıkla bağdaştırılamayacak olan bu dindışı görüşler, rüyanın başından sonuna kadar grubun kolektif duygusuna, kitle dinine veya dinsizliğe karşı hiçbir muhalefet oluşturmazlar. Yalnızca bir ara ortaya çıkan ve Protestan olan bir arkadaşın hemen susturulması olayı bunun dışındadır. Jung'a göre, rüyadaki yabancı kadın "anima" denilen bir olayın temsilcisidir. Anima, erkeklerde az rastlanan bir olgudur ve dişilik unsurlarının psişik olarak ortaya çıkmasıdır. Anima, çoğunlukla bilinçdışını temsil eder ve genelde rahatsız edici ya da şaşırtıcı bir karaktere sahiptir.

Yukarıdaki kilise rüyasında anima, olumsuz bir tavır takınmaktadır. Yani içimizdeki kadınsı tarafın (yani bilinçdışının), görüşlerimize katılmak istemeyişidir bu (...).

Kısaca bu rüyada, adamın bilinçdışının, Katoliklik ile "joie de vivre"* bir dinsizliği tam olarak bağdaştıramadığı anlaşılmaktadır. Bilinçdışının ortaya attığı görüş, kişinin kesin görüşünü veya bakış açısını değil, daha çok o anda oluşan dramatik bir düşünme sürecini yansıtmaktadır. Bunu belki de şu sorularla açıklayabiliriz: "Söyle bakalım. Dini konularda ne düşünüyorsun? Sen bir Katoliksin, değil mi? Peki bu yeterli değil mi senin için? Ama 'kilise de artık çağa uymalıdır' mı diyorsun? Tıpkı sinema, radyo ve cazda olduğu gibi. O zaman niçin bir kilisenin de sunacağı bir şarabı ve vereceği kabul toplantıları olmasın?" Ama her nedense eski rüyalarımızdan da tanıdığımız kadın, olaylardan hiç memnun olmamış ve birdenbire kaybolmuştur (C. G. Jung, 1937, s. 32 vd.).

Jung, rüyayı gören hastası için, "geçirdiği çok ağır bir rahatsızlık sonunda bana gelmişti" demekte ve şöyle devam etmektedir:

O aslında, akılcı ve aydın bir insandı. Ama nevrozu ve onu demoralize eden duyguları karşısında, düşünce sisteminin de onu yalnız bıraktığını görmüştü. Artık hiçbir görüşü, kendisine hâkim olmasına yetecek kadar güçlü değildi. Sanki düşünce ve idealleri tarafından terk edilmiş bir insan gibiydi. İşte böyle bir durumda, çocukluk dinine dönüş yapması pek de şaşılacak bir durum sayılmaz. Çünkü hastam, bu geri dönüş aracılığı ile kendisine yardımcı olabilecek (belki de ona tutunabileceği) düşünsel bir temel ve bir inanç biçimi bulmaya çalışıyordu. Fakat bu geriye dönüş, bilinçli bir biçimde, eski düşüncelerini canlandırmak amacıyla

* Joie de vivre: Yaşama sevinci. (Çev. n.)

yapılmamıştı. Hastam yalnızca bir rüya görmüş, yani bilinçdışı, eski dini görüşleri hakkında bir değerlendirme yapmıştı. Bu aslında ruhsal olanla maddesel olanın birbiriyle uzlaştırılması çabasıydı. Hıristiyanlıkta ruh ve beden uzlaşması mümkün olmayan iki karşıt güç olarak nitelendirilirken hastamda, bunların barışını arama çabası görülüyordu. Bu çabanın etkisi ise biraz garip ve komik olmuştu. Ruhun ciddiyeti ilginç bir neşeyle tanımlanmış, şarap ve güller ise onu süsleyici birer unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu rüyada kesin olan şey, hastanın içsel ahlaki çatışmasını ve ruhsal acılarını azaltacak olan bir ortamın yaratılmış olmasıdır. Oluşan bu ruhsal ve dünyasal atmosfer, kişinin acı ve sıkıntılarını unutmasını sağlamıştır (C. G. Jung, 1937, s. 33).

Ben bu görüşe katılmıyorum. Çünkü eğer rüyanın kendisine ve anlatılanlara bakacak olursak, Jung'un yorumunun pek de geçerli olamayacağı ortaya çıkacaktır. Bu yorum çok yüzeysel kalmıştır. Ne yazık ki Jung, rüyayı oluşturmuş olan ruhsal nedenleri göz ardı etmiştir. Bence bu rüya, ruhsallık ile dünyasallığın bir uzlaşması değildir. Rüyayı gören adam burada kendi dinini çok acı bir biçimde eleştirmiştir. Bu rüya aynı zamanda ruhsal bir özgürlük arayışını da dile getirmektedir. Burada kilise, bir tiyatro, bir şirket ya da bir ordu biçiminde tanımlanmış ve Ayasofya ile temsil edilen Müslümanlık, Hıristiyan dininden daha üstün olarak gösterilmiştir. Çünkü o dinde resim yapılmasına izin verilmez ve ayrıca, "Size iyilik edene yaltaklanmayın!" türünden sözler vardır. Bu cümle, Tanrı'ya yaltaklanmacı biçimde davranan kilisenin, bu tutumuna karşı rüya görenin getirdiği bir eleştiridir. Adam daha sonra da kiliseyle eğlenmektedir. Çünkü rüyasında dua merasiminin eğlenceli bir partiye dönüştüğünü görmektedir. İçkiler dağıtılmakta ve "Charles is now also in the game" (oyuna şimdi Charles de katıldı) adlı bir rag-time

çalınmaktadır. (Herhalde Jung, "Charles is now also in the game" dizesinin kendi adı Carl ile ilgili olduğunu gözünden kaçırmıştır. Bu dizeyle, tüm rüya boyunca kendini gösteren bir isyan ve bir başkaldırış sembolize edilmiştir.) Rüyayı gören kişi, bu noktayı zaten kendiliğinden ön plana çıkarmıştır. Çünkü bir papaz, kilisenin insanlara daha çekici gelmesi için bu tür "Amerikanvari yöntemlerin" zorunlu olduğunu belirtmektedir.

Bu rüyadaki kadının rolünü, ancak bütün rüyaya egemen olan başkaldırıyı ve anti-otoriter duyguyu göz önünde tutarsak anlayabiliriz. Rüyayı gören kişi, dinine karşı gösterdiği kayıtsızlığa rağmen aslında ona temelden bağlanmıştır. Ya da daha doğru bir biçimde söylersek, adam, çocukluğunda öğrendiği dinin otoriter görüntüsüne bağlanmıştır. Sahip olduğu nevroz da akıldışı otoritelere bağlanma duygusunu kırmaya yöneliktir. Fakat bunu başaramayınca nevrotik rahatsızlıklar baş göstermiştir. Aslında otoritelere karşı çıkma ve isyan duyguları, adamın ruhunun önde gelen unsurları durumundadırlar. Rüyadaki kadın, büyük bir ihtimalle adamın annesini temsil etmektedir. Bu kadın, adamın otoriteye karşı gelmesiyle birlikte artık yetişkin birisi olacağını anlamıştır. Fakat bu davranışı ile de kadın, kendi oğlunu kaybedeceğini sezinlediği için ağlamakta ve "o zaman geriye hiçbir şey kalmayacak" diye yakınmaktadır. Aslında rüyayı gören adam dine ilgi duyan bir insandır. Fakat Jung'un savunduğu gibi bu konuda bir anlaşmaya ve uzlaşmaya değil, tam tersine, bir farklılaşmaya gitmektedir. Adam, otoriter ve insancıl din diye ikili bir ayırım yapmakta ve rüyasında da otoriter dine karşı bir savaş vermektedir. Otoriter dinde itaat etmek en büyük erdemdir. Yani insan, her türlü güce ve kudrete sahip olan Tanrı karşısında küçük ve güçsüzdür.

Rüyayı gören adam bu savaşı kişisel hayatında da yaşamaktadır. Aslında bu, her türlü egemenlik sağlamaya hevesli olan otoriteye karşı yürütülen bir savaştır. Adamın hayalin-

deki ve hedefindeki din ise insancıl bir dindir. Böyle bir dinde insanın gücüne ve iyiliğine önem verilmektedir. Burada itaat, erdemle eşanlamlı değildir ve dindeki en büyük erdem, insancıl güçleri gösterebilmek ve onları gerçekleştirebilecek imkânları bulmaktır (otoriter ve insancıl din ile ilgili olarak bkz: E. Fromm, 1950 a, T. E. VI).

Yukarıdaki sonuca, rüyadaki sahnelerin sıralanışından da varılabilir. Rüyayı gören adam, insanların "neşeli bir biçimde" şöyle konuştuklarını görmektedir: "Cennet artık içimizdedir (...) Bunun dışındaki her şey boş bir kâğıt gibidir." Daha önce de kiliseyi, "büyük bir organizasyon ya da bir şirket gibi davranıyorlar" diye suçlamıştı. Ve şimdi de, Tanrı'nın içimizde yaşadığını söylüyor ve bunun dışındaki her şeyin, boş bir kâğıt olduğunu belirtiyor.

Aynı hastanın diğer bir rüyasında da benzer görüşlere rastlanmaktadır. Jung, bu rüyaya "Psychologie und Religion" (Psikoloji ve Din) adlı kitabında yer vermiştir (C. G. Jung, 1937, s. 37 vd.):

> İçinden ışık fışkıran ve "toplanma evi" olarak isimlendirilen bir eve doğru yürüyorum. Arka planda birçok mum görülüyor. Mumlar, ilginç bir dörtlü düzenle dizilmiş. Evin kapısında yaşlı bir adam duruyor. Birçok insan, bu eve giriyor ve hiç konuşmadan ve hareket etmeden, sanki içsel bir bütünlüğü sağlamak ister gibi öylece duruyorlar. Kapıdaki adam ziyaretçiler hakkında şöyle söylüyor: "Burada bulunanlar, evden çıktıklarında arınmış olacaklar." Şimdi ben de eve giriyorum. Birdenbire bir ses duyuluyor: "Yaptığın şey, çok tehlikelidir. Din, kadının resmini yok etmek için ödemen gereken bir bedel değildir. Çünkü o resmi hiçbir zaman yok edemezsin. Dini, ruhun bazı eksik yönlerinin yerini tutacak bir aracı olarak görenlerin vay haline. Onlar yanılıyorlar. Bela, onların peşini bırakmayacaktır. Çünkü

> din bir ara bölüm değil, ruhun olgunluğunun tamamlanmasını sağlayan en son unsurdur. Hayatının daha başlangıcında kendi dinini yaratmış olmalısın. Yalnızca o zaman, ruhun huzur bulur." Bu son cümle, bağırarak söylenirken, uzaktan tekdüze bir ezgi çalan bir org sesi duyuluyor. Birdenbire, Wagner'in "Feuerzauber" (Ateşin Sihri) adlı eserini hatırlıyorum. Daha sonra bu evden çıkıyor ve dışarıda yanan bir dağı görüyorum. İçimde şöyle bir duygu uyanıyor: Söndürülemeyen ateş, kutsal bir ateştir.

Bu rüyada kilise, bir öncekinde olduğu gibi mizahi bir biçimde eleştirilmez. Rüyayı gören kişi, burada insancıl din ile otoriter din arasında kesin bir ayrıma varmakta ve özellikle bir noktanın üzerinde durmaktadır. Din, sevgi ve (rüyada kadın olarak görülen) cinselliği bastırmamalıdır. Hayatın bu yönünü reddeden din, onun yerini tutmak gibi bir eğilim taşırsa, bu da yanlış olur. Rüyayı gören kişiye göre din, bastırmalar sonucunda değil, hayatın dolu dolu yaşanması ile oluşmalıdır. Buradaki "söndürülemeyen ateş, kutsal bir ateştir" cümlesi, tüm rüyaya egemen olan kadın motifine, yani sevgi ve cinselliğin ateşine bir gönderme yapmaktadır.

Bu rüyada, ruhun düşünce ve kararlarında nasıl berrak ve güzel anlatımlara ulaşabildiğini görüyoruz. Oysa uyanık ve bilinçli zihin halimizle böylesi bir aydınlığa ulaşmamız mümkün olmaz. Ama bu rüyayı kitaba almamın asıl amacı, Jung'un tek yönlü ve dogmatik yorum biçimini gözler önüne sermektedir. Jung'a göre "sönmeyen bir ateş" Tanrı'yı, "kadın öğesi" ise bilinçdışını sembolize etmektir. Ateş öğesinin çoğu kez Tanrı'yı sembolize etmesi doğru bir görüştür. Fakat öte yandan ateş, sevgiyi ve cinsel arzuyu açığa çıkaran bir sembol olarak da kullanılır. Herhalde Freud bu rüyaya hiçbir zaman felsefi bir anlam vermez ve burada çocukluk çağından kalan ensest arzularının yansıtıldığını söylerdi. Jung ise dogmatik

bir yaklaşımla bu görüş açısını tamamen göz ardı etmekte ve yalnızca dini sembollere yer vermektedir. Bence, her ikisi de doğru yoruma ulaşamamışlardır. Rüyayı gören kişinin dini ve felsefi sorunları ele aldığı doğrudur. Ama burada felsefi ilgi alanları ile sevgi ihtiyacı ve özlemi arasında kesin bir ayrım yapılmamıştır. Adama göre bu iki konu birbirinden ayrılmamalıdır. İşte bundan dolayı da kiliseyi günah kavramına bakışı yüzünden alabildiğine eleştirmektedir.

V

RÜYA YORUMCULUĞUNUN TARİHÇESİ

Şimdiye kadar üç farklı rüya yorumlama yöntemini tanımış olduk. İlk yöntem, Freud'a aittir ve tüm rüyalar, akıldışı ve asosyal insan doğasının bir ürünü olarak görülmektedir. İkinci yöntem ise Jung'a ait olan görüşleri yansıtır. Burada, rüyalara, bilinçdışımızda yer alan yüce bir bilgeliğin kendini ortaya koyuş biçimi olarak bakılmaktadır. Üçüncü ve son yöntemde ise rüyaların, ruhsal faaliyetlerimizin sonuçları oldukları ileri sürülür ve rüyalarda hem akıldışı yönlerimizin ama aynı anda hem de akılcı yönlerimizin (yani, içimizdeki iyi ve kötü her şeyin "aklımızın ve ahlak anlayışımızın bile") dışavurulduğu kabul edilir. Tahmin edebileceğimiz gibi bu kuramlar ve yöntemler yeni bulunmuş değildir. Eğer rüya yorumlamanın tarihçesine kısaca bir göz atacak olursak, günümüzde yapılan tartışmaların aslında üç bin sene önce de aynen yapılmış olduğunu görebiliriz.

Psikolojik Olmayan Rüya Yorumu

Rüya yorumlamanın tarihi, rüyayı psikolojik bir fenomen olarak değil de, bedenden ayrılan ruhun kendine özgü hayatı ya da hayaletlerin çıkardığı ses ve görüntüler olarak tasavvur etmekle başlar. Örneğin Ashantiler'de bir erkek, rüyasında başka bir adamın karısıyla cinsel bir ilişkiye girerse zina suçuyla yargılanmaktadır. Çünkü bu erkeğin, kadının ruhuyla cinsel ilişkiye girdiği düşünülmektedir (Bkz: R. S. Rottray, 1947). Britanya Yeni Ginesi inançlarına göre bir büyücü, bir insanın ruhunu rüya halindeyken yakalayabilirse,

o insan artık hiçbir zaman uyanamaz (Bkz: G. Landtman, 1947). Başka bir inanca göre de rüyada gördüklerimiz gerçeğin ta kendisidir. Böyle durumlarda, ölülerin ruhları rüyalarımızda ortaya çıkarak, kendilerini gösterirler. Bu yolla, bizleri eleştirebilir ya da bir tehlikenin varlığını veya başka bir bilgiyi bizlere iletebilirler. Örneğin Mohave ve Yuma Kızılderililerinde, çok yakın tarihlerde ölmüş bir insanı rüyada görmek, çok tehlikeli bir işaret olarak kabul edilir (Bkz: E. W. Gifford, 1947).

Diğer bazı ilkel toplumlarda da, Doğu'nun büyük kültürlerinde görülen rüya yorum yöntemlerine benzer yaklaşımlara rastlanmaktadır. Doğu kültürlerinde rüya, belirli dini ve ahlaki kalıplara göre yorumlanır. Böyle bir yorum yönteminde, her sembolün belirli bir anlamı vardır. Yorumlayıcının yaptığı, bu anlamların oluşturduğu açıklamaları birbirleriyle birleştirerek değerlendirmektir. Böyle bir yorumlama yöntemine örnek olarak, J. S. Lincoln'ün (1947) Navaho Kızılderilileri hakkında yaptığı bir araştırmayı ele alabiliriz.

> Rüya: Taş gibi sert bir cisimden yapılmış olan büyük bir yumurta görüyorum. Yumurtayı kırınca içinden, genç ve tam olarak gelişmemiş bir kartal çıkıyor. Bu olay evimin içinde oluyor. Kartal, bir oraya bir buraya uçmaya çalışarak evden kaçmak istiyor. Fakat pencerelerin hepsi de kapalı olduğundan, dışarıya ulaşamıyor.
>
> Yorum: Kartal, yüksek ruhlar sınıfına ait olan bir kuş türüdür. Yüksek ruhlar sınıfı ise üç değişik ruh sınıfından oluşur. Bunlar; rüzgârın, şimşeğin ve kuşların ruhlarıdır. Hepsi de San Fransisco Dağı'nın tepesinde otururlar. Eğer bu ruhları darıltacak bir şey yapılırsa, bunlar büyük felaketlere ve yıkımlara yol açabilirler. Rüyayı gören adam ise kartalın ruhunu zedelemiştir. Belki kartalın yuvasına ayağı ile basmış ya da babası, yaptığı ters bir hareketle kartalın ruhunu incitmiştir.

İşte bu nedenden dolayı kartal evden dışarıya uçamamaktadır.

Yakındoğu kültürlerinde yapılan rüya yorumlarının ilk dönemlerinde, rüyaların psikolojik kökenli oldukları tezinden değil de, tanrısal mesajların iletilmesinde bir aracı oldukları düşüncesinden yola çıkılırdı. *Kitab-ı Mukaddes*'te anlatılan Firavun rüyalarında böyle psikolojik olmayan yorumlama tarzlarına rastlayabiliriz. Buna göre Firavun, kendisini rahatsız eden bir rüya gördüğünde, Mısır'ın "tüm kâhin ve bilginlerini" yardımına çağırırdı. "Firavun onlara rüyalarını anlatırdı ama aralarında bu rüyaları yorumlayabilecek hiç kimse yoktu" (Tekvin 41: 8). Daha sonra yorumcu olarak çağrılan Yusuf ise, Firavun'a şöyle söylemişti: "Firavun'un iyiliği için ben değil, Tanrı'nın kendisi cevaplayacaktır onu" (Tekvin: 41: 16). Firavun'un gördüğü rüya şöyledir. (Tekvin: 41: 17-24):

> Rüyamda, Nil kıyısında duruyorum. Nehirden yedi tane iyi beslenmiş inek çıkıyor ve kıyıdaki otları yemeğe başlıyorlar. Bu ineklerden sonra nehirden yedi tane de bakımsız, çirkin ve cılız inek çıkıyor. Mısır'da hiç bu kadar çirkin inek görmemiştim. Bu cılız ve çirkin inekler, besili ineklerin hepsini yiyorlar. (...) Sonra uyanıyorum. Başka bir gün ise şu rüyayı gördüm. Bir tek sapta, yedi tane büyük ve güzel başak oluştu. Onlardan sonra, Doğu rüzgârının kuruttuğu yedi tane küçük ve boş başak ortaya çıktı. Küçük başaklar, yedi güzel başağı bastırdılar. Bu rüyaları kâhinlere anlattım ama kimse bunları açıklayamadı.

Bunun üzerine, Yusuf şöyle bir yorum yapar (Tekvin: 41:26-36):

> (...) Yedi tane güzel inek de, yedi tane güzel başak da aynı şeyi, yani yedi seneyi gösterir. İkisi de aynı

rüyadır. Sonradan gelen yedi tane cılız ve çirkin inek ile Doğu rüzgârının kuruttuğu yedi boş başak ise yedi sene açlığı gösterir. Ben Firavun'a, "Firavun, Tanrı'nın ne yapmak istediğini görecektir," dediğimde bunları anlatmak istemiştim. Öyle bir yedi sene gelecek ki, o zaman Mısır'da büyük bir bolluk olacak. Fakat ondan sonra da açlık ve kıtlık dolu yedi sene başlayacak. Bütün bolluk unutulacak ve açlık, bu ülkeyi eritecek. Ama Firavun'un aynı rüyayı iki kez görmesinde özel bir anlam vardır. Bu da, bu olayların Tanrı'nın huzurunda sabit olduğu ve Tanrı'nın bunları yakında uygulamaya koyacağıdır. Şimdi Firavun zeki ve bilge bir adam arasın ve onu Mısır'ın başına getirsin. Firavun hemen harekete geçsin. Tüm ülkeye memurlar göndersin ve yedi bolluk senesinde oluşanların beşte birini vergilendirsin. Memurlar, ekmeklik buğdayı bolluk yıllarında toplasınlar ve Firavun'un emriyle depolara koysunlar. Bunlar, Mısır'ın üzerine çökecek olan yedi açlık ve kıtlık senesi için bir güvence olacak. O zaman ülke açlıktan kırılmayacaktır.

Kitab-ı Mukaddes'te anlatıldığına göre rüya, insanlara Tanrı tarafından iletilen ve açıklanan bir vizyonu temsil etmektedir. Aslında Firavun'un rüyasını psikolojik bir açıdan da inceleyebiliriz. Firavun, toprağın verimliliğini, gelecek on dört yıl içerisinde etkileyecek unsurları belki hissedebiliyordu. Ama bu gerçeği ancak uykusunda kavrayabilmişti. Bu rüyanın hangi biçimde yorumlanması gerektiği okuyucunun kendi görüşüne bırakılmıştır. Ama yine de Doğu kültürünün etkisi kendini belli etmektedir. Çünkü burada, insanlara tanrısal kaynaktan gelen bir bilginin iletildiği görülmektedir.

Eski Hindistan ve Yunanistan'da, rüyaların bir başka özelliğine daha dikkat çekilir ve onların hastalıkların önceden bilinebilmesinde faydalı olabilecekleri düşünülürdü. Çünkü

o dönemlerde bazı sembollerin hastalık belirtilerini önceden gösterebildiklerine inanılırdı. Burada da, Firavun'un öngörüsel rüyasında olduğu gibi psikolojik bir yaklaşımda bulunabilir ve uykumuzda, uyanık halimizden daha iyi bir algılama gücüne sahip olduğumuzu ileri sürebiliriz. Örneğin bedenimizde oluşan küçük değişimleri, daha çabuk hissedebilir ve bu tür duyguları daha sonra rüya olarak görebiliriz. O zaman da, gelecekte oluşacak hastalıkları önceden anlayabilmiş ve belirli bazı bedensel gelişimleri, onlar kendilerini fizyolojik olarak belirtmeden önce kavramış oluruz. (Bu iddianın ne kadar geçerli olduğu, kendi hastalıklarını daha önce rüyalarında görmüş olan insanlarla ilgili bir araştırma yapılarak anlaşılabilir.)

Psikolojik Rüya Yorumu

Psikolojik olmayan rüya yorumlarında rüya, daha sonra gerçekleşecek bir olayın önceden hissedilmesi ya da insan dışı güçler tarafından iletilmiş bir mesaj (bilgilendirme) olarak görülüyordu. Psikolojik rüya yorumunda ise rüyalara, insan ruhunun oluşturduğu bir görüntü olarak bakılmaktadır. Bu iki yöntem her zaman kesin bir biçimde birbirlerinden ayrılmazlar. Ortaçağa kadar olan dönemde birçok düşünür, rüya yorumunda her iki yöntemin bir karmasını kullanmaktaydı. Onlar bütün rüyaları, dini bir fenomen olarak yorumlanması gereken rüyalar ve psikolojik olarak açıklanması gereken rüyalar olarak ikiye ayırıyorlardı. Eski dönemlerde yaşamış olan bir Hintli düşünür, buna bir örnek vermektedir:

> Rüya gören altı değişik insan tipi vardır. Bunlar şunlardır: 1) Ateşli insanlar, 2) Kolerik insanlar, 3) Flegmatik karakterli insanlar, 4) Tanrı'nın etkisiyle rüya gören insanlar, 5) Kendi alışkanlıkları doğrultusunda rüya

gören insanlar ve son olarak da, 6) Bir kehanet olarak rüya gören insanlar. Bunlar arasında da, yüce Kralım, yalnızca en sonuncusu gerçek bir rüyadır (Bkz: "The Questions of King Milinda" [Kral Milinda'nın Soruları]. Yazarı bilinmiyor. Miladın başlarına doğru Kuzey Hindistan'da yazılmıştır; R. Wood, 1947).

Belirli sembollere dini bir anlam vererek yorumlar yapmaya çalışan ve psikolojik olmayan rüya yorum yönteminin aksine yukarıdaki Hint kaynağı psikolojik yorum yöntemini kullanmaktadır. Burada rüya, rüyayı gören insanın kişiliği ile ilişkilendirilmiştir. Sözü edilen ilk üç sınıf, aslında tek bir sınıftır. Çünkü hepsi de bir karakteri açıklamaktadır. Bunlar, insanın sahip olduğu psikolojik özelliklerdir. Hintli düşünür, insanın karakteri ile rüyanın içeriği arasındaki bir ilişkiye dikkatimizi çekmektedir. Günümüz rüya yorumculuğunda pek önemsenmeyen bu ilişki, araştırılmaya ve dikkate alınmaya değer bir unsurdur. Hintli düşünür, Tanrı tarafından gönderilen rüyaları da bir başka başlık altında toplamıştır. Daha sonra da rüya gören insanın alışkanlıklarına dayanan ve kehanet niteliğinde olan rüyalar arasında bir ayırıma gitmiştir. Hintli düşünür "alışkanlıklar" konusunu tam olarak açmamıştır ama herhalde burada insanların karakterlerinde bulunan egemen davranış biçimlerinden söz etmektedir. Kehanet cinsinden olan rüyalar ise büyük bir ihtimalle uyku sırasında ortaya çıkan yüce bir kavrayışı kapsamaktadır.

Yunan düşünürü Homeros, rüyalar hakkındaki fikirlerini şöyle açıklamıştır: Rüyalar ya en akılcı ya da en az akılcı güçlerimizin etkisi sonucu oluşmaktadır. "Kendilerini ortaya koyabilmek için de kullanabilecekleri iki değişik kapı vardır. Bu kapılardan, kemikten yapılmış olanı gerçek, fildişinden yapılmış olanı ise delilik ve saçmalık içindir." (Burada herhalde kemiğin geçirgen ve fildişinin ise, geçirgen olmaması göz önünde bulundurulmuştur.) Rüyaların iki değişik yönü-

nü böylesine net ve özlü bir biçimde açıklayan başka bir söz bulmak güçtür.

Platon, Phaidon adlı eserinde Sokrates'in görüşlerine yer vermiştir. Buna göre Sokrates rüyaları, vicdanımızın bir sesi olarak değerlendiriyor ve insanların bu sesi ciddiye alıp ona uymaları gerektiğini ileri sürüyordu. Bu görüşünü, ölümünden hemen önce yapmış olduğu bir konuşmada şöyle dile getirmişti:

> Kebes söze karıştı ve şöyle dedi: "Zeus adına, bunu bana iyi ki hatırlattın Sokrates. Esop'un hikâyelerini dizeler haline getirdikten ve Apollon için yazdığın o methiyeden sonra, birçok kişi ile beraber Euenos da bana, senin buralara gelmenle birlikte daha önceleri hiç yazmamış olduğun bir güzellikte yazmaya başladığını söylediler. Euenos'un bana bunu bir daha sorduğunda, ona nasıl bir cevap vermemi isterdin? Evet, söyle bana, ona ne demem gerekir?" Sokrates ise: "Evet Kebes ona söyle ki, kendisine ve şiirlerine karşı gelmem imkânsızdır. Çünkü gördüğüm bir rüya bana böyle bir sanatsal davranıştan sakınmamamı göstermiştir. Geçmişte kalmış olan hayatımda da aynı rüyayı değişik formlarda görmüştüm. Ve bu rüya bana durmadan şunu söylemektedir: Sokrates, hoş sanatlarla uğraş ve onları yarat! İlk önceleri bu rüyayı yaptığım işleri desteklemek ve bana güç vermek amacıyla gördüğümü sanmıştım. Onun için bu rüyadan güç aldım. Ve sanatların en iyisi ve en güzeli olan felsefe ile uğraşmaya devam ettim. Ama şimdi ölüm kararım açıklandı ve yalnızca tanrısal şölen dolayısıyla ölümüm biraz ertelendi. Bu durumda bile, rüyamın emrettiği gibi, geleneksel hoş sanatlarla uğraşmamın gerekli olduğunu düşündüm. Böylece, bu kurban bayramının adanmış olduğu Tanrı'ya bir şiir yazdım. Fakat bir şairin tam anlamıyla şair olabilmesi

için fabllar da yazmış olması gerekmektedir. Evet, ben böyle düşünüyorum. Ancak fabllar konusunda pek bir alışkanlığım yoktu, onun için bildiklerim arasında en iyileri olan Esop'un fabllarını ele aldım. Euenos'a böyle söyle, Kebes. Ona elveda diyorum ve peşimden gelmesini bekliyorum. Fakat öyle görünüyor ki, daha bugün gideceğim ben. Çünkü Atinalılar böyle istiyor (Platon, 1931, s. 72 vd.).

Fakat Platon, Sokrates'in fikirlerine karşı çıkmakta ve neredeyse Freud'un rüya kuramını ortaya koymaktadır (Platon, 1939, s. 298 vd.):

(Sokrates):

(...) Vazgeçebileceğimiz dürtü ve arzular arasında suç teşkil edenler de vardır. Bunlar herkeste görülebilir. Ama yasalar ve iyi dürtüler yardımıyla ve de aklımızı kullanarak, bu tür dürtülerden kurtulabilmemiz mümkündür. Ya da en azından bu yolla, bu dürtüler azalır veya güçlerini kaybeder. Fakat bunları düzeltme çabasını göstermeyen diğer insanların da sayıları fazladır.

(Adeimantos):

Hangi dürtülerden söz ediyorsun sen?

(Sokrates):

Rüyalarımızda görünenleri kastediyorum. Aslında ruhumuzun bir bölümü ihtiyatlı ve akıllıdır, öteki bölümün efendisidir. Ama buna rağmen diğer bölüm yemek ve içmekten güçlenir, hayvansaldır ve sınır tanımaz. Böylece de canlı hale gelir. (...) Sen de bilirsin ki, o zaman ruhun bu bölümü her şeyi yapabilir. Tüm utanç duyguları ve akıl ortadan kaybolur. Hatta hayalinde annesine veya diğer insanlara ya da tanrılara ve hayvanlara saldırmaktan korkmaz. Her türlü cinayeti işleyebilir ve istediği her yemeği yiyebilir. Tek bir

cümleyle: Yapamayacağı hiçbir saçmalık ve akılsızlık yoktur.

(Adeimantos):

Bu gerçekten de doğru.

(Sokrates):

Fakat sağlıklı ve akıllı bir insanda bu böyle değildir. Hele güzel konuşmalar ve düşünceler eşliğinde yatağa yattığı zaman. İşte böyle bir insan artık kendisini kontrol edebilir. İçsel dürtülerini tatmin etmiştir ve de onlara canlanacak kadar çok gıda vermemiştir. Onlar uyuduklarında, ruhumuzun en yüce bölümüne arzu ve acılarıyla yük getirmezler. Ruhumuzu rahatsız edip, onu engellemezler. Çünkü yüce ruhumuz o anda bilgi edinmeye ihtiyaç duymaktadır. Hem geçmiş hem şimdi hem de gelecek hakkında bilgi elde etmek için böyle bir çaba gereklidir. Artık ruhun her iki bölümü de uyutulabilmiş ve görevi düşünmek olan üçüncü bölüme hayat verilmiştir. Eğer insan böylece uykuya dalarsa, rüyasında gerçeği daha kolay bulabilecek ve kötü rüyalar da onu rahatsız etmeyecektir.

(Adeimantos):

Evet, bence de.

(Sokrates):

Yine çok ileriye gittik. Açıklamak istediğimiz şey, aslında sağlıklı ve dengeli görünenler de dahil olmak üzere bütün insanlarda aşırı ve kontrol edilemez dürtülerin var olduğudur. Bu dürtüler, rüyalarımızla beraber ortaya çıkar. Bu, kabul edebileceğin yeterli bir açıklama mıdır?

(Adeimantos):

Evet.

Platon rüyalarımızın, Freud gibi, akıldışı arzu ve dürtülerimizin bir eseri olduğunu kabul eder. Ona göre, sakin ve

huzurlu bir biçimde yatağa yatıldığında akıldışı rüyaları görme ihtimali çok azdır. Fakat bu görüşü, rüyaların hem akıldışı hem de akılcı bir doğaya sahip olmalarından doğan ikilik (düalizm) ile karıştırmamak gerekir. Platon rüyaların, genelde içimizde saklı olan vahşiliğin ve korkunun ürünleri olduğunu ileri sürer. Yalnızca en üst olgunluğa ve bilgeliğe ulaşan insanlarda bu durum biraz değişmektedir.

Aristoteles ise daha çok rüyaların akılcılığına önem vermektedir. Aristoteles'e göre, uykumuzda küçük ve fark edilemeyecek bedensel değişiklikleri hissedebilmemiz mümkündür. Ayrıca uyurken, planlama ve davranış kuralları ile daha rahat ilgilenebiliriz. Fakat buna rağmen Aristoteles, rüyalarımızın genelde bir anlam içermediğini öne sürer. Ona göre rüyaların çoğu, rastlantı sonucu oluşur ve geleceği önceden görme gibi bir işleve de sahip değildirler. "Parva naturalis" adlı eserinden alınmış olan aşağıdaki paragraf, "rüyalar aracılığı ile kehanet" konusuyla ilgilidir ve Aristoteles'in bu yöndeki görüşlerini açıkça yansıtmaktadır (Aristoteles, 1953, s. 104-106):

> Rüyaların, olayların nedeni, sonucu ya da her ikisi de oldukları söylenebilir. "Neden" ile herhangi bir neden-sonuç ilişkisini belirtmek istiyorum. Örneğin Ay'ın, Güneş tutulmasına neden olması ya da bir gökcisminin güneşin önüne geçmesiyle bir karartı oluşturması veya yüksek ateşin dilimizin pullanmasına yol açması gibi. "Aynı anda her ikisi birden" dediğimde, yolda yürürken güneşin tutulmasına rastlamak durumunu kastediyorum. Aslında bizim yürüyüşe çıkmamızla, güneşin tutulması arasında bir ilişki yoktur. Bu olay, ne bir neden ne de bir sonuçtur. Bundan dolayı da "aynı anda oluşma", ender rastlanan bir olaydır. Öyleyse şunları sorabiliriz: Rüyanın görülmüş olması, bedenimizin bir sonucu mu, yoksa onun bir nedeni midir? Bazı doktor-

lar, rüyaları dikkate almamızı söylerler. Bu yalnızca uzmanlar açısından değil, bilgi ve bilgelikle ilişkili olan herkes için doğru ve önemli bir yaklaşımdır.

Günlük yaşantıda güçlü olan davranışlarımız daha zayıf davranışlarımızı bastırmaktadırlar. Rüyada ise bu durum tersine döner. Orada, küçük şeyler de büyük gibi gözükebilir ve örneğin küçük bir uğultu, bir gök gürültüsü olarak algılanabilir. Veya ağzımızdan biraz salya aktığında bal ve şeker yediğimizi sanabiliriz. Ya da bir yerimiz ısındığında, ateş içinde yürüdüğümüzü görmemiz mümkündür. Bunun hastalıklar için geçerli olabileceği de doğrudur. Yani uyurken hastalıklarımızı daha iyi anlayabiliriz. Fakat rüyada gördüklerimizin bedenimiz üzerinde bir etkisi olduğu da kesindir. Ama yine de rüyalarımız, genelde rastlantısaldır ve bir anlam taşımazlar.

Romalıların sahip oldukları rüya kuramları Yunanistan'da geliştirilen kuramlara çok benzer. Fakat Platon ya da Aristoteles'te gördüğümüz kadar açık ve derin bir ifadeye ulaşamamışlardır. Lukrez, *De rerum natura* (1960, 961-986 sayılı dizeler) adlı eserinde, Freud benzeri bir görüş ortaya atmakta ve gün boyu ilgilendiğimiz olayların ya da bedensel ihtiyaçlarımızın kendilerini rüyalarımızda gösterdiklerini iddia etmektedir:

> Hangi işi ruhen en fazla takip edersek ya da hangi işin bizi hoşnut kıldığını anlarsak veya aklımızın daha çok uğraştığı şey, işte çoğunlukla rüyalarımızda bunlarla karşılaşırız. Kanun bilginleri kanun koyup mahkeme ederler, askerler ordu yönetip kanlı savaşlar yaparlar, denizciler rüzgârlarla mücadeleye devam ederler ve ben de bunu yapıp eşyaların doğasını araştırır, ondan sonra da bulduklarımı bir dize haline getiririm.

Daldisli Artemidor ise yazdığı "Rüya Kitabı"nda sistematik bir rüya kuramı oluşturmaya çalışmıştır. İkinci yüzyılda yaşamış olan bu bilginin ortaçağ düşüncesi üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Artemidor'a göre rüyada beş temel öğe vardır. Bunlar: Rüya, rüyanın yüzü, kehanet, fantasma (veya duygusal rüya) ve hayaldir. "Rüya" denilen şey "gün boyu yaşanan olayları açıklar" (Daldisli Artemidor, 1979, s. 9). Buna örnek olarak Yusuf ve Firavun'un rüyası gösterilebilir (yedi inek ve yedi başak ile ilgili olan rüya). "Rüyanın yüzü", geleceği açıklamaktadır: "Rüyanın yüzü, rüyayı görenin dikkatini gelecekte olacak şeylere yöneltmesini sağlamaktadır" (*age*, s. 10). Örneğin Heros'un dişinin çekildiğini gören Vespasian'a böyle olmuştu. "Kehanet", melekler ya da azizler tarafından insana iletilen ve Tanrı'nın isteklerini bildiren mesajlardır. Örneğin kutsal bakire Meryem'in kocası Yusuf, böyle bir rüya görmüştü. "Geleceği görme açısından pek bir önem taşımayan" (*age*, s. 12) "fantasma" ise şöyle oluşmaktadır: "Bazı baskın duygular, uyku sırasında yeniden ortaya çıkar ve rüyaların oluşmasına neden olur" (*age*, s. 9). Yani fantasmalar bize, gün boyu yaptıklarımızın tekrarını veya onların bir devamını yaşatırlar. "Örneğin âşık olan biri, bundan dolayı, rüyasında sürekli olarak sevdiği insanı görür" (*age*, s. 9). Veya gün boyu oruç tutmuş olan bir kişi, rüyasında bol bol yemek yediğini izleyebilir. Yine bunun gibi, susuz kalmış biri, rüyasında su içtiğini görerek sevinir. Tüccar kafalı bir insan ise geceleri paralar görür ve hatta rüyasında sürekli olarak parayı sayıklar. Rüya sınıflamasının son öğesi olan "hayal" çoğunlukla çocuklar ve yaşlı insanlar tarafından görülmektedir. Bu hayaller, genelde hayaletler ve korkunç yaratıklar biçiminde ortaya çıkar. Varoluş nedenleri de, korkutmak ve acı çektirmektir.

Görüleceği gibi Daldisli Artemidor'a göre "rüya" denilen şey, sembol diliyle anlatılmış bir bilgidir. Ona göre, Firavun'un gördüğü rüya, Tanrı tarafından gönderilmiş bir "rüya yüzü"

değil, Firavun'un kendi akılcı kavrayışı ile elde ettiği bir bilgidir. Artemidor bazı rüyalarla birlikte, Tanrı'nın isteğinin insanlara iletildiğini de iddia etmekte ve bu tür rüyalara "kehanet" adını vermektedir. Arzularımızın biçim bulduğu ve Platon ile Freud'un savunduğu rüya yapısına ise "fantasma" tanımını getirmektedir. "Hayal" dediği korku rüyalarının da, yalnızca çocuklar ve yaşlılar tarafından görüldüğünü ileri süren Daldisli Artemidor, rüyaları yorumlamak için hiçbir genel kuralın var olamayacağını da özellikle vurgulamaktadır. Ona göre rüyalar, zaman ve kişiye göre farklılık gösterdikleri için tam olarak yorumlanmaları da mümkün olmaz.

Roma dönemine ait rüya yorumu konusunu, ünlü bir şüpheci düşünür olan Cicero ile bitirmek istiyorum:

> "Eğer rüyalar Tanrı aracılığı ile gönderilmiyor, doğadaki hiçbir şeyle doğrudan ve değişmez bir ilişki içinde bulunmuyor ve de gözlemler ile deneyler sonucu kesin bir yorumlama kuralına tabi olamıyorlarsa, bundan çıkacak sonuç bellidir. Bu da, rüyaların önemsiz ve anlamsız olduklarıdır. (...) Bundan dolayı, rüyalar yardımı ile bir kehanette bulunmayı ve hatta genelde bir kehanette bulunmayı geri çevirip reddedelim. Bu yanlış inanç, kabul gördüğü tüm toplumlarda insanları etkilemiş ve sonsuz saçmalıklara neden olmuştur."

Talmud'daki rüya kuramı da, Roma dönemi kuramlarıyla yaklaşık aynı dönemlerde oluşturulmuştur ve onlara oranla olaya biraz daha sanatsal bir biçimde yaklaşmaktadır. Talmud'a göre, İsa'nın yaşadığı dönemlerde, Kudüs'te tam 24 tane rüya yorumcusu vardı ve bu uğraş çok ciddi bir meslek haline gelmişti. "Haham Chisda şöyle dedi: Oruç sonucu oluşanların dışında, her rüyanın bir anlamı vardır. Ayrıca Haham Chisda dedi ki: Yorumlanmamış bir rüya, okunmamış bir mektuba benzer" (Talmud, Berachot 55a). Burada,

Freud'un bundan tam iki bin yıl sonra açıklayacağı bir görüşü bulmak mümkündür. Buna göre, her rüyanın bir anlamı vardır. Ayrıca her rüya bizlere bazı mesajlar iletmektedir. Yorumlanmamış bir rüya bizim için büyük bir kayıptır. Haham Chisda, oruçlu iken görülen rüyaları bu kuramın dışında tutarak, sanki psikolojik bir yorum biçimini geliştirmek istemektedir. Bu konuyu göz önünde bulundurarak daha çağdaş bir sınırlamaya gidebiliriz: Genel kural, rüyaların ruhsal nedenlere dayanmasıdır. Bu kuralın tek istisnası, ağır bedensel ve hastalıklı uyarımlar sonucu oluşan rüyalardır.

Talmud hahamları bazı rüyaların da kehanet özelliği taşıyabileceklerini düşünüyorlardı. Haham Jochanan şöyle demişti: "Üç türlü rüya, daha sonra gerçek haline gelebilir. Bunlar: Sabah rüyaları, bir arkadaşınızın sizin hakkınızda gördüğü rüyalar ve uyku sırasında yorumlanan rüyalar. Kimileri, tekrar tekrar görülen aynı rüyanın gerçekleşeceğini de söyler" (Talmud, Berachot 55b).

Yukarıdaki görüşlerin nedenleri açıklanmamıştır ama bunları tahmin etmek de pek güç değildir doğrusu. Gündüz uykuları daha hafiftir ve insanlar, bilinçlerine daha egemen olurlar. Herhalde Haham Jochanan böyle bir durumda, akılcı biçimde davranan karar verme yeteneğimizin rüya sürecini etkileyeceğini ve böylece de rüyaların gerçekleşebilme imkânlarının arttığını düşünmektedir. Bizim hakkımızda görülen rüyaların niçin gerçekleştikleri de kolayca anlaşılabilir. Bu iddianın arkasında herhalde, başkalarının bizi daha iyi değerlendirebildikleri ve uykularında daha iyi karar verebildikleri gerçeği yatmaktadır. Ayrıca rüya sırasında yorumlanan rüyaların da gerçekleşeceği belirtilmiştir. Çünkü rüya sırasında, olayların ardındaki gerçekleri daha iyi anlayabilmekte olduğumuzu biliyoruz. Nitekim hipnoz altında yapılmış rüya yorumlama deneyleri bu durumu doğrulamışlardır. Hipnoz altında olan denekler, birçok rüyayı kolayca yorumlayabilmiş ve sembolleri açıklayabilmişlerdir. Fakat hipnozdan çı-

kartılınca, bu sefer de aynı rüyaları anlamsız ve saçma olarak nitelendirmişlerdir. Bu deneyler, her insanın sembol dilini anlama yeteneğine sahip olduğunu göstermektedir. Ama bu yetenek kendini ancak hipnoz altında oluşan kontrol dışı durumlarda gösterebilmektedir. Talmud'a göre aynı durum, bir yarı hipnoz durumu sayılan uyku hali için de geçerlidir. Bir rüyanın yorumunu en iyi bir biçimde ancak uykumuzda yapabiliriz. Bu da bir başka rüya içinde eski rüyayı görmek ve onu çözümlemek olarak ortaya çıkar. Tekrarlanan bir rüyanın niçin gerçekleşeceği de apaçık ortadadır. Çağdaş psikologlara göre, birçok kez görülen bir rüya, kişinin önemli bir sorununa işaret etmekte ve bu noktaya dikkat çekme görevini üstlenebilmektedir. Böyle durumlarda bu tür rüyaların, kişilere gelecekteki bazı olayları önceden görebilme imkânı sağladığı söylenebilir.

Sembollerin Talmud'da nasıl yorumlandıkları da çok ilginçtir. Çünkü burada, Freud'un yöntemlerini görmek mümkündür. Örneğin anlatılan bir rüyada, bir kişi, zeytin ağacını zeytinyağı ile sulamaktadır (Bkz: Talmud, Berachot 55b). Bu rüyanın yorumu Talmud'da şöyle yapılmıştır: Bu rüya bir ensesti sembolize etmektedir. Bir başka rüyada ise, rüyayı gören kişinin gözleri birbirlerini öpmektedir. Bunun sembol dilindeki anlamı, kız kardeş ile bir cinsel ilişkiye girmek biçiminde açıklanmaktadır. Böylece birçok cinsel olmayan sembole, cinsel bir nitelik kazandırılmıştır. Fakat bunun tersi de geçerlidir. Yani cinsel sembollerin birçoğu da cinsel olmayan konularla anlamlandırılmıştır. Yine Talmud'a göre, rüyasında annesiyle cinsel bir ilişki kuran insan, büyük bir bilgeliğe ulaşacaktır. Ya da evli bir kadınla cinsel ilişkiye giren kişi, kişisel kurtuluşunu umabilmektedir. Talmud'daki rüya yorumlama yöntemi, rüyaların çoğunlukla ters olarak görüldüğü düşüncesine dayanmaktadır. Bundan dolayı da cinsel bir anlamı içeren bir sembolün, aslında başka bir şeye işaret ettiği iddia edilmiştir. Fakat burada ilginç bir yorumlamaya gidilmiştir. Rüyasın-

da evli bir kadınla cinsel ilişkiye girdiğini gören bir adam, bu kadını daha önceden tanımıyorsa ve yatağa yatarken de hiçbir cinsel arzuya kapılmadıysa, ancak bu şekilde, kişisel kurtuluşu bekleyebilir (Bkz: Talmud, Berachot 55b). Buradan da anlaşılacağı gibi Talmud, insanların uyumadan önceki ruh hallerine çok önem vermiştir. Eğer adam kadını az da olsa tanıyorsa ve uykudan önce de cinsel duyguları bulunuyorsa, o zaman yukarıdaki rüyayı gerçekten de cinsel bir arzunun tatmini olarak yorumlamak doğru olacaktır.

Antikçağın rüya hakkındaki görüşleri, neredeyse hiç değiştirilmeden ortaçağa yansımıştır. Dördüncü yüzyılda yaşamış olan Sireneli Synesius bize, uyurken daha doğru karar verebildiğimizi gösteren, çok güzel ve doğru bir kuram bırakmıştır:

> Eğer rüyalar gerçekten de geleceğe ışık tutuyorsa ve uykumuz sırasında ruhumuzun ortaya çıkan bazı özellikleri ve belirtileri aracılığı ile geleceğimiz hakkında bilgi elde edebiliyorsak, rüyalarımız hem doğru hem de gizli olacaklardır. Ve bu gizemliliklerinin içinde bile bir gerçeklik bulunacaktır. Tıpkı Hesiod'un dediği gibi: "Tanrılar insanların hayatlarını kapalı bir örtüyle gizlemişlerdir.
>
> Bazı kişilerin, rüyalarında gördükleri hazineleri gerçek hayatta da bulmalarına hiç şaşmıyorum. Ayrıca rüyalarında sanat perileriyle konuşan bazı yeteneksiz insanların, daha sonra büyük bir şair oldukları da zamanımızda sıkça rastlanan olaylar arasındadır. Fakat burada, uykularında bir tehlikeyi sezinleyen ya da hastalıklarına iyi gelecek bir ilacın bilgisini alanlardan söz etmiyorum. Daha önceden bu konuda çalışmamış hatta ruhun daha yüksek zihinsel seviyelere yükselebileceğini hiç düşünmemiş olan bir kimse rüyasında bunları yaşayabiliyorsa, aynı kimse doğanın üzerine yükselip

bambaşka bir düşünsel planla "bir" olabiliyorsa, gerçek gözü açılıp olayları çok değişik bir anlayışla kavramayı beceriyor ve de bunu nasıl yaptığını anlayamıyorsa, o zaman rüya, bu kişi için gerçekten de son derece şaşırtıcı ve gizemli bir olgudur.

Ruhumuzun rüyalarımız yardımıyla böyle yüceliklere erişmesine şaşıranlar ve böyle mutluluk verici bir birleşmenin bilinçli kavrayışı nasıl aştığını anlayamayanlar, dikkatlerini kutsal bilicilere (kâhinlere) çevirsinler. Çünkü bu biliciler, bu yüce seviyelere nasıl ulaşılacağını açıkça ortaya koymuşlardır. Ruhun kendi içindeki güçlerini uyarıp geliştiren ve onu yücelten çeşitli yöntemleri sıraladıktan sonra şöyle derler:

"Kimileri eğitimle aydınlanırlar,
Kimileri ise rüyalarıyla."
Bir Sibylla Özdeyişi*

Görüldüğü gibi, yüce bilici bir sınıflamaya gitmiştir. Ona göre bir tarafta hayal gücümüz, diğer tarafta ise okuyup aydınlanma yeteneğimiz vardır. Bunlardan birincisi uyku sırasındaki, ikincisi ise uyanık haldeki aydınlanmadır.

Uyanıkken genellikle bir öğretmen tarafından bilgilendiriliriz. Ama uyuduğumuzda edindiğimiz bilgiler Tanrı tarafından iletilmiş olan bilgilerdir. Rüya yolu ile elde edilebilen aydınlanma herkese açıktır. Bu tür bir aydınlanma kolayca anlaşılabilen bilgileri içermektedir. Özel bir yeteneğe sahip olmadan da onları anlayabiliriz. Bir zorlamaya gitmedikleri ve her yerde de kullanılabildikleri için bu bilgiler kutsaldır. Bunları uygu-

* Sibylla: Varlığı tamamen efsaneye dayansa da, MÖ 5. yüzyıldan sonraki kaynaklarda adına rastlanır. Gelecekten haber verme yeteneğinin bulunduğu ileri sürülen bir kadın olan Sibylla, yaklaşık on ayrı yerde ve farklı tarih dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır. (Çev. n.)

layabilmek, işimizden vazgeçmemizi ya da işimize bir zarar vermemizi gerektirmez. Çünkü hiç kimse rüya görmek için işini gücünü bırakıp yatmaya zorlanmaz. Yapımız dolayısıyla geceleri zaten uyuyor ve böylece dinlenmiş oluyoruz. Bu arada, aslında uykudan daha değerli olan bilgileri ediniyoruz. İnsan olmamızın zorunlu kıldığı uyku, böylelikle yalnızca yaşamanın bir gereği olmaktan çıkıp daha iyi bir hayatın nasıl olması gerektiğini öğrendiğimiz ve bizi mutlu kılan bir süreç haline gelir. Rüyalar aracılığı ile geleceği görebilmek ise kişisel bir tecrübedir. Her ne kadar zaman zaman ondan ayrılmak istesek de, içimizde gizli bir kâhin yaşar ve bizi her yerde takip eder. Savaşa giderken, toplumsal hayatımızda, tarlada çalışırken ya da ticaret yaparken hep bizi izler. Çok kötü bir devletin kanunları bile bu yeteneğimizi yasaklayamaz. Yasaklamış olsalar bile, neyi elde edebilirler ki? Uykunun neresi kötüdür? Hiçbir tiran, uykuları ve hele de rüya görmeyi yasaklayan bir ferman yayınlayamaz. Bu imkânsız olanı gerçekleştirmeye çalışmak budalalık olurdu. Ayrıca böyle bir şey doğanın ve Tanrı'nın isteğine ters düştüğü için de, Tanrı'ya karşı gelmek demektir.

İşte bundan dolayı bütün insanların (kadınlar ve erkekler, yaşlılar ve gençler, zenginler ve fakirler, vatandaşlar ve yöneticiler, şehirliler ve köylüler, sanatkârlar ve hatipler) hep beraber rüya yorumculuğu ile ilgilenmeleri gerekmektedir. Cinsiyeti, yaşı, varlığı ya da yaptığı işi dolayısıyla hiç kimse, rüya yorumculuğunda özellikli ve ayrıcalıklı bir konuma sahip değildir. Rüya, herkesin emrinde olup her zaman bizi uyaran ve hiçbir zaman da şaşmayan bir kâhindir. Bu kâhin bize, gelecekte gerçekleşecek olan mutlulukların haberini önceden verebilir. Böylelikle bu mutlulukları daha önceden kestirebilir ve onların daha uzun ömür-

lü olmalarını sağlayabiliriz. Rüyalar, bazı tehlikeleri de önceden gösterebildikleri için bu tehlikelere karşı hazırlıklı olabiliriz.

İşte bütün bunlar, rüyalarımız yardımıyla gerçekleşmektedir. Umutlarımızı besleyebilecek daha güzel ve uygun bir kaynak yoktur. Büyük bilginlerden birinin de söylediği gibi, bu kaynak o kadar değerli ve büyüktür ki, onsuz hayat, dayanılmaz bir şey olurdu (Cyreneli Synesius, 1947).

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda yaşamış olan ve Aristoteles'in etkisinde kalan bazı Musevi bilginlerin rüya hakkındaki görüşleri de, Synesius'un görüşlerine çok benzer. Bu bilginler arasında en tanınmışı olan Maimonides'e* göre rüyalar, kehanetler gibi, uyku sırasında ortaya çıkan hayal gücümüzün etkilerine bağlıdır:

> Kişi, düşünce gücünün gelişmişliği ve rüyada karşısına çıkan bilgiyi tam ya da üzeri örtülü bir biçimde anlamış olması oranında, rüyasındaki ruhsal yanı kavrayabilir. Ya da görünen perdenin ardındaki bu ruhsal gerçeği, işinin ehli bir rüya yorumcusunun ona anlatıp açıklaması gerekir (J. Guttmann, 1933, s. 101).

Aquinolu Thomas** dört çeşit rüya türü arasında bir ayrıma gitmektedir:

---

* Maimonides: 1135-1204 yılları arasında yaşayan ve asıl adı Moses bin Maimon olan bu düşünür, geliştirdiği teolojik sistem ile ortaçağ Yahudi düşüncesini derinden etkilemiştir. (Çev. n.)

** Aquinolu Thomas: 1225-1274 yılları arasında Napoli yakınlarında yaşamış olan İtalyan ilahiyatçısı. İman ve akıl arasındaki uyumun araştırılması konusundaki çalışmalar ile tanınan Thomas, özellikle *Summa Theologia*'sı ile ünlenmiştir. (Çev. n.)

Daha önce de açıklandığı gibi, yanlış görüşe dayanan bir kehanet batıldır ve yasaktır. Bundan dolayı, rüyaların yardımı ile geleceği yorumlarken çok dikkatli olmalıyız. Çünkü bazen rüyalar, gelecekte gerçekleşecek olayların nedenleri olurlar. Örneğin rüyasında gördüklerinden dolayı heyecanlanan bir kişi, bir şeyler yapmak ya da o heyecan veren şeyden kaçmak için harekete geçer.

Eğer rüya ve gelecekteki olay ortak bir nedene dayanıyorsa, bu tür rüyalar kehanet niyetine kullanılabilirler. Bu yolla, gelecekte ortaya çıkacak bazı olayları önceden bilebilmek mümkün olur. Ama buna karar verebilmek için önce rüyanın, sonra da olayın nedenlerine bakmamız gerekmektedir. Bunların tutarlı olması ve tarafımızdan anlaşılabilmesi, geleceği önceden görmemizde bize yardımcı olabilir.

Bazı rüyaların temelinde içimizdeki, bazılarının temelinde ise dışımızdaki olaylar yatmaktadır. İçimizden kaynaklanan rüyaların iki ana nedeni vardır: Bunlardan birincisi, ruhsal bir özelliğe sahiptir. Genellikle uyanıkken bizi ilgilendiren şeyler, uykumuzda da aklımıza gelir ve hayallerimizi süsler. Böyle bir rüyanın ortaya çıkış nedeni, gelecekteki bir olayın oluşum nedeni olamaz. Bundan dolayı da, bu tür rüyalar ile gelecekteki olaylar arasında yalnızca göreceli ve önemsiz bir ilişki vardır. Eğer gelecekte ortaya çıkan olay, görülen rüya ile aynı olursa bu, tamamen büyük bir rastlantı sonucudur.

İçimizden kaynaklanan rüyaların ikinci nedeni de bedensel özelliklerimizdir. Bazı rüyalar, bedenimizin faaliyetleri sonucu ortaya çıkar. Örneğin soğuktan hoşlanan bir insan, deniz veya kar rüyası görebilmektedir. Bu nedenden dolayı da hekimler, bedensel olayları anlamak için rüyalara önem verirler.

Dışarıdan etkilenme sonucunda oluşan rüyalar da, yine iki grupta incelenebilir. Bunlar da, öncekinde olduğu gibi bedensel ve ruhsal nitelikli rüyalardır. Bedensel nedenlere dayananlara şöyle bir örnek verebiliriz. Uyuyan kişinin bulunduğu odadaki havanın değişmesi ya da gökcisimlerinin o anki konumları, insanların hayal güçlerini olumlu veya olumsuz yönde etkiler ve rüyaların görülmesinde farklı biçimler ortaya çıkar.

Ruhsal bir nedene sahip olanlardan bazıları ise tanrısal kökenlidir. Tanrı bu tür rüyalarda, melekler aracılığı ile insanlara bazı bilgiler iletmektedir. Kutsal kitapta da yazılmış olduğu gibi (Sayılar 12:6): "Eğer aranızda bir peygamber varsa, ben ona bir vahiy gönderirim ve onunla rüyasında konuşurum." Ama bazen de rüyalarda şeytansı etkilerin ağırlık kazandığı görülür. Böyle durumlarda insanlar bazı hayaller görmeye başlarlar. Şeytanlar, onlarla gizli yollardan temas kurabilen insanlara gelecekle ilgili bazı bilgileri aktarabilirler.

Özetle şunu söylemek isterim; tanrısal kökenli rüyaları bir kehanet için kullanmakta hiçbir sakınca yoktur. Ayrıca doğal bir nedene dayanan rüyalardan da yine geleceği bilme açısından yararlanabiliriz. Fakat şeytansı güçler tarafından etkilenmiş rüyaları geleceği bilmek için kullanmak batıldır ve yasaktır. Şeytanların görüşme için açıkça davet edilmiş olup olmamaları burada tamamen önemsizdir. Bu sözler, sorulanlara yeterli bir cevaptır (Aquinolu Thomas, "Summa Theologiae" II-II". q. 95, a. 6; çeviri: Christoph Berchtold).

Aquinolu Thomas da Artemidor ve benzerleri gibi, bazı rüyaların Tanrı tarafından gönderildiğini düşünmektedir. Thomas, Maimonides'in aksine, uyuyan kişinin ruhu tarafından etkilenen rüyaları entelektüel yeteneklerimizin bir ürünü olarak değil de, gün boyu ilgilendiğimiz olayların hayalimiz-

de canlanmaları biçiminde değerlendirmektedir. Thomas'ın bazı Hint ve Yunan düşünürlerinde de görülen, rüyaların hastalık olaylarının bir ön belirtisi olabileceği düşüncesini kabul etmesi de ilginçtir.

On yedinci yüzyıldaki rüya yorumculuğu ortaçağın ve antik dönemlerin izlerini taşısa da, bazı yeni görüşleri ortaya atmasıyla dikkatleri çeker.

Rüyaların bazı hastalıklı olayların ön belirtisi olabilecekleri çok eskilerden beri iddia edilegelmiştir. Fakat Hobbes bu düşünceyi daha da ileriye götürerek rüyalarımızın tümünün hastalıklı olayların etkisiyle oluşmakta olduğunu ileri sürmüştür. Günümüzde de çok yaygın olan bu görüş, Freud'un tezlerine karşı bir antitez olarak görülmektedir:

> Bedenimizdeki bazı hastalıklı oluşumların rüyalarımıza neden oldukları göz önünde tutulacak olursa, farklı ağrıların ve kötü duyguların değişik rüyalara yol açmaları da doğal olacaktır. Bundan dolayı yatağı soğuk olan bir insan, korkutucu rüyalar görebilmekte ve dehşet dolu görünümleri izlediğini sanmaktadır (çünkü bu hareket beyinden tüm organlara yayılır ve buralardan da yine beyine geri döner). Uyanıkken bir şeye kızdığımızda, içimizi bir sıcaklığın basması gibi, bedenimizin biz uykudayken ısınması da kızgınlığa neden olmakta ve beynimizde belki de bir düşmanın görüntüsünü oluşturmaktadır. Buna karşılık bir sevdiğimizi gördüğümüzde içimizin kıpırdanması gibi, bedenimizin biz uyurken böyle bir içsel kıpırtı duyması da rüyamızda o sevilen şeyi görmemize neden olur. Kısaca, bir insanın rüyasında gördükleri ile günlük hayatta yaşadıkları arasında birbirleriyle ters orantılı bir bağlantı vardır. Şöyle ki, uyanık durumda hareket beynimizden, uyurken ise iç organlarımızdan kaynaklanmaktadır (Th. Hobbes, 1978, s. 17 vd.).

Aydınlanma çağı filozofları, rüyaların tanrısal bir kökene dayandığı görüşüne büyük bir şüpheyle bakmaktaydılar. Voltaire'e göre, rüya aracılığı ile geleceği görmeye çalışmak saçma bir düşüncedir. Fakat bu önyargısına rağmen rüyaların bedensel dürtü ve uyarımlar sonucu oluştuklarını söyler ve bazen de uykumuzda akılcı yeteneklerimizi çalıştırdığımızı savunur:

> Uykularında savunmalar yapan avukatlar, problemler çözen matematikçiler ve şiir yazan şairler tanıyorum. Bundan dolayı uykumuzda da mantıklı ve düzenli düşüncelere sahip olabileceğimiz doğrudur. Ayrıca bu düşünceler bizim bir çabamızla değil, kendiliğinden oluşmaktadırlar. Uyurken yatakta bilinçsizce hareket etmemiz gibi, rüyalardaki düşünceler de öylece kendiliğinden ve belirli bir amaç olmadan ortaya çıkarlar. Babanız Melabranche, "Kendi fikirlerimizi kendimiz düşünmüyoruz" dediğinde çok haklıydı. Çünkü uyanıkken, onlar üzerinde uykudakinden daha egemen olduğumuzu kim iddia edebilir ki? (Voltaire, 1973)

Kant'ın rüya kuramı da Voltaire'inkine çok benzer. O da rüyalarımızda birtakım kutsal bilgilere ve geleceği bilme yeteneğine varabildiğimize inanmıyordu. Kant'a göre, rüyaları "ağır yenmiş bir yemekten" sonra görürüz. Fakat aynı Kant, düşüncelerinde şu görüşlere de yer vermektedir:

> Bence rüyalarımızda sahip olduğumuz fikirlerimiz, uyanıkken sahip olduğumuz fikirlerden daha açık, kararlı ve kavrayıcıdır. Rüyada dış duyu organlarımız ve bilincimiz tam bir durgunluk içine girmişlerdir. Uyandığımızda ise, bunları hatırlayamayız. Çünkü o anda bilinçli bir algılama ve tespit yapılmamıştır. Uyurgezerlerin bazılarının geceleri daha akıllı davrandıkları bir

gerçektir. Bu da benim, normal uyku hakkındaki görüşlerimi destekler. Uyandıktan sonra hatırlanan rüyalar ise bu kategoriye girmez. Çünkü bu durumda, rüya gören kişi belirli bir düzeye kadar bilinçli düşüncelere sahiptir ve hayallerini bu düşünceleri ile birleştirmiştir. Bu nedenle de, bu tür rüyalar daha sonra rahatlıkla hatırlanabilmektedir. Çünkü rüya gördüğümüz zaman, hayal gücümüz ile duygularımız ve düşüncelerimiz birbirleriyle anlamlı bir ilişkiye girmişlerdir (I. Kant, 1922, s. 353).

Goethe de uykumuz sırasında artan akılcı bir yetenekten söz eder. Bir gün arkadaşı Eckermann, Goethe'ye gördüğü "sanatsal" bir rüyasını anlatınca, ünlü şair ona şu cevabı vermiştir:

> Anlaşılan sizi uykunuzda, sanat perileri ziyaret etmişler. Bana hak vereceğiniz gibi, böyle bir şeyi hiçbir zaman uyanık durumda yazamazdınız. Bu, çok güzel ve orijinal bir şiir olmuş.

Yalnızca hayal gücümüz değil, aynı zamanda sağlık ve mutluluk arzularımız da biz uyurken güçlenir.

Goethe, "İnsanın doğasında hayret verici güçler yatar", demişti. "Ve bu güçler, en ümitsiz anlarımızda bile, bize çok hoş sürprizler yaratır. Gözyaşlarıyla uykuya daldığım zamanlar çoktur. Fakat her defasında, rüyamda güzel ve hoş insanlar ortaya çıkar ve beni teselli ederler. Ertesi sabah da, neşeli ve mutlu bir biçimde uyanırım" (J. P. Eckermann, "*Gespräche mit Goethe*" [Goethe ile Sohbetler] 12 Mart 1828)

R. W. Emerson ise (1904, s. 7 vd.), uykumuzu ve rüyalarımızı anlatan çok güzel ve göze çarpıcı bir kuram geliştirmiştir:

Rüyalar, şiirsel bir bütünlüğe ve gerçekliğe sahiptir. Düşüncelerimizin rüya denilen çöplüğünde ya da deposunda bile bir düzen vardır. Ama rüya ile doğa arasındaki farklılaşma daha da üst düzeylerde gerçekleşir. Rüyalar, düşünme yeteneğimizin verimliliğini ve hareketliliğini gösteren birer işarettir.

Rüyalarımız kişiliğimizden bağımsız oldukları için ortaya çıkan sonuçlar bizleri şaşırtmaktadır. Fakat buna rağmen, bu büyük karmaşıklığın içinde kendimizden birçok iz de görebiliyoruz. Ayrıca rüyalarımız sayesinde, belirli bir önceden bilmeye ve bilgeliğe ulaşmamız da mümkün oluyor. Rüyayı oluşturan, "ben" değilim. Fakat rüyaları oluşturan, "doğa" ya da "ben değil" de değildir. Rüyalar bunların tümüdür. Rüyaların iki tane bilinci vardır. Rüyalar, aynı anda hem sübjektif (öznel) hem de objektiftir (nesnel). Bu yolla ortaya çıkan görüntüleri, biz hayal gücümüzün ürünleri olarak nitelendiriyoruz. Ama onlar asiler gibi davranıyorlar ve komutanlarına ateş açıyorlar. Rüyalarımız bize, her davranışın, her düşüncenin ve her nedenin iki kutuplu olduğunu gösteriyorlar. Yani her davranışın içinde bir karşı davranışın olduğunu ve artı ile eksinin aynı anda, aynı birim içinde bulunduğunu anlıyoruz. Birine vurursam, bana da vururlar. Birini seversem, beni de severler.

Rüyalarımız bazen bilgelik dolu, ama bazen de korkunç öğelerle yüklüdür. Sanki bütün bu sahneler, bilinmeyen bir zekâ tarafından rüyalarımıza serpiştirilmektedir. Ama bize bilincimizin onu kısıtlayan bağlardan çözüldüğünde, neler yapabileceğini göstermesi açısından da ilginçtir.

O zaman, kendimizi daha özgür bir biçimde ifade edebildiğimizi görürüz. Bazen bir konu hakkında bazı görüşlerimiz olur, ama bunları olgunlaştıramayız. İşte

bunlar, kimi zaman rüyalarımızda gerçek yerlerine oturur ve bir kavrayış olarak belirirler. Örneğin uyanıkken Rupert'in karakterini bildiğimiz halde, onun gerçekte nasıl davranacağını kestiremeyiz. Fakat rüyamızda onun saçma ve uygunsuz bir iş yaptığını, saldırgan, vahşi ve korkunç davrandığını ama aslında içten içe çok da korkak olduğunu görebiliriz. Bir yıl sonra böyle bir davranışını görünce de rüyanın bir kehanet olduğunu anlayabiliriz. Rupert gerçekten de bir korkaktır. İşte, "geleceği bilen" rüyalar yardımı ile düşüncelerimiz çok daha önceden bir biçim alabilir. O halde rahatsızlık yaratan arazların belirtilerinin ve bazı tahminlerin de ruhumuzun ürünleri olduklarını ileri sürebiliriz.

Bu bilgiyi göz önünde bulundurarak, "neden" kavramını incelememiz ve birbirleriyle ilgisizmiş gibi görünen olaylar arasındaki ilişkileri ve etkileri de ele almamız gerekmektedir. Çünkü uykumuz, çevremizin bize giydirdiği maskeyi çıkartmakta ve bize müthiş bir özgürlük tanımaktadır. Böylece her istediğimizi, rüyasal planda bir davranış haline dönüştürebiliriz. Usta bir insan, kendisini anlayabilmek için rüyalarını anlamaya çalışır. Ama bu, ayrıntılara takılmış bir çaba olmaktan çok kişiliğin genel kalitesini anlamaya yöneliktir. Burada önemli olan şeyler rüyaları oluşturan unsurlar değil, rüyanın genelde ilettiği mesajlardır. Kişinin hangi rolde göründüğü, neşeli ve canlı bir erkek olarak mı, yoksa acınacak ve zavallı bir çocuk biçiminde mi belirdiği bize o kişi ve rüyası hakkında en iyi bilgiyi verecektir. Rüyalarda gördüklerimiz abartılı ve saçma bile olsa, onların ardında her zaman bir gerçek gizlidir. Aynı şeyi, bazı hayret verici kehanetler ve rastlantılar için de ileri sürebiliriz. Hepsi için ortak olan nokta, her insanın benliğinde bu olayların zaten yer almasıdır. Bir zamanlar Goethe'nin de dediği gibi, içimizden gelen bu

sahnelerin herhalde hayatımız ve kaderimizle bir ilgileri vardır ve olmalıdır.

Emerson'dan önce hiç kimse, karakter ve rüya arasındaki ilişkiyi bu kadar açık bir biçimde dile getirmemiştir. Çünkü gerçekten de karakterimiz rüyalarımıza yansımaktadır. Ayrıca, dışa dönük davranışlarımızda kendilerini gösteremeyen karakter unsurları, rüyalarda kendilerini daha rahat belli eder. Uyanıkken, yalnızca bilinçli ve dışa yansıyan karakterimizin sonuçlarını fark ederiz. Oysa uykuda, bu karakterimizin ardında gizli olan nedenleri de görebiliriz. Böylece, gelecekteki davranışlarımız hakkında bazı öngörülerde bulunabilmek mümkün hale gelir.

Rüya yorumculuğunun bu kısa tarihçesini, rüya hakkında en orijinal ve en ilginç kuramlardan bir tanesini geliştirmiş olan Henri Bergson'dan söz ederek bitirmek istiyorum. Bergson da Nietzsche gibi, bazı bedensel uyarımların rüyalara yol açtığını düşünüyordu. Fakat Nietzsche'den ayrılan yönü, bu uyarımların içimizde egemen olan arzu ve ihtirasların bir sonucu olmadığını düşünmesidir. Bergson'a göre hatıralarımız sonsuz bir hazine gibidir. Biz yalnızca bedensel uyarımlarımıza uygun olan hatıralarımızı seçmekte ve bunları "rüya" olarak gözümüzde canlandırmaktayız. Aslında Bergson'un hatıralar ile ilgili kuramı, Freud'un fikirlerine çok benzemektedir. Fakat ilginç olan, Bergson'un hiçbir şeyi unutmadığımızı iddia etmesidir. Ona göre hatırladıklarımız, toplam hafızamıza oranla çok küçüktür. Bergson, bu konuda şöyle demektedir (H. Bergson, 1928, s. 84 vd.):

> Hatıralarımız bir bütün oluştururlar. Aslında bunu bir piramide benzetebiliriz. Bu piramidin ucu sürekli olarak yukarıya, yani geleceğe doğru uzamakta ve şimdiki zamanı temsil etmektedir. Günlük yaşantımız boyunca hafızamızdan aldığımız hatıralar, asıl toplam

hatıralarımızın yalnızca küçük bir bölümüdür. Altlarda kalan binlerce hatıra, bilincimizin aydınlığına erişemez. Evet, hayatımızın tümü hatıralarımızda saklıdır. En küçük ayrıntılara kadar her şey hafızamızda depolanmıştır. Ve insanlar hiçbir şeyi unutmazlar. Gözlerimizi açtığımız ilk andan itibaren hissettiğimiz, düşündüğümüz ve arzuladığımız her şey sonsuza kadar burada saklanacak ve yaşamaya devam edecektir. Hafızamızın en derin uçlarında saklı olan bu hatıralar, hayatlarını birer görünmez fantom olarak devam ettirirler. Belki aydınlığa doğru yönelmişlerdir ama oraya ulaşamayacaklarını da bilirler. Çünkü canlı ve yaşayan bir insanın onlarla ilgilenmekten çok, yapacağı bir sürü işi vardır. Fakat varsayalım ki şu an dünya ile olan ilgimi bütünüyle kesmiş durumdayım ve hafızamı dolduran her şeyden de uzaklaşıyorum. Yani artık dış dünya ile ilgilenmez bir konumdayım. Ya da bunu başka türlü söylersek, uyumuş olduğumu düşünelim. İşte o anda pusuda bekleyen bütün hatıralarım bilinç engelinin ortadan kalktığını hissedeceklerdir. Onları bilincimizin mahzenine hapseden kapı artık açılmıştır. Hatıralarım hızla harekete geçer ve aralanmış olan kapıdan dışarıya çıkmaya başlar. Hepsi de bu mahzenden kurtulmak ister. Ama sayıları çok fazla olduğundan, hepsinin dışarıya çıkması mümkün değildir. Peki, dışarıya çıkmayı hangileri başaracaktır dersiniz? Bunu tahmin etmek pek de güç olmaz. Yatağa yatmadan önce sahip olduğum ruh halime uygun düşen hatıralarım bu kapıdan dışarıya çıkmayı başaracaklardır. Sonuç olarak, duygularıma ve düşüncelerime uyum sağlayabilen hatıralarım su üstüne çıkabileceklerdir. Kısaca, eğer duygularım ve hatıralarım arasında böyle bir denklik oluşursa, o gece rüya görmeye başlarım.

Bergson, uyanık olmakla uyumak arasındaki farkı önemle vurgular (*age,* s. 92 vd.):

> Rüya gördüğün zaman ne mi olduğunu soruyorsun? En iyisi sana uyumadığın zaman ne yaptığını söyleyeyim. Benliğini (yani, rüyadaki ya da geçmişlerinin toplamı olan ben'i) alıyor, gitgide yoğunlaştırıyor ve sonunda şu andaki davranışlarının çizdiği küçücük bir çembere sıkıştırıyorsun. İşte bu uyanık olmak demektir ve normal bir ruhsal hayatın öğesidir. Ama bu, aynı anda istemektir ve mücadele etmektir. Şimdi sana rüyayı anlatmama gerek kaldı mı? Rüya, kendini bıraktığın ve dikkatini belirli konularda yoğunlaştırmadığın zaman yaşadığın hayattır. Eğer daha da fazla bilgi istiyorsan, o zaman, uyanık halinin benliğine niye sormuyorsun? Acaba içindeki istek nasıl oluyor da bir anda ilgini yönelttiğin tek noktada odaklaşabiliyor? Burada uyanık halinin psikolojisini iyi bilmen gerekir. Çünkü uyanık olmak ve istemek, bir ve aynı şeydir.

Bergson'un uyku ve uyanık olma durumu arasında ortaya koyduğu ve üzerinde titizlikle durduğu fark, benim rüya kuramımı oluşturan düşüncelerime çok benziyor. Bergson ile ben bir tek noktada ayrılıyoruz. O da şudur: Bergson'a göre uyuduğumuz zaman bir ilgisizlik içinde yaşamaya başlarız ve yalnızca bedensel uyarımlara tepki gösteririz. Benim görüşüme göre ise uykumuzda yoğun bir ilgi ile arzu, korku ve düşüncelere yöneliriz. Ama bu, günlük hayatta olduğu gibi "gerçeklik" ile bir başa çıkma mücadelesi olarak değil, bilinçdışı bir faaliyet olarak belirir.

Bu kısacık tarihçeden de anlaşılacağı gibi, çağdaş insanın rüyalar hakkındaki bilgisi eskiye göre pek de fazla değildir. Bunun tersini iddia etmek bence komiklik olur. Aslında bu durum, konusu insan olan diğer bütün bilim dalları için de

böyle değil midir? Çağımızda, eski kuramlarda rastlanmayan çok önemli buluşlar da yapılmıştır. Örneğin Freud'un, serbest çağrışım yöntemi ile rüyalara açıklık getirmeye çalışması ya da "rüya çalışması"nın özellikleri ile ilgili olarak ortaya attığı görüşleri (yani, değiştirme ve farklılaştırma) daha önceleri hiç kimse tarafından ele alınmamıştır. Rüyalarla uzun seneler içli dışlı olduğum halde, birbirleriyle ilgisiz gibi görünen olayların nasıl da birbirlerini tamamladıklarını ve rüyalara nasıl da açıklık getirdiklerini görmek, benim için hâlâ hayret vericidir.

Eski rüya kuramları hakkında şöyle bir özet yapmak istiyorum. Rüyalarla ilgili görüşleri iki ana grupta toplamak mümkündür: Bunlardan biri, rüyaların içimizdeki hayvani arzuların ürünü olduklarını savunan görüş (delilik kapısı); diğeri ise, rüyaların aklımızın en yüce yeteneklerinden doğduğunu savunan görüştür (gerçek kapısı). Freud gibi düşünenler, rüyaların akıldışı olduklarını iddia ederler. Buna karşın Jung gibi düşünenler ise, rüyalara yüce bir bilginin açıklanması olarak bakmazlar. Bilimadamlarının birçoğu da, benim bu kitapta dile getirdiğim görüşlere sahiptir. Yani buna göre rüyalarımız, hem akıldışı hem de akılcı yönlerimizin bir dışavurumu ve yansımasıdır. Rüya yorumlama sanatının amacı da, bu görüşe uygun olarak, hangi rüyaların iyi yönlerimizi ve hangilerinin de kötü ve hayvani yönlerimizi gösterdiklerini ortaya çıkarmak olmalıdır.

VI

RÜYA YORUMLAMA SANATI

Hiç şüphesiz, rüya yorumlamak da bir sanattır ve her sanatta olduğu gibi burada da bilgi, yetenek, tecrübe ve sabır yapılan işin vazgeçilemez unsurlarını oluşturmaktadır. Yetenek, sabır ve öğrenilenleri pratiğe aktarmak, kitaplardan öğrenilemeyecek olan şeylerdir. Ama rüya dilini anlamak için gerekli olan temel bilgiler, öğrenilebilir niteliktedir. Şimdiki bölümün amacı da sizlere bu tür bilgileri sunmaktır. Önsözde de belirttiğim gibi aslında bu kitap, ilgilenen ve konuya meraklı okuyucuların ve üniversite öğrencilerinin istifadesine sunulmuştur. Bu nedenle, kullanacağım örnekler kolay ve anlaşılır niteliktedir. Böylelikle rüya yorumculuğunun prensiplerini okuyucularıma aktarabileceğimi umuyorum.

Daha önceki bölümlerde rüyaların önemi ve işlevi hakkında yürüttüğümüz kuramsal tartışmalardan şu sonuç çıkmıştı: Bir rüyayı yorumlamaya çalışırken karşılaştığımız en önemli sorun, o rüyanın ruhumuzun hangi bölümünden kaynaklanmış olduğunu bulabilmektir. Acaba rüyada gördüklerimiz, ruhumuzun "iyi" tarafını mı, yoksa "kötü" tarafını mı temsil eder? Ve bunu anlamamızı sağlayacak bir anahtar var mıdır?

Rüya yorumculuğu ile ilgili diğer önemli sorular ise şunlardır: Rüyaları anlamak için Freud'un kullandığı çağrışım yöntemine gerek var mıdır, yoksa buna gerek kalmadan da rüyaları anlayabilir miyiz? Rüyalar ile ruh halimiz arasında nasıl bir ilişki vardır? Gün boyu gelişen olaylar bizi nasıl etkiler ve bunların bizim genel karakter yapımız, isteklerimiz ve korkularımızla ne gibi bir alışverişi olmuştur?

İsterseniz şimdi de bunların cevaplarını arayalım. İlk rüya örneğimiz bize hiçbir rüyanın anlamsız olmadığını gösteriyor:

> Rüya yorumculuğu ile ilgilenen genç bir kadın, kocasına kahvaltıda şunları anlatır: "Dün gece, rüyaların bazen anlamsız olduklarını gösteren bir rüya gördüm. Bu rüyamda, sana çilek veriyordum." Kocası gülerek, "Herhalde benim çilekten nefret ettiğimi unutmuş olmalısın," diye karşılık verir.

Görüleceği gibi bu rüyanın da bir anlamı olduğu kesindir. Kadın, kocasına onun sevmediği bir şeyi ikram etmektedir. Acaba bu rüyadan kadının başka insanlara onların sevmediği şeyleri ikram etmekten hoşlandığı sonucu mu çıkartılmalıdır? Yoksa görülen rüya, gizli kalmış bir evlilik içi kavganın gün ışığına çıkması mıdır? Belki de kadın kocasına kızdığı için bu rüyayı görmüş ve böylece kendisini rahatlatmıştır. Bu soruları, kadın ve yaptığı evlilik hakkında daha kapsamlı bilgileri edinmeden cevaplayamayız. Fakat kesin olan tek bir şey vardır: Bu rüya anlamsız değildir!

Şimdi anlatacağımız rüya ise, biraz daha karmaşık olmasına rağmen, kolayca yorumlanacak cinstendir:

> 28 yaşındaki genç bir avukat, gördüğü rüyayı bir bilimsel rüya yorumlayıcısına şöyle anlatıyor: Kendimi beyaz bir savaş atının üzerinde görüyorum. Askerler beni coşkulu bir biçimde selamlıyorlar. Aslında bu askerler, onuruma düzenlenmiş bir törene katılmaktalar.

Yorumcunun sorduğu ilk soru, genel bir niteliğe sahiptir: "Bu rüya hakkında ne düşünüyorsunuz?" Genç avukat onu: "Hiçbir şey düşünmüyorum. Bu çok aptalca bir rüya, askerlerden ve savaşlardan nefret ettiğimi siz de biliyorsunuz. Bir

general olmayı arzuladığımı da hiç sanmıyorum!" diye cevaplıyor ve şunları ekliyor: "Dikkatlerin bana yönelmiş olmasından da hiç hoşlanmam. Binlerce askerin bana bakıp selam vermelerini kesinlikle düşünemiyorum. Ben böyle şeylerden nefret ederim. Size daha önce de söylemiştim. Mahkeme sırasında insanların bana bakmalarından bile çok sıkılır ve böyle bir durumda davayı zorlukla yürütürüm." Yorumcu ise şöyle karşılık verir: "Fakat bu rüya size aittir. Rüyadaki rollerin yaratıcısı da yalnızca sizsiniz. İlk bakışta saçmalık gibi görünseler bile, rüyaların mutlaka bir anlamları vardır. Bütün dikkatinizi rüyadaki sahneye yöneltin. Beyaz atın üzerindeki durumunuzu bir daha inceleyin. Askerlerin size nasıl selam verdiklerini ve bu sahne ile ilgili aklınıza gelen her şeyi anlatın bana lütfen."

"Çok garip. Şimdi hatırlıyorum. Aklıma bir tablo geldi. Onu, on dört ya da on beş yaşındayken birçok kez görmüştüm. Napolyon'un bir tablosuydu bu. Evet, gerçekten de beyaz bir atın üzerinde duruyordu. Ordusunun başındaydı. Fakat bu resimde, onu selamlayan askerler yoktu."

"Bu gerçekten de çok ilginç bir hatıra. Bu tabloyu ve özellikle de Napolyon'u neden beğeniyordunuz?"

"Bunun hakkında size birçok şey anlatabilirim. Ama inanın biraz utanıyorum. Ben daha henüz 14-15 yaşındayken, utangaç bir mizaca sahiptim. Spor ile ilgilenmezdim. Zaten başarılı da değildim. Benden büyük olan çocuklardan korkardım. Aa, evet, şimdi bir şey daha hatırlıyorum. Bu güçlü, kuvvetli çocuklardan birinin arkadaşı olmak istiyordum. O zamana kadar, o çocukla çok az konuşmuştuk. Fakat onun da benden hoşlandığını umuyordum. Bir gün tüm cesaretimi toplayarak ona, benimle eve gelmesini önerdim. Bir mikroskobum olduğunu ve ilginç şeyler gösterebileceğimi söyledim. Bir an için bana şöyle bir baktı ve sonra gülmeye başladı. Evet, çok gülmüş ve "Git işine be! Kız kardeşinin küçük arkadaşlarını evine davet et sen, salak!" diye söylenmişti. Oradan hemen kaçtım.

Çünkü ağlamaya başlamıştım. İşte o zamanlar, Napolyon ile ilgili bütün kitapları okumaya başladım. Napolyon'un resimlerini bile biriktiriyordum. Onun gibi meşhur ve güçlü birisi olmayı düşlüyordum. O da küçük bir adamdı ve çocukken, benim gibi utangaç birisiydi. O zaman Napolyon gibi olmamı engelleyen ne olabilirdi ki? Saatlerce hayal kurardım. Aslında "Nasıl Napolyon olunur?" gibi sorunlarla pek ilgilenmezdim. Hep Napolyon oluverirdim. Evet, ben Napolyon'dum. Herkes tarafından sayılır ve kıskanılırdım, ama yine de bana hainlik edenleri affedecek kadar da iyi kalpliydim. Üniversiteye başladığımda Napolyon olma hayallerim, yavaş yavaş kaybolmaya başladı. Uzun senelerden beri de o dönemimi hiç hatırlamamıştım. Aslında bunu sizinle konuştuğum için biraz utanıyorum."

"Belki siz unuttunuz, ama diğer benliğiniz onu hâlâ canlı tutmaktadır. Halen tanınmış ve saygın biri olmayı hayal ediyor, güçlü bir insan olmayı istiyorsunuz. İşte, diğer benliğiniz geçen gece sizinle bir sohbet yapmış. Fakat bunu durup dururken niye yaptı acaba? Dün önemli bir olay oldu mu?"

"Hayır hiçbir şey olmadı. Olağan günlerden biriydi. Yine büroma gittim ve bir savunma için gerekli olan konuları araştırdım. Daha sonra eve döndüm, yemek yedim ve sinemaya gittikten sonra da yattım. Hepsi bu kadar."

"Ama bu, beyaz bir at üzerinde olmanızı tam olarak açıklamıyor. Büronuzda daha başka neler oldu, bana anlatabilir misiniz?"

"Evet, şimdi bir şey daha aklıma geliyor. Fakat bunun rüyamla bir ilgisi olmadığını sanıyorum. Ama size yine de anlatayım. Şirketin genel müdürüne hazırladığım savunmayı gösterince, bir yanlışımı fark etmişti. Bana şöyle bir baktı ve "Çok şaşırdım. İşinizi daha iyi yaptığınızı düşünüyordum!" dedi. Bir an için korkmuş ve gelecekte beni şirketine ortak olarak kabul etmeyeceğinden endişe duymuştum. Sonra kendi kendime, herkes yanlış yapabilir, diye düşündüm ve genel

müdürün o gün çok sinirli olduğuna kendimi inandırdım. Artık bu olayın, geleceğimi olumsuz yönde etkilemeyeceğinden emindim. Bir süre sonra da bu olayı unutmuştum."

"Olayı yaşadığınız anda nasıl bir tepki göstermiştiniz? Kızgın mıydınız, yoksa içsel olarak bir hayal kırıklığı mı yaşadınız?"

"Hayır, hiç de değil. Tam tersi. Yalnızca biraz yorgundum ve uykum gelmeye başlamıştı. Artık daha fazla çalışamayacaktım. Paydos olduğunda da çok sevinmiştim."

"Bana, o gün en son olarak da sinemaya gittiğinizi söylediniz. Hangi filmi seyrettiğinizi söyler misiniz?"

"Evet, söyleyebilirim. Filmin adı 'Juarez' idi ve bu filmi çok beğenmiştim. Ayrıca film sırasında biraz da ağlamıştım."

"Filmin hangi yerinde ağladınız?"

"İlk olarak Juarez'in fakirliğini ve acısını anlatan bölümde. Sonra da Juarez'in zafer kazandığı bölümde ağladım. Beni bu kadar etkileyen ikinci bir film hatırlamıyorum."

"Daha sonra yattınız ve rüyanızda, sizi selamlayan askerler gördünüz. Siz de, beyaz bir atın üzerindeydiniz. Şimdi bu rüyayı niçin gördüğünüzü daha iyi anlayabiliyoruz. Çocukken utangaç biriydiniz ve kendinizi arka plana itilmiş gibi hissediyordunuz. Sizinle daha önceleri yaptığımız konuşmalardan babanızın kişiliğiniz üzerinde önemli bir etki yaptığını biliyoruz. Babanız kendi başarısından gurur duyan bir insandı. Fakat size bir türlü yaklaşamıyor ve sizi sevemiyordu. Sizin özgüveninizi pekiştirecek hiçbir davranışta da bulunmamıştı. Bugün bana anlattığınız olay, yani büyük bir çocuk tarafından reddedilmiş olmanız, uzun bir zincirin yalnızca son halkasıydı. Kendinize olan güveniniz zaten azdı. Bu reddediliş sonucunda özgüveninizi tümden kaybettiniz ve artık bir türlü babanız gibi olamayacağınızı düşünmeye başladınız. Doğru dürüst bir adam olamayacaktınız ve insanların size ilgi göstermeyeceğini ve hatta her zaman geri çevireceğini düşünmeye başlamıştınız. Buna karşı ne yapabi-

lirdiniz? Hayallerinizi tek kaçış ve çıkış yolu olarak görmeye başladınız. Gerçek hayatta yapamayacağınızı sandığınız her şeyi hayallerinizde kolayca yapabiliyordunuz. Kimsenin müdahale edemeyeceği ve sizi geri çeviremeyeceği hayal dünyanızda, kendi Napolyon'unuz olmuştunuz. Artık büyük bir kahramandınız ve binlerce insan, daha da önemlisi siz, bundan büyük gurur duyuyordunuz. Çevrenizle olan ilişkilerinizde egemen olan aşağılık kompleksinizi de, böylelikle bastırma imkânı buluyordunuz. Sonra üniversiteye başladınız. Artık babanıza bağımlı değildiniz. Öğrenim dönemi, sizde belirli bir tatmin yaratıyordu. Hayatınızda yeni bir başlangıç yapmak niyetindeydiniz ve artık "çocuksu" hayallerinizden dolayı kendinizden utanıyordunuz. Bunun için onları bir kenara ittiniz. Tam bir erkek olma yolunda olduğunuzu düşünüyordunuz artık. Ama bu düşünce, sizin de anlattığınız gibi, hatalıydı. Her sınav öncesinde içinizi bir korku kaplardı. Ayrıca kızların size ilgi göstermeyeceğinden de korkuyordunuz; tıpkı genel müdürün eleştirilerinden korkmanız gibi. Bu da bizi, rüyayı gördüğünüz gün yaşamış olduğunuz olaylara götürüyor. Önlemeye çalıştığınız şey başınıza gelmişti. Genel müdür sizi eleştirmişti. Yetersiz olma duygunuz yine canlanmıştı fakat siz onu bir kenara itmiştiniz. Korkmaktan ve üzgün olmaktan ziyade, artık yorulmuştunuz. Ondan sonra da o filmi seyrettiniz. Bu film, size çocukluk hayallerinizi hatırlatmış ve çocukluğunuzda olduğu gibi kendinizi yine alkışlanan bir kahraman olarak görmeye başlamıştınız. Kurtuluş olarak hayallere sığındığınızı anlayamadınız mı? Siz halen, hayal dünyasına giden köprüleri yıkamamışsınız. Gerçekle karşı karşıya gelmekten utanıp çekindiğiniz her an hayal dünyanıza geri dönüyorsunuz. Bu davranışınız da sizi ruhen bir çocuk durumunda bırakmaya devam ediyor."

Bu rüya, rüya yorumculuğunun çeşitli unsurlarını incelememiz için bize güzel bir fırsat vermektedir. "Rüya, bir arzunun tatmini mi, yoksa bir bilginin aktarılması mıdır?" soru-

sunun cevabını hemen verebiliriz. Bu rüya, akıldışı bir arzunun (yani, meşhur ve saygın olma isteğinin) tatminidir. Rüya gören kişinin kendisine karşı bir güveni olmadığı için, hayal kurarak ruhsal dengesini bulmaya çalışmaktadır. Bu rüyanın akıldışı bir arzunun tatmini olduğunu gösteren işaretler ise kullanılan sembollerin gerçekte var olamayacak semboller olmasıdır. Askeri konulara hiçbir ilgisi olmayan ve olmayacak olan genç avukat kendini general olarak görmektedir. Yani rüyanın konusu, henüz tam bir kişiliğe ve özgüvene kavuşamamış olan bu gencin hayallerinden oluşmaktadır.

"Rüyayı açıklamaya yardımcı olan çağrışımların önemi nedir? Ve bunlar olmasaydı genç avukatın rüyasını anlayabilecek miydik?" sorularının cevapları ise şöyle olacaktır: Bu rüyada kullanılan sembollerin tümü evrensel niteliklidir. Askerlerin alkışladığı ve selamladığı beyaz atlı adam, evrensel bir anlam taşır. Bu sembolle güç, büyüklük ve hayranlık anlatılmak istenmektedir. (Burada hemen küçük bir sınırlama getirelim. Dünyada bulunan kültürlerin tümünde, beyaz atlı general ve selamlayan askerler yoktur. Böylece de bunların o bölgelerde bir sembol olarak kullanılmaları mümkün değildir. Bu sembol, kullanım gördüğü kültürler için evrensel bir anlam içermektedir.) Genç avukatın Napolyon'a duyduğu hayranlık, bu sembolün kullanılmasına neden olmuştur. Eğer bu bilgiye ve ilişkilendirmeye sahip olmasaydık, rüyayı gören kişinin yalnızca güçlü ve meşhur olmayı hayal ettiğini sanabilirdik. Fakat gençliğinden ve hatta çocukluğundan kalma bu Napolyon sembolüyle, güçsüzlüğünü ve yenilmişliğini giderebilecek eski bir hayalin ortaya çıktığını görmüş olduk.

Ayrıca, rüya ile yatmadan önce yaşanan olaylar arasındaki ilişki de bu örnekte çok güzel bir biçimde sergilenmektedir. Genç avukat, genel müdürün eleştirisini aklından çıkarmaya çalışmıştır. Ama gördüğü rüya, bu eleştirinin genç avukatı en hassas noktasından vurduğunu göstermektedir. Bu da, onda eskiden beri var olan yetersizlik ve başarısızlık duygusudur.

Böylece eski kaçış yolları yeniden gündeme gelmiş ve unutulan hayaller ortaya çıkmıştır. Aslında bu hayaller, genç avukatın içinde (gizli halde) her zaman var olmuş ve gerçek hayatta sorunlu bir durum yaşadığında da belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Rüyalarımızın hemen hepsi, uyanıkken yaşadığımız bir olaya karşı duyulan ve biraz da gecikmiş olan bir tepkiyi göstermektedirler. Uyanıkken önemlerini pek algılayamadığımız birçok şey, kendilerini önce rüyalarda belli ederek bizim dikkatimizi çeker. Rüyaları tam olarak kavrayabilmek için onların, uyanıkken yaşanan bir olaya karşı duyulan tepkiyi yansıttıklarını her zaman göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Şimdi rüyaya geri dönelim. Genç avukatın seyrettiği film de önemli bir gelişmedir. Rüyaların, birbirlerinden uzak olan olayları nasıl da bağdaştırabildikleri hayret vericidir. Acaba avukat bu filmi seyretmemiş olsaydı, bu rüyayı görecek miydi? Buna kesin bir cevap vermek zordur. Hiç şüphesiz, genel müdürden işittiği eleştiri böyle bir rüyayı görmesine yetecekti fakat belki buna filmin de eklenmesi gerekiyordu. Bizim için önemli olan bu rüyayı anlayabilmiş olmamızdır. Burada geçmiş ile şimdiki zaman ve karakter özellikleri ile gerçek yaşantılar tek bir görüntüde birleştirilmiştir. Böylece rüyayı gören avukat ile ilgili pek çok bilgiyi elde etmiş oluruz. Hangi davranışlardan sakınması gerektiğini ve mutlu olabilmesi için de, neler yapması gerektiğini söyleyebiliriz.

Aşağıda anlatacağımız bir diğer rüya ise, Freud'un yöntemlerine göre ele alınmalıdır. Rüyayı gören kişi, 30 yaşında ve bekâr bir erkektir. Bu adam, ağır ve şiddetli suçluluk duygusu, korku ve intihar hayalleri altında kıvranmaktadır. Adam, kendisinin kötü bir insan olduğunu düşünmekte ve bundan dolayı da yoğun bir suçluluk duygusu yaşamaktadır. Söz konusu adam, her şeyi yok etmeyi düşünmekte ve özellikle de çocukları öldürmek istemektedir. Kendisinin bu yanından ve duygularından utanç duyduğu için de, intiharı tek

çıkış yolu olarak görmektedir. Ölümüyle, dünya onun kötülüğünden kurtulmuş olacak ve o da kendi cezasını çekecektir. Ama bu düşüncelerinin bir diğer yönü daha vardır. Çünkü adam, kendini kurban ettikten sonra herkes tarafından sevilen ve güçlü bir insan olarak yeniden doğmayı hayal etmektedir. Aynı kişi psikanalitik tedavilerin başlarında şöyle bir rüya görmüştür:

> Bir dağa çıkıyorum. Yolumun sağında ve solunda birçok ceset görülebiliyor. Bunların hiçbiri canlı değil. Zirveye ulaştığımda ise annemi görüyorum. Orada oturuyor. Birdenbire küçük bir çocuk şekline dönüyorum ve annem beni kucağına alıyor.

Söz konusu olan adam, rüyasından büyük bir korkuyla uyanmıştır. O kadar korkmuştur ki, sorular sorulduğunda, rüyanın hiçbir unsuru hakkında bir çağrışımda bulunamamıştır. Ayrıca gündüz başından geçmiş olabilecek herhangi bir olayı da hatırlayamamıştır. Fakat buna rağmen, rüyayı gören kişi ile ilgili bildiklerimizi göz önünde bulundurarak bu rüya hakkında bazı yorumlarda bulunabiliriz. Adam, ailesinin en büyük oğludur ve kendisinden bir yaş küçük bir erkek kardeşi vardır. Babası katı yürekli, otoriter bir papazdır ve büyük oğluna pek ilgi göstermemektedir. Onu sık sık azarlamakta, aşağılamakta ve cezalandırmaktadır. Çocuk, babasından o kadar korkmuştur ki, annesinin "ben araya girmeseydim, baban seni öldürecekti" demesine bile inanmıştır. Çocuğun annesi ise, babasından tamamen farklıdır. Yaptığı evlilikten mutlu olamayan ve patolojik bir sahip olma hırsıyla dolu olan bu kadının, çocuklarının üstünde egemenlik kurmaktan başka ilgilendiği bir şey yoktur. Fakat buna rağmen doğurduğu ilk çocuğuna daha yakındır. Ona önce ürkütücü hikâyeler anlatarak korkutmakta ve sonra da kurtarıcı ve koruyucu bir anne gibi davranmaktadır. Bir yandan da çocu-

ğunun, kocasından daha güçlü ve üstün olması için sürekli dua etmektedir. Küçük erkek kardeşi doğduğunda ise, ağabeyinin onu kıskandığı ve annesiyle olan ilişkisinin değiştiği, hastanın akrabaları tarafından anlatılmıştır. Çünkü kendisi bunların hiçbirini hatırlayamamaktadır.

Baba, ikinci oğlunu daha fazla sevmeye başlayınca, adamın kıskançlık duygusu da giderek artmıştır. Babasının bunu neden yaptığını bilmiyoruz. Rüyayı gören kişi dört-beş yaşlarına geldiğinde, kardeşler arasındaki rekabet iyice kızışmıştı ve giderek de artıyordu. Onlar arasındaki bu düşmanca davranışlar, aslında anne ve babanın kendi aralarındaki düşmanca davranışların çocuklara yansımasından başka bir şey değildi. İşte bu yıllarda, ileride ortaya çıkacak olan ağır nevrozların ilk tohumları atılmaya başlamıştı. Kardeşine karşı duyduğu ve onun kendisinden üstün olduğu kanısından kaynaklanan derin kıskançlık, bunu aşabilmek ve kendini gösterebilmek için çırpınması, babasına karşı duyduğu düşmanca duygular ve ileride onu geçmek arzusundan doğan suçluluk duygusu, onun kişiliğinde derin izler bırakıyordu. Korkusu, suçluluğu ve güçsüzlüğü annesinin davranışlarıyla daha da artıyordu. Annesi çocuğu sürekli olarak korkutuyor, ama bir yandan da ona bir çıkış yolu gösteriyordu. Eğer oğlu annesinin sevgili küçük çocuğu olarak kalırsa, annesi onu sürekli koruyacak ve güçlendirecekti. Bu da, adamın gündüzleri gördüğü güç ve büyüklük hayallerinin temelini oluşturuyordu. Ayrıca annesine olan aşırı bağlılığı da, adamın kendi yetişkinliğini reddetmesine yol açmaktaydı.

Bu bilgiler ışığında rüyayı kolayca yorumlayabiliriz. "Bir dağa çıkıyorum" dediğinde, içindeki hırsın uyanmış olduğunu görüyoruz. "Yolun sağında ve solunda birçok ceset var. Bunların hiçbiri canlı değil" dediği zaman da, rakiplerini yok etmek isteği ortaya çıkmaktadır. Kendisini çok güçsüz hissettiği için rakiplerinden ancak onların ölmesiyle kurtulabilecektir. "Zirveye (yani, arzuladığı hedeflere) ulaştığımda

annemi görüyorum. Orada oturuyor. Birdenbire küçük bir çocuk şekline dönüyorum ve annem beni kucağına alıyor." Böylece adamın, annesiyle birleştiğini, yine onun yavrusu olduğunu ve onun gücünü ve korumasını kabul ettiğini anlıyoruz. Fakat adam, bu rüyadan bir korku duygusuyla uyanmıştır. Çünkü akıldışı arzularının tatmini, akılcılığa dayanan yetişkin kişiliğini büyük bir tehlikeye sokmaktadır. Çocuksu arzularını gerçekleştirebilmesi için ödemesi gereken bedel gerçekten de çok ağırdır. Çünkü artık kendi başına düşünemeyen, sevemeyen ve annesine tamamen bağlı olan bir yavru olması gerekmektedir. İşte bu sonuçtan dolayı da uykudan kalktığında çok korkmuştur.

Avukatın gördüğü rüya ile bu adamın gördüğü rüya arasında bir bakıma epey fark vardır. Çünkü ilk rüyadaki genç avukat, utangaç ve tutuk bir insandı. Onun hayatını olumsuz yönde etkileyen ve onu güçsüz kılan birçok sorunları vardı. Genel müdürün eleştirisi gibi, göreceli olarak hafif bir eleştiri bile, onu derinden yaralamış ve böylece yine çocukluk hayallerine geri dönmüştü. Fakat genelde, genç avukat normal bir insandır. İncelediğimiz ikinci kişi ise çok hastadır. Hem uyanık hem de uykusundaki hayatı, korku ve suçluluk duygusu ile doludur. Adam, annesine geri dönmek istemektedir. Bu rüyayı görmesine yol açacak özel bir nedeni de yoktur. O halen, çocukluğundaki dünyada kaldığı için yaşadığı hayatı bir gerçeklik olarak kabul edememektedir. Bundan dolayı, özel bir neden olmasa bile yukarıda anlatılan rüyayı görebilmektedir.

Fakat bu iki rüya, bir başka nedenden dolayı birbirine çok benzer. Her iki rüya da, çocukluk çağından kalma arzuların tatmini ile ilgilidir. Birinci rüyada, bu arzunun gerçekleşmesi ile kişi belirli bir tatmini gerçekten de yaşamıştır. Fakat ikincisinde, böyle bir arzunun gerçekleşmesi, yetişkin bir insanın hayatı ile bağdaşmayacağı için bu tatmin arayışı bir kuşkuya yol açmıştır. Ayrıca her iki rüyada kullanılan semboller

de evrenseldir. Bu iki rüyanın bir diğer benzer yanı, kişiler hakkında bazı belirli şeyleri bildikten sonra rüyaları yorumlarken çağrışımlar olmasa da belirli sonuçlara varılabilmesi olmuştur.

Şimdi iki rüya daha anlatmak istiyorum. Bu iki rüyanın içeriği benzer olmasına karşın, anlamları farklıdır. Rüyaların ikisi de, genç bir eşcinsel tarafından görülmüştür.

Birinci rüya:

> Elimde bir tabancanın olduğunu görüyorum. Fakat tabancanın namlusu garip bir uzunluğa sahip.

İkinci rüya:

> Elimde uzun ve ağır bir sopa bulunmakta. İçimde ise sanki birisini dövüyormuşum gibi bir duygu var. Fakat rüyada, benden başka kimse bulunmuyor.

Freud'a göre her iki rüyada da, eşcinsel bir arzu ortaya koyulmuştur. Birinci rüyadaki tabanca ve ikinci rüyadaki sopa, erkeklik organını sembolize etmektedir. Fakat genç adama, yatmadan önce başından geçen önemli olaylar sorulduğunda birbirinden tamamen farklı iki cevap alınmıştır.

Rüyayı gören kişi, tabancalı rüyadan önceki gece, genç bir erkekle tanışmış ve şiddetli cinsel arzulara kapılmıştır. Uyumadan önce de, bu genç adam ile ilgili cinsel fanteziler kurmuştur.

Bu rüyadan yaklaşık iki ay sonra gördüğü "sopalı rüya"da ise, bambaşka bir olay ile karşılaşmaktayız. Genç adam o gün haksızlığa uğradığını düşünerek, üniversitedeki profesörüne çok kızmıştır. Utangaç bir yapıda olduğu için, profesörle bu konuyu tartışamamış, ama uyumadan önce bir intikam planının hayalini kurmuştur. Ayrıca sopa ile ilgili bir başka hatıra-

sı daha bulunmaktadır. Genç adam on yaşındayken, okulda çok sert bir öğretmeni vardır. Bu öğretmen, bir keresinde bir sınıf arkadaşını sopayla dövmüştür. Bunun üzerine bu öğretmeninden sürekli olarak korkan çocuk, ona karşı olan kızgınlığını içine atıp bastırmıştır.

İkinci rüyadaki sopa, hangi anlama gelmektedir? Bu da bir cinsel sembol müdür? Bu rüya ile birlikte, çok iyi gizlenmiş eşcinsel bir arzu mu ortaya çıkmaktadır? Bu arzunun objeleri, üniversite profesörü ve hatta okuldaki öğretmeni midir? Eğer yatmadan önce yaşanmış olayların, rüyalarımızın üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu kabul edersek, ikinci rüyadaki sopa sembolünün bir eşcinsel sembole benzemesine rağmen, böyle bir şey olmadığı ortaya çıkacaktır.

Birinci rüya, cinsel bir arzunun doğduğu gün görülmüştü. Onun için rüyadaki tabancanın, erkeklik organını temsil eden bir sembol olduğunu kabul edebiliriz. Ve cinsel organın silahla temsil edilmesi de bir rastlantı değildir. Bu eşleme bize genç eşcinselin ruhsal durumu hakkında bazı önemli bilgiler vermektedir. Çünkü bu adama göre cinsellik sevgiden doğmaz, tam tersine, başkaları üzerinde egemenlik kurmanın ve onları yok edebilmenin bir aracıdır. Rüyayı gören kişi, zaten küçüklüğünden beri aşağılık kompleksine sahiptir. Kendi kendini tatminden doğan ve erken yaşlarda ortaya çıkan suçluluk duygusu, bundan dolayı cinsel organını zedeleme korkusu ve daha sonra da cinsel organının diğer erkeklerinkinden daha küçük olabileceği endişesi ve erkekleri kıskanma duygusu, onu erkeklere yöneltmiştir. Böylece onlara, cinsel üstünlüğünü gösterebilecek ve erkeklik organını bir silah olarak kullanabilecektir.

Oysa ikinci rüya tamamen farklı bir duygusal temele dayanmaktadır. Genç adam bu rüyanın öncesinde bir kişiye kızmış ama bu kızgınlığını da tam olarak yansıtamamış, hatta uykusunda bile belirgin bir biçimde açığa vuramamıştır. Anlatımında, "birisine vuruyormuşum" türünden bir ifade kul-

lanmaktadır. Ayrıca rüyasında sopa sembolünü görmesi, eski bir okul hatırasına dayanmaktadır. Profesörüne duyduğu kızgınlık, okul çağındayken öğretmenine duyduğu kızgınlıkla birleşmiştir. Böylece bu iki rüyanın ilginç bir özelliği de, belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Her iki rüyada da benzer semboller farklı anlamlarda kullanılmışlardır. Hangi anlamın ve yorumun geçerli olduğunu anlamak için de rüya gören kişinin uyumadan önceki ruh haline bakmamız gerekmiştir.

Burada küçük bir rüyaya daha değinmek istiyorum. Bu rüya da, akıldışı arzuların tatmini ile ilgilidir ve bu arzular, rüyayı gören kişinin genel duygusal yapısıyla tam bir karşıtlık göstermektedir.

Rüyayı gören kişi, zeki ve genç bir erkektir. Birtakım nedeni anlaşılamayan depresyon sonucu analitik tedaviye başvurmuştur. Fakat bunun dışında adam "normal" birisidir. (Burada "normal" kavramı, "olağan ve alışılmış" anlamında kullanılmıştır.) Genç adam, analizlere başlamadan iki sene önce öğrenimini tamamlamıştır. Daha sonra ilgi duyduğu bir işe girişmiş ve burada da başarılı olmuştur. İşyerinde iyi, hatta süper bir memur olarak kabul görmektedir. Ama bu dış görünüş yanıltıcıdır. Çünkü adam, kendi içinde sürekli bir rahatsızlık duymaktadır. Şikâyeti de, kendisinden yapabileceklerinden daha az şey istedikleri konusundadır. Zamanla elde ettiği mesleki başarısına rağmen, nedeni anlaşılamaz depresyonlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Adam, özellikle şefiyle olan ilişkisinden büyük bir rahatsızlık duymaktadır. Çünkü şefi otoriter bir insandır ve genç adam itaat etme ile başkaldırma arasında kararsız kalmaktadır. Herhangi bir haksızlık sezinlediğinde ise bazen gereksiz yere de olsa hemen bir kavga çıkarmaktadır. Ama öte yandan da, şefine ve diğer otoritelere karşı neredeyse aşırı bir nezaket göstermekte, bu kişiler tarafından ödüllendirilmek ise bir hayli hoşuna gitmektedir. Böyle değişik duygular arasında gidip gelmek, onu gergin ve sinirli kılmaktadır. Bir diğer nokta da, Hitler'in Almanya'da

iktidara gelmesinden sonra genç adamın Almanya'yı terk etmesidir. Düşünceleri ve hisleri arasında en tartışmasız olarak kabul ettiği şey, Hitler rejimine karşı duyduğu bu muhalefet duygusudur. Bu nedenle, bir gece aşağıdaki rüyayı gördüğünde nasıl korkuya ve şaşkınlığa kapıldığını biz bile anlayabiliriz:

> Hitler ile birlikte oturuyorum. İlginç bir sohbet yapıyoruz. Onu çok sevecen bir insan olarak görüyorum. Söylediklerimi büyük bir dikkatle dinlediği için de çok mutlu oluyorum.

Bunun üzerine, kendisine Hitler ile neler hakkında sohbet ettiği sorulmuştur. Ama adam, bu konuda pek bir şey hatırlayamamıştır. Hiç şüphesiz ki bu rüya, akıldışı bir arzunun gerçekleşmesidir. İlginç olan yönü de, rüyasında gördüğü şeyin, bilinciyle tamamen ters düşmesidir.

Ama rüyayı yakından incelediğimizde ilk andaki şaşırtıcılığı ortadan kalkmaktadır. Bu incelemede de adamın karakterini ve onunla ilgili edindiğimiz bilgileri göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Genç adamın en büyük sorunu otoritelerle olan ilişkisidir. Günlük hayatında bile itaat etme ve başkaldırma arasında bocalamaktadır. Hitler burada akıldışı otoritenin bir temsilcisidir. Rüyadan da anlaşılacağı gibi bu genç, Hitler'den nefret ettiği halde itaat etme duygusuna yenilmiştir.

Acaba bu rüya, adamın "gerçek" duygularını perdeleyen bir paravanı mı ortaya çıkarmıştır? Yoksa adam ruhunun en saklı köşelerinde, Nazilere ve özellikle de Hitler'e karşı bir sevgi mi beslemektedir? Bu soruyu sormakta belirli bir amacımız vardır. Çünkü böylece, bütün rüyalarda kullanabileceğimiz bir özelliği açıklamış olacağız.

Burada, Freud'un getirebileceği yorum çok ilginç olacaktır. Çünkü Freud söz konusu adamın, aslında rüyasında Hitler'i

görmediğini söyleyecektir. Ona göre Hitler, burada başka bir şeyi, adamın nefret ettiği fakat yine de hayranlık duyduğu babasını sembolize etmektedir. Çocukluğundan kalan bu duyguları açıklayabilen en güzel sembol de Hitler'in kendisidir. Onun için Hitler bu rüyanın konusu olmuştur. Freud ayrıca, genç adamın şefine karşı da benzer duygular beslediğini ileri sürecektir. O da tıpkı Hitler gibi, babasını temsil etmektedir.

Bu açıdan bakacak olursak söylediklerimizi doğru olarak kabul edebiliriz. Gerçekten de itaat ve başkaldırı arasında bocalaması, adamın babasına karşı duyduğu hislerden kaynaklanmaktadır. Bu eski duygu hâlâ canlılığını sürdürmekte ve adamın ilişkiye girdiği insanlara yönelik olarak kendini belli etmektedir. Burada söz konusu olan "bilinçdışı" ya da "başka bir benlik" değil, adamın yetişkin olan şimdiki halidir. İtaat etmek ve başkaldırmak arasında karar veremeyen bu kişi için geçmişin tek önemi, altında ezildiği otorite kompleksinin sürmesinde belirir.

Hitler ile arkadaşlık yapan kişi genç adamın kendisi mi, yoksa içinde yaşayan çocukluğu mudur? Bu arkadaşlık adamın ruhunda çocukluğunun halen devam ettiğini gösteren bir delil midir? Yoksa adam aslında koyu bir Nazi hayranı olmasına rağmen onlara karşıt gibi oluşu bir aldatmaca mıdır?

Olaya böyle yaklaşmak, rüya yorumunda önemli bir yeri olan "nitelik faktörü"nü dikkate almamak demektir. Rüyaların, ruhumuzdaki en küçük olayları bile gösterebilen bir mikroskop oldukları doğrudur. En küçük bir arzu ya da korku bile rüyada çok büyükmüş gibi gözükebilir. Örneğin bir kişiye kızdığımızı düşünelim. O zaman, onu rüyamızda ağır bir hastalığa yakalanmış olarak görebiliriz. Çünkü böylelikle o artık bizi rahatsız edemeyecektir. Fakat bu rüyadan, o insanın "gerçekten" de hasta olmasını istediğimiz anlaşılmamalıdır. Rüyalar, yalnızca gizli kalmış arzu ve korkuların "niceliği" hakkında bilgi verirler. Nitelikleri hakkında ise, bu yolla bir bilgi edinemeyiz. Bu nedenle rüyaları niteliksel değil,

niceliksel bir açıdan analiz etmemiz mümkün olur. Eğer niteliksel eğilimi belirlemek istersek, rüyalara başka bir açıdan bakmamız gerekecektir. Burada kullanabileceğimiz kriterleri; rüyanın aynen veya benzer bir biçimde başka rüyalarda tekrarlanması, rüya ile ilgili rüya görenin yaptığı çağrışımlar, o kişinin günlük hayattaki davranışları ve benzerleri olarak sıralayabiliriz. Rüya analizine gösterilen tepki de bunlara eklenebilir. Bu etkenleri dikkate almamız bize, istek ve korkuların yoğunluğu konusunda yeni bilgiler verecektir. Ama bir isteğin yoğunluğunu incelemek bile, onun ruhsal yaşantımızda ne gibi bir rol oynadığını bize tam olarak açıklayamaz. Bunun yanı sıra onları bastırmaya çalışan karşı güçlerin kökenlerini de incelememiz gerekmektedir. Akıldışı arzuları bastırmaya çalışan duygularımızın, korkunun oluşturduğu güdüsel bir davranış mı, yoksa sevgi ve şefkatin yol açtığı güçlü duyguların bir sonucu mu olduğunun araştırılması da gereklidir. Eğer niteliksel bir rüya yorumunun yanı sıra niceliksel bir yorum da yapmak istiyorsak, sözünü ettiğimiz tüm bu noktaların incelenmesi gerekir. Akıldışı arzularımızın genel duygularımız içindeki ağırlıklarını ve önemlerini ancak böyle belirleyebiliriz.

Yine, Hitler'i rüyasında gören adama geri dönelim. Bu rüya, Naziler'e ve Hitler'e karşı beslediği olumsuz duyguları tam olarak yansıtmamaktadır. Rüyanın bize gösterdiği tek şey, genç adamın hâlâ akıldışı bir otoriteye itaat etmekte olduğudur. İtaat ettiği otorite nefret ettiği bir insan bile olsa, bu akıldışı itaat duygusundan bir türlü vazgeçememektedir.

Şimdiye kadar ele aldığımız rüyaların tümü, Freud'un "akıldışı arzuların tatmini" kuramına uygun bir biçimde yorumlanabilecek örneklerden oluşmaktaydı. Hepsinde de akıldışı bir arzu, rüya sırasında tatmin olmaktaydı. Ayrıca yorumlarımızı yaparken, Freud'un bu rüyalarla ilgili yapabileceği çağrışımlara oranla, daha az çağrışım kullandık. Bunun nedeni açıktır. "Botanik monografi" ve "amca" rüyasında,

çağrışım yönteminin önemini zaten görmüş olduğumuz için, bu rüyalarda bunlara daha az yer verdik.

Aşağıdaki rüya örneklerinde de akıldışı arzular tatmin edilmektedir. Ama bu rüyalarda bazı akılcı yaklaşımları görebilmek de mümkündür.

Böyle bir rüyaya verilebilecek ilginç bir örneği hemen anlatalım:

> Bir deneyi seyrediyorum. Bir adam taşa dönüştürülüyor. Bunun üzerine bir kadın heykeltıraş bu taştan bir heykel yapıyor. Heykel birdenbire canlanıyor ve kızgın bir durumda kadın heykeltıraşın üzerine doğru yürüyerek kadını öldürüyor. Ben de dehşet içerisinde olup bitenleri seyrediyorum. Sonra heykel, bana doğru geliyor. Annemin ve babamın bulunduğu oturma odasına kaçarsam kurtulurum, diye düşünüyorum. Heykelle boğuşur bir halde oturma odasına dalıyoruz. Orada annem ve babam, arkadaşlarıyla birlikte oturuyorlar. Ben o anda hayatım için savaştığım halde, onlar bana bakmıyor bile. Bana hiç değer vermediklerini çoktan anlamalıydım, diye düşünüyor ve gülümsüyorum.

Rüya burada bitiyor. Bu rüyayı yorumlayabilmek için, rüyayı gören kişi hakkında yine bazı bilgilere gerek duyacağız. Bu kişi, 24 yaşlarında bir hekimdir. Hayatı tekdüze geçmekte ve bütünüyle annesinin egemenliği altında bulunmaktadır. Hekim, her gün düzenli bir biçimde kliniğe gitmekte, sakin ve sessiz olduğu için de arkadaşları tarafından sevilmektedir. Buna rağmen, kendisini sürekli yorgun ve bitkin hissetmekte ve hayat ona anlamsız gelmektedir. Geceleri evde kalmakta ve annesinin istediği gibi bir hayat sürmektedir. Kendisine özgü hiçbir yönü yoktur. Annesi oğlunun bir kızla çıkmasını arzuladığı halde, onun beğendiği her kıza da bir kusur bulmakta ve oğluna engel olmaktadır. Bu duruma sıkılıp an-

nesine karşı çıktığında, annesi çok kırılmış gibi davranmakta ve bundan dolayı da oğlu büyük bir pişmanlık duyarak ona daha çok sokulmaktadır. Genç hekim, rüyayı gördüğü gün metroda beklerken kendi yaşlarında ve büyük bir ihtimalle üçü de alışverişten gelmekte olan büro elemanlarını izlemiştir. Şefleri hakkında sohbet eden bu gençlerden biri maaşına zam yapılacağından söz etmekte, bir başkası da şefinin bugün hep siyasi konulardan bahsettiğini anlatmaktadır. Tekdüze bir hayata sahip olan genç adamların günlük olağan konuşmalarından biridir bu. Genç hekim birden irkilir ve "Bu benim hayatımın aynısı," der kendi kendine. "İşte ben de bu üç büro elemanı gibi çalışıyor ve bunlar gibi yok olmaya gidiyorum." Aynı gece de, sözü edilen rüyayı görür.

Böylece hekimin ruhsal durumunu ve rüyayı görme nedenini öğrenmiş bulunuyoruz. Kendisine özgü duygu ve düşüncelere sahip olmadığı için kendini bir ölü ya da bir taş gibi görmektedir. Sonra bir kadının bu taştan bir heykel yarattığını fark eder. Hiç şüphesiz burada hekimin annesi ve kendisi sembolize edilmiştir. Genç hekim, annesinin kendisini nasıl cansız bir cisme dönüştürdüğünü ve üzerinde nasıl bir egemenlik kurduğunu hissetmektedir. Ama annesiyle bazen küçük kavgalar etse bile, onun egemenliğinin ne kadar ilerlemiş olduğunu tam olarak anlayamamıştır. Oysa gördüğü bu rüya, onda doğru ve derine inen bir bilgi oluşmasını sağlamıştır. Ancak bu noktadan sonra, rüyada bir değişme olmaktadır. Rüyayı gören kişi, birçok rüyada olabileceği gibi, kendini iki ayrı rolde görmektedir. O, hem rüyanın seyircisi hem de kadın heykeltıraşı öldüren heykel rolündedir. Burada, annesine karşı duyduğu kızgınlık belirginlik kazanmaktadır. Ama böyle bir kızgınlığı ifade edebileceğine pek inanmadığı için de, rüyasında bu iş için, canlanmış heykel sembolü kullanılmıştır. (Yani, kızgınlığı, üçüncü bir "şahıs" tarafından temsil edilmiştir.) Seyirci durumunda olan "kendisi" ise bu davranıştan dolayı dehşete kapılmıştır.

Bu rüyada rastlanan kişilik bölünmesi, bir kişinin iki ayrı rolde ve iki ayrı varlık olarak görülmesi, belki hepimizin başından geçmiş olan ve rüya olayında sıkça rastlanan bir olgudur. Rüyayı gören kişi, aslında kendi öfkesinden korkmaktadır. Çünkü bilinçli düşüncesi açısından bu, inanılacak bir şey değildir. İşte bu nedenle kızgınlığını, başka bir kişi olarak görüp yaşamaktadır. Ama her şeye rağmen bu kızgın kişi "kendisidir". Yıllardır bastırdığı ve unutmaya çalıştığı bu kızgın "ben"liği, rüyasında canlanmış ve biçim bulmuştur. Ancak, normal hayatını sürdüren bir kişi olarak rüyayı gören, bu öfkeden, daha doğrusu kendisinden korkmuş ve ürkmüştür. Kendisiyle bir mücadeleye girişmiş ve bu düşmanı ya da diğer bir deyişle "sorunu" ailesine iletirse feraha ulaşmasının mümkün olabileceğini sanmıştır. İşte bu aşamada, onun günlük hayatına damgasını vuran düşünce biçimi de dile gelmiştir.

İsterseniz, bu düşünceyi bir kez daha tekrarlayalım: "Bir karara mı varman gerekiyor, bir sorunun mu var, o zaman hemen annene ve babana koş. Ödemen gereken bedel sürekli bağımlılık ve huzursuzluk olsa bile, onlar sana ne yapman gerektiğini söyleyeceklerdir." Genç adam rüyasında, saldırgan heykeli oturma odasına sokmakla, alıştığı düşünce kalıplarına sığınmakta ancak anne ve babasını gördüğü anda yepyeni bir olayla karşılaşmaktadır. Çünkü rüyada, onlar başlarını çevirip de ona bakmazlar. Özellikle de yardım, koruma ve öneriler beklediği ve bilgeliği ile sevgisine bağımlı olduğu annesi, yüzüne bile bakmamıştır. Genç hekim artık yapayalnızdır ve hayatta kendi başına başarılı olması gerektiğini anlamıştır. Geçmişte ümit ettiği her şeyin yalnızca bir hayal olduğunu fark etmiş, bu eski ve köklü hayalin gözlerinin önünde çöküşünü izlemiştir. Bu kavrayışı ile gerçeği anladığı ve özgürlüğe doğru önemli bir adım attığı için de rüyanın sonunda ruhunda uyanan zafer duygusu ile gülümsemektedir.

Bu rüyada, şimdiye kadar gördüklerimizden farklı olan bazı motivasyonlara rastlanmaktadır. Hekim, kendisi ile anne ve babası hakkındaki birçok gerçeği görebilmiştir. Bu rüya, büyük bir bölümüyle bir bilgilenme rüyasıdır. Ama yine de içinde, akıldışı bir arzuyu gerçekleştirme unsurlarına da rastlanmaktadır. Çünkü bilinçli hayatından sildiği "kızgınlık" duygusu birdenbire ortaya çıkmış, annesini nasıl da ezdiğini ve öldürdüğünü kendi gözleriyle görmüştür. Genç adamın intikam alma arzusu bu rüya yardımıyla tatmin edilmiştir.

Bu rüyanın yorumlanış biçimi, daha önceleri de gördüğümüz akıldışı arzuları içeren rüyalardan farksızmış gibi görünmektedir. Ama bu benzerliğe rağmen, yine de önemli bir farklılık göze çarpmaktadır. Örneğin, beyaz savaş atı ile ilgili rüyayı hatırlayalım. Burada rüyayı görenin, çocukluk çağından kalma hayranlık ve saygınlık arzularının tatmin olduğunu görmekteydik. Bu arzu, kişinin kendisini geliştirmesine ya da gerçekleştirmesine yönelmemiş, yalnızca akıldışı benliği tatmin edilmişti. Ayrıca Hitler ile yaptığı bir sohbeti rüyasında gören adam, nefret ettiği bir otoriteye itaat ederek yine akıldışı bir arzusunu gerçekleştirmişti.

Oysa son incelediğimiz rüyadaki büyük kızgınlık başka bir şeydir. Bu da kendini akıldışı bir davranış olarak göstermektedir, ancak burada bir başka etken daha vardır. Hekimin annesi, egemen bir kadındır ve daha küçüklüğünden itibaren oğlunu egemenliği altına alarak onu ezmiş, kendisine bağımlı kılmıştır. Aslında genel bir tez ortaya atarak şöyle diyebiliriz: İnsanların çocukluk devresinde egemen olan taraf, her zaman anne ve baba olmaktadır. Fakat bu durum sürekli bir hal alırsa, çocuk büyüdüğünde artık kendi başına hareket edemez bir hale gelir. İtaat etme ve egemen olunma durumu kişiliğe yerleştiği andan itibaren bunun ruhsal yansıması, kızgınlıkların ortaya çıkması biçiminde olur. Eğer hekim, bu kızgınlığını bilinçli olarak yaşama şansını elde edebilseydi, sağlıklı ve normal bir isyandan söz etmemiz mümkün olacaktı. Böy-

lelikle kişi kendisini ve isteklerini ortaya koymayı öğrenecek, yeni bir yön arayacak ve sonunda da özgürlüğe ve olgunluğa varabilecekti. Bu noktaya gelindiğinde, artık kızgınlıklar ortadan kalkacak ve annenin davranışı anlayışla karşılanacaktı. Belki de böylece annesinden nefret etmek yerine, onu bir arkadaş olarak görmeye başlayacaktı. Böyle dışavurulmuş bir kızgınlık, aslında kendi kişiliğini kabul ettirememiş olmanın bir yansıması olsa bile, aynı anda sağlıklı bir gelişimin ilk adımı olması açısından da, yararlı ve akılcı bir davranıştır.

Ama incelediğimiz olayda kızgınlık bastırılmış ve bir kenara itilmiştir. Genç adam annesinden korktuğu ve otoritesine itaat ettiği için kızgınlığının bilincine tam olarak varamamıştır. Bunun üzerine, içinde var olan kızgınlık, bilincinin derinliklerinde gizli ve erişilmesi zor bir hayat sürdürmeye başlamıştır. Ancak onu korkutan, bir yandan da aydınlanmasına yol açan rüyasında, kendisini bir ölü olarak hissetmesiyle birlikte kızgınlığı da gün ışığına çıkmıştır. Bu oluşum, olgunluğa geçiş aşamasının ilk adımı olma özelliğini taşıdığı için önemlidir. İleriye ve gelişmeye yönelik bu akıldışı arzu, daha önceki örneklerde karşımıza çıkan geriye dönük arzu tatminlerinden farklıdır.

Şimdi başka bir rüyayı ele alalım. Anlatacağımız rüyayı gören kişi, şiddetli suçluluk duygusu çeken bir erkektir. Kırk yaşında olduğu halde, yirmi sene önce ölen babasının ölümünden kendisini sorumlu tutmaktadır. Bu nedenle de, suçluluk duyguları altında ezilmektedir. Yirmi sene önce, bir geziye çıktığı sırada babası bir kalp krizi sonucu ölmüştür. Söz konusu kişi "eğer geziye gitmeseydim, babam kızıp heyecanlanmayacak ve ölmeyecekti" diye düşünmekte ve kendisini bu olaydan dolayı sorumlu tutmaktadır.

Sürekli olarak, bir hastalığa ya da bir kazaya sebep olacağından korkmakta, bu korkusunu azaltmak için de kendi hayatında "günahlarını" giderecek birçok özel yöntem ge-

liştirmeye çalışmaktadır. Böylece çevresini, kendi varlığının zararlarından koruduğunu düşünmektedir. Çok çalışkan bir insan olmasına rağmen, pek az şeyden hoşlanmakta, eğlencelere ancak zorunlu olduğu hallerde katılmaktadır. Kadınlara ise ender olarak yaklaşmakta ve onlara yalnızca yüzeysel bir cinsel ilgi göstermektedir. Cinsel ilişkiden sonra ise kadını üzdüğünü ve ona acı çektirdiğini düşünerek kadının kendisinden nefret ettiğini sanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı analitik tedaviye başvuran adam, uzun tedavilerden sonra bir gün, şu rüyayı görmüştür:

> Önemli bir cinayet işlendi ama ben bunun nasıl bir cinayet olduğunu hatırlayamıyorum. Herhalde rüyayı görürken de bilmiyordum. Sokağa çıkıyorum. Suçu benim işlemediğimi bildiğim halde, bir dedektif gelip de beni bu cinayetten sorumlu tutacak olursa, kendimi savunamayacağımı hissediyorum. Bunun üzerine koşar adımlarla nehre doğru yürüyor ve suya çok yaklaşıyorum. Birdenbire gözüme karşı taraftaki dağlar çarpıyor. Dağın birinin üzerinde de, çok güzel bir şehir görülüyor. Dağ, parlak bir ışık saçıyor ve ben yollarda dans eden insanları bile görebiliyorum. İçimdeki bir his bana bu nehri geçtiğimde, her şeyin çözümleneceğini söylüyor.

Psikiyatrist (rüyayı yorumlayan uzman): "Ne kadar büyük bir sürpriz! İlk kez, bir suç işlemediğinizden eminsiniz. Yalnızca kendinizi savunamayacağınızdan korkuyorsunuz. Dün başınızdan güzel bir olay mı geçti yoksa?"

Adam: "Aslında önemli bir şey olmadı. Büroda yapılmış olan bir yanlışın, benim tarafımdan yapılmadığını fark ettim. O yanlışın, başka birinin suçu olduğu kesindi. Bu nedenle hiç kimse de, bu yanlışın benim tarafımdan yapılmış olduğunu düşünemezdi."

Psikiyatrist: "Bu, bence çok hoş bir şey. Yanlışın ne olduğunu da anlatabilir misiniz bana?"

Adam: "Bir bayan telefon açarak şirketimizin ortaklarından Sayın X ile görüşmek istemişti. Telefonda onunla ben konuştum. Bayanın nazik sesi beni biraz etkilemişti. Ona ertesi gün saat dörtte gelmesini söyledim ve Sayın X'in masasına bu randevuyu gösterir bir not bıraktım. X'in sekreteri ise bu notu masanın üstünden almış ve de X'i randevudan haberdar etmemiş. Ertesi gün, bayan tam saatinde geldiğinde, Sayın X şirkette yoktu. Çok kızan ve sinirlenen kadınla ben konuştum ve yapılan yanlışlıktan dolayı özür diledim. O da, Sayın X'e anlatacağı konuyu bana anlattı ve bunları X'e aktarmamı rica etti. İşte hepsi bu kadar."

Psikiyatrist: "Sekreter hanım hatasını herhalde size ya da bayana açıklayarak özür diledi, değil mi?"

Adam: "Evet, tabii. Aslında size bunu anlatmam biraz garip. Çünkü dün, bu bana çok önemli gibi görünmüştü. Ama doğal olarak, bu da bir saçmalık."

Psikiyatrist: "O zaman bana bu saçmalığı anlatın bakalım. Saçmalıklarımızın, bazen kişiliğimizin en bilge sesleri olduğunu siz de biliyorsunuz artık."

Adam: "Bayanla konuştuğum zaman değişik bir mutluluk duydum. Bayan boşanmak istiyordu. Bana, hırslı bir kadın olan annesi tarafından böyle bir evliliğe zorlandığını anlattı. Bu yapay evliliğe ancak dört sene dayanabilmişti ama artık bu işi bitirmek istiyordu."

Psikiyatrist: "Siz de o bayan gibi özgürlük hayalleri kuruyorsunuz, değil mi? Küçük bir detay öğrenmek isterdim. Rüyanızda, sokaklarda dans eden insanlar görmüştünüz. Şehirde gözünüze çarpan tek olay bu muydu? Buna benzer bir sahneyi daha önce bir yerlerde görmüş müydünüz?"

Adam: "Durun bir dakika... Çok ilginç... Şimdi hatırlıyorum... 14 yaşındayken babamla Fransa'da bir geziye gitmiş ve 14 Temmuz'da küçük bir kasabada düzenlenen eğlenceyi

seyretmiştik. O günün akşamında da sokaklarda dans eden insanları görmüştüm. Biliyor musunuz? Hatırladığım kadarıyla, son kez bu kadar mutlu olabilmiştim."

Psikiyatrist: "Ve geçen gece kopan ipi yeniden yakalamayı başardınız. Özgürlüğü, ışığı, mutluluğu ve dansı yaşamış olduğunuz ve bir kez daha yaşamak istediğiniz bir hayat olarak düşünüyorsunuz."

Adam: "Fakat önce nehri geçmem gerekiyor."

Psikiyatrist: "Evet, ilk kez bir suçu işlemediğinizi anladınız, özgür olabileceğiniz bir şehrin varlığından emin oldunuz ve yalnızca bir tek nehrin sizi bu güzel hayattan ayırdığını fark ettiniz. Nehirde timsahlar da var mıydı?"

Adam: "Hayır. Bildiğimiz normal nehirlerden biriydi. Çocukluğumuzun geçtiği şehirde, biraz da korktuğum bir nehir vardı. Bu nehir aslında ona benziyordu."

Psikiyatrist: "O zaman bir yerlerde mutlaka bir de köprü vardır. Bu köprüyü geçmek için gerçekten de çok beklediniz. Şimdi geriye, sizi köprüyü geçmekten alıkoyan nedeni araştırmamız kalıyor, o kadar."

Bu tür rüyalar da önemlidir. Çünkü burada, ruhsal bir hastalıktan kurtulmak için ilk adımlar atılmaktadır. Doğal olarak hasta kişi, tam olarak iyileşmemiştir. Fakat sağlığına kavuşması yolundaki ilk adım atılmıştır. Adam, canlı ve belirgin bir biçimde, daha iyi bir hayatın hayalini görebilmiş, onu tasarlayabilmiş ve oraya ulaşabilmesi için nehirden geçmesi gerektiğini anlayabilmiştir. (Nehir, eski ve evrensel bir semboldür ve önemli bazı değişimleri göstermek için kullanılır.) Şehrin hayali, akılcı bir arzunun gerçekleşmesidir. Burada, gizli kalmış ve kendisine yabancılaşmış bir hayat sembolize edilmektedir. Bu hayal, tıpkı günlük hayatta gözümüze çarpan şeyler gibi gerçektir. Ama bu gerçeği görebilmek ve ondan emin olabilmek için uykunun yalnızlığına ve özgürlüğüne gerek duyulmaktadır.

Burada, başka bir "nehir geçme rüyasından" söz etmek istiyorum. Rüyayı gören kişi, ailesinin tek çocuğu olan şımarık bir erkek çocuktur. Annesi ve babası onu geleceğin dâhisi olarak görmektedir. Bu nedenle, ona hiçbir zorluk çektirmek istememekte ve hatta kahvaltısını bile yatağına kadar getirmektedirler. Babası ise çocuğun öğretmenlerini, oğlunun özel yeteneklere sahip olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Çocuklarının başına, bir kötülüğün gelmesinden çok korktukları için de ona yüzmeyi, gezileri ve sokağa çıkmayı bile yasaklamışlardır. Çocuk bazen karşı gelmeye çalışmakta ama sonra bu fikirden çabucak vazgeçmektedir. Çünkü annesi ve babası, ona gerektiğinden de fazla ilgi, sevgi ve oyuncak vermektedir. Gerçekten de çok yetenekli olan bu çocuk, hiçbir zaman kendi başına bir işi halledebilecek duruma gelememiştir. Hayatı başarabilmek için, bir çaba sarf etmesi gerekmemektedir ve alkış ile hayret toplamak onun için yeterlidir. Ama bu, onun hep başkalarına bağımlı kalmasına yol açtığı için giderek bundan korkmaya başlamıştır.

Övgü ihtiyacı ile başarısız olma korkusu birlikte etki ederek çocuğun sinirli, hatta saldırgan olmasına yol açmıştır. Tedaviye de bu içsel huzursuzluk nedeniyle getirilmiştir. Huzursuzluğun temelinde çocuksu abartıları, kendi kendine karar alamayışı, korkuları ve hırçınlığı yatmaktadır. Altı ay süren analitik tedaviden sonra, çocuk şu rüyayı görür:

> Bir nehri geçmem gerekiyor. Çevreme bakınarak bir köprü arıyor, fakat yakınlarda köprü göremiyorum. Beş ya da altı yaşındayım. Yüzmeyi de bilmiyorum. (Gerçekten de yüzmeyi 18 yaşında öğrenecektir.) Tam o sırada, iri yapılı bir adam görüyorum. Beni kucağına alarak nehrin öbür tarafına götürebileceğini işaret ediyor. Nehir yalnızca bir buçuk metre derinliğinde. İlk önce buna çok seviniyor ve kendimi taşıtıyorum. Ama

adam beni kollarına alıp yürümeye başlayınca, içimi bir korku kaplıyor. Oradan kaçmazsam öleceğimi hissediyorum. Nehre girmiş durumdayız. Tüm cesaretimi toplayarak suya atlıyorum. Boğulacağımı düşünmeme rağmen, birdenbire yüzmeye başlıyor ve karşı kıyıya ulaşıyorum. O anda adam kayboluyor.

Rüyayı gören kişi, bu rüyayı görmeden önceki gün bir partiye gitmiş ve orada, aslında kendisinin tek amacının, diğer insanların ona hayranlık duymaları olduğunu anlamıştı. Hoşa giden ve beğenilen biri olmanın hayatın tek hedefi haline gelmesi çocuksu bir davranıştı. Artık karar verme zamanının gelmiş olduğunu düşündü. Ya hiçbir şeyden sorumlu olmayan bir çocuk olarak kalacak ya da acı dolu tecrübelerle yetişkinliğe ve olgunluğa doğru yol alacaktı. Artık bir şeylerin değişmesi gerektiğini kesinlikle kavraması onu derinden sarsmış ve bu duygularla uykuya yatmıştı.

Bu rüyayı anlayıp yorumlamak pek de zor değildir. Nehri geçmek, vereceği kararı temsil etmektedir. Ama yüzme bilmeyen dört-beş yaşlarındaki çocuk karşı kıyıya nasıl ulaşabilecekti? Çocuğun yardımına gelen adam, birçok kişiyi sembolize etmektedir. Bu çocuğa hayranlık duyan herkes, bununla sembolize edilmiş olabilir. Örneğin babası, öğretmenleri ve diğer çevresi. Buraya kadar rüyada, çocuğun içsel sorunları ortaya konulmuştur. Ama bu noktadan sonra rüyaya yeni bir etken katılmaktadır. Çünkü çocuk, kendisini adama taşıtırsa öleceğini hissetmektedir. Bu, net ve kesin bir aydınlanmadır. Artık karar verme zamanı gelmiştir. Bunun üzerine çocuk, suya atlar ve yüzerek karşı kıyıya geçer (herhalde artık beş-altı yaşlarında değildir). Son olay, bir arzunun gerçekleşmesidir. Fakat bu arzu, aslında yetişkin insanlarda görülen akılcı bir arzu türüdür. Rüyayı gören kişi, suya atlamaya cesaret ettiğinde artık kendisinin de yüzebildiğini (özgür olabildiğini) anlamıştır.

Fakat bu kavrayış, zaman içerisinde belirginliğini ve etkisini kaybetmiştir. Günlük hayatın "gürültüsü" ona hiçbir şeyi abartmaması gerektiğini, her şeyin yolunda olduğunu, nedensiz yere çevresinden kopmaması gerektiğini fısıldamaktadır. Fakat bir süre sonra bu genç, gerçek hayatında da bu bilgiye ulaşabildi ve rüyada olduğu gibi akıllı ve cesur davranmaya başladı. Böylelikle rüya gerçek olmuştu.

Anlattığımız son iki rüya, akılcı ve akıldışı arzular arasındaki önemli bir farka dikkat çekmektedir. Arzuladığımız birçok şeyin temelinde kişiliğimizin güçsüz yanları gizlidir. Arzular, bu eksikliği gidermek ve dengelemek için doğarlar. Böylece rüyalarda şöhretli, güçlü ve herkes tarafından sevilen biri olduğumuzu görürüz. Bazı rüyalarımızın temelinde ise bizim en değerli ve en önemli hedeflerimiz ile arzularımız yer alır. Dans ettiğimizi ya da uçtuğumuzu görmemiz veya ışıklar şehrini izlememiz, çevremizin sevdiğimiz dostlarla sarılması, belki uyanık halimizde bile fark edemediğimiz yüce yanlarımızın ortaya konulmasıdır. Rüyalarımız, bu hedeflerin ve yüceliklerin gerçekleşebilir nitelikte olduklarını gösterirler. Bunları ilk olarak rüyasal fanteziler biçiminde görürüz. Ama sonradan bilinçli eylemlere dönüşmeleri de mümkündür. Bu nedenle rüyaları önemsememek ve rüyayı gören kişinin cesaretini kırmak çok yanlıştır. Burada önemli olan, rüyaların sahip oldukları özelliklerdir. Dikkat edilmesi gereken, gördüğümüz rüyanın içeriğinin bizi ileriye götürücü mü, yoksa üretkenliğimizi engelleyici mi olduğu noktasıdır.

Şimdi anlatacağımız rüya ise rüya görenin sorunlarına iyi bir ışık tutmasının yanı sıra, çağrışım malzemesinin nasıl kullanılacağını gösteren güzel bir örnektir. Rüyayı gören adam 35 yaşındadır ve gençliğinde hafif, fakat sürekli depresyonlar geçirmiştir. Babası neşeli ancak sevgisini belli etmeyen bir insandır. Annesi ise çocuk daha sekiz-dokuz yaşındayken ağır bunalımlar geçirmeye başlamıştır. Çocuğa, arkadaşlarıyla oyun oynama izni verilmemiş, çocuk evden çıkacak olursa

annesi ona bu davranışından dolayı çok kırıldığını ve üzüldüğünü söylemiştir. Çocuk, ancak kitapları ve hayalleri ile baş başa kaldığında annesinin eleştirilerinden kurtulabilmiştir. İçindeki her mutluluk kıpırtısı, annesinin soğuk davranmasıyla ve böyle bir gösteriye gerek olmadığını açıklamasıyla bastırılmıştır. Aklı ona annesinin eleştirilerinde haksız olduğunu söylemesine rağmen, annesinin mutsuzluğunda kendisinin de bir payı olduğu saplantısından kurtulamamıştır. Böylece, kendisinin de hayatta başarılı olabilmek için gereken şartlara sahip olmadığını düşünerek mutsuz bir insan haline gelmiştir. Ayrıca, kimsenin ailesindeki bu duygu yoksunluğunu öğrenmemesi için de çaba göstermektedir.

Diğer insanlarla olan ilişkisi bir hayli sorunludur. Özellikle saldırgan karakterli insanlarla hiç geçinememektedir. Böyle bir davranış karşısında tamamen yalnız ve çaresiz kalmakta, ancak tanıdığı birkaç arkadaşının yanında bulunduğu zaman huzurlu olabilmektedir. Bir gün şu rüyayı görmüştür:

> Bir adamı, tekerlekli sandalyede otururken görüyorum. Satranç oynamaya başlıyor ama epeyce de isteksiz davranıyor. Birdenbire oyuna ara veriyor ve: "Bir süre önce de oyunumdan iki tane taşımı almışlardı. Ama onların yerine Thessail'i koyacağım," diyor ve şöyle devam ediyor: "Bir ses (bu annemin sesi) bana şunu söyledi: Bu hayat yaşanmaya değmez!"

Bazı ön bilgileri göz önünde tutarsak, rüyanın birkaç unsurunu kolayca anlayabiliriz. Tekerlekli sandalyedeki adam rüyayı gören kişinin kendisi, satranç ise hayatın bitmeyen bir oyunudur. Bu oyunda saldırı, savunma, karşı saldırı ve diğer stratejiler egemendir. Fakat adam, aslında hayat denilen bu oyunu oynamak istememektedir. "Bir süre önce de, oyunumdan iki tane taşımı almışlardı" cümlesiyle, çocukluğunda yaşayamadığı bazı olaylara atıf yapmaktadır. Acaba oyundan

alınan taşlar hangileriydi? Bence, bunlar kral ve kraliçe, yani babası ile annesidir. Onlar oğullarını eleştiriyorlar, kırıyorlar ve ona acı çektiriyorlardı. Yanında olmasalar bile adamın üzerindeki olumsuz etkileri süregelmekteydi. Fakat rüyayı gören kişi, "Thessail"in yardımı ile bu sorunu çözümlemiş, oyuna devam etmiştir. Fakat yorumumuz, bu kavramda tıkanıp kalmaktadır. Rüyayı gören kişi de çaresizdir.

Rüyayı gören adam: "Bu kelimeyi tam olarak görebiliyorum. Ama ne anlama geldiğini bir türlü kestiremiyorum." Psikiyatrist: "Herhalde rüyayı gördüğünüz sırada, bu kelimenin anlamını biliyordunuz? Ne de olsa, gördüğünüz şey sizin rüyanızdır. Ve o kelimenin yaratıcısı da sizsiniz. Şimdi, kelime hakkında bir serbest çağrışımda bulunmaya çalışalım. 'Thessail' kelimesini duyduğunuzda aklınıza ne geliyor?"

Adam: "Aklıma gelen ilk şey Thessalia'dır. Bildiğiniz gibi Thessalia, Yunanistan'ın bir bölgesidir. Evet, çocukken Thessalia'nın çok hoşuma gittiğini hatırlıyorum. Oranın yumuşak ve sıcak iklimini, mutlu ve sevecen çobanlarını hatırlıyorum. Thessalia'yı, Atina'dan ve Sparta'dan daha fazla beğenmiştim. Örneğin Sparta'nın askeri atmosferi hiç hoşuma gitmemiş, Atina'yı da pek sevememiştim. Atinalılar, kültür düşkünü sosyetik insanlardı. Oysa Thessalia'daki çobanları daha içten bulmuş ve onlardan daha çok hoşlanmıştım."

Psikiyatrist: "Fakat rüyanızda gördüğünüz kelime Thessalia değil, 'Thessail'dir. Bu kelimeyi niçin değiştirdiniz?"

Adam: "Çok garip. Şimdi de bir harman döveni aklıma geliyor. Hani çiftçilerin buğdayı ezdikleri şu alet. Fakat harman dövenini aynı zamanda bir silah olarak da kullanabilirsiniz."

Psikiyatrist: "Bu çok ilginç işte. Demek ki, 'Thessail' kelimesi, Thess-alia ve fl-ail* kelimelerinden oluşuyor. Buna göre Thessalia, size harman dövenlerini, çobanları ve çiftçileri hatırlatmakta, yani basit köy hayatını canlandırmaktadır. Şimdi

* İngilizcede "flail" harman döveni anlamına gelmektedir. (Çev. n.)

yine rüyanıza geri dönelim. Rüyanızda satranç oynuyorsunuz, oyununuzdan iki tane taşın alındığını biliyorsunuz ve bunları 'Thessail' yardımıyla karşılayabileceğinizi söylüyorsunuz."

Adam: "Şimdi daha iyi anlayabiliyorum. Çocukluğumu tam olarak yaşayamamış olduğumdan, hayat oyunumdaki durumun daha olumsuz olduğunu düşünüyorum. Diğerlerinin sahip olduğu silahların (yani, satranç taşlarının) hepsi yok bende. Fakat yeni ve basit bir hayata başlayabilirim ve eksik olan silahlarımın yerini de bir harman döveni alabilir."

Psikiyatrist: "Fakat rüyanız bununla kalmış olmuyor. Birdenbire oyunu bırakıyorsunuz ve 'Bir ses bana şunu söyledi: Bu hayat yaşamaya değmez!' diyorsunuz."

Adam: "Bunu çok iyi anlıyorum. Çünkü hayat oyununu oynamaya zorlandığım için oynuyorum. Fakat aslında bu hayat beni hiç ilgilendirmiyor. Çocukluğumdan beri sahip olduğum hayat görüşüm bellidir: Bu hayat yaşamaya değmez!"

Psikiyatrist: "Evet, eğer hayat görüşünüzü, kendinizin değil de annenizin etkisi ile oluşturduğunuzu ve annenizin üzerinizde hipnotizma ötesi bir egemenliğe sahip olduğunu kabul ederseniz önemli bir adım atmış sayılabilirsiniz. Artık bu hipnotizmadan kurtulmanın çarelerini aramanızın zamanı gelmiştir. Aslında depresyonlarınızın annenizin etkisiyle oluştuğunu anlamanız bile büyük bir başarıdır. Bu gerçeği de ancak uykunuzda kavrayabildiniz."

Şimdiye kadar hiç incelemediğimiz bir rüya türü de kâbuslardır. Freud'a göre, kâbuslar genel rüya kuramının bir parçasıdır ve burada da akıldışı bir arzu tatmin edilmektedir. Fakat uykusunda bir kâbus görmüş olan herkes bu görüşe karşı çıkacaktır. Acaba büyük dehşetleri yaşadıktan sonra korku içerisinde uyandığımızda, akıldışı bir arzumuzu mu tatmin etmiş oluruz? Bu anlamlı bir açıklama mıdır?

Yukarıdaki eleştiri ilk anda öyle gibi görünse de, pek o kadar yerinde değildir. Çünkü bazı patolojik durumlarda insan-

lar, büyük bir zevkle, kendilerine zarar veren şeyleri yapmaktadırlar. Örneğin mazoşistler, kaza geçirmeyi ya da hasta olmayı veya dövülmeyi, bilinçdışı bir biçimde de olsa arzu etmektedirler. Mazoşist sapıklarda (yani, böyle bir arzunun cinsel bir görünüm kazanmış olması halinde) bu duygu, bilinçli olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca intihar etme isteğinin de, intikam ve yok etme dürtüsünün sonucunda oluştuğunu, ama burada başka insanlara karşı değil de kendi kişiliğine karşı yöneltilmiş olduğunu biliyoruz. Kendini yok etme ve ıstırap çektirme duygularına sahip insanların kişiliklerinin diğer yüzünde derin ve yoğun korkular gözlenmektedir. Aslında bu korkular kişinin kendine zarar verici eğilimlerinin bir sonucudur. Freud'a göre korkuya yol açan nedenlerin ardında yalnızca mazoşist duygular ya da intihar eğilimleri gizli değildir. Ayrıca başka insanların nefretine yol açan ya da toplumun cezasını gerektirecek arzulara sahip olmak ve bunları gerçekleştirmeye çalışmak da kişiliğin korkuyla dolması sonucunu getirir.

Aşağıdaki rüya, bir korku rüyasına verilebilecek güzel bir örnektir:

> Bir meyve bahçesinde gezinirken, bir ağaçtan elma koparıyorum. Tam o anda büyük bir köpek geliyor ve üzerime atlıyor. Çok korkuyorum ve "imdat" diye bağırarak uyanıyorum.

Rüyayı gören adam, aynı gün yolda evli bir kadına rastlamış ve ondan çok hoşlanmıştır. Bu bilgi, yukarıdaki korku rüyasını yorumlayabilmek için gerekmektedir. Kadının adama ümit vermesi üzerine adam, onunla bir ilişkiye girebilme hayalleriyle uykuya dalmıştır. Adamın burada vicdanından dolayı mı, yoksa toplumun cezasından dolayı mı korktuğu önemsizdir. Önemli olan, bu korkunun cinsel arzunun tatmin edilmesi isteğinden kaynaklanmış olmasıdır. Çalınmış ve yasak olan meyveyi yemek, adamda şiddetli bir korku yaratmıştır.

Birçok korku rüyasını gizli kalmış arzularımızın bir tatmini olarak görebiliriz. Bu, Freud yöntemine de uygun bir açıklama olacaktır ama ben buna katılmıyorum. Çünkü ben rüyaları, uykumuzda yaşadığımız ruhsal bir faaliyet türü olarak görmekteyim. O halde nasıl ki uyanıkken korkularımız oluyorsa, bunun aynen uyku haline yansıması da doğaldır. Yani insanlar uykularında da, uyanıkken de bir tehlike ile karşılaştıklarında korku duyarlar.

Korkularımız ihtiraslardan ve tutkulardan mı kaynaklanır? Ya da Buddhistler'in dediği gibi, susamadığımız zaman, korku da duymaz mıyız? O zaman, uyurken ve uyanıkken yaşadığımız korkuların temelinde, arzularımızın ve isteklerimizin yattığını söyleyebilir miyiz?

Bence bu fikri savunmak pek de yanlış olmaz. Çünkü her korku olayının ardında, bir arzu yer alır. Fakat Freud'un yorumları, bu genel görüşler çerçevesinde ileri sürülmemiştir. Bunu daha iyi anlamak için korku rüyalarının üç değişik türünü biraz daha yakından inceleyelim.

Mazoşist ve kendimize zarar verici kâbusların ardında acı çekme ve kendimizi yok etme arzuları vardır. İkinci tür olan elmayı çalma rüyasında ise doğrudan bir zarar verme arzusu bulunmaz. Ancak gerçekleştirilen arzu, ruhun başka bir bölümünde korku yaratmıştır. Bir arzu nedeni ile ortaya çıkan bu rüyalar, bir yan ürün olarak korkuyu çağrıştırırlar. Üçüncü tip kâbuslar, kendimizi tehlikede görmemizden kaynaklanmaktadır. Hayatımızın ya da özgürlüğümüzün gerçek veya varsayımsal biçimde tehdit edilmesiyle oluşan bu rüyalarda arzuların rüya ile bir ilgisi yoktur. Özetle, ilk iki tür kâbus, bir arzunun gerçekleşmesi ve var olması sonucunda ortaya çıkar. Üçüncü tür kâbuslar ise bir tehlikenin baş göstermesi ile oluşur. Burada var olan, yaşamak veya benzeri evrensel istekler, oluşumun ortaya çıkmasını etkilemezler. Aşağıdaki korku rüyası, diğer kâbuslara benzeyen özellikler göstermektedir:

Bir seranın içindeyim. Birdenbire, bir yılan bana doğru gelmeye başlıyor. Annem ise yanımda duruyor ve haince gülümsüyor. Bana yardım etmeden de gidiyor. Kapıya doğru koşuyorum, fakat yılanın oraya benden daha önce ulaşmış olduğunu görüyorum. Yılan, yolumu kapatıyor. Sonra dehşet içinde uyanıyorum.

Rüyayı gören kişi, şiddetli korkular yaşayan 44 yaşındaki bir kadındır. Rüyanın en göze çarpan unsuru da, anne ve çocuk arasında görülen karşılıklı kin duygusudur. Aslında annenin kızından nefret etmesinin kabul edilebilir nedenleri vardır. Annesi sevmediği bir erkekle evlenmiştir. Kızının ise bu zoraki evliliği sürdürmesindeki tek neden olduğunu düşünmektedir. Ayrıca kız üç yaşındayken, annesinin bir başka erkekle ilişkisi olduğunu anlamış ve bunu babasına söylemiştir. Bu olaydan sonra anne ve kız ilişkisi sürekli bir çatışma halini almıştır. Belki babası kızına destek olabilse durum bu türlü gelişmeyecektir. Ama baba da kendi karısından korkmaktadır. Bundan dolayı da hiçbir zaman kızına açık bir destek verememiştir. Sonuç olarak, çok yetenekli ve onurlu olan kızı, kendi içine kapanık biri haline gelmiştir. Hep içine attığı duygularında annesinin onu ezdiğini ve bir gün fırsatını bulursa onu alt edeceğini tasarlamaktadır. Sonuçta bütün bu nefret ve güvensizlik duyguları, kızın uykusunda ve uyanık halinde peşini bırakmayan bir korku şekline dönüşmüştür.

Anlatılan rüya bu korkunun bir ifadesidir. Kadının "sera" hakkındaki fikirleri sorulduğunda, benzer bir seranın eski çiftliklerinde de bulunduğunu söylemiş, bu seraya birçok kere yalnız kalabilmek ve kendisiyle baş başa olmak için gittiğini anlatmıştır. Rüyasında ise tehlike annesinden gelmez, bir yılan tarafından oluşturulur. Bu ne demektir? Herhalde kadın burada, koruyan anne tipine olan özlemini dile getirmeye çalışmıştır. Annesinin karakterinin en sonunda değiştiğini ve onun artık iyi bir anne olduğunu sık sık hayal etmiştir.

Fakat bu rüyada, kadın bir kez daha tehlikededir ama annesi haince gülümsemekte ve kızına yardım etmemektedir. Böylece annesinin gerçek yüzü bir kez daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim annenin böyle davranmasından sonra rüyadaki yılan ve anne ayırımı ortadan kalkmakta, artık annesi yılanla bir tutulmakta ve ikisi de kadını yok etmek isteyen güçleri temsil etmektedirler. Kadın kurtulabilmek ümidiyle hemen kapıya doğru koşar. Fakat geç kaldığını görür. Çünkü yolu kapanmıştır. Böylece, zehirli bir yılan ve kötü bir anneyle aynı yerde kapalı kalmıştır.

Rüyayı gören kadın, gün boyu yaşadığı korkuları uykusunda daha yoğun ve annesi üzerinde odaklanmış olarak yaşamaktadır. Aslında bu gerçekçi bir korku da değildir. Sözü edilen korku patolojik, yani hastalıklı bir davranış örneğidir. Çünkü ne annesi ne de başka bir insan onun için bir tehlike oluşturmaktadır. Fakat kadın yine de rüyasında ortaya çıktığı gibi şiddetle korkmaktadır. "Acaba bu rüya bir arzunun gerçekleşmesi midir?" sorusuna belirli bir noktaya kadar "evet" dememiz gerekmektedir. Kadın, annesini onu seven ve koruyan biri olarak görmek istemektedir. Fakat o, haince davranmakta ve kızının korkmasına neden olmaktadır. Aslında annesine ihtiyaç duymasa, ondan korkmasına da gerek kalmayacaktır. Fakat bu rüyada, iyi bir anneye sahip olma arzusu dışında diğer bazı önemli arzular da ortaya çıkmaktadır. Bunlar, intikam duygusu ve babasına, karısının kötü bir insan olduğunu gösterme isteğidir. Babasına bu biçimde davranması, çocukluğundan kalma bir cinsel bağlılıktan veya sevgisinden dolayı değildir. Kız, küçükken yaşadığı aşağılanmaları ve ezilklikleri düşünmekte, onurunu ve kendine güvenini ancak böyle, annesini yok ederek kazanacağını sanmaktadır. Aslında kadının bu intikam duyguları oldukça karmaşıktır ve bu konunun sınırlarını aşar. Onun daha başka değişik korku rüyaları da vardır ve bunlarda o koruyucu anne özlemi yer almaz. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi:

Bir kafesteyim. Yanımda bir kaplan duruyor ve bana yardım edebilecek hiç kimse yok.

Veya bir başka korku rüyası:

Bir bataklık görüyorum. Küçük bir patikadan yürüyerek bu bataklığı geçmeye çalışıyorum. Çevrem çok karanlık, önümü göremiyor ve yönümü de tamamen kaybediyorum. Bir adım daha atarsam düşüp boğulacağımı düşünüyorum.

Ya da:

Bir davadaki sanık rolündeyim. Bir cinayet işlemiş olmakla suçlanıyor, ama suçsuz olduğumu biliyorum. Fakat yargıçlar ve jüri üyeleri beni suçlu olarak görüyorlar. Bunu yüzlerinden anlıyorum. Sanki dava, sadece formalite icabı yapılıyormuş gibi. Sonucun önceden belli olduğunu hissediyorum. Ben ya da tanıklar ne söylersek söyleyelim (aslında tanık bile yok), yine de kendimi savunmanın bir anlamı olmadığını biliyorum.

Anlatılan bütün bu rüyaların ardında çaresizlik gizlidir. Bu çaresizlik, kadının kişiliğinin tüm özelliklerini felce uğratıyor ve onun bir paniğe kapılmasına yol açıyor. Rüyalarda yer alan cisimler, hayvanlar ve insanların hepsi de, kadına karşı çok insafsız davranıyorlar. Çevrede bir tek arkadaşı bile görülmüyor, hiç kimse kadının yardımına gelmiyor. Bu çaresizliğin temelinde, kadının hâlâ annesinden intikam almak istemesi yatmaktadır. Bundan ve zihninde annesiyle mücadele etmekten vazgeçemediği sürece de bu pasif durumdan kurtulamayacaktır. Burada karşımıza çıkan intikam alma duygusu, akıldışı bir arzunun gerçekleşmesi değil, hayatta kalabilme ve yaşayabilme isteğinden kaynaklanan bir öğedir. Çünkü ka-

dının temel korkusu, kendini savunamayacağı dış saldırılara hedef olmaktır.

Birçok defa tekrarlanan rüyalar, incelenmesi açısından ilginç ve anlamlıdır. Gerçekten de bazı insanlar aynı rüyayı senelerce, hatta kendilerini bildiklerinden beri gördüklerini söylerler. Bu tür rüyalarda, çoğunlukla rüyayı gören kişinin hayat anlayışı ya da hayatının amacı kendisini belli eder. Bunun yanı sıra, böyle tekrarlanan rüyalar onları gören insanların nevrozlarını ve hatta kişiliklerini anlamamızı sağlayan birer anahtar gibidir. Bu rüyalar bazen hiç değişikliğe uğramadan tekrarlanırken, bazen de kişinin yaşantısındaki gelişme ya da gerilemelere göre farklılık gösterebilir.

İnceleyeceğimiz rüyanın sahibi, on beş yaşındaki bir kız çocuğudur. Kız henüz on yaşındayken bir intihar girişiminde bulunmuş ve daha sonra da bunu beş kez denemiştir. Alkolik olan babası kızını sürekli olarak dövmekte, annesi ise başka erkeklerle yatıp kalkmaktadır. Evde ne yiyecek ne de giyecek bir şey vardır ve her taraf pislik içindedir. Böylesine yıkıcı ve insanlığa ters bir ortamda yetişen bu kız, kendini bildiğinden beri hep şu rüyayı gördüğünü söyler:

> Bir kuyunun dibindeyim. Yukarı çıkmaya çalışıyorum. Tam kuyunun başına gelmişken birisi ellerime basmaya başlıyor. Ellerimi acıyla geri çekince de yine kuyunun içine düşüyorum.

Herhalde bu rüyayı açıklamaya pek gerek yoktur. Çünkü rüya aracılığı ile genç kızın hayat trajedisi gözler önüne serilmektedir. Eğer kız bu rüyayı bir kez görmüş olsaydı, bazı muhtemel korkulardan söz etmemiz gerekecekti. Fakat bu rüya düzenli olarak tekrarlandığı için kızın hayatındaki önemli bir konunun gün ışığına çıktığını düşünmemiz doğru olur. Kızın niçin sürekli olarak intihar girişiminde bulunduğu da, bu rüyayı göz önüne alınca açıklığa kavuşmuştur.

Aşağıdaki rüyada ise öz olarak aynı, fakat biçim açısından değişken bir "tekrar rüyası" örneği görülebilir. Rüyalar, aşağıdaki sırayı izleyerek görülmüşlerdir:

"Hapishanedeyim. Dışarıya çıkamıyorum."

"Sınırdan geçmek istiyorum. Fakat pasaportum olmadığından, beni sınır kapısında alıkoyuyorlar."

"Avrupa'da bir limandayım ve bir gemiye binmek istiyorum. Fakat görünürde hiçbir gemi yok ve buradan nasıl uzaklaşacağımı da bilemiyorum."

"Büyük bir şehirde, kendi evimdeyim ve dışarıya çıkmak istiyorum. Fakat kapıyı bir türlü açamıyorum. Bunun üzerine kapıyı kuvvetlice tekmeleyince, aniden açılıyor ve ben dışarıya çıkabiliyorum."

Görülebileceği gibi, dört rüyanın da temelinde kapalı kalma, "dışarıya çıkamama" korkusu yatmaktadır. Rüya dizisinden de anlaşılacağı gibi, adamın korkusu senelerdir içinde yer etmiş, ama zamanla bir azalma göstermiştir. (Hapishaneden başlayıp, tekmelenerek açılan kapıya kadar uzanan bir geçiş vardır.) Rüyayı gören adam ilk önce kendini kurtaramaz bir haldeyken, gördüğü son rüyada kapıyı kuvvetli bir tekmeyle açabilmiştir. Bu da adamın seneler boyunca ruhsal yönde ileriye doğru olumlu bir gelişme gösterdiğinin belirtisidir.

VII

MİTLER, MASALLAR, MERASİMLER ve RÜYALARDA KULLANILAN SEMBOL DİLLERİ

Tıpkı rüyalar gibi mitler de, zaman ve mekân içerisinde gelişen bir tarihçeye sahiptir. Uzun yıllar boyunca, sembolik bir dil kullanarak, insanlığın dini ve felsefi görüşleri ile ruhun geçirdiği tecrübeleri bizlere aktarmışlardır. Sembol dilini ve mitlerin bu gerçek özünü kavrayamazsak karşımıza iki seçenek çıkar. Mitleri ya bilim öncesi ve saf dünya görüşünün sanatsal özelliğe sahip bir ürünü olarak görebiliriz ya da (ki bu alışılagelmiş bir görüştür) mitlerin özünde "gerçek" bir olayın yattığını ve bunun sanatsal bir biçimde işlenmiş olduğunu, böylelikle de zamanımıza kadar aktarıldığını düşünebiliriz. Yirminci yüzyılın başlarına kadar geride kalan bu ikinci yaklaşım daha sonraları öne çıkmaya başlamıştır. Günümüzde ise mitlerin daha çok dini ve felsefi özellikleri ön planda tutularak dışavurulan anlatım biçiminin, bu dini ve felsefi çekirdeğin sembolik bir ifadesi olduğu kabul edilmektedir. Artık bu dışavurulan anlatım biçiminin, yani hikâyenin "ilkel" toplumların fantastik hayalleri olmadığını, geçmişten günümüze kadar gelebilen değerli hatıraları dile getirdiklerini anlamaya başlıyoruz. (Ayrıca bazı hatıraların tarihi gerçekleri yansıttıklarını bilimsel araştırmalar sonucu ispatlamış bulunuyoruz.) Mitlere yeni bir gözle bakanların başında Johann Jakob Bachofen ve Sigmund Freud gelir. Bachofen, mitlerin dini ve felsefi anlamlarını ve tarih içindeki önemlerini, insanüstü bir çaba ve başarı ile gün ışığına çıkarmayı başarabilmiştir. Freud'un mitlere olan katkısı ise rüya yorumu tekniğini ortaya atarak sembol dilinin anlaşılmasını kolaylaştırmasıdır. Freud mitleri de, tıpkı rüyalarda olduğu gibi akıldışı

ve asosyal dürtülerimizin ürünleri olarak görme eğiliminde olduğu için, mit konusundaki katkısı dolaylı biçimde ortaya çıkar. Oysa mitler, kendilerini sembol dili aracılığı ile ifade eden geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir.

Ödipus Miti

Freud'un mitleri yorumlayış biçimini, onun Ödipus mitini nasıl değerlendirdiğini inceleyerek anlayabiliriz. Aynı zamanda yorumun merkezine cinsellik yerine insanlar arası ilişkilerde çok önemli bir öğe olan "otorite" kavramını koyarsak apayrı bir yoruma gitmiş oluruz. Bunun yanı sıra, mitlerin yazılı bir belge haline getirilirken, eski toplum düzenini ve düşünce biçimini gösteren hatıraların nasıl da değiştirilip çarpıtıldığını yine Ödipus mitinde görmek mümkündür. (Bundan sonra yazılanlar için bkz: E. Fromm, 1949).

Sigmund Freud, bu konuda şunları yazmaktadır. (1900 a, s. 269 vd.):

> Eğer Kral Ödipus'un hikâyesi, günümüz insanını en az bir eski Yunanlı kadar etkiliyorsa, o zaman bunun nedeninin, hikâyenin çok özel olan içeriğinde aranması gerektiğini düşünüyorum. Galiba içimizde, Ödipus'un kader gücünü kabul eden bir şey vardır. Onun karşılaştığı kaderi belki biz de yaşayabiliriz. Bundan dolayı da hikâyesi bizi çok etkilemektedir. Gerçekten de hikâyedeki kâhin bizi de lanetleyebilirdi. Çünkü rüyalarımızın da gösterdiği gibi, insanlar ilk cinsel arzularını annelerine ve ilk nefreti de babalarına karşı duyarlar. Babası Laios'u öldüren ve annesi İokaste ile evlenen Kral Ödipus, yalnızca çocukluk arzularımızın bir tatminidir. Fakat biz kraldan daha şanslıyız. Çünkü eğer psikonevrotik bir hasta değilsek, annemize karşı

hissettiklerimiz ve babamıza karşı duyduğumuz nefret, doğal bir biçimde tükenecek ve dinecektir. Ama yine de içimizde ortaya çıkan "anneye sahip olma arzusu" karşısında büyük bir üzüntüye kapılır ve onu bastırmaya çalışırız. Şair, Ödipus'un suçunu gözler önüne sererken, içimizdeki bastırılmış dürtüleri de su üstüne çıkartmaktadır. Bu arada koronun ikazı, bizi çok derinden yaralar:

"... İşte bakın, bu Ödipus,
Yüce bilmeceleri çözen ve egemen olan kişi,
Mutluluğu herkes tarafından kıskanılan adam.
Ama gelin de görün, şanssızlığın amansız dalgaları onu nasıl da yuttu!"

Ahlak anlayışımıza ters düşen doğal arzularımızdan biz de, aynen Kral Ödipus gibi habersiziz. Fakat onları gördükten sonra, artık bir daha çocukluğumuza dönüp özlemle bakmak istemeyiz.

Freud'un burada sözünü ettiği "Ödipus Kompleksi", daha sonra onun psikolojisinin bir temel taşı haline gelmiştir. Freud bunu, din ve ahlakın gelişimini açıklayan bir anahtar olarak görüyor ve çocukların gelişiminde bu kompleksin çok önemli bir rolü olduğunu savunuyordu. Ödipus kompleksinin, psikopatolojik gelişmelerin temelini ve "nevrozların çekirdeğini" oluşturduğunu düşünüyordu.

Freud'un örnek aldığı mit, Sophokles'in yazdığı "Kral Ödipus" tragedyasıdır. Bu eserin özeti şöyledir: Bir kâhin, Theba Kralı Laios ve karısı İokaste'ye doğacak olan oğullarının babasını öldüreceğini ve annesini de kendisine bir eş olarak alacağını söylemiştir. Bu kaderden kurtulmak için İokaste, yeni doğmuş olan oğlunu öldürmek ister ve onu bir çobana teslim eder. Çoban, ayakları bağlanmış olan çocuğu bir ormana bırakacak, bebek de böylece ölecektir. Fakat yaşlı çoban verilen

görevi yerine getirmez ve çocuğu Korint Kralı'nın bir memuruna verir. Bu memur da bebeği krala teslim eder. Kral bu çocuğu kendi evladı olarak kabullenir ve onu Korint'te yetiştirir. Çocuk, kralın öz babası olmadığını bilmemektedir. Daha sonra, Delphi şehri kâhini genç adama babasını öldüreceğini ve annesiyle evleneceğini söyler. Bunun üzerine, kaderinden kaçmaya ve kendi evi sandığı Korint'ten uzaklaşmaya karar verir. Delphi'den geri dönerken yaşlı bir adamla kavga eder. Bu arada kontrolünü kaybeder ve yaşlı adam ile hizmetçisini öldürür. Aslında ölen yaşlı adam kendi gerçek babası olan Theba Kralı Laios'tur.

Ödipus, bir süre sonra Theba'ya gelir. Fakat bir sfenksin şehrin gençlerini öldürdüğünü görür. Sfenks, sorduğu bilmeceye doğru bir cevap aldığı zaman bu cinayetlerden vazgeçeceğini söylemektedir. Sorulan bilmece şöyledir: "İlk önce dört, sonra iki ve en sonunda da üç ayak üzerinde yürüyen şey nedir?" Ayrıca, bu bilmeceyi çözenin, Theba şehrinin kralı olmasına karar verilmiştir. Böylece artık dul olan kraliçeyi de kendine eş olarak alabilecektir. Ödipus bilmeceyi çözmeye çalışır ve sonunda çözümü bulur. Sorulan şey, insandır. Çünkü insanlar, bebekken dört ayak, yetişkinken iki ayak ve yaşlılıklarında da üç ayak (bastonla birlikte) üzerinde yürümektedirler. Bunun üzerine sfenks, kendini denize atar ve ölür. Theba şehri artık kurtulmuştur. Ödipus ise Theba Kralı olur ve İokaste ile evlenir.

Ödipus kral olduktan sonra, şehirde büyük bir veba salgını ortaya çıkar. Birçok Thebalı ölür. Kâhin Teiresias bu vebanın Kral Ödipus'un işlediği bir suçtan dolayı şehirde yayıldığını söyler. Ödipus'u baba katili olmak ve ensest yapmak ile suçlar. Kral, ilk önce buna inanmak istemez. Fakat sonunda gerçeği görür ve bu acı ile kendi gözlerini kör eder. İokaste ise intiharı seçer. Tragedya, Ödipus'un bilmeyerek işlediği ve bastırmaya çalıştığı bir suçun cezasını çekmesiyle son bulur.

Acaba bu mit, Freud'un görüşlerini mi yansıtmaktadır? Burada bilinçdışı bir ensest arzusu ve babaya duyulan nefret mi anlatılmaktadır? Göründüğü kadarıyla bu mit, Freud'un teorisini doğrulamaktadır.

Ama miti yakından incelediğimizde, bazı şüpheler ortaya çıkar. İlk olarak şu özellik dikkatimizi çekmektedir: Eğer Freud'un görüşleri doğru olsaydı, Ödipus, Laios ve İokaste'nin onun babası ve annesi olduklarını bilmeden, ilk önce İokaste ile tanışmalı, ona âşık olmalı, onunla evlenmeli ve daha sonra da babasını öldürmeliydi. Fakat "Kral Ödipus"ta, Ödipus'un İokaste'den hoşlandığı yazmamaktadır. Ayrıca ona âşık bile olmamıştır. İokaste ile evlenmesinin tek sebebi, bu kadının taht ile birlikte verilmiş olmasıdır. Eğer gerçekten ensest arzuları gündemde olsaydı, eserde anne ve oğlu arasındaki bir cinsel arzunun belirtilmesi gerekmez miydi? Bu soru bir başka açıdan da önemlidir. Eğer mitin eski kaynaklarındaki biçimine bakacak olursak, yalnızca Şamlı Nikola'nın hikâyesinde bir evlenme sahnesi vardır. Evlenme sahnesi, Carl Robert'e göre, daha sonra bu mite katılmıştır (bkz: C. Robert, 1915).

Ayrıca bu tragedyada Ödipus, cesur ve bilge bir kahraman olarak anlatılmaktadır. O, Theba'nın iyiliği için gelmiştir. Öyleyse böyle bir kişiden zamanının en adi suçunu işlemesini nasıl bekleyebiliriz? Bu soruya belki şöyle bir cevap verebiliriz: Güçlüye egemen olan insanlar bile, ansızın bir kötülüğün kurbanı olabilirler. Ama bu, tartışılabilir bir yaklaşımdır.

Aslında bu eser üç bölümden oluşmaktadır, yani bir trilojidir. Eğer bu trilojinin diğer iki bölümünü yani *Ödipus Kolonos'ta* ve *Antigone*'yi dikkate almazsak, yukarıdaki soruların hiçbirine tatmin edici bir cevap bulamayız. Yine de en azından, şöyle bir hipotez geliştirmemiz mümkündür: Bu mit, anne ve oğlu arasındaki bir ensest sevginin sembolü değil, ataerkil ailedeki baba otoritesine karşı yapılan bir isyandır.

Ödipus'un İokaste ile evlenmesi, yalnızca ikinci dereceden bir öneme sahiptir. "Kral Ödipus" daha çok babasına karşı zafer kazanmış bir erkeğin sembolüdür.

Bu hipotezin geçerliliğini bütün Ödipus trilojisini göz önünde bulundurarak inceleyebilmek için, Sophokles'in yazdığı eseri bir bütün olarak ele almamız, yani *Kral Ödipus, Ödipus Kolonos'ta* ve *Antigone*'yi birlikte incelememiz gerekmektedir. (Triloji belki de bu sıra içinde yazılmamıştır. Ayrıca Sophokles'in bu üç tragedyayı bir triloji, yani üçlü bir tragedya biçimi olarak planlanmamış olması da mümkündür. Fakat yine de bu tragedya bir bütün oluşturmaktadır. Bütünsel ilişkiyi göz önünde tutmadan, Ödipus'un ve çocuklarının kaderini yazmak bence imkânsızdır.)

Ödipus Kolonos'ta adlı eserde Ödipus, Atina yakınlarında bir yerdedir ve ölmek üzeredir. Kendini kör ettikten sonra, bir süre Theba'da kalmıştır. Ödipus'tan sonra amcası Kreon Theba Kralı olmuş ve Ödipus'u sürgüne yollamıştır. Ödipus'un kızları olan Antigone ve İsmene, babalarıyla birlikte sürgüne gitmişlerdir. Fakat her iki oğlu da (yani, Eteokles ve Polyneikes) babalarına yardım etmemekte kararlıdırlar. Ödipus Theba'yı terk ettiğinde bu iki kardeş arasında bir taht kavgası başlar. Eteokles bu kavgayı kazanan kişidir. Fakat Polyneikes teslim olmaz ve yabancı askeri güçlerin yardımı ile tahtı ele geçirmeye çalışır. Bunun için babasına gidip özür diler ve yardımını ister. Fakat Ödipus'un oğullarına duyduğu nefret çok büyüktür. Polyneikes'in yalvarmalarına ve Antigone'nin araya girmesine rağmen oğlunu affetmez. Ölümünden önceki en son kelimelerinde de şunları söyler:

> Defol, aşağılık adam. Senin baban yok artık! Korkak adam, dinle şu lanetlerimi: Hiç unutma, mızrağın hiçbir zaman doğduğun kenti yenemeyecek ve hiçbir zaman Argos'a geri dönemeyeceksin, çünkü onu öl-

dürerek seni reddeden kardeşini kaybetmiş olacaksın. Lanetlerimi dinleyin ve hemen alın onu. Tartaros'un babasının korkunç gecesi, bu memleketin hayaletleri, kardeş kinini uyandıran Tanrı Ares bile sizleri kurtaramaz artık. Söylediklerimi duydun. Git ve söyle bunları Theba halkına ve girdiğin ittifaka, seninle anlaşan o birliğe: Ödipus artık oğullarına bu onurlu hediyeleri verdi.

(Sophokles, 1968, s. 396)

Antigone'de ise, bir başka baba-oğul çatışması ana temayı oluşturmaktadır. Bu eserde Kreon, yani devlet ve ailenin otoriter temsilcisi, oğlu Haimon'a karşı savaşmaktadır. Haimon babasını Antigone'ye ve halkına karşı olan davranışlarından dolayı eleştirmekte ve onu öldürmeye kalkmakta, bunu başaramayınca da kendi canına kıymaktadır.

Görüleceği gibi, üç tragedyada da egemen olan konu, baba ve oğul arasındaki çekişmedir. *Kral Ödipus*'ta Ödipus babasını öldürmüştür, çünkü Laios, küçük Ödipus'u öldürmek istemiştir. *Ödipus Kolonos'ta* ise Ödipus, oğullarına beslediği tüm nefretini kusmaktadır. *Antigone*'de de aynı nefreti, Kreon ve Haimon arasında görmekteyiz. Ensest sorunu, ne Ödipus'un annesi ve oğulları ne de Haimon ve annesi Eurydike arasında vardır. Eğer *Kral Ödipus*'u, bütün trilojiyi göz önünde tutarak yorumlarsak, asıl ve önemli konunun ensest sorunu değil de, baba ve oğul arasındaki çatışma olduğunu görebiliriz.

Freud ise bu çatışmayı, ensest arzusundan doğan baba-oğul çatışması ve rekabeti olarak yorumlamıştır. Bu yorumun doğru olmadığını iddia edecek olursak, çatışmanın niçin ortaya çıktığını da makul bir biçimde açıklamamız gerekecektir.

Bunun için *Antigone*'deki bazı anahtarları kullanabiliriz. Çünkü burada, Haimon ve Kreon arasındaki çatışma, ikisinin

arasında var olan özel bir ilişkiye dayanmaktadır. Kreon, sert ve otoriter kişiliği temsil etmektedir. Haimon ise bu otoriteye başkaldırmaktadır. Ödipus trilojisini bir bütün olarak ele aldığımızda, babanın otoritesine karşı isyan etmenin, hikâyelerin egemen unsuru olduğunu görebiliriz. Bu başkaldırı, ataerkil ve anaerkil toplumların çok eski çağlardaki çatışmalarına kadar geriye götürülebilir. Ödipus, Haimon ve Antigone, anaerkil prensibi temsil etmektedirler. Üçü de babalarının toplumsal ve dini düzenlerine karşı çıkmaktadırlar.

Bu yorum, Bachofen'ın Yunan Mitologyası analizine dayandığı için, burada onun bu konudaki görüşlerine de biraz açıklık getirmemiz gerekmektedir.

Bachofen, 1861'de yayınladığı *Analık Hakkı* (*Das Mutterrecht*) adlı kitabında, insanlık tarihinin başlarında, cinsel ilişkilerin özgür ve bağımsız olduğunu (*promiskue*) iddia ederek, çocuğun yalnızca annesi tarafından kesin olarak aileye bağlandığını söylemiştir. Çünkü o çağlarda, kan bağı yalnızca anneye dayandırılabiliyordu. Bundan dolayı da anne, hem ailede ve hem de toplumda bir otorite ve yasama merkezi idi. Bachofen, Yunan ve Roma antikitesine ait dini belgeleri incelediğinde, kadınların sahip oldukları öncü rolün yalnızca aile ve toplumda değil, aynı zamanda dinde de görüldüğünü fark etmişti. Olimpik tanrı dininden (yani, bildiğimiz Zeus bağlantılı ve Olimpos kökenli Yunan dininden) önce, bir ana tanrıçanın var olduğunu ve kadın kahramanlara dayanan bir dinin bulunduğunu ispatlayan da yine Bachofen olmuştur.

Bachofen'a göre, zamanla erkekler kadınları yenmiş ve onları egemenliklerinin altına almışlar, ayrıca ataerkil bir toplum düzeni kurmayı da ihmal etmemişlerdir. Bu biçimde oluşan bir ataerkil toplumda tek eşlilik (en azından kadınlar için), babanın otoritesi ve erkeklerin toplum içindeki egemen rolleri en önemli özelliklerdir. Böyle bir ataerkil kültürde din de toplumsal organizasyona uymuştur. Ana tanrıçanın yerine, artık erkek bir tanrı geçmiştir.

Bachofen'ın, Aşil'in *Oreste*'si ile ilgili olarak yaptığı analiz, onun Yunan mitleri hakkında yaptığı en güzel çalışmalardan biridir. Bachofen'a göre, *Oreste*'de, ana tanrıçalar ile tanrılar arasındaki savaş, sembolik bir dille gözler önüne serilmiştir. Eserin konusu kısaca şöyledir: Klytaimnestra, kocası Agamemnon'u, sevgilisi Egist uğruna öldürmüştür. Bunun üzerine Agamemnon'dan olan oğlu Orest, annesini ve onun sevgilisini öldürerek babasının intikamını alır. Anaerkil düzeni ve ana tanrıçaları temsil eden Erini'ler, Orest'in peşine düşer ve onun cezalandırılmasını ister. Fakat yeni ataerkil düzenin temsilcileri olan Apollon ve Athena (Athena, Zeus'un kafasından çıkmıştır, onu bir kadın doğurmamıştır!), Orest'i savunmaktadır. Bu çatışma aslında, yeni ve eski düzen arasındaki bir kavgadır. Anaerkil düzen için yalnızca tek bir kutsal şey vardır, o da anneyle olan kan bağıdır. Bundan dolayı da bir annenin öldürülmesi, işlenebilecek en büyük suçtur. Bu suç hiçbir zaman affedilemez. Ataerkil düzende ise babaya olan saygı ve sevgi en yüce duygudur. Bunun için bir babanın öldürülmesi işlenebilecek en büyük ve en kötü suçtur. Bu nedenle, Klytaimnestra'nın kocasını öldürmesi her iki düzen açısından da farklı bir biçimde değerlendirilmektedir. Erini'ler açısından bu cinayet önemsizdir, çünkü onlar anneyle olan kan bağına daha çok önem verirler. Fakat Olimpos tanrıları açısından, bir babanın intikamını almak için, bir annenin öldürülmesi suç sayılmamalıdır. Aşil'in *Oreste*'sinde, en sonunda Orest, serbest bırakılmaktadır. Fakat ataerkil düzenin bu zaferi, yenilen tanrıçalarla varılan bir anlaşma sonunda zayıflar. Çünkü artık onlara, toprağın koruyuculuğu ve tarlanın verimlilik tanrıçası olma görevleri verilmiştir.

Bachofen'ın da gösterdiği gibi, ataerkil ve anaerkil düzenler arasındaki farklılık, erkek ve kadın arasındaki ayrım ile sınırlı kalmamış, toplumsal ve ahlaki değerlere dek uzanarak yaygın bir etki alanı oluşturmuştur. Anaerkil kültürün

temelinde ve özünde kan bağı, toprak bağı ve doğaya karşı bir teslimiyet vardır. Ataerkil kültürlerde ise kanuna saygı, akılcılık ve doğaya egemen olma eğilimleri daha yaygındır. Bu açıdan bakıldığında, ataerkil düzenin kabulü bir gelişmişlik göstergesi olarak görülebilir. Fakat bazı unsurları bakımından da anaerkil düzenin değerleri daha ileridir. Örneğin anaerkil bakış açısından bütün insanlar eşittir, çünkü hepsini anneler doğurmuştur. Ayrıca toprak da bütün annelerin annesi durumundadır. Bir anne, bütün çocuklarını eşit oranda sevmektedir. Çünkü bunların hepsi de onun çocuklarıdır. Hayatının amacı insanların mutluluğu için çaba göstermektir. Bu düzende, insan hayatından başka önemli ve onurlu hiçbir şey yoktur. Ataerkil düzenin en önemli erdemi ise itaattir. Burada eşitlik prensibinin yerini hiyerarşik toplumsal düzen almıştır.

Bachofen, *Analık Hakkı*'nın önsözünde şunları yazar (J. J. Bachofen, 1926, s. 14-16):

> Tüm erdemlerin gelişimini, yani içimizdeki iyi tarafların ortaya çıkarılmasını anneliğin sihrinde aramalıyız. Annelik, zorluk dolu bir hayatın içine sevgi, barış ve anlayışın tanrısal bir ışığı gibi doğmaktadır. Kadın, yavrusunu koruduğu için bir erkekten çok daha önce sevgiyi öğrenmektedir. Sonra da sevgisini kendi benliğinin sınırları dışına çıkarmayı, onu başkalarına aktarmayı ve (yavrusunu korumaya ve güzelleştirmeye yarayacak) bütün yaratıcılığını kullanmayı geliştirmektedir. Artık bu özelliğinden hayat, sevgi, koruma ve ölüme karşı oluş ortaya çıkacaktır.
>
> ... Fakat yalnızca bununla kalmaz annelik sevgisi... Eğer babalık prensibinin temelinde sınırlı olmak yatmaktaysa, annelik prensibinin temelinde de genel olmak yatmaktadır... Doğurgan olan annelik, insanların kardeşliğini ifade etmektedir. Fakat baba kavramının

> gelişmesiyle bu kardeşlik ortadan kalkmıştır. Bundan dolayı ataerkil aileler kapalı birer birimdir. Fakat anaerkil aileler, gelişimlerinin temeli olan kendine özgü bir açıklığa ve genelliğe sahiptir.
>
> Yeni doğan her çocuk, toprak ana Demeter'in bir sureti olacak ve böylece de ülkede yaşayanların hepsi kardeş haline gelecektir. Oysa baba kavramı bu bütünün düzenini bozar. Topluma egemen olan eşitliğin yerini sınıflandırma alır.
>
> Annelik prensibinin egemen olduğu ülkelerde bu özellikler derin bir saygıya sahiptir. Hatta hukuki yönden bile kabul görmüşlerdir. Anaerkil toplumlarda sıkça rastlayacağımız genel özgürlük ve eşitlik kavramları bu nedene dayanır. ... İnsanların içsel huzura sahip olmaları ve barışçıl bir mizaç göstermeleri de, yine aynı nedenden kaynaklanır. ... Eski Mısır resimlerinde de görebileceğimiz gibi, anaerkil toplumlarda huzur veren bir insancıllık sezinlenebilir.

Bachofen'ın tespitleri, Amerikalı bilimadamı Lewis H. Morgan tarafından da doğrulanmıştır. Morgan, Bachofen'dan bağımsız olarak, Amerika'daki Kızılderililerin aile ve akrabalık sistemlerini incelemiştir. Morgan, bu sistemin anaerkil prensibe dayandığını ve bu kültürlerin en önemli birimlerinden biri olan "kök ailelerin" bile anaerkil düzene göre oluşturulduğunu ortaya koymuştur. (Bkz: ilk önce, L. H. Morgan, 1870; daha sonra belirgin bir biçimde L. H. Morgan, 1877.) Morgan'ın anaerkil düzen hakkındaki görüşleri, aşağı yukarı Bachofen'ınkilere benzemektedir. Morgan gelişmiş bir uygarlığın; özgürlük, eşitlik ve kardeşlik prensiplerine dayanacağını iddia etmiş ve böyle bir uygarlığın da eski kök aile kavramından oluşacağını açıklayan bir kuram geliştirmiştir. Çünkü bunların temelinde, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik vardır. Hem Bachofen'ın hem de Morgan'ın kuramla-

rı birçok antropolog tarafından reddedilmiştir. Bachofen'ın araştırmalarını devam ettiren ve birçok harika sonuç elde eden Robert Briffault da aynı kaderi paylaşmıştır (Bkz: R. Briffault, 1928). Anaerkil düzen kuramına yöneltilen eleştiriler o kadar ağırdır ki, bu eleştirileri yapanların ataerkil düzene çok alışmış ve ondan vazgeçemeyen insanlar olduklarını düşünmemek elde değildir. Doğal olarak haklı bazı eleştiriler olabilir, fakat Bachofen'ın kuramı bence, yeteri derecede bilimsel bir temele dayanmaktadır. Yeni Yunan ataerkil dininin ardında, anaerkil bir dinin gizli olduğunu, artık bilimsel yöntemlerle ispatlanmış bir kuram olarak da kabul edebiliriz.

Bachofen hakkındaki bu kısa bilgilerden sonra yine Sophokles'in trilojisine geri dönebiliriz. Tartıştığımız konu, trilojide görülen baba-oğul çatışmasının aslında anaerkil ve ataerkil düzen arasında gerçekleşen bir kavga olup olmadığıdır.

Kral Ödipus'ta, bu hipotezi destekleyebilecek çok az unsur vardır. Şimdi önce bunları inceleyelim: Sophokles'in eserinden çok önce yaratılmış olan orijinal Ödipus miti, bize bazı önemli bilgileri iletmektedir. Buna göre Ödipus sürekli olarak, toprak tanrıçaları kültürüyle içli dışlı olmaktaydı. Ödipus mitinin, yeni doğan bebeğin ormana terk edilmesinden Ödipus'un ölümüne kadar geçen tüm bölümlerinde, bu anaerkil düzene dayanan çok sayıda ilişki ve işaret görülebilmektedir (Bkz: F. W. Schneidewin, 1852, s. 192). Örneğin Eteonos kentinde, Ödipus tapınağının hemen yanında Toprak Tanrıçası Demeter'in tapınağı bulunuyordu. Zaten söz konusu mitin, ilk kez Eteonos'ta ortaya çıktığı da düşünülmektedir (Bkz: C. Robert, 1915, s. 1 vd.). Atina yakınındaki Kolonos'ta ise (hatırlayacağınız gibi Ödipus Kolonos'ta ölmüştü), bir Demeter ve bir de Erini tapınağı bulunuyordu. Bu tapınakların, Ödipus mitinden çok önce yapıldığı sanılmaktadır (Bkz: *age*, s. 21). Sophokles bile, Ödipus ve

tanrıçalar arasındaki ilişkiyi *Ödipus Kolonos'ta* adlı eserinde vurgulamıştır.

Ödipus'un sfenks ile olan ilişkisi de, anaerkil düzenin bir işareti olarak kabul edilebilir. Sfenks, bilmeceyi çözenin şehri kurtaracağını söylemiştir. Bunun üzerine Ödipus bilmeceyi çözer ve Theba'yı kurtarır. Fakat bu bilmeceyi yakından incelediğimizde, bunun çok kolay ve anlamsız bir bilmece olduğunu görürüz. Hele bilmeceyi çözene verilecek ödülü göz önünde tutarsak daha da anlamsız olduğu ortaya çıkar. On iki yaşındaki bir okul çocuğunun bile çözebileceği bu bilmecenin ödülü (yani, şehrin kurtarıcısı ve kralı olmak) neden bu denli büyüktür? Bu soruya bir cevap verebilmek için bilmecenin gerçek anlamını göz önüne almak ve bunu Bachofen ile Freud'un geliştirmiş oldukları mit yorumlama yöntemlerine göre değerlendirmek gerekecektir. (Bachofen'a göre sfenks, insanı anaerkil özellikleri bakımından ele almaktadır. Freud ise bu bilmeceyi, çocukların cinsel bir merakı olarak görmektedir.) Fakat hem Bachofen hem de Freud, rüya ve mitlerde önemli olan şeylerin önemsizmiş gibi göründükleri ve ikincil bir rol oynadıkları konusunda aynı fikirdedir.

Eğer bu özelliği sfenks mitine uygulayacak olursak, burada önemli olan unsurun, bilmecenin kendisinin değil de çözümünün (yani, insanın) olduğunu görebiliriz. Sfenksin sözlerini sembol dilinden normal konuşma diline çevirirsek ortaya şöyle bir anlam çıkacaktır: "Kendisine sorulan en zor sorunun 'insan' olduğunu anlayan bir kişi, insanlığı kurtaracak niteliklere de sahiptir." Bilmecenin kendisi, yalnızca bir örtüdür. O aslında, insanlığa ve insana verilen önemi göstermektedir. Fakat aynı anda insana gösterilen bu önem, anaerkil düzenin de bir özelliği olmak durumundadır. Sophokles bu özelliği, *Antigone*'de, Antigone'nin Kreon'a karşı olan duygularında dile getirmiştir. Kreon için önemli olan şeyler; devlet, kanunlar ve itaattir. O ataerkil bir düzenin bi-

reyidir. Antigone ise insanın kendisine önem vermektedir ve onun için en önemli erdem, sevgidir. Ödipus da Theba'nın kurtarıcısı olurken Antigone ile aynı dünya görüşüne sahip olduğunu, yani anaerkil düzenin bir üyesi ve bireyi olduğunu göstermiştir.

Sözü edilen mitte söylediklerimize uymayan tek kişi İokaste'dir. Eğer onun analık prensibini temsil ettiğini düşünürsek, neden yok olup gittiğini de sormamız gerekecektir. Fakat bu çelişki yüzeysel bir bakışın ürünüdür. Çünkü İokaste'yi yakından incelediğimizde, genel hipotezimize tam olarak uyduğunu göreceğiz. İokaste'nin işlediği suç, analık görevini yerine getirmeyip çocuğunu öldürmek istemesidir. Ataerkil bir düzende böyle bir davranış kabul edilebilir bir niteliktedir. Fakat anaerkil toplumda ve ahlak düzeninde İokaste affedilemeyecek bir suç işlemiştir. Aslında bütün olaylara neden olan İokaste'dir. Onun yüzünden veba salgını başlamış, kocası ve oğlu ölmüştür. Bu durumu anlayabilmek için Sophokles'in de ataerkil bir toplumda yaşamış olduğunu unutmamak gerekir. Yani bu eser ataerkil yapıya uygundur. Böylece eserin gerçek anlamı gizli bir biçimde ortaya konulmuştur. Artık ataerkil sistem tam olarak egemenliğini kurmuştur ve bu mit de bunun nasıl gerçekleşebildiğini anlatmaktadır. Örneğin burada, bir annenin en yüce görevini yerine getirmediği için kendi sonuna neden olduğunu görmekteyiz. Fakat ancak trilojinin tamamını gözden geçirdikten sonra bunun ardındaki nedeni ve İokaste ile Kral Ödipus'un gerçek rollerini tam olarak anlayabiliriz.

Ödipus Kolonos'ta adlı eserde ise kör Ödipus'un Atina yakınlarındaki Tanrıçalar Bahçesi'nde, kızları eşliğinde gezindiğini görüyoruz. Kâhine göre Ödipus bu bahçede gömülecek olursa Atina şehri güçlü düşmanlarına yenilmekten kurtulacaktır. Tragedyanın devamında Ödipus, bu bilgiyi Theseus'a açıklar ve yalnızca Theseus'un bildiği bir nedenden dolayı da Tanrıçalar Bahçesi'nde gizemli bir biçimde ölür.

Kimdir bu tanrıçalar? Ödipus'a neden bir tapınak vermeyi önermektedirler? Kehanette niçin Ödipus buraya gömülecek olursa yeniden kurtarıcı rolünü üstleneceği söylenmektedir? Ödipus'un, Kolonos'ta tanrıçalara yalvardığını görüyoruz.

> Uzak görüşlü tapılası kadınlar! İlk önce sizin yanınızda ikamet ettiğim için Apollon'un biliciliği ile beni onurlandırın! Çok kötülükler öngörmüştü benim için ama uzun seneler sonra rahatlığa ulaşacağımı da bilmişti.
>
> Yaşadığım en son memlekette güzel bir evim var, tapılası yüce kadınların yanında. İşte orada son günlerimi bekleyeceğim, beni bir misafir olarak kabul edeni, pek de memnun ederek. Fakat beni yerimden kovacak olana lanet olsun!
>
> (Sophokles, 1968, s. 350 vd.)

Ödipus, tanrıçalardan neden "tapılası kadınlar" ve "yüce kadınlar" diye söz etmektedir? Son memleketinin tanrıçaları olmalarına karşın, onlardan niçin sakınmaktadır? Ve acaba koro niçin şöyle söylemektedir? (*age*, s. 352):

> Yaşlı adam durmadan geziniyor... Fakat bir yerde dursaydı, hiçbir zaman korkutucu kadınların yaklaşılamaz bahçelerine adım atamazdı.
>
> Onların isimlerini bile anmadan kör ve dilsiz olarak ilerliyoruz. Sadece dudaklarımızı sessizce oynatarak...
>
> Ve oradan hiç korkusuz biri geliyor!

Yukarıdaki soruya verilecek cevabı Bachofen ve Freud'un yöntemlerini kullanarak bulabiliriz. Buna göre, eğer bir mitte ya da rüyada, bir unsur daha önceki gelişim evresinin bir parçası olup da günümüze ait olan bilinç sistemimize uymaz ise, o zaman çoğunlukla korku ve dehşet verici bir şey olarak

karşımıza çıkacaktır. Tabu olan ve gizli kalmasını istediğimiz bir olaya değinildiği için de bilinçli aklımız bu durumdan daha da çok korkacaktır. Nitekim bilinmeyen ve gizemli olan şeylerin bizlerde yarattığı endişe ve korku da bu biçimde oluşmaktadır.

Goethe, Faust'un en anlaşılamaz bölümlerinden bir tanesinde, gizemli anneler konusunu Sophokles'e benzer bir biçimde ele almıştır. Burada Mephistopheles şöyle konuşmaktadır (Faust, 2. Bölüm, "Karanlık Galeri" (*Finsterne Galerie*):

> Yüce sırları sakınarak öğrenirim. Yalnızlık içinde oturan tanrıçalar vardır, çevrelerinde ne mekân ne de zaman yer alır. Onların hakkında konuşmak bile utanç verir. Çünkü onlar annedir.
>
> Faust (korkarak): Anneler!
>
> Mephistopheles: Bu seni korkuttu mu?
>
> Faust: Anneler! Anneler! Gerçekten de harika bu.
>
> Mephistopheles: Öyledir ya! Tanınmayan tanrıçalar. Siz ölümlülerin de, bizim de pek anmadığımız. Onların evlerini bulman için derinleri kazmalısın; onlara gerek duymanın tek nedeni ise, kendinsin.

Burada da aynen Sophokles'in tragedyasında olduğu gibi, tanrıçaların isminin anılması bile bir korku yaratmaktadır. Çünkü onlar, bilincimizden ve düşüncelerimizden atılmış olan bir dünyaya aittir.

Bu kısacık alıntıdan da anlaşılacağı gibi Goethe, Bachofen'dan çok önce onun kuramına uygun bir model geliştirmiştir. Örneğin *Eckermann'ın Günlüğü*'ne göre Goethe (10 Ocak 1830): "Plutark'larla birlikteyken, onların Yunan antikitesinde annelerden tanrıçalar diye söz ettiklerine şahit olmuştur." Faust'tan yapılan deminki alıntı, birçok eleştirmen için çözümü zor olan bir kavramdır. Bunlar "anneler" kavramını, platonik fikirler ya da ruhun şekilsiz ürünleri olarak açıklamaya

çalışmışlardır. Bachofen'ın söylediklerini tam olarak anlayamadıkları sürece de bu konu onlar için sırrını sürdürmeye devam edecektir.

Şimdi mite geri dönelim. Ödipus, "ürkütücü" tanrıçaların bahçesinde huzura erişir ve orada gerçek bir yuva kurar. Bir erkek olmasına rağmen anaerkil düzenin dünyasına ait olan Ödipus, gücünü de onlarla olan sıkı ilişkisinden almaktadır.

Ödipus'un, anaerkil düzenin bir temsilcisi olduğunu gösteren başka deliller de vardır. Sophokles, anaerkil düzene bir başka yerde daha atıf yapmaktadır. Bu, Ödipus'un kızlarını överken Mısır'daki anaerkil düzenden söz etmesini içeren bölümdür. (Herhalde Sophokles burada Herodot'tan bir alıntı yapmaktadır; Herodot, II, 35):

> Tüm duyguları ve hayatı nasıl da Mısırlılarınkine benzedi! Orada erkek evde oturur ve örgü örer, kadınlar ise dışarıda çalışır ve hayatın devamını sağlamaya uğraşırlar. Oğullarına bu hayat zor gelir. Yine de kadınlar gibi evde otururlar. Siz onların da yükünü taşıyorsunuz ve zavallı babanıza bakıyorsunuz.
>
> (Sophokles, 1968, s. 359)

Ödipus, kızlarını oğullarıyla karşılaştırırken de benzer bir yaklaşım içerisindedir. Antigone ve İsmene hakkında şunları söyler:

> Bu kızlarımın ikisi için, her gün ekmek bulmaya çıkarım. Bu iş bir onurdur benim için. Fakat öbürleri tahtıma saldırırlar, ülkemin egemenliğini isterler benden. Hiçbir zaman onlarla anlaşamam, onlar da tahtlarında mutlu olamazlar.
>
> (Sophokles, 1968, s. 362, vd.)

Daha önce şöyle bir soru sormuştuk: "Eğer bu mitte enseste bir atıfta bulunuluyorsa, Ödipus'un İokaste'ye âşık olması gerekmez miydi?" Sophokles, *Ödipus Kolonos'ta* adlı eserinde, Ödipus'a bu sorunun cevabını verdirir. Çünkü Ödipus'a göre yaptığı evlilik kendi arzusuyla değil, şehri kurtaracak olan kişiye verilen bir ödülün sonucu olarak gerçekleşmiştir.

> Korkunç bir yatağa bağladı, aman, beni bu şehir...
> Kimse bu laneti anlamamıştı.
>
> (*age*, s. 365)

Daha önce de belirttiğimiz gibi, baba ve oğul arasındaki çatışma, *Ödipus Kolonos'ta*'da iyice gün ışığına çıkar. Ödipus'un oğullarına duyduğu nefret bilinçli bir duygudur. Onların doğanın kanunlarına karşı geldiklerini söyleyen Ödipus, kendi lanetinin oğullarının Tanrı Poseidon'a yaptıkları yakarıştan daha güçlü olduğunu ileri sürmektedir. Lanetinin, "Dike'nin* yüce makamını büyük Zeus'un yanında koruduğu sürece" geçerli olacağını söylemektedir (Sophokles, 1968, s. 396). Ayrıca Ödipus annesinden ve babasından da nefret etmektedir. Çünkü zamanında kendisini öldürtmek istemişlerdir. *Ödipus Kolonos'ta* adlı eserde, enseste işaret eden hiçbir delil yoktur. Tragedyaya egemen olan tek unsur, güce sahip olma arzusu ile babaya karşı olan nefret duygusudur.

Ödipus Kolonos'ta'nın sonu, toprak tanrıçalarıyla olan bağı daha da güzel bir biçimde sergiler. Koro, "görünmez tanrıçalara" ve "yeraltının tanrıçalarına" yakardıktan sonra bir haberci Ödipus'un nasıl öldüğünü anlatmaya başlar. Ödipus, kızlarıyla vedalaştıktan sonra Theseus'un eşliğinde Tanrıçalar Tapınağı'na gitmiştir. Haberci, Theseus hakkında şunları söylemektedir:

---

* Dike: Yunan Adalet Tanrıçası, doğal kan bağının koruyucusu ve anaerkil düzenin temsilcilerindendir. (Çev. n.)

Ve Kral, elini bir kalkan gibi gözünün önüne tuttu, sanki korkunç bir resmi karşısında görmüş gibi...

(Sophokles, 1968, s. 406)

Burada da "ürkütücülük" etkeni egemendir. Yukarıdaki dizelerden sonra gelen bölümde ise anaerkil ve ataerkil geleneklerin birbirleriyle nasıl çarpıştıklarını açıkça görebilmekteyiz. Haberci, Theseus'u gördüğünü söyler:

Bir süre sonra onu gördük. Toprağa kadar eğiliyor ve aynı anda tanrıların yüce katına bir yakarışta bulunuyordu.

(Sophokles, 1968, s. 406)

Ödipus'un ölümü, yine aynı çatışmanın izlerini taşımaktadır. Haberci anlatmaya devam eder:

Fakat yaşlı adamın nasıl öldüğünü Theseus'tan başkası bilemez herhalde. Çünkü onu, ne Tanrı'nın şimşeği öldürdü ne de denizden o anda yükselen büyük bir fırtına.

O bir Tanrı habercisiydi, toprak yarıldı ve onu usulca kendi içine aldı. Adam, hiç acı çekmeden ve hasta olmadan buradan ayrıldı, hem de hiç kimseye nasip olmamış biçimde.

Bunu saçma bulanlar; ben ne yapayım!
Kendilerini, bilge sananları, akıllandıramam ben.

(Sophokles, 1968, s. 406)

Habercinin kendisi de şaşkındır. Ödipus'un, göğün tanrıları tarafından mı, yoksa yerin tanrıçaları tarafından mı götürüldüğünü tam olarak anlayamamıştır. Fakat Ödipus'un annelere, yani yerin tanrıçalarına gittiğine kesin gözüyle bakabiliriz.

Ödipus Kolonos'ta adlı eser, *Kral Ödipus*'tan çok farklı bir sona sahiptir. Ödipus, *Kral Ödipus*'ta, trajik bir suçun cezalısı idi ve cezasını da herkes tarafından lanetlenen ve dışlanan birisi olarak sonsuza kadar çekecekti. *Ödipus Kolonos'ta* adlı tragedyada ise Ödipus, onu seven iki kızı ve arkadaşlarının yanında ölmektedir. En sonunda gerçek memleketine (yani, tanrıçaların yanına) gidebileceği için de mutludur. Trajik suç yerine, ortada yalnızca baba ile oğul arasındaki çatışma kalmıştır.

Gelelim trilojinin üçüncü bölümü olan *Antigone*'ye. Burada da anaerkil ve ataerkil prensiplerin çatışması eserin ana temasını oluşturmaktadır. Bu eserde ön plana çıkan Kreon, artık Theba'nın tiranı (yani hükümdarı) olmuştur. Ödipus'un iki oğlundan biri şehire saldırırken, diğeri de tahtını korurken ölmüştür. Bunun üzerine Kreon, asıl kralın gömülmesini, saldırganın cesedinin ise açıkta bırakılmasını emretmiştir. Bir cesedi açıkta bırakmak, o çağda bir insana yapılabilecek en kötü aşağılama ve karalamadır. Kreon, devlet kanunlarının kan bağının önüne geçmiş olduğu bir sistemin temsilcisi durumundadır. Ona göre itaat, insancıllıktan daha önemlidir. Fakat Antigone, bu emirlere ve bu düzene uymak istemez. O, insanlara önem verilmesinden yanadır.

Bachofen, Antigone ve Kreon'un temsil ettiği sistemleri anaerkil ve ataerkil düzen olarak yorumlamıştır. Bu iki düzen ile ilgili daha önce geniş bilgiler vermiştik. Eğer kısaca tekrarlanacak olursa: Anaerkil düzende eşitlik, insan ve sevgi en önemli unsurlardır. Ataerkil düzende ise otorite, itaat ve kanun çok önemli bir yer tutmaktadırlar.

Antigone, Kreon ile bir uzlaşmaya girmek istemez. Fakat kız kardeşi olan İsmene, anaerkil düzenin yenilgisini kabul etmiş ve yeni düzene uymuştur. İsmene, ataerkil düzen altında ezilen kadınları sembolize etmektedir. Sophokles, İsmene'nin oynadığı rolü çok açık bir biçimde vurgulamakta, nitekim İsmene de Antigone'ye şöyle seslenmektedir:

> Ve şimdi yalnızca biz ikimiz... Bak nasıl da mahvoluyoruz! Zor kullanarak, kanuna, kralın emir ve egemenliğine karşı geldiğimizde.
>
> Hayır, anlamalısın artık: Biz kadınız ve erkeklere karşı savaşamayız. Ve de güçlüler tarafından yönetiliyoruz. Bunu ve daha acı şeyleri işitmemiz gerekiyor.
>
> Onun için yeraltındakilere sesleneceğim, beni affetmeleri için.
>
> Ve egemen olanlara uymam gerekiyor.
>
> Yapabileceğimizden fazlasını yapmak, akıllılık değildir.
>
> (Sophokles, 1968, s. 70)

İsmene, erkeğin otoritesini değişmez bir düzen olarak kabul etmiş ve kadınların yenilgisini sinesine çekmiştir. Çünkü kadınlar "erkeklerle boy ölçüşmek için yaratılmamışlardır." Artık taraf değiştirdiği için de tanrıçalardan af dilemektedir.

Koronun insanlar için okuduğu methiye, anaerkil düzendeki insancıl prensipleri çok güzel tanımlar:

> Korkunç şeyler vardır ama hiçbiri insan kadar korkunç olamaz.
>
> O, gri denizlerde de seyahat eder, kışın güneyden gelen fırtınalarda da.
>
> Ve yüksek dalgaları yarıp geçer.
>
> Ve tanrılar için çok kutsal olan, yaratıcılığı bitmeyen ve yorulmayan toprağı hor kullanır insan.
>
> Her sene kara sabanıyla ve atın yardımıyla, onu yararak...
>
> (Sophokles, 1968, s. 80)

İki prensip arasındaki çatışma tragedyanın devamında daha da belirginleşir. Antigone, insanların yaptığı kanunların Olimpos tanrılarınınkilere eşit olamayacağını söyler. "Çünkü

onlar dün veya bugün yaratılmadılar. Onlar baştan beri varlar ve nereden geldiklerini de kimse bilemez." (*age*, s. 85) Bu noktada, bir ölüyü gömme geleneğinin, anaerkil düzenden günümüze kadar gelmiş bir gelenek olduğunu da eklememiz gerekir. Çünkü böylece, ölmüş olan insan toprak anaya geri verilmektedir. Antigone, insanlar arasındaki dayanışmayı ve her şeyi kapsayan sevgiyi temsil etmektedir. Bunu, "Hayır! Nefret etme, çünkü kadının doğasında sevgi vardır," (*age*, s. 281) diyerek belirtir.

Kreon içinse otoriteye itaat etmek en büyük erdemdir. Eğer insanlar arasındaki dayanışma ve sevgi itaat erdemiyle çatışma noktasına gelmişse, o zaman itaatin öne geçmesi doğru olur. Bundan dolayı da Kreon'un Antigone'yi mutlaka yenmesi gerekmektedir. Çünkü ancak o zaman ataerkil otoriteyi ve erkekliğini ispatlamış olacaktır. Bu nedenle şöyle konuşmaktadır (*age*, s. 280):

> Artık ben erkek olmazdım, o erkek olurdu. Eğer bulunduğu davranışın cezasını çekmeseydi.

Kreon, daha sonra otoriter-ataerkil prensibi şu biçimde vurgular:

> Evet oğlum!
>
> İşte göğsünde, babanın tüm fikirlerini kabul ettiğin yazmalıdır. Onun için erkekler, itaatkâr çocuklar yetiştirebilmek için Tanrı'ya yakarırlar.
>
> Düşmanı kötüyle cezalandırabilecek ve dostu da babası gibi ağırlayabilecek bir çocuk. Yaramaz çocukları olanlar ise; ne denir onun hakkında, birçok acıya ve arkadaşları arasında gülüşmelere neden olduğundan başka?
>
> Oğlum, bu yüzden bir kadın uğruna hiçbir zaman aklını kaybetme. Çünkü inan bana, soğuk bir sarılış-

tır o. Eğer yatak arkadaşın olan kadın iyi biri değilse, hangi müthiş kötülük olabilirdi kötü bir arkadaştan başka!

Hayır, kötü bir arkadaş gibi fırlat, at onu ve bu kadının, Hades'ten bir erkek almasını sağla. Tek başına isyan ettiğini gördüğüm için bütün şehrin karşısında kendimi yalancı düşüremem:

Hayır, onu ben öldüreceğim!

Varsın Zeus'a yalvarsın, kanın koruyucusuna!

Fakat kendi soyunda düzensizlik olursa, devletinde de olur! Evinde iyi bir erkek olan, devletine de iyi bir erkek olur.

Böyle bir erkek, bundan emin ol, adil biçimde yönetir ve yönetmeyi de ister. Ciritlerin arasına atılsa, güvenilir bir asker olarak ayakta durur. Ama konulan sınırları aşarsa, kanunlara uymazsa ya da üstlerine emir vermek isterse, o zaman benden hiçbir zaman saygı görmez.

Halkın istediği kişiye itaat etmeli.

Disiplinsizlikten daha büyük bir kötülük yoktur!

Çünkü o, şehirleri yok eder, evleri boşaltır, savaştan kaçmaya yöneltir.

Ayakta duranlar ise bedenlerinde erkekliklerini taşırlar. Bundan dolayı, emredilene itaat etmeli ve hiçbir zaman bir kadına uymamalı.

Eğer kaçınılmazsa, bir erkek öldürsün bizi; kadınlara yenildi diye alay edilmesinden iyidir bu.

(Sophokles, 1968, s. 91 vd.)

Görüleceği gibi Kreon, aile ve devlet otoritesini birbirleriyle ilişkili olarak ele almaktadır. Oğullar, babalarının mülkiyetindedir. İşlevleri ise babalarına "hizmet" etmektir. Ailedeki "pater potetas", devlet egemenliğinin de çekirdeğini oluşturmaktadır. Yani vatandaşlar devletin ve hükümdarın mülki-

yeti altındadırlar. Bundan dolayı da, "disiplinsizlik"ten daha büyük bir kötülük yoktur (*age*, s. 92).

Kreon'un oğlu Haimon ise Antigone ile aynı safta savaşmaktadır. İlk önce babasını kelimelerle ikna etmeye çalışan Haimon, daha sonra muhalefetini açıkça belli etmektedir. O kendi aklını "yaratılmış olanlar içindeki en yüce şey" (*age*, s. 93) olarak görmektedir. Ayrıca, halkın arzularına da kulak verilmesinden yanadır. Kreon, Antigone'yi disiplinsizlik ve saygısızlık ile suçlayınca, Haimon bağırarak, "Tüm Theba halkı bunu reddediyor!" diye babasına karşı gelmektedir. Bunun üzerine aralarında şu konuşmalar geçer (*age*, s. 94):

> *Kreon:* Nasıl yöneteceğime artık halkım mı karar verecek?
>
> *Haimon:* Bak hele! Bunu nasıl da heyecanla söylüyorsun.
>
> *Kreon:* Kendimden başka kimin için yöneteyim ki bu ülkeyi?
>
> *Haimon:* Ben, tek bir kişiye ait olan devlete, devlet demem!
>
> *Kreon:* Devlet, onu yöneten adamın olmaz mı?
>
> *Haimon:* Boş bir ülkeyi kendi başına ne güzel de yönetirdin...
>
> *Kreon:* Galiba bu adam kadınlarla işbirliği yapıyor!

Bunun üzerine Haimon, anaerkil tanrıçalara atıfta bulunarak şöyle der:

> Ve aşağıdaki tanrıçalar bana olduğu gibi, sana da hükmederler (*age*, s. 95).

Artık her iki prensip de açıkça ortaya konulmuştur ve tragedya kaçınılmaz finale doğru ilerlemektedir. Kreon, Antigone'yi canlı canlı bir mağaranın içine gömmüştür. As-

lında bu davranış, yine Antigone'nin toprak ile olan bağlılığını gösterir. *Kral Ödipus*'ta, Ödipus'un suçunu ispatlamış olan kâhin Theiresias, bu sefer de Kreon'un suçunu ispatlamak için ortaya çıkar. Bunun üzerine Kreon paniğe kapılır ve Antigone'yi kurtarmaya çalışır. Mağaraya koşar, fakat Antigone çoktan ölmüştür. Bu arada Haimon babasını öldürmeye yeltenir, bunu başaramayınca da kendi canına kıyar. Kreon'un karısı Eurydike ise intihar eder. Çünkü oğlunun başına gelenleri öğrenmiştir ve bu acıyla daha fazla yaşayamaz. Eurydike kocasını evlat katili olarak lanetler ve hayata gözlerini yumar. Bunun üzerine Kreon, kendi dünyasının çöktüğünü ve tüm prensiplerinin başarısız kaldığını anlar. Kral Kreon'un ahlaki yenilgiyi kabul etmesi ile biten tragedya, onun şu sözleriyle sona erer:

> Ah bana!
> Ölümlüler arasında hiç kimse böyle bir şeyle karşılaşmadı:
> Bütün suç, benimdir! Ben, seni öldürdüm. Evet ben gerçeği söylüyorum! Beni bu yoldan hemen götürün, hemen! Beni, artık hiçbir şeyi kalmayan bir hiçi!
> Götürün beni, o mağrur adamı...
> Ey oğlum, seni istemeyerek öldüren bu adamı... Ve seni de güzel kız, seni de! Vah, vah!
> Ve ben artık sana nasıl bakarım, tuttuğum her şey kurudu!
> Yukarıdan üstüme müthiş bir kader indi!
>
> (Sophokles, 1968, s. 116 vd.)

Artık başlangıçta sorduğumuz "Ödipus mitinde ensest konusu mu işlenmektedir?" ve "Acaba babanın öldürülmesi, kıskançlıktan doğan nefretin bir sonucu muydu?" sorularına bir cevap verebilecek durumdayız. Bu sorulara *Kral Ödipus*'un sonunda pek açıklayıcı bir cevap bulamazken, *Antigone*'de,

cevabın açıkça önümüzde durduğunu görüyoruz. Çünkü sonunda Ödipus değil, Kreon yenilmiştir. Ve onunla beraber bu, ataerkil prensibin de yenilgisi olmuştur. Yani Ödipus, Haimon ve Antigone'nin temsil ettiği anaerkil geleneksel toplum düzeni, Kreon'un temsilcisi olduğu ataerkil ve itaatçı toplum düzenine üstün gelmiştir.

Bachofen'dan senelerce önce Hegel de *Antigone*'de canlandırılan çatışmayı yukarıdaki gibi yorumlamış ve Antigone hakkında şöyle yazmıştır: "Taptığı tanrılar, Hades'in altındaki tanrılardır. (...) Sevginin ve kan bağının derin duygularını temsil eden bu tanrılar, özgürlüğün ve devlet hayatının temsilcisi olan tanrıların karşısında yer alırlar" (G. W. F. Hegel, "*Ästhetik* II, Band 13", (Estetik II, cilt 13, s. 52) ayrıca bkz: "*Philosophie der Religion,* Band 16" (Din Felsefesi, cilt 16, s. 133). Bilindiği gibi Hegel, devlet ve kanunun üstünlüğüne inanan bir insandır. Bundan dolayı da, Kreon'un fikirlerini, "özgürlüğün ve bir benliğe sahip olan devlet hayatının" görüşleri olarak ele almaktadır. Ve herhalde bunu söylerken, Kreon'un özgürlüğü değil de, diktatörlüğü temsil ettiğini gözden kaçırmıştır. Bu yanlı tutumuna rağmen Hegel, Antigone'nin sevgi, kan ve duygusallığı temsil ettiğini Bachofen'a da uygun olarak görebilmiştir. Hegel'in bu davranışı pek de şaşkınlık uyandırmamalıdır. Asıl Bachofen'ın anaerkil düzen ile ilgili ortaya attığı fikirler hayret vericidir. Anaerkil düzenin önemini sezinlemesine ve ataerkil ilkelerden üstün tutmasına rağmen dindar bir Protestan olduğu için, aklın gelişimine ve ataerkil düzenin egemenliğine de gerçekten inanıyordu. Yazılarının birçok bölümünde, anaerkil prensibe olan sempatisi açıkça görülmektedir. Fakat bazı bölümlerde de Hegel'in tavrına benzer bir biçimde Olimpos tanrılarının egemenliğini savunmuştur. (Bu tutum, özellikle Ödipus Miti'nin yorumunda görülebilir, bkz: J. J. Bachofen, 1926, s. 256 vd.) Bachofen'a göre Ödipus, anaerkil ve ataer-

kil dünyaların arasında duran bir insandır. Babasını tanımayıp annesini tanıması anaerkil toplumlara işaret etmektedir. Daha sonra babasını bulması ve tanıması ise ataerkil toplumlara geçişin başlangıcıdır. Bachofen, bu konu ile ilgili olarak şunları yazmıştır: "Gelişim, Ödipus ile birlikte ortaya çıkar ve uygarlık bir basamak daha ilerlemiş olur. O, acıları ve çektikleri ile insanlığın ilerlemesine yol açan, ender büyük insanlardan biridir. İçinde bulunduğu düzenin son büyük kurbanı olan Ödipus, aynı zamanda yeni bir düzenin de kurucusu haline gelmektedir" (*age*, s. 166). Bachofen'ın üzerinde önemle durduğu noktalardan biri de, ürkütücü tanrıçalıkların temsilcileri olan Erini'lerin de Apollon'un dünyasına uyum sağlamaları ve baş eğmeleridir. Bachofen'a göre bu, ataerkil düzenin zaferi anlamına gelmektedir. Kreon'un kazandığı zaferin ataerkil düzenin galibiyetini sembolize ettiği kabul edilebilir bir açıklamadır. Fakat Kreon'un ahlaki açıdan da galip geldiğini ileri sürmek yanlış olur. Bence Sophokles, burada ataerkil düzenin kazanmış olduğunu, fakat genel insancıl prensipleri bünyesine katmazsa yok olup gideceğini söylemek istemiştir. Bu genel insancıl prensiplerin temelini de eski anaerkil düzen oluşturmaktadır.

Yapmakta olduğumuz yorumu, bu noktada biraz daha genişletmemiz gerekecektir. Aslında Ödipus, Antigone ve Haimon ile Kreon arasındaki anaerkil ve ataerkil düzen çatışması, Sophokles'in içinde bulunduğu çağın politik ve kültürel değişimlerine de uygun düşmektedir.

Çünkü o çağlarda baş gösteren Peleponnes Savaşı, Atina' nın politik bağımsızlığının tehlikeye düşmesi ve o korkunç veba salgını nedeniyle geleneksel dini ve felsefi görüşler yıkılmaya başlamıştı. Dinin eleştirilmesi o çağ için yeni bir olay sayılmazdı ama Sophokles'in karşıtı olan Sofistler'in zamanında bu eleştiriler zirveye ulaşmıştı. Sophokles, entelektüel bir elit tabakanın despotizmini savunan ve sınırsız bir egoiz-

mi büyük bir ahlaki erdem olarak gören Sofistler'e karşı çıkıyordu. Sophokles, yarattığı Kreon tipi ile bu Sofist ekolün bir temsilcisini canlandırmak istemişti. Kreon'un yaptığı konuşmalar Sofistler'in stiline ve anlatım biçimine çok benzemekteydi. (Bu konu için bkz: Platon'un *Georgias* adlı eserindeki Kallikles tipi ve Platon'un *Devlet* adlı eserindeki Thrasymachos tipi.)

Sophokles, Sofistler ile giriştiği tartışmalarda, halkın geleneksel dini düzenine sevgi, eşitlik ve adalet gibi yeni boyutlar katmıştı. "Bütün bunlardan, Sophokles'in sahip olduğu din kavramının hiçbir soyut ve felsefi boyuta sahip olmadığını ve Pindaros'unki gibi geleneksellik boyutuna yöneldiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı da, devlet dininin genel akımına uymamış, ikincil durumda bulunan ve yardımsever tanrılara yönelmiştir. Zaten halk için de bu tanrılar, aristokrat bir tanrı sınıfını oluşturan Olimpos tanrılarından daha makbul sayılmaktaydılar. Peleponnes Savaşı sırasında yaşanan açlık, kıtlık ve salgınlar, yardımsever tanrılara olan güven ve inancı daha da güçlendirmiştir" (W. Schmid, 1934, s. 320). Bu ikincil tanrılar da, anaerkil dünyanın tanrıçalarından başkaları değildir.

Görüleceği gibi Sophokles, Ödipus trilojisi ile çağdaşı olan Sofizm'e karşı bir tavır alırken, geleneksel ve Olimposlu olmayan dini fikirlere de övgüler yağdırmaktadır. (Buna benzer bir ilericilik ve geleneksellik karışımı, daha sonra Bachofen, Engels ve Morgan'ın yapıtlarında da ortaya çıkacaktır. Bkz: E. Fromm, 1934 a.) Bu nedenle Sophokles, insan onurunu ve insanlar arasındaki dayanışmayı, devletin otoriter ve yararcı düzeninden üstün tutmuştur. (Bkz: W. Nestle, 1910. Nestle'nin kendi hayatında da, baba ve oğul arasındaki çatışma büyük bir sorun yaratmıştır. Oğlu Jophon, Nestle'yi mahkemeye vermiş ve kendi mali işlerinden el çekmesini sağlamak istemişti. Davayı kazanan ise Sophokles olmuştu.)

Yaradılış Miti

Babil yaradılış miti Enuma Elish, erkek tanrıların, evreni yöneten büyük Ana Tanrıça Tiamat'a karşı yaptıkları başarılı isyanı anlatmaktadır. Buna göre tanrılar, aralarında bir ittifak kurarlar ve kendilerine Marduk'u önder olarak seçerler. Dehşet verici bir savaştan sonra Tiamat öldürülür, onun cesedinden de yer ve gök yaratılır. Marduk ise, baş tanrı olarak yeri ve göğü yönetmeye başlar.

Fakat Marduk baş tanrı olabilmek için, bir sınavı başarı ile vermek zorundadır. Önemsiz ve anlamsız gibi görünen bu sınav, aslında mitin anlaşılmasının anahtarı durumundadır. Mitte sınav, şöyle anlatılmaktadır:

> Ve sonra bir kıyafet koydular ortaya; ilk olarak doğmuş olan Marduk'a da şöyle dediler:
>
> "Gerçekten, efendimiz, bütün tanrılar arasında en yüce kadere siz sahipsiniz. Yok olmayı ve var olmayı emredin ve emriniz gerçekleşsin!
>
> Kelimelerinizle bu kıyafet yok edin ve bir daha emredin ve kıyafeti yine eski haline dönüşsün!"
>
> Ve ağzı ile emri verdi, kıyafet hemen oracıkta yok oldu.
>
> Ve bir daha emretti, kıyafet yine eski haline döndü.
>
> Babaları olan tanrılar onun kelimelerinin gücünü gördüklerinde sevindiler, ona saygı gösterdiler ve şöyle dediler:
>
> "Marduk artık kralımızdır!"
>
> (Enuma Elish, Tablet IV)

Bu sınavın anlamı nedir? Yukarıdaki sözler, hiçbir şey anlaşılmayan bir sihirbaz tekerlemesi mi, yoksa Marduk'un Tiamat'ı yenebileceğini gösteren bir güç denemesi midir?

Soruyu cevaplayabilmek için, Ödipus mitinde anaerkil düzen ile ilgili söylediklerimizi bir kez daha tekrarlamamız gerekecektir. Hiç şüphesiz Babil mitinde de anaerkil ve ataerkil prensipler ile dinler çatışmaktadır. Erkek tanrılar, büyük Anne'den yönetim gücünü koparmak istemekte, ama bunu hangi yöntemle başarabileceklerini bilmemektedirler. Çünkü kadınlar doğal bir yaratma gücüne sahip oldukları için erkeklerden üstündürler.

Kadınlar doğurgandır ve böylece yaratıcı güçle aynı anlama gelmektedirler. Bu açıdan bakıldığında erkekler kısırdır. (Doğal olarak erkeğin döllenmedeki önemi reddedilemez, fakat bu, yalnızca bilimsel öneme sahip olan bir durumdur. Çünkü hamilelik ve doğum, bereketin ve doğurganlığın sembolleridir. Ayrıca babanın rolü döllenmeyle sınırlıdır. Fakat anne çocuğu karnında taşır, onu doğurur ve büyütür.) Buna karşılık Freud, kadınlarda, doğal bir "penisi kıskanma" duygusunun varlığından söz etmektedir. Ama bence bu tür bir kıskançlıktan, yani erkeklerin toplumda egemen bir duruma gelmelerinden daha da önce, erkeklerde belirgin bir "doğurganlık kıskançlığı" hüküm sürmekteydi. Çünkü bu tür bir kıskançlığa günümüzde bile bazı durumlarda rastlanmaktadır. Bu, yukarıdaki mitte de görülmektedir. Erkek, annesini yenebilmek için yaratabilme gücüne sahip olduğunu göstermek zorundadır. Bedeni ile böyle bir yaratma gücüne sahip olmadığı için de, başka bir yönteme başvurması gerekmektedir. Çözüm yolu ise ortadadır. Erkek; ağzı, sözü ve düşüncesi ile üretken olacaktır. Yukarıdaki sınavın anlamı da böylece açığa çıkmaktadır. Marduk, doğurgan ve üretken olduğunu ispatlayabildiği zaman Tiamat'ı tam anlamıyla yenmiş sayılacaktır. Bu sınav aracılığı ile kadın ve erkek arasındaki derin karşıtlık (antagonizm) su üstüne çıkmaktadır. Marduk ve Tiamat arasındaki çatışma, iki cinsiyet arasındaki çatışmayı sembolize etmektedir. Sonunda Marduk galip gelmiş, erkeklerin egemenliklerini kesin olarak

ispatlamış, böylece kadınların doğurganlıkları da birdenbire gözden düşmüştür. Artık erkeğin egemenliği düşünme gücü ve uygarlıklar yaratma yeteneği yardımı ile de garanti edilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'teki mit, Babil mitinin bittiği yerden devam etmektedir. Artık erkek bir tanrının egemenliği kurulmuş ve anaerkil düzenden hiçbir iz kalmamıştır. Marduk'un "sınavı", *Kitab-ı Mukaddes*'teki Yaradılış Hikâyesi'nin ana konusunu oluşturur. Çünkü burada tanrı, evreni, bir tek sözüyle yaratmaktadır. Kadının üretken yeteneklerine artık gerek kalmamıştır. Kadının erkeği doğurması gibi çok doğal olan bir olay bile tersine dönmüştür. Çünkü Havva, Adem'in bir kaburgasından yaratılmıştır. (Hatırlanacağı gibi, Athena da, Zeus'un kafasından çıkmıştı.) Fakat buna rağmen, anaerkil düzenin hatıraları tam olarak silinememiştir. Çünkü Havva'nın çizdiği tip, erkeğe üstün olan bir kadın tipidir. Örneğin Havva girişkendir ve yasak olan meyveden yer. Bunu Adem'e sormadan yapar ve ona da bu meyveden yedirir. Tanrı, bu olayın farkına varınca Adem'den hesap sorar. Fakat Adem kendini tam anlamıyla savunamaz. Kadının işlediği bu ilk günahtan sonra erkeğin egemenliği tam anlamıyla kurulur. Tanrı, Havva'ya: "Yine de erkeğini arzulayacaksın, fakat o seni yönetecektir," der (Tekvin: 3:16).

Bu mit, Freud'un anlattığı yüceltme mekanizmasına ve sansür işlemine verilebilecek çok güzel bir örnektir. Freud'a göre, bunların her ikisi de, rüyalarda ve mitlerde çok önemli bir rol oynar. Örneğin *Kitab-ı Mukaddes*'teki mitte, eski toplumsal ve dini değerlere rastlamak mümkündür. Fakat *Kitab-ı Mukaddes*'in bugünkü biçimi oluşuncaya kadar, eski düzenin değerleri öylesine değişmiştir ki, yaygın toplumsal görüşlerle ters düşmeye başlamış ve onların baskısı ile de artık açıkça söylenemez hale gelmiştir. Bu eski düzeni, bugün yalnızca birkaç küçük detayda görebilmekteyiz. (Örneğin Babilli Tiamat, büyük bir ihtimalle, *Kitab-ı Mukaddes*'te "suların yüzü

üzerinde hareket eden Allah'ın Ruhu" olarak geçmektedir. [Tekvin 1:2])

Kırmızı Başlıklı Kız

Kırmızı Başlıklı Kız masalı, Freud'un görüşlerini yansıtan bir diğer güzel örnektir. Burada, kadın ve erkek arasındaki çatışmanın değişik bir biçimini görebiliriz. Söz konusu masal şöyledir:

> Bir varmış, bir yokmuş. Bir zamanlar küçük ve tatlı bir kız varmış. Onu gören herkes çok severmiş. Küçük kızı belki de herkesten fazla seven ninesi ise sevgisini küçük kıza nasıl göstereceğini hiç bilmezmiş. Bir keresinde ona, kırmızı kadifeden yapılmış bir başlık hediye etmiş. Bu başlık, kıza çok yakışmış. O da başlığı o kadar beğenmiş ki, onu artık hep başında taşımaya başlamış. Kızın ismi de bundan böyle, "Kırmızı Başlıklı Kız" olarak kalmış. Bir gün annesi, küçük kıza şöyle demiş:
>
> "Kırmızı Başlıklı Kız, şu kurabiyeyi ve şurubu al da ninene götür. Ninen hasta ve güçsüz, bunlar ona iyi gelir. Hava ısınmadan yola çıkıver. Ama uslu uslu yolu takip et, sağa sola koşma, sonra düşer ve şurup şişesini kırarsın. O zaman da, ninene hiçbir şey kalmaz. Ninenin evine girdiğinde 'günaydın' demeyi sakın unutma ve evi de karıştırma."
>
> Kırmızı Başlıklı Kız annesine, "Peki anne, söylediklerini yaparım," demiş ve söz vermiş. Nine ormanda oturuyormuş ve oraya gitmek yarım saat sürüyormuş. Kırmızı Başlıklı Kız, ormana geldiğinde, karşısına bir kurt çıkmış. Kızcağız, kurdun ne kadar tehlikeli bir hayvan olduğunu bilmediğinden ondan hiç korkma-

mış. Kendisine, "Merhaba Kırmızı Başlıklı Kız!" diyen kurtla sohbete başlamış.

"Teşekkür ederim, kurt."

"Bu kadar erken nereye gidiyorsun bakalım?"

"Nineme gidiyorum."

"Peki, çantanda ne taşıyorsun?"

"Kurabiye ve şurup var. Kurabiyeyi daha dün pişirdik, bunlar hasta nineme iyi gelecek."

"Kırmızı Başlıklı Kız, senin ninen nerede oturuyor?"

"Buradan on beş dakika ötede, üç büyük ağacın orada oturuyor. Yakında da fındık ağaçları var, zaten sen oraları bilirsin."

Kurt kendi kendine: "Bu körpecik kızın eti çok lezzetli olmalı. Herhalde tadı, yaşlı kadından da iyidir. Her ikisini de yakalayabilmem için aklımı kullanmalıyım" diye düşünmüş ve Kırmızı Başlıklı Kız'ın yanında biraz yürüdükten sonra:

"Kırmızı Başlıklı Kız, niçin hiç çevrene bakmıyorsun? Çiçeklerin güzelliğini görmüyor, kuşların ne kadar da güzel öttüklerini işitmiyorsun galiba? Sanki okula gidermiş gibi yürüyorsun. Oysa orman çok güzel bir yerdir."

Kırmızı Başlıklı Kız bu söz üzerine çevresine bakınmış, güzel çiçeklerin güneş ışığında sallandıklarını görmüş ve şöyle düşünmüş: "Nineme güzel bir çiçek buketi götürürsem çok sevinir herhalde. Zaten daha vakit erken, oraya rahatlıkla yetişirim." Sonra da yoldan sapmış ve güzel çiçekler toplayabilmek için ormanın derinlerine kadar gitmiş. Bir çiçek gördüğünde, daha uzakta daha güzel bir çiçek görmüş ve onu da koparmaya gitmiş ve böylece ormanın içlerine kadar ilerlemiş. Bu arada kötü niyetli kurt, dosdoğru ninenin evine gitmiş ve kapıyı çalmış:

"Kim var orada?"

"Kırmızı Başlıklı Kız, sana kurabiye ve şurup getirdim nineciğim, kapıyı aç."

Nine de şöyle demiş: "Kapıyı kendin aç. Ben çok güçsüzüm, ayağa bile kalkamıyorum."

Kurt kapıyı açmış ve hiçbir şey söylemeden nineye doğru yürümüş ve onu yutuvermiş. Daha sonra ninenin kıyafetini giymiş, onun eşarbını bağlamış, perdeleri çekmiş ve yatağa yatmış.

Taşıyamayacak kadar çok çiçek topladıktan sonra, Kırmızı Başlıklı Kız'ın aklına ninesi gelmiş ve hemen yola koyulmuş. Kapının açık olduğunu görünce de çok şaşırmış. Eve girdiğinde, içerisinin biraz dağınık olduğu dikkatini çekmiş ve şöyle düşünmüş:

"Aman Tanrım, bugün acaba niçin korkuyorum. Aslında ninemin ziyaretine sevinerek gelirdim."

Daha sonra, "Günaydın nineciğim!" demiş, fakat bir cevap alamamış. Bunun üzerine onun yatağına sokulmuş. Ama ninesinin görüntüsü tuhafmış.

"Ay nineciğim, kulakların niye o kadar büyük?" "Seni daha iyi duyabilmek için."

"Ay, nineciğim, gözlerin niye o kadar iri?"

"Seni daha iyi görebilmek için."

"Nineciğim, ellerin niye o kadar büyük?"

"Seni daha iyi tutabilmek için."

"Ama nineciğim, niçin bu kadar korkunç bir ağzın var?"

"Seni daha iyi yutabilmek için."

Kurt, bunu söyler söylemez yataktan fırlamış ve Kırmızı Başlıklı Kız'ı yutmuş.

Kurt iştahını dindirdikten sonra yine yatağa yatmış ve derin bir uykuya dalmış. Uyurken de çok gürültülü bir biçimde horulduyormuş. Ninenin evinin yakının-

dan geçen bir avcı, "Yaşlı kadın amma da horluyor. Hemen gidip bir bakayım, belki bir sorunu vardır," diye düşünmüş ve eve girmiş. Yatağa yanaştığında, orada yatan kurdu görmüş ve "Seni zaten uzun zamandan beri arıyordum!" diyerek, silahını tam kurdun üzerine doğrultmuş. Ama o anda kurdun yaşlı nineyi yemiş olabileceğini düşünerek silahını bir kenara bırakmış, gidip bir makas almış ve kurdun karnını kesmiş. Biraz kestikten sonra, Kırmızı Başlıklı Kız, "Aman ne kadar korktum. Kurdun karnı da çok karanlıkmış!" diyerek oradan çıkmış. Bundan sonra yaşlı nine de kurdun karnından kurtulmuş. Kırmızı Başlıklı Kız hemen koşmuş ve büyük taşlar toplayıp kurdun karnına doldurmuş. Avcı da kurdun karnını iple dikmiş. Kurt daha sonra uyandığında ayağa kalkmak istemiş, fakat taşlar o kadar ağır gelmiş ki hemen yere düşmüş ve ölmüş.

Her üçü de buna çok sevinmişler. Avcı, kurdun derisini yüzmüş ve evine götürmüş. Nine, Kırmızı Başlıklı Kız'ın getirdiği kurabiyeleri yemiş ve şurubu içmiş. Böylece yeniden güce kavuşabilmiş. Kırmızı Başlıklı Kız ise şöyle düşünmüş:

"Annen yasakladığı zaman, orman yolundan sapmayacaksın!" (Grimm Kardeşler'den)

Bu masalda "kırmızı başlık" âdet görmeyi sembolize etmektedir. Küçük kız, artık yetişkin bir insan olmuştur ve cinselliği ile karşı karşıyadır.

"Yoldan sapmama" ve "şişeyi kırmama" ikazları, cinselliğin tehlikesine ve namusun yitirilmesine işaret etmektedir.

Kurt, kızı gördüğünde, cinsel arzulara kapılmakta ve kızın aklını çelebilmek için, ona şöyle demektedir: "Niçin hiç çevrene bakmıyorsun? Çiçeklerin güzelliğini görmüyor, kuşların ne kadar da güzel öttüklerini işitmiyorsun galiba?" Bunun

üzerine, Kırmızı Başlıklı Kız, "gözlerini açıyor". Kurdun söylediklerine uyduğu için ormanın derinliklerine kadar gidiyor. Bu davranışı haklı gösterebilmek için de şöyle düşünüyor: "Götüreceğim çiçekleri ninem çok beğenecektir."

Fakat doğru yoldan sapma, ağır bir biçimde cezalandırılacaktır. Kurt, ninesinin kılığına girecek, suçsuz kızcağızı yutacak ve sonra da derin bir uykuya dalacaktır.

Masal buraya kadar olaya ahlaki bir biçimde yaklaşarak cinselliğin getireceği tehlikelerden bahsetmektedir. Ama iş, bu kadarla bitmez. Burada sorulması gereken soru şudur: "Bu masalda erkeğin rolü nedir ve cinsellik olgusu nasıl yansıtılmaktadır?"

Kırmızı Başlıklı Kız masalında erkekler saldırgan ve kandırıcı birer hayvan olarak gösterilmişlerdir. Cinsel ilişki de yamyamlıkla eş tutulmuştur. Çünkü bu masala göre, bir cinsel ilişkide erkek, kadını yutmaktadır. Bu görüş aslında erkeklere ve cinselliğe karşı duyulan derin bir nefretin ifadesidir. Bu nefret, masalın sonunda daha da belirginleşir. Çünkü burada, kadınların doğurganlık yeteneği işlenmektedir. Bu yetenekten dolayı kadınlar erkeklerden üstündür. Karnındaki taşlarla kadınların hamileliklerini sembolize etmek isteyen kurt ise gülünç duruma düşer. Çünkü Kırmızı Başlıklı Kız, kurdun karnına kısırlığın sembolü olan taşları yerleştirmiştir. Kurt bir kere zıpladıktan sonra yere yuvarlanır ve ölür. Böylelikle işlediği suça uygun bir cezayı çeken kurt, kısırlığın sembolü olan taşlar tarafından öldürülmüştür.

Başlıca figürleri üç farklı kuşağın kadınları, yani nine, anne ve küçük kız olan "Kırmızı Başlıklı Kız", kadın ile erkek arasındaki çatışmanın sergilendiği bir masaldır. Erkek tiplemesi olarak, hiçbir ağırlığı olmayan bir baba biçimiyle anlatılan avcı, masalda önemli bir yer tutmaz. Erkeklerden nefret eden kadınların zaferiyle biten bu masal, mücadeleden erkeklerin galibiyet ile ayrıldığı Ödipus mitinin de karşıtıdır.

Şabat Merasimi

Buraya kadar gördüğümüz sembollerin hepsi birer resim niteliğindeydi. Fakat insanlık tarihi için bir rüya, bir mit ya da bir masal kadar öneme sahip olan bir başka sembol türü daha vardır. Bu da, sembolik merasimdir. Bu sembol türünde, insanların yaptığı hareketler onların içlerindeki duygularını sembolize etmektedir. Günlük hayatımızda hepimiz bu tür sembolleri kullanırız. Örneğin saygı gereği şapkamızı çıkarır, başımızı öne eğeriz ya da birisinin elini sıkarız, bazen de ellerimizi önümüzde toplarız. İşte bunların hepsi birer sembolik davranıştır. Bu tür semboller basittir ve kolayca anlaşılabilirler. Bazı dini semboller de bu türdendir. Buna örnek olarak İbranilerde var olan, yas tutarken kıyafetleri parçalama geleneği gösterilebilir. Fakat öte yandan birçok dini sembol, tıpkı rüyalarda ya da mitlerde olduğu gibi, çok karmaşık ve anlaşılması güç olabilirler. Bunun ilginç bir örneğini de, Şabat merasimi oluşturmaktadır.

Eski Ahit'te, Şabat ile ilgili kuralların çok önemli bir yeri vardır. Ama bu kuralların tümü, On Emir'in yalnızca bir tanesinden türetilmiştir. "Şabat'ı düşün. Onu kutsal bir gün olarak gör! Sen, altı gün süreyle çalışabilir ve her işi yapabilirsin. Fakat yedinci gün, Tanrı'na adanmış bir dinlenme günüdür. O gün hiçbir iş yapmayacaksın. Herkes buna uyacaktır: Sen, senin oğlun ve kızın, senin kölen, senin hayvanların ve kent sınırları içinde yaşayan yabancılar bile. Çünkü Tanrı; göğü, yeri, denizi ve bunlara ait olan her şeyi altı günde var etti. Fakat yedinci günde Tanrı dinlendi. Bundan dolayı da Tanrı, Şabat'ı kutsadı ve kutsal bir gün olarak ilan etti" (Çıkış 20:8-11). On Emir'in ikinci biçiminde de (Tesniye 5:12-15) Şabat'ın emredildiğini görmekteyiz. Fakat bu sefer Şabat'ın nedeni, Mısır'dan çıkış olarak gösterilmiştir. Şöyle denmektedir: "Bunu unutma: Sen Mısır'da daha bir köle iken, Tanrın, güçlü eli ve kaldırılmış kolu ile seni oradan kurtardı.

Bundan dolayı Tanrın, sana Şabat'ı bir görev olarak emretti" (Tesniye 5:15).

Çağdaş insanlar için böyle bir Şabat'ın düzenlenmiş olması, akla uygun bir davranıştır. Çünkü bir hafta boyunca çalıştıktan sonra bir gün dinlenmemiz sağlığımız açısından olumlu sonuçlar vermektedir. Bu, kaybettiğimiz enerjinin yeniden depolanması için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Fakat Şabat'ın kendisi ve onunla ilgili geliştirilen merasimi inceleyecek olursak, bazı sorular ortaya çıkacaktır.

Örneğin, toplumun sağlığı için gerekli olan bu düzenleme, niçin On Emir'e dahil edilmiştir? Bu kutsal gün, niçin Tanrı'nın "dinlenmesi" ile ilişkilendirilmiştir ve bu ne demektir? Acaba Tanrı insana bu kadar çok mu benzemektedir? Şabat'ın ikinci biçiminde, niçin özgürlük konusu işlenmiştir? Tanrı'nın dinlenmesi ile özgürlük arasında ne gibi bir ilişki vardır? Ayrıca (ve bence en önemli soru budur) karmaşık Şabat merasimini, dinlenme emri ile nasıl bağdaştırabiliriz? Örneğin Eski Ahit'te, "Şabat'ta odun toplayan" bir adam, Şabat bozucusu olarak kabul edilmektedir. Bunun da cezası ölümdür (Sayılar 15:32-vd.). Ayrıca yalnızca fiziksel mesai değil, zevk için ateş yakmak, bir tek otu koparmak, bir mendili veya onun ağırlığında herhangi başka bir şeyi taşımak bile yasaklanmıştır. Görüleceği gibi bunlar bizi yoran uğraşlar değildir. Aslında bunları yapmamak, onları yapmaktan daha güçtür. Acaba burada, asıl merasimde bir abartılma mı yapılmıştır? Yoksa bu merasimi tam olarak anlayamıyor muyuz?

Detaylı bir analiz sonucunda, Şabat merasiminin abartılı bir davranış olmadığını ve ayrıca burada, çalışma ve dinlenme kavramlarının, günümüzden çok farklı bir biçimde yorumlandığını göreceğiz.

Kitab-ı Mukaddes'te ve Talmud'da "çalışma" (yani, mesai) şöyle tanımlanmaktadır: "Çalışma", insanın fiziksel dünyaya yaptığı bütün müdahalelerin bütünüdür. Müdahalenin yapı-

cı ya da yıkıcı olması ise hiç fark etmez. Buna karşın "dinlenme", insan ve doğa arasındaki bir barış durumudur. Çünkü insanlar dinlenirken doğaya el sürmezler. Bu nedenle, yapılan en küçük bir değişiklik bile bu sessizliği, barışı ve dinlenmeyi bozacaktır. Yani Şabat, insan ve doğa arasında kurulan büyük bir uyumdur. "Çalışma" ise bu uyumu bozacak olan her şeydir. İşte bu genel tanım yardımı ile Şabat merasimini daha iyi anlayabiliriz.

Her ağır iş, örneğin tarlada çalışmak ya da duvar örmek, hem çağdaş hem de geleneksel anlamda bir "çalışmadır". Oysa bir kibritin yakılması ya da bir otun kopartılması, çağdaş anlamda "çalışma" olarak nitelendirilmez. Ama yine de insan ile doğa arasındaki uyumu bozacak bir harekettir. İşte bundan dolayı Talmud'da, çok küçük bir işi yapmak ya da küçük bir şeyi taşımak bile yasaklanmıştır. Aslında burada bir parantez açmak gerekir. Çünkü her türlü taşımalar yasaklanmış değildir. Nitekim bir insan, evinin ya da arazisinin dahilinde ağır bir yükü pekâlâ taşıyabilir. Bu davranışı ile de Şabat kurallarını çiğnemiş olmaz. Örneğin bir mendili evinden dışarıya, yani sokağa çıkarmak yasaktır. Aslında bu kural, özgürlük fikrinin toplumsal alandan doğal alana doğru genişletilmesinden başka bir şey değildir. Böylece insan, hem doğanın dengesine el atmamakta hem de toplumsal dengeyi değiştirmemektedir. Bu, yalnızca ticaret yapılmamalıdır anlamına gelmez. Buna ek olarak "sahip olunan" bir şeyin, bir bölgeden bir diğerine aktarılması da yasaktır.

Şabat, insan-doğa ve insan-insan arasındaki birliği sembolize etmektedir. Ayrıca insanlar çalışmadıkları takdirde (yani, doğal ve toplumsal çevreyi değiştirmedikleri sürece), zaman kavramının kısıtlayıcı varlığından da kurtulmuş olurlar. Bu kurtuluş, haftanın tek bir gününde gerçekleşmektedir, o da Şabat günüdür. Bu konuyu tam anlayabilmek için, *Kitab-ı Mukaddes*'te yer alan insanla doğa arasındaki ilişkilere bakmak yerinde olur. "Yasak meyvenin yenmesi olayından"

yani, insana akıl ve irade verilmeden önce, insanlar doğa ile tam bir uyum içinde bulunmaktaydılar. Fakat insanoğlunun Tanrı'nın sözünü dinlemeyip ona itaatsizlik etmesi sonucunda gözleri "açılmış" ve böylece özgürlüğü, iyinin ve kötünün ne demek olduğunu, herkesin eşit ama aynı zamanda farklı olduğunu ve sevginin tüm bu insanlığı birbirine bağlayıcı bir güç olduğunu görmüştür. Bu ise insanlık tarihinin başlangıcıdır. Fakat Tanrı, kendi emirlerini dinlemeyen insanları lanetlemiştir. Bu lanet ile insan ve hayvan arasında bir düşmanlık, bir çatışma yaratılmıştır: "Yılan ve kadın arasında bir düşmanlık yarattım, senin ve kadının çocukları arasında da. O seni başından, sen de onu topuğundan vuracaksın" (Tekvin 3:15). Bunun yanı sıra, insan ve toprak arasında da bir düşmanlık oluşturulmuştur: "Senin yüzünden toprak da lanetlendi. Hayatının bütün günlerinde zorluklar altında ondan besleneceksin. Dikenler ve çalılar yetişecek, toprağın bitkilerini ve alnının teriyle kazandığın ekmeğini yiyeceksin, ta ki toprağa geri dönene kadar" (Tekvin 3:17-1). Ve böylece kadın ile erkek arasında da bir karşıtlık oluşmuştur: "Yine de erkeğini arzulayacaksın, ama o seni yönetecek" (Tekvin 3:16). Son olarak kadın ve onun doğal işlevine de bir yük getirilmiştir: "Acılar içinde çocuklarını doğuracaksın" (Tekvin 3:16). Başlangıçtaki genel uyumun yerini, artık düşmanlık ve çatışma almıştır (Bkz: E. Fromm, 1941a).

Öyleyse insanın en büyük amacı, insanlarla, hayvanlarla ve toprakla yeniden uyum ve barış içinde yaşamak olmalıdır. Ama oluşturulacak bu uyum, cennettekinden çok farklı bir biçim alacaktır. Çünkü insanlar bu uyuma yeniden kavuşabilmek için, kendilerini tam anlamıyla geliştirmek, tam bir insan olmaları zorunluluğunu görmek, adaleti uygulamak, akıl güçlerini olabildiğince artırmak ve akıldışı arzularını bir kenara itmek zorundadırlar. Zaten peygamberlerin çeşitli biçimlerde ve farklı semboller kullanarak söylemeye çalıştıkları da budur: Sonuçta, toprak sonsuza kadar kalacak, kılıçlar sa-

banlara dönüşecek, aslan ve koyun birbiriyle arkadaş olacak, savaşlar bitecek, kadınlar acı çekmeden doğum yapacaklar (Talmud) ve insanlık da gerçeklik ve sevgi çevresinde birleşecektir. İnsanlık tarihinin amacına ulaşması demek olan bu yeni uyum, gelecekteki bir Mesih'in kişiliğinde sembolize edilmiştir.

Ancak şimdi, Şabat merasimini tam olarak anlayabiliriz. Şabat, Mesih döneminin bir öncüsüdür. Çünkü o dönemin bir başka ismi de "sonsuz Şabat"tır. Talmud'da belirtildiği gibi: "Tüm İsrail halkı bir kerecik olsun, Şabat'ı arka arkaya iki kez tam anlamıyla uygulayabilse, o zaman Mesih'in gelmesi kesin olacaktır" (Şabat, 118a).

Demek oluyor ki, dinlenme ve çalışmamanın o zamanki anlamları, günümüzdeki "yorgunluk atmak" anlamından çok daha farklıydı. Bu dinlenmenin yardımı ile bir gün mutlaka gerçekleşecek olan özgürlük yönüne doğru bir adım atılmış olacaktır. "İnsan ve insan" ile "insan ve doğa" arasındaki ilişki, uyumun ve barışın bir göstergesi haline gelecektir. Çalışma, bir çatışmanın ve bir uyumsuzluğun sembolü niteliğindedir. Dinlenme ise onur, barış ve özgürlüğün işaretidir.

Eğer bu özelliği tam olarak kavrayabilirsek, daha önce sorduğumuz birkaç soruya da cevap bulmuş oluruz. Şabat merasimi, yalnızca basit bir "dinlenme günü" olmadığı için, *Kitab-ı Mukaddes*'te önemli bir yere sahiptir. Çünkü o, kurtuluşun ve özgürlüğün bir sembolüdür. İşte, Tanrı'nın "dinlenmesi" kavramı da, bu biçimde anlaşılmalıdır. Tanrı yorulduğundan dolayı dinlenmemektedir. Tanrı'nın dinlenmesi, barışın yaradılıştan bile daha önemli olduğunu vurgulamak istemesindendir. Tanrı'nın çalışması insan için bir lütuftur. Dinlenmesi ise yorulduğu için değil, ancak böylece tam özgür ve "tam Tanrı" halinde insanlara ulaşabileceği içindir. İşte tıpkı bunun gibi, çalışmayan ve doğa ile barış içinde, diğer insanlarla da dost olarak yaşayan bir insan, tam bir insan

olabilecektir. Şabat merasiminin bir kere "Mısır'dan kurtuluş" ve bir kere de "yedinci yaradılış gününde Tanrı'nın dinlenmesi" olarak açıklanmasının nedeni de burada gizlidir. Çünkü her iki açıklama da aynı anlama gelmektedir ve karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamaktadır. Yani: "Dinlenme, özgürlüktür."

Bu konuyu bitirmeden önce Şabat merasimi ile ilgili birkaç noktaya daha değinmek ve böylece onun daha iyi anlaşılmasına imkân vermek istiyorum.

Şabat, eski Babiller'den kalma bir bayram günüdür. Babilliler her ayın yedinci gününde (yani, Shapatu'da) bir kutlama yaparlardı. Fakat bu kutlamanın ardında bambaşka bir neden vardı. Babil Shapatu'su, üzgünlüğü ve nefis terbiyesini ifade eden bir gündü ve bu gün, Satürn gezegenine adanmıştı. (İngilizcedeki cumartesi anlamına gelen "saturday" halen bu kutlama gününe işaret etmektedir.) Fakat zamanla, bu kutlama gününün anlamı farklılaştı ve en sonunda da *Kitab-ı Mukaddes*'teki biçimini aldı. Böylece artık Shapatu (yani, Şabat) kötü bir gün olmaktan çıkıp sevgi ve neşe dolu bir gün haline dönüşmüştü. Son iki bin yıldır da Museviler Şabat'ı çeşitli eğlenceler, yemek ve içmekle kutlamakta, zamanlarını cinsel sevgi ve dini yazıları okuma ile geçirmekte, böylece de Satürn'ün kötü güçlerine teslim olup acı çekilen bir gün, özgürlük ve sevincin yaşandığı bir gün haline gelmektedir.

Şabat'ta görülen bu değişimin nasıl gerçekleştiğini anlamak için, Satürn gezegeninin taşıdığı anlama bakmamız gerekecektir. Geleneksel astrolojik ve metafiziksel anlayışa göre Satürn gezegeni zamanı sembolize eden bir gökcismidir. Satürn, zamanın ve dolayısıyla da ölümün tanrısıdır. Ancak, insanlar Tanrı'ya benzediklerinden (yani, akla, ruha, sevgiye ve özgürlüğe sahip olduklarından) zamanın ve ölümün egemenliği altında değillerdir. Fakat insan, aynı zamanda da bir hayvana benzemektedir. (Yani, bir bedene

sahiptir ve doğa kanunlarına boyun eğmektedir.) Bundan dolayı da zamanın ve ölümün bir kölesi durumundadır. Babilliler zaman tanrısını, kendi nefislerini terbiye ederek yatıştırmak istiyorlardı. *Kitab-ı Mukaddes*'te ise, bu soruna çok farklı bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Burada zaman, bir gün boyunca doğanın gidişine karışmamak suretiyle devre dışı bırakılmaktadır. Bunun ardında yatan düşünce şudur: Bir değişim, bir çalışma ve bir çatışma olmazsa, "zaman" diye bir şey de olmayacak ve artık insanlar, zaman tanrısının önünde eğilmeyeceklerdir. Yani Şabat, insanlığın zamanı nasıl yendiğini gösteren bir semboldür. Zaman artık ortadan kaldırılmış ve Satürn, kendisine adanmış olan günde tahtından indirilmiştir!

Kafka'nın *Dava* Adlı Romanı

Sembol dili ile yazılmış olan bir sanat eserine verebileceğimiz en güzel örnek, Franz Kafka'nın *Dava* adlı romanıdır. Bu romanda, tıpkı rüyalarımızda olduğu gibi, kendi içinde somut ve gerçekçi olaylarla karşılaşmaktayız. Fakat romanı bir bütün olarak incelediğimizde, onun gerçeküstü ve hayali olduğunu söylememiz gerekir. Bundan dolayı da, bu romanı yorumlarken, sanki bir rüyayı yorumluyormuş gibi davranmamız doğru olur. Çok uzun ve çok karmaşık olan, olayları uzay ve zaman içerisinde gelişen bu rüyanın öğelerini, sanki rüyayı gören kişinin (yani, romandaki Josef K. adlı kahramanın) duygusal dünyasını temsil ediyorlarmış gibi ele almalıyız.

Roman tuhaf bir cümleyle başlar: "Herhalde biri Josef K.'ye bir iftira atmıştı. Çünkü hiçbir kötü şey yapmamasına rağmen, bir sabah ansızın tutuklanmıştı" (F. Kafka, 1965, s. 259). Burada "tutuklanmıştı" kavramının ardında, yakalanmak, yani hareketten alıkoyulmak anlamı gizlidir. Suçlanan birisi polis tarafından yakalanmış, yani bir organizmanın

normal gelişimi durdurulmuştur. Söz konusu hikâyede, bu kavram her gün kullandığımız tutuklanma anlamına gelmektedir. Fakat sembol dilinde bunun anlamı başkadır. Çünkü bu dilde, "tutuklanma" dendiğinde, Josef K.'nin gelişiminin de durdurulduğu anlaşılmaktadır.

Ustaca yazılmış bir paragrafta, Kafka bu tutuklanmanın nasıl gerçekleştiğini anlatır: "Bay K., akşamları işten çıktıktan sonra kendi başına ya da birkaç iş arkadaşıyla dolaşmaya çıkar, sonra bir birahaneye gider ve orada çoğunlukla yaşlı adamlarla birlikte, on bire kadar otururdu. Bazen de saat dokuza kadar çalışır ve doğrudan eve giderdi. Ara sıra K.'nin çalışma azmini ve güvenilirliğini takdir eden banka müdürü, onu bir araba gezisine veya villasındaki bir akşam yemeğine davet ederdi. Ayrıca K., haftada bir gün Elsa adındaki bir kıza giderdi. Elsa, sabaha kadar bir meyhanede garson olarak çalışıyor ve misafirlerini de, gündüz ancak yatağında kabul edebiliyordu" (*age*, s. 272).

Görüleceği gibi bu hayat tarzı boş, rutin, tamamen soyut, sevgisiz ve tüketici bir biçim taşımaktadır. Josef K., gerçekten de "yakalanmıştı" ve hayatı durağan ve olağan bir hale gelmişti. Yani, romanın ilk cümlesi, K.'yi ikaz eden vicdanının sesidir.

İkinci cümlede ise, şunlar işlenmektedir: "Bayan Grünbach'ın, yani ev sahibesinin yardımcısı bu sabah kahvaltıyı getirmemişti. Her sabah saat sekize doğru K.'nin kahvaltısını getiren bayan bugün hiç görünmemişti. Bu, ilk kez olan bir aksaklıktı" (*age*, s. 259). Aslında bu detay, önemsizmiş gibi görünmektedir. K.'nin tutuklanması gibi önemli bir olaydan sonra, böyle sıradan bir ayrıntının burada niçin yazılmış olduğu şaşkınlık yaratmaktadır. Fakat birçok rüyada olduğu gibi, bu küçük detay, bize K.'nin karakteri hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Çünkü K., "reseptif yönlenmeye" sahip bir insandır. Yani tüm hareketleri kabul etmeye ve söylenenleri yapmaya yönelik olan K., hiçbir zaman kendiliğinden

bir harekete geçememektedir (Bu konu için bkz: E. Fromm, 1947a).

K., kendisini doyuran, ona bakan ve koruyan insanlara bağımlı birisidir. Tıpkı annesine bağlı bir çocuk gibi, ondan yararlanan ve onu kullanan bir yapıya sahiptir. Böyle insanlar, özellikle de kadınlara karşı saygılı ve sevimli davranmaktadırlar. Çünkü böyle davrandıklarında, istediklerine ulaşacaklarını sanmaktadırlar. Bu tür insanların çekindikleri en olumsuz şey ise başkalarının onlara kızmaları ve onlara istediklerini vermeyecekleri korkusudur. Bu insanlar, her iyiliğin dışarıdan geldiğini zannederler ve bu iyilik kaynağının korunması da onların hayatlarındaki en büyük amaçtır. Bundan dolayı, benlik duygularını yitirmişler ve içlerini bağımlı oldukları insanların onları terk edeceği korkusuyla doldurmuşlardır.

K., kendisini kimin ve niçin dava ettiğini bilmemekte ve kendine şu soruyu sormaktadır: "Bunlar nasıl insanlardı? Ne hakkında konuşuyorlardı? Hangi daireye aittiler?" Mahkeme bahçesinde bir gardiyanla konuşurken sorun biraz daha açıklığa kavuşmaktadır. Çünkü K., gardiyana, dişe dokunur hiçbir soru sormamakta, buna karşın gardiyan K.'ye çok önemli bir cevap vermektedir: "Sorularınızı şu anda tam olarak cevaplayamasam da size, bizi pek düşünmemenizi salık veririz. En iyisi mi, siz daha çok kendinizi düşünün." Bu söz aslında, yardıma muhtaç olan herkes için geçerlidir. Fakat K., gardiyanın ne demek istediğini anlayamaz. Sorunun, kendi içinde saklı olduğunu ve onu yalnızca kendisinin çözebileceğini anlayamamıştır. Bu, aslında, K.'nin en sonunda kaybedeceğini gösteren ilk belirtidir.

İlk sahne, gardiyanın bir başka ikazı ile son bulur: "Siz şimdi, bankaya da gitmek istersiniz."

"Bankaya mı?" diye düşünür K, "ben tutuklandığımı sanmıştım. Tutuklu iken nasıl bankaya gidebilirim ki?"

"Ah, evet," der kapıya kadar gitmiş olan gardiyan, "siz beni yanlış anlamışsınız. Tutuklanmış olduğunuz doğrudur, fakat bu sizi, işinizi yapmaktan alıkoymayacaktır. Alıştığınız hayatı da aynen devam ettirebilirsiniz."

"O zaman tutuklu olmak, o kadar da kötü bir şey değilmiş," der K. ve gardiyanın yanına kadar yürür.

"Hiçbir zaman aksini iddia etmedim ki."

"Aslında tutuklu olduğumu söylemenize de hiç gerek yoktu!" diyen K. gardiyana biraz daha yaklaşır" (F. Kafka, 1965, s. 272).

Fakat gerçekte böyle bir şey olamaz. Tutuklanmış bir insan, ne kendi işini takip edebilir ne de alıştığı hayatına devam edebilir. Aslında bu açıklama, onun ruhsal tutukluğunun normal hayatına pek de etki yapmadığını belirtmek içindir. Burada sembol dili kullanılmıştır. Josef K., insanlık açısından neredeyse ölü birisidir. Fakat bu, onun bankadaki görevini engellememektedir. Çünkü görevi ile onun gerçek benliği arasında hiçbir ilgi yoktur.

K., hayatını boşa harcadığını ve şimdi de yavaş yavaş yok olduğunu giderek anlamaktadır. Bu noktadan sonra, *Dava* adlı romanda, K.'nin buna gösterdiği tepki işlenmekte, fakat roman trajik bir finalle son bulmaktadır. K., vicdanının sesini duyduğu halde onu anlayamaz. Gerçeği kendi gözleriyle görüp kurtulmaya doğru adım atmak yerine, çözümü sürekli olarak başka insanlarda aramaktadır. Örneğin avukatlar ya da kadınlara başvurmakta, onların "yakın ilişkilerini" kendi çıkarı için olumlu bir biçimde kullanabileceğini düşünmektedir. Bu arada herkese sürekli olarak suçsuz olduğunu anlatmakta ve kendisine suçlu olduğunu söyleyen içindeki o belirsiz sesi bastırmaya çalışmaktadır.

K.'nin ahlaki algılama yetenekleri bir şaşkınlığa ve karmaşıklığa uğramamış olsaydı, belki de bir çözüm yolu bulabilecekti. Ama K., bir tek ahlak kuralını, otoriteyi tanımaktadır. O da ona şöyle söylemektedir: "Görevin, itaat etmektir." K.

için, itaat etmek temel erdemdir ve vicdanı da böyle, otoriter bir vicdan haline gelmiştir. Öylesine ki, insancıl vicdanının varlığından bile habersizdir. Aslında bu insancıl vicdan ona kendi içine dönmesini ve gerçeği orada bulmasını önermektedir (İnsancıl ve otoriter vicdanın bir karşılaştırılması için bkz: E. Fromm, 1947a).

Bu romanda, her iki vicdan biçimi de sembolik bir anlatımla ortaya konulmuştur. İnsancıl vicdanı gardiyan temsil etmektedir. Otoriter vicdan ise mahkeme, yargıçlar, seyirciler, rüşvetçi avukatlar ve davayla ilgisi olan diğer insanlar tarafından temsil edilmektedir. K.'nin işlediği trajik hata, insancıl vicdanının sesine uymayıp otoritelere boyun eğmesidir. Ne yazık ki insancıl vicdanının sesini otoriter vicdanının sesi olarak algılamakta olan K., çözümü kendisini yargılayan otoriteye daha çok bağlanmakta görmektedir.

Söz konusu "mahkeme" romanda despot, rüşvetçi ve kötü niyetli olarak tanımlanmaktadır. Bu davada, aklın ve adaletin yeri yoktur. Zaten yargıçların kullandıkları kanun kitapları da bu durumun sembolik birer ifadesidir. Bunlar eski ve aşırı derecede kullanılmış kitaplardı. Örneğin cilt kapağı neredeyse ortadan kopmuştu. Yalnızca birkaç iplik kitabı dağılmaktan koruyordu (*age*, s. 299). "Burası ne kadar da kirli," dedi K. başını sallayarak. Yanındaki kadın ise hemen kitapların üstündeki tozu silmeye çalıştı. K., en üstte duran kitabın kapağını açtı. İçinde açık saçık bir resim vardı. Bir kanepede çıplak bir kadınla, çıplak bir adam oturuyordu. Bunu çizen kişinin neyi anlatmak istediği açıktı. Fakat pek yetenekli bir çizer olmadığından, çok dik ve perspektifsiz bedenler görülebiliyordu yalnızca. K., başka sayfalara bakmadı. O anda, ikinci kitabın başlığına şöyle bir göz attı. Bu kitabın başlığında şunlar yazıyordu: "Grete'nin, kocası Hans'tan çektikleri." "Demek buranın kanun kitapları bunları öğretiyor," dedi K. ve ekledi: "Bu insanlar mı beni yargılayacak?" (F. Kafka, 1965, s. 299 vd.)

Başıbozukluk öylesine bir hal almıştı ki, mübaşirin karısı, yargıçlar ve hukuk öğrencileri tarafından cinsel tecavüze uğramakta, ama ne kendisi ne de kocası buna karşı koyabilmekteydi. K. ise, bazen mahkemeye karşı isyan etmekte, bu arada, karşılıklı olarak iyi niyet geliştirdikleri mübaşir, onu desteklercesine: "İnsan her zaman isyan eder işte," demektedir (*age*, s. 308). Ama K. için, isyan ile itaat bir aradadır. Ahlaki kuralları otoriter mahkemeye göre değil de, kendi vicdanının sesine uygun olarak düzenlemek hiç aklına gelmemektedir. Aslında gezisinin sonuna doğru, bir keresinde gerçeğe çok yaklaşmış ve insancıl vicdanının sesini biraz da olsa anlayabilmiştir. Bu ses, kilisedeki bir papaz tarafından temsil edilmektedir. K., bir iş arkadaşı ile buluşmak üzere bu kiliseye gelmiştir. Fakat, arkadaşı bu randevuya gelmeyince K. kilisede yalnız kalır. Kendini biraz yalnız ve şaşkın hissettiği bir anda etkileyici bir ses ona, "Josef K.!" diye seslenir:

> K., şaşırmıştı ve önüne bakıyordu. Aslında henüz oradan uzaklaşma şansı vardı. Üç tane küçük kapıdan çıkıp gidebilir ve bu, onu duyamadığı ya da sesin kendisini ilgilendirmediği anlamına gelirdi. Fakat eğer dönüp arkasına bakarsa, burada kalması gerekecekti. Papaz ikinci bir kez daha seslense, mutlaka giderdi. Ama başka bir ses gelmeyince arkasını dönüp bakmaya karar verdi. Papaz hareketsiz olarak kürsüde duruyordu ve K.'nin ona baktığını anlamıştı. K. artık tam olarak dönmek zorundaydı, yoksa çocukça bir saklambaç oyunu olurdu bu. Daha sonra papaz, K.'yi bir parmak hareketi ile yanına çağırınca hızla kürsüye yaklaştı. Papaz, parmağı ile kürsünün hemen önündeki bir yeri işaret etti. K., oraya gittiğinde papazı ancak başını öne doğru eğerse görebiliyordu. Papaz:
>
> "Sen Josef K.'sin," dedi ve elini kürsüye dayadı.

"Evet," dedi K., "beni bundan haberdar ettiler," diye devam etti.

"O zaman aradığım kişi sensin," dedi papaz, "çünkü ben hapishanenin papazıyım."

"Öyle mi!" diye karşılık verdi K.

"Seni buraya ben çağırdım. Çünkü seninle konuşmak istiyordum."

"Bunu bilmiyordum. Aslında ben buraya bir İtalyan'a kiliseyi gezdirmek için gelmiştim."

"Bırak şimdi bu önemsiz şeyleri. Elinde tuttuğun nedir? Yoksa bir dua kitabı mı o?"

"Hayır, şehirdeki turistik yerlerin bir albümü."

"At onu elinden."

K. kitabı o kadar hızla yere atmıştı ki, kitap biraz yerde sürünmüş ve ayrıca birkaç sayfası da ezilmişti.

"Biliyor musun, davadaki durumun çok kötü."

"Evet bence de. Çok çabaladım ama bir başarı elde edemedim. Fakat savunmam daha bitmedi."

"Kararın ne olacağını sanıyorsun?"

"Daha önceleri davanın iyi biteceğini düşünüyordum. Şimdi ise buna şüpheyle bakıyorum. Beni nasıl bir sonun beklediğini bilmiyorum. Peki sen biliyor musun?"

"Hayır, ama korkarım sonun kötü olacak. Sana suçlu gözüyle bakıyorlar. Davan temyize bile gidemeyecek. En azından suçunun sabit olduğunu düşünüyorlar."

"Ama ben suçlu değilim ki, bu bir hatadır. Bir insan nasıl suçlu olabilir? Hepimiz insan değil miyiz?"

"Bu doğru, fakat suçlular da hep böyle konuşurlar."

"Bana karşı bir önyargın mı var?"

"Sana karşı hiçbir önyargım yok."

"Teşekkür ederim. Davadaki bütün insanlar bana karşı bir önyargı besliyorlar. Tarafsız olan kişileri de etkilemeye çalışıyorlar. Durumum gitgide kötüleşiyor."

"Gerçekleri yanlış anlıyorsun. Davanın kararı bir defada açıklanmayacak, dava yavaş yavaş karara dönüşüyor."

"Demek öyle."

"Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?"

"Biraz daha fazla yardım arayacağım. Kullanmadığım bir yol daha var."

"Yabancılardan ve kadınlardan çok yardım bekliyorsun. Gerçek yardımın bunlardan gelemeyeceğini bilmiyor musun?"

"Bazen, belki de çoğu zaman, sana hak veriyorum. Fakat her zaman değil. Kadınlar büyük bir güce sahiptir. Eğer tanıdığım birkaç kadını işbirliğine kandırırsam, davayı kazanabilirim. Özellikle de, neredeyse bütünüyle kadına meraklı kişilerden kurulu bu mahkemede başarılı olurum. Yargıca uzaktan bir kadın göstersem, masanın üstünden atlayarak ona koşar."

Papaz başını öne doğru eğince, K., kürsünün çatısının papazı ezdiğini düşündü. Dışarıda kötü bir hava mı vardı? Hayır hayır, artık gece olmuştu. Pencerelerden hiç ışık gelmiyordu. Ve kilisenin karanlık duvarı, olduğu gibi karşısındaydı. Şimdi de kilise yardımcısı büyük sunaktaki mumları birer birer söndürmeye başlamıştı. K., papaza:

"Bana kızgın mısın?" diye sordu. "Nasıl bir mahkemeye hizmet verdiğini bilmiyorsun herhalde?" Cevap alamadı. "Bunlar yalnızca benim tecrübelerim" dedi K. Yukarıdan hâlâ bir ses çıkmıyordu.

"Seni kırmak istemedim" deyince, papaz birdenbire bağırmaya başladı: "Sen iki adım ötedeki şeyleri bile göremiyorsun!" Çok kızmıştı ama, bu bağırış daha çok bir yerden düşen bir insanı gören ve elinden bir şey gelemeyen bir kimsenin korku dolu haykırışına benziyordu (F. Kafka, 195, s. 429-431).

Papaz, K.'nin niçin dava edildiğini ve davanın nasıl sonuçlanacağını bilmektedir. K. ise halen gerçeği görememektedir ve yalnızca nereden yardım bulabilirim kaygısı içindedir. Papaz ona, yabancı yardımlara çok güvendiğini söylediğinde K.'nin tek endişesi, bunun için papazın kendisine kızacağından korkmasıdır. Bunun üzerine papaz gerçekten de kızmıştır. Aslında bu kızgınlığın temelinde sevgi ve yardım etme isteği yatmaktadır. Papaz, K.'ye bundan fazla yardım edemeyeceğini görünce üzülür ve ana girişe doğru yöneldiğinde, ona şunu sorar: "Hemen gitmek mi istiyorsun?" K., o anda böyle bir şeyi düşünmemiştir, fakat hemen, "Evet, gitmem gerekir. Ben bir bankada görevliyim, beni şimdi bekliyorlardır. Buraya yalnızca bir yabancıyı gezdirmek için geldim," der. Papaz ise, "O zaman git!" diye cevap verir ve ona elini uzatır. K. ise, "Fakat karanlıkta yolumu kendi başıma bulamam ki," der (*age*, s. 439).

K., gerçekten de karanlıktadır. O başkalarına bağımlı bir insandır. Yardım aramakta, fakat papazın gösterdiği tek yardımı da geri çevirmektedir. Bundan dolayı papaza şöyle der: "Benden daha başka bir şey istemiyor musun?"

"Hayır"

"Az önce bana daha iyi davranıyordun ve bana her şeyi açıklıyordun. Ama şimdi beni hiç önemsemiyormuş gibi davranıyorsun."

"Hani gitmen gerekiyordu?"

"Ama bunu anlamalısın."

"İlk önce benim kim olduğumu anlaman gerekiyor."

"Sen hapishanenin papazısın," der K. ve papaza doğru yürür. Zaten bankaya gitmesi de gerekmiyordur.

"Ben mahkemeye ait birisiyim," der papaz ve şöyle devam eder: "O zaman senden niye daha başka bir şey isteyeyim? Mahkeme senden hiçbir şey istemiyor ki. Onlar, sen geldiğinde seni kabul ediyor, sen gittiğinde de, seni bırakıyorlar." (F. Kafka, 195, s. 439 vd.)

Papaz böylece, kendi davranışının otoriter olmadığını vurgulamak istemiştir. O, K.'ye yardım etmek istemekte, fakat davanın sonucunu da olumlu yönde etkileyemeyeceğini bilmektedir. Papaz, bu davanın K.'nin kendi sorunu olduğunu savunmaktadır. Eğer K. bunu görmüyorsa, kördür. Çünkü gerçeği onun yerine görecek olan kimse yoktur.

Romanda, kilise tarafından temsil edilen ahlaki görüş ile mahkeme tarafından temsil edilen yasalar arasındaki fark hiç açıklanmaz. Aksine, papaz sanki mahkeme sisteminin bir üyesi gibi görünmektedir. Fakat burada söz konusu olan bu sembolik karmaşa, aslında K.'nin kalbindeki karmaşayı yansıtmaktadır. Çünkü onun için her iki durum da aynı gibi gözükmektedir. Bu farkı anlayamadığı için de otoriter vicdanı ile olan çatışmada tıkanıp kalır ve içsel vicdanının sesini hiçbir zaman anlayamaz.

Artık tutuklanma kararının ardından tam bir sene geçmiştir. 31. yaş gününün arifesidir ve K. davayı kaybettiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine iki tane adam gelir ve onu idam etmeye götürürler. K., doğru soruları sormayı başaramamıştır. Niçin dava edildiğini ve nasıl kurtulacağını da bir türlü anlayamamıştır.

Roman, tıpkı rüyalarda olduğu gibi korkunç bir kâbus olarak sona ermektedir. Cellatlar, abartılı bir biçimde bıçaklarını kontrol ederken K. ilk kez sorunu anlamaya başlamıştır: "Sürekli olarak yirmi tane elle dünyaya sarılmak istedim. Fakat bu yanlıştı. Şimdi, bir senelik bu davanın bile beni akıllandıramadığını da mı görecektim? Aptal bir insan olarak mı ölmem gerekiyor? Arkamdan, 'Davanın başında, davayı bitirmek istiyordu, davanın sonunda ise davayı başlatmak istiyor,' mu dedirteyim? Böyle bir şeyi söylemelerini istemiyorum" (*age*, s. 442).

Böylece K. ilk kez, hırsının yanlışlığını ve hayatındaki boşluğu anlayabilmiştir. Yine ilk kez, dünyada arkadaşlığın ve dayanışmanın da var olduğunu görmektedir:

Dikkatini, taşocağının yanındaki bir evin en üst katına yöneltmişti. Birden bir ışık yanmış, pencere açılmış, zayıf ve güçsüz bir adam görünmüş ve kollarını yukarıya doğru uzatarak, dışarıya sarkmaya başlamıştı. Kimdi bu adam? Bir arkadaş mı? İyi bir insan mı? Yardım etmek isteyen birisi mi? Bir tek kişi mi vardı orada? Yoksa herkes orada mıydı? Bu bir yardım olabilir miydi? Yoksa daha savunmadığı konular mı vardı? Doğal olarak vardı. Mantık kuralları her zaman geçerlidir ama hayatta kalmak için çırpınan birisi için artık onlar da, boş birer hayal olurlar. Yüzünü göremediği yargıç neredeydi? Ellerini havaya kaldırdı ve parmaklarını gerdi (F. Kafka, 1965, s. 444).

K., tüm hayatı boyunca bu soruların cevaplarını ya da bu sorulara cevap verebilecek insanları aramış, fakat doğru soruları ancak son anda sorabilmiş ve ölüm korkusu ona, sevgi ve arkadaşlığı hatırlatabilmişti. Ne gariptir ki, hayata ilk kez ölüm anında inanabiliyordu.

Kaynakça

Aristoteles, 1953: *"Kleine Schriften zur Lehrkunde"* (Öğretim Bilimi Hakkında Kısa Yazılar) "Über die Seele" (Ruh Hakkında) Dr. Faul Göhlke, Paderborn 1953 (F. Schoningh) adlı dergi içinde.

Artemidor (Daldisli), 1979: *"Das Traumbuch"* (Rüya Kitabı) Karl Brackertz, Münih 1979 (Deutscher Taschenbuch Verlag, DTV).

Bachofen, J. J., 1926: *"Das Mutterrecht"* (Analık Hakkı); editör: Manfred Schroeter: "Der Mythos von Orient und Occident. Eine Metaphysik der alten Welt. Aus den Werken von J. J. Bachofen mit einer Einleitung von Alfred Baeumler." (Doğu ve Batı Mitleri. Eski Dünyanın Bir Metafiziği. J. J. Bachofen'ın eserlerinden seçmeler. Alfred Baeumler'in bir giriş bölümü ile) Münih 1926 (C. G. Beck'sche Verlagsbuchhadlung).

Briffault, R. 1928: *"The Mothers. A Study of the Origins of Sentiments and Institution"* (Bir Duygu ve Bir Kurum Olarak Anneliğin Kaynakları Üzerine Bir Araştırma). 3 Cilt, Londra 1928 (G. Allen ve Unwin, Ltd.).

1954: *"Mutterrecht und Urreligion.* Eine Auswahl, herausgegeben von Rudolf Marx." (Analık Hakkı ve İlk Din. Seçme bölümler. Editör Rudolf Marx) Stuttgart 1954 (Alfred Kröner Verlag) İngilizcesi: *"Myth, Religion and the Mother Right Selected Writings.* Published by J. Campbell." (Mit, Din ve Analık Hakkı. Seçme eserler. Yayınlanan J. Campbell) Princeton 1967 (Princeton Universtiy Press).

Bergson, H., 1928: *"Der Traum"* (Rüya); "Die seelische Energie. Aufsätze und Vorträge." (Ruhsal Enerji. Yazılar ve Konferans-

lar içinde) Eugen Lerch, Tema 1928, s. 76-97 (Eugen Diedrichs Verlag)

Cicero, 1947: *"Über die Weissagung"* (Kehanet Hakkında) R. World of Dreams. An Antology." (Rüyaların Dünyası. Bir Antoloji.) New York 1947 (Random House)

Enuma Elish: *"The Babylonian Genesis.* Published by Alexander Heidel" (Babil Yaradılış Efsanesi. Yayınlayan Alexander Heidel) Chicago 1942 (University of Chicago Press).

Emerson, R. W., 1904: *"Lectures and Biographical Sketches 'Demonology'"* (Ders Notları ve Biyografik Tasarımlar 'Hayalet Bilimi') Cambridge/Boston, New York 1904 (Riverside Press-Houghton Hifflin Comp.).

Freud, S.: *"Gesammelte Werke* (G. W.), Bände 1-17." (Tüm Eserleri (T. E.), cilt 1-17.) Londra 1940-1952 (Imago Publishing Co.) ve Frankfurt 1960 (S. Fischer Verlag).

1900a: "Die Traumdeutung, G. W., Band 2 und 3" (Rüya Yorumculuğu, T. E., cilt 2 ve 3).

Fromm, E.: *"Gesamtausgabe* (G. A.). Herausgegeben von Rainer Funk. 10 Bände." (Tüm Eserleri (T. E.). Yayınlayan Rainer Funk. 10 cilt), Stuttgart 1980/81 (Deutsche Verlags-Anstalt).

1934a: *"Die sozialpsychologische Bedeutung der Mutterrechtstheorie,* in: Zeitschrift für Sozialforschung" (Analık Hakkı Kuramının Sosyo-Psikolojik Önemi. Sosyal Araştırmalar Dergisi içinde); Paris 3 (1934), s. 196-227 -T. E. Cilt 1, s. 85-109.

1941a: *"Escape from Freedom"* (Özgürlükten Kaçış); New York 1941 (Farrar and Rinehart); - "Die Furcht vor der Freiheit" (Özgürlükten Olmaktan); Zürich 1945 (Steinberg); Frankfurt/Köln 1966 (Europäische Verlagsanstalt) - Cilt 1, 5215-392

1947a: *"Man for Himself, An Inquiry into the Psychology of Ethics"* (Kendisi İçin İnsan. Bir Ahlak Psikolojisi İncelemesi); New York 1947 (Rinehard and Co.); - *"Psychoanalyse und Ethik"* (Psikanaliz ve Ahlak); Zürich 1954 (Diana Verlag); Stuttgart 1979 (Deutsche Verlags-Anstalt); - *"Psychoanalyse und Ethik. Bausteine zu einer humanistischen Charakterologie.* G. A. Cilt 2, s. 1-157" (Psikanaliz

ve Ahlak. İnsancıl Bir Karakter Biliminin Yapı Taşları T. E. II, s. 1-157).

1949b: *"The Oedipus Complex and the Oedipus Myth,* in: R. N. Anshen (ed.): *The Family: Its Functions and Destiny"* (Ödipus Kompleksi ve Ödipus Miti, R. N. Anshen (editör): Ailenin İşlevi ve Kaderi) New York 1949, s. 334-358 (Harper and Bros).

1950a: *"Psychoanalysis and Religion"* (Psikanaliz ve Din); New Haven 1950 (Yale University Press) -*"Psychoanalyse und Religion"* (Psikanaliz ve Din); Zürich 1966 (Diana Verlag); Stuttgart 1979 (Deutsche Verlags-Anstalt); - T. E. Cilt 4, s. 227-292.

Gifford, E. W., 1947: *"Mohave and Yuma Indians,* from: R. Wood, World of Dreams, An Antology (Mohave ve Yuma Kızılderilileri, R. Wood: Rüyaların Dünyası, Bir Antoloji içinde) New York 1947 (Random House)

Guttmann, J., 1933: *"Die Philosophie des Judentums"* (Museviliğin Felsefesi) Münih 1933 (Verlag F. Reinhardt).

Hegel, G. W. F., 1927: *"Sämtliche Werke,* Jubiläumsausgabe, neu herausgegeben von H. Glockner, Band 1-26" (Tüm Eserleri, Yıldönümü Baskısı, H. Glockner tarafından yeniden yayınlanmış, Cilt 1-26) Stuttgart 1927 (Frommann).

Hobbes, Th., 1978: *"Leviathan"*; J. P. Mayer. Stuttgart 1978 (Reclam).

Jung, C. G., 1937: *"Psychologie und Religion,* Terry Lectures 1937, Überarbeitete deutsche Fassung, in: Gesammelte Werke, Band 11, s. 1-117" (Psikoloji ve Din, Terry Ders Notları 1937, gözden geçirilmiş Almanca baskı: Tüm eserleri, Cilt 11, s. 11-17) Zürich/Stuttgart 1963 (Verlag Rascher).

1968: *"Über das psychologische Verständnis pathologischer Vorgänge,* in: Gesammelte Werke, Band 3: Psychogenese der Geisteskrankheiten" (Patolojik Vakaların Psikolojik Temelleri Hakkında, Tüm Eserleri, Cilt 3: Ruh Hastalıklarının Psikogenezi) Zürich/Stuttgart 1968 (Verlag Rascher).

Kafka, F., 1965: *"Der Prozess"* (Dava) 1965 Frankfurt (S. Fischer Verlag).

Kant, I., 1922: *"Träume eines Geistersehers,* in: Vorkritische Schriften, herausgegeben von Buchenau, Band II" (Bir Kâhinin Rüyaları, Eleştirisel dönem öncesi eserlerinden, Yayınlayan: Buchenau, cilt II) Berlin 1922 (Cassirer).

Landtman, G., 1947: *"The Kiwai Papuans of British New Guinea,* from: R. Wood, World of Dreams, An Antology." (Britanya Yeni Ginesi'ndeki Kiwai Papuanları; R. Wood: Rüyaların Dünyası, Bir Antoloji içinde) New York 1947 (Random House).

Lincoln, J. S., 1947: *"The Dream in Primitive Culture,* from: R. Wood," (İlkel Medeniyetlerde Rüyanın Yeri; R. Wood'un eserinden) New York 1947 (Random Hause).

Lukrez (T. Lucretius Carus), 1960: *"Von der Natur der Dinge,* deutsch von Karl Ludwig von Knebel. Leipzig 1831; der heutigen Schreibweise angeglichen (Eşyaların Doğası Hakkında, Almancası: Karl Ludwig von Knebel. Leipzig 1831; günümüz yazım kurallarına uydurulmuştur.) Frankfurt 1960 (Fischer-Bücherei).

Morgan, L. H., 1870: *"Systems of Sanguinity and Affinity of the Human Family,* Publication 218" (İnsan Ailesindeki Kan Bağları ve Akrabalıklar, Yayın No. 218) Washington, D. C. 1870 (Smithsonian Inst.).

1877: *"Ancient Society or researches in the Lines of Human Progress from Savagery Through Barbarism to Civilization"* (Eski Toplum ya da İnsanlığın Vahşilikten ve Barbarlıktan Medeniyete Geçiş Çizgisinin İncelenmesi) New York 1877 (H. Holt); Almancası: *"Die Urgesellschaft* (İlk Toplum) Stuttgart 1891 (J. H. W. Dietz).

Nestle, W., 1910: *"Sophokles und die Sophistik,* in: Classical Philology" (Sophokles ve Sofizm, Klasik Filoloji adlı yayın içinde) Chicago 5(1910), s. 129 vd. (University of Chicago Press).

Nietzsche, F., 1960: *"Jenseits von Gut und Böse,* in: Werke in drei Bänden, herausgegeben von Karl Schlechta, Band II" (İyi ve Kötünün Ötesi, Üç ciltlik tüm eserleri, Yayınlayan: Karl Schlechta, cilt II) Darmstadt 1960 (Wissenschaftliche Buchgesellschaft).

Platon, 1931: *"Phaidon,* in: Hauptwerke, ausgewählt und eingeleitet von Wilhelm Nestle" (Phaidon, Baş eserleri içinde, Wilhelm

Nestle tarafından seçilmiş ve bir giriş yazılmış) Leipzig 1931 (Króners Taschenbuchausgabe 69).

1939: *"Der Staat,* übersetzt von August Horneffer" (Devlet, çeviri: August Horneffer) Stuttgart 1939 (Alfred Kröner Verlag).

Rattary, R. S., 1947: *"Religion and Art in the Ashanti,* from: R. Wood," (Ashantiler'de Din ve Sanat, R. Wood'un eserinden) New York 1947 (Random House).

Robert, C., 1915: *"Ödipus",* Berlin 1915 (Weidmannsche Buchhandlung).

Schachtel, E., 1947: *"Memory and Childhood Amnesia,* in: Psychatry" (Hafıza ve Çocukluk Çağı Hafıza Kaybı; Psikiyatri adlı dergiden) Washington 10 (1947) No. 1.

Schmid, W., 1934: *"Geschichte der griechischen Literatur",* 1. Teil, 2. Buch, (Handbuch der Altertumswissenschaft, herausgegeben von Walter Otto, 7. Abteilung) (Yunan Edebiyatının Tarihçesi, 1. Bölüm, 2. Kitap (Antikite Bilimi Elkitabı, Yayınlayan Walter Otto, 7. Bölüm) Münih 1934/1959 (C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung).

Schneidewin, F. W., 1852: *"Die Sage vom Ödipus"* (Abhandlungen der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Band 5) (Ödipus Efsanesi. Göttingen Kraliyet Bilim Topluluğu Yazıları, Cilt 5) Göttingen 1852 (Diertrich Verlag).

Sophokles, 1968: *"Tragödien,* herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Wolfgang Schadewaldt; Übersetzung von 'Antigone' und 'König Ödipus' durch Wolfgang Schadewaldt; von 'Ödipus auf Kolonos' durch Ernst Buschor" (Tragedyalar, Yayınlayan ve giriş yazısını yazan: Wolfgang Schadewaldt; "Antigone" ve "Kral Ödipus"un çevirisi: Wolfgang Schadewaldt; *Ödipus Kolonos'ta*'nın çevirisi: Ernst Buschor) Zürich 1968 (Artemis Verlags-AG).

Synesius (Cyreneli), 1947: *"On Dreams,* from: R. Wood:" (Rüyalar Hakkında, R. Wood'un eserinden), New York 1947 (Random House).

Talmud, Berachot: *"Der babylonische Talmud,* herausgegeben von L. Goldschmidt, Band I" (Babil Talmud'u Yayınlayan: L. Goldschmidt, Cilt I) Lahey 1933 (Verlag Martinus Nijoff).

Voltaire, 1973: *"Dictionnaire philosophique"* (Felsefe Sözlüğü) Paris 1973 (Gronier).

Wood, R., 1947: *'World of Dreams. An Antology'* (Rüyaların Dünyası. Bir Antoloji) New York 1947 (Random House).

Rüyalarımızın çoğu ortak bir özelliğe sahiptir; uyanık halimizin en büyük özelliği olan mantık kurallarına uymazlar. Orada uzay ve zaman kategorileri de artık geçersizdir. Ölmüş dostlarımız yaşıyormuş gibi karşımıza çıkabilir ya da eskiden başımızdan geçen ve unutmuş olduğumuz olaylar birdenbire gözümüzün önünde canlanabilir. Gerçekte hiç mümkün olmayacak biçimde, iki ayrı olayı aynı anda oluyormuş gibi görebiliriz. Uykumuzda zamana olduğu kadar, uzayın kurallarına da uymayız. Uzak bir yere bir anda gitmek, iki farklı yerde aynı anda bulunmak, iki değişik insanı bir tek insan olarak görmek veya bir insanı ansızın başka bir insana dönüştürmek bizim için hiç de zor değildir. Kısaca, bedenimizin faaliyetine sınırlar koyan zaman ve uzayın kaybolduğu bir dünyayı rüyalarımızda yaratmak pek kolaydır.

internet satış:
saykitap.com

20 TL

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik